

ce dicitur, consonantia dissolvere, inde fortasse deductum est.

Exceptio: Nov. 123. c. 8. ab excipiendis tributis dicta.

Exceptor: exactor tributorum. Nov. 15. c. 3. Nov. 82. c. 7. Nov. 123. c. 8. transfertur ad alias actiones.

Ex consule: pro *Consulari*. Nov. 81. c. 1. ut ex Praetore, ex quaestore, ex praefecto pro Praetorio, Quaestorio, & Praefectorio: hoc est qui Consul, Praetor, Quaestor, aut Praefectus fuit.

Expelleuta: ἐξπελεύτης. Nov. 128. c. 6. ab expellendo forte dictus duræ conditionis exactor, aliquibus placet Expileutam dicere ab expilando, ἐξπελεύτης constit. 9. Græca de exactionibus tributorum.

Fabrica: pro officina armorum. Nov. 85. c. 1. In notitia dignitatum sub magistris officiorum sunt plures fabricæ hujusmodi.

Fabricenses: Nov. 85. c. 1. 2. qui arma faciunt, vide lib. 11. *Cod. Justin.* & lib. 10. *Cod. Theod.* titulum de fabricensibus: & Cassiodorum lib. 7. formula 18. & 19. *variar.*

Falcidia: pro legitima portione filiorum. Nov. 5. c. 5. Nov. 18. c. 1. 2. 3. Nov. 39. c. 1. Nov. 66.

Fœderati: genus militum. Nov. 117. c. 9. non a fœderatis populis, sed a fœdere, quo ab aliis distinguebantur, vide epit. 12. const. græc. de heretic.

Fures qui dicantur. Nov. 134. c. 19.

Genearchica: γενεαρχικὰ Edict. 3. gentilicia prædia, quæ adgnatos, vel familiam sequebantur.

Gerontocomium: γερωντοκομῖον. Nov. 7. c. 1. locus venerabilis, in quo senes pauperes aluntur.

Gestus: pro actu, & gestione magistratus. Nov. 70. Nov. 81. c. 1.

Hæreticus: ἡρετικός. Nov. 109. Nov. 115. c. 3. qui catholicis non communicat.

Harenarius: Nov. 115. c. 3. qui in arena pugnare solet publice in amphitheatris.

Hegumenus: ἡγούμενος. Nov. 79. c. 1. Nov. 120. c. 2. Nov. 123. c. 52. 53. Abbas, vel praefectus monachorum.

Helychiasta: ἡτυχιαστής. Nov. 5. c. 3. quietum monachum significat ab aliis separatum, ut anachorita, & eremita.

Honorarius: Nov. 62. c. 2. Nov. 70. qui non gerit magistratum, sed ejus honore decoratur codicillis ab Imp. impetratis. Codicillorum formulam refert Cassiodorus lib. 6. form. 10. *variar.* Hi etiam vacantes appellantur, quamvis aliqua sit inter eos differentia. Vide *Consularis*.

Ilioka: ἰδιώτης. Nov. 82. c. 3. pro iudice singulari.

Imperialis urbs: pro Constantinopoli. Nov. 53. c. 2. 4. Nov. 60. c. 1. & 2. Regia. Nov. 63.

Ingratus filius quis dicatur. Nov. 22. c. 13. 21. Nov. 115.

Instrutum: Nov. 128. c. 8. aliud est instrutum fundum legare, aliud fundum cum instru-

mento. Vide *Dig. de instructo*, & *instrumento legato*.

Intestatus quis dicatur. Nov. 22. c. 1.

Intimare: pro *insinuare*. Nov. 52. c. 2. Nov. 66.

Judex: differt a magistratu, ut judicare, & jus dicere, ut in jure, & in iudicio. Erat enim iudex saepe privata persona. Nov. 23. c. 5. Justiniani. Julianus Nov. 53. c. 4. Nov. 60. c. 2. Magistratus publica persona jus dicit in jure, iudex iudicat in iudicio: nonnumquam his verbis abutimur.

Lampadarius: Nov. 41. inter apparitores numeratur, a lampade ferenda. Ejus mentio est in notitia dignitatum.

Lestodiocta: λησδιώκτης. Nov. 128. c. 20. Nov. 134. c. 1. Latrunculator. Nov. 8. c. 6. Latronum persecutor.

Libellenses: Nov. 20. ex Scrinio libellorum ab eis dicti, quibus præerat Magister libellorum, qui cognitiones, & preces tractat, ut in notitia dignitatum scriptum est.

Liberorum appellatione omnes descendentes complectimur. Nov. 91. c. 1.

Liberorum jus: Nov. 78. c. 4. Adversus orbitatis pœnas jus liberorum impetrari solebat a Principe. Trium vero liberorum jus non solum dictas pœnas tollebat, sed etiam præmia conferebat.

Liberi unius portio: Nov. 22. c. 14. pro unius ex liberis portione. Raro id nomen singulari numero reperitur: quamvis dicamus jus trium liberorum: non jus ternorum liberorum; & tres liberi, non terni. Nov. 22. c. 13. Nov. 117. c. 4.

Limitatenses: Nov. 41. milites limitum, quos etiam limitaneos appellabant. Vide lib. 11. *Cod. tit. de fundis limitrophis*, & *limitaneis*.

Litigiosa res quæ dicatur. Nov. 122. c. 1.

Loci servator: τοποτηρητής. Nov. 128. c. 18. 19. Nov. 134. c. 1. 3. vicarius dicitur. Nov. 8. c. 2. Nov. 15. c. 2. Nov. 17. c. 6. Nov. 28. c. 2. legatus, nuntius, procurator nonnumquam, quod loco alterius sit.

Logographus: λογογράφος. Nov. 128. c. 13. qui rationes scribit. Vide *Cod. de tabulariis, scribis, logographis*, & *ensualibus* lib. 10. & lib. 11. *C. Theodos.* tit. 4. ne collatio per logographos celebretur. Rationales appellat notitia dignitatum sub comite sacrarum largitionum occidentis.

Logotheta: λογοθέτης. Nov. 128. c. 17. qui rationes conficit, vel accipit. Idem discussor dicitur const. 4. Græca de discussoribus.

Magisterianus: Nov. 124. c. 2. Magistri militum minister. Vide const. 7. Græcam de executoribus, & exactoribus.

Mappa: Nov. 105. ludos circenses significat, quod mappa signum quadrigis daretur. Vidend. Cassiodorus lib. 3. epist. 51. *variarum*.

Matricula: Nov. 85. c. 2. pro indice, vel notitia.

Matricularii: Nov. 13. ex matriculis scriniorum, vel apparitorum.

- Mediastinus*: Nov. 89. c. 1. pro mediocri. Olim servum significabat vilem.
- Mensa*: Nov. 49. c. 2. Præfecti Prætorii tabularium.
- Militia*: Nov. 35. Nov. 53. c. 5. Nov. 97. c. 4. Militia armata differt a militia Palatina, five scriniorum; illius erant milites caligati, hujus togati; illius casus, five finis missio, mors, expletio temporis; hujus mors, venditio, privatio. Vide *Cadere*, & *Schola placitum*.
- Mæchus*: *μοιχός*. Nov. 134. c. 15. 17. pro adultero.
- Monacha*: *μοναχή*. pro sanctimoniali. Nov. 76. Nov. 123. c. 43. 54. 57. 62. 65.
- Monastria*: *μοναστήρια*. pro eadem. Nov. 123. c. 32. 64.
- Μονημέριον*: monemerium. Nov. 105. venatio ferarum in harena uno tantum die. Videntur Leon Philosophus lib. 1. c. 1. *epigram. Græcor.*
- Μονοκοντία*. monocontia. Nov. 85. c. 3. jaculi genus.
- Municipium*: Nov. 17. c. 10. pro quocumque oppido: ab eo municipales pro oppidanis. Olim a coloniis, & sociorum, ac foederatorum oppidis distinguebantur: quod municipia cum civitate Romana aliquibus muneribus convenirent.
- Murilegula*: Nov. 38. c. 6. a murice legendo, ut purpura fieret. Vide lib. xi. *Cod. Justin.* & lib. 10. *Cod. Theodos.* tit. de murilegulis, & *gynæciariis*, & *de vestibus holobaris*, & *auratis*, & *de tinctione sacri muricis*.
- Natalibus restituere*: Nov. 18. c. 10. Nov. 74. c. 1. Nov. 78. c. 1. & 4. legitimare hodie vocant, jura legitimi ex rescripto largiri.
- Nemo nihil neque lucretur*: pro nemo quidquam aut lucretur. Nov. 123. c. 57. Græca figura dictum est.
- Nominatores*: pro iis, qui nominarunt. Nov. 128. c. 6. & *denominatores*. Nov. 100. c. 16. Vide *Dig. de fidejussoribus*, & *nominatoribus*, & *Cod. de periculo nominatorum*. lib. 11.
- Nosocomium*: *νοσοκομείον*. Nov. 7. c. 1. Nov. 120. c. 1. 2. locus venerabilis, in quo ægroti pauperes curantur. Utitur hoc verbo Hieronym. in epist. 30. ad Occanum.
- Nosocomus*: *νοσοκόμος*. Nov. 120. c. 2. Nov. 123. c. 24. & 38. qui ei loco præest.
- Notitia*: *γνώσις*, pro indice. Nov. 41. quidam matriculam, alii tabulam vocant.
- Novi muri*: Nov. 59. locus urbis Constantinopolitanæ. Vide lib. 1. tit. 2. *Codicis constit.* Græcam 18.
- Observent*: pro observiant. Nov. 123. c. 29.
- Officialis*: ex officio Præsidis, vel aliorum magistratuum. Nov. 6. c. 1. 4. 7. Nov. 7. c. 1. Nov. 80. c. 6. 9. Nov. 128. c. 8. 16. Vide *Taxeota*.
- Officium*: pro apparitoribus. Nov. 5. c. 6. Nov. 6. c. 7.
- Options*: genus militum, ut accensorum. Nov. 130. c. 5.
- Ordinarii*: Nov. 62. c. 2. Vide *Consularis*.
- Orphanotrophium*: *ὀρφανοτροφείον*. Nov. 7. c. 1. Nov. 111. Nov. 120. c. 1. 2. locus venerabilis, in quo pupilli nutriuntur.
- Orphanotrophus*: *ὀρφανότροφος*. Nov. 120. c. 1. 2. qui illius loci curam gerit.
- Orthodoxus* quis dicatur. Nov. 125. c. 3.
- Πάγκαρπον*: pancarpon. Nov. 105. inter spectacula, quæ Consul exhibebat, numeratur. A Festo Pancarpia coronæ dicuntur ex vario genere florum factæ. Sed *καρπός* Græcis fructus significat; & cum hoc venationi jungatur monemerii, credendum est arbores vario genere fructuum, licet alieno tempore, gravidas in harena collocata fuisse.
- Palatinorum schola*: Nov. 117. c. 11. sub Comite rerum privatarum Imperatori ministrat. Eorum mentio est in notitia dignitatum in officio ejusdem Comitis.
- Παραμήεια*: parameria, genus gladii. Nov. 85. c. 3.
- Παραπομπία*: parapompica. Nov. 128. c. 9. quæ ob transmissionem petebantur.
- Παρασημειώσεως*: naturaliter, non cognitio- naliter dicitur. Nov. 82. c. 5. Nov. 86. c. 2. *de plano*, sine causæ cognitione, sine scripto.
- Paræcicum jus*: *παροίκιον* pro jure colonia, vel jure incolæ. Nov. 120. cap. 1. Vide lib. 1. tit. 2. *Cod. constit.* 24. Græcam.
- Patriciatus*: Nov. 81. cap. 1. Patricii dignitas Justiniani tempore maxima. Nov. 62. c. 2. Vidend. *Cassiodorus* lib. 6. formula 2. *variarum*.
- Pistrinarii*: Nov. 80. c. 3. qui pistrinis præstant.
- Plenaria*: pro plena securitate. Nov. 128. c. 3.
- Πόρνη*: pornæ. Nov. 105. spectaculum metricum scenicarum saltantium in theatro. Vide *Scenicus*.
- Præfectianus*: a Præfecto Prætorii missus. Nov. 86. c. 8. Nov. 124. c. 2. Nov. 128. c. 17. Vide lib. 12. tit. 10. *Cod. Theod. ne præfectianus exactoris, vel curiosi horreorum custodis fungatur officio*.
- Præfectoria dignitas* quæ fuerit. Nov. 70.
- Præfecti Prætorio* qui fuerint. Nov. 70.
- Primates*: *πρωτοί* pro administratoribus. Nov. 54. c. 2. Primates monasteriorum pro Abbat. vel Præfectis. Nov. 5. c. 7. qui etiam Primi appellantur. Nov. *ead.* c. 9. Primates civitatis pro majoribus & dignioribus civibus. Nov. 15. c. 1. Nov. 17. c. 10. Primates mechanicorum, & architectorum pro peritioribus, & antiquioribus. Nov. 7. c. 3.
- Proastium*: *προάστειον*. Nov. 7. c. 3. & 5. Nov. 117. c. 13. Nov. 120. c. 1. Nov. 131. c. 8. suburbanum prædium. Nov. 64.
- Proceres*: Justinianus appellat senatores. Nov. 23. c. 2. & Julianus Nov. 82. c. 4.
- Processio*: quasi progressio a procedendo in publicum. Nov. 105. dictum de Consule & de Imp. constit. 1. *de sent. passis*. unde hodie processiones Episcopi, & cleri in litanis.

Promeatores: pro præcurforibus. Nov. 130. cap. 6.

Profapia: progeniem significat Justiniano. Nov. 23. c. 5.

Protocollum: πρωτόκολλον. Nov. 44. c. 2. chartæ genus erat, non, ut vulgo creditur, exemplar, sive matrix.

Proximi: μέλλοντες. Nov. 35. In singulis scriniis erant proximi, de quibus in titulo *de proximis sacrorum scriniorum* lib. 12. In notitia dignitatum quidam primi scrinii appellantur, alii primicerii, & secundicerii, sic erant proximi appellati: hos sequebantur mello proximi. Erant autem scrinia memoriæ, epistularum, libellorum, & dispositionum, sive cognitionum.

Pfallere: ψάλλειν. Nov. 59. pro canere.

Ptochica res: πτωχική. Nov. 7. c. 4. pauperum res, hoc est alicujus loci, ubi pauperes, vel ægri educantur, aut curentur.

Ptochium: πτωχέιον. Nov. 54. c. 2. Nov. 111. Nov. 120. c. 2. locus pauperibus datus.

Ptochotrophium: πτωχοτροφείον. Nov. 7. c. 1. Nov. 120. c. 1. Idem locus, ubi pauperes educantur.

Ptochotrophus: πτωχοτρόφος. Nov. 120. c. 2. Nov. 123. c. 24. 38. Nov. 131. c. 11. qui eidem loco præerat.

Publicum: δημόσιον: pro fisco. Nov. 1. c. 1. 2. Nov. 30. Nov. 46. Nov. 89. c. 5. & 6.

Pulsari: pro conveniri. Nov. 69. c. 1.

Punitas: pro punitione. Nov. 8. c. 1.

Quasitor: pro Quasitore. Nov. 80.

Quasitor quis, & quotuplex. Nov. 41.

Quantos: pro quot. Nov. 117. c. 9. Nov. 120. c. 1.

Recauta: pro apochis. Nov. 128. c. 3. Nov. 130. c. 1. 3. 5. 7. Utitur eo verbo D. Augustinus in libro *de cura pro mortuis*, ut Alciatus in *parergis* notat.

Regia urbs: Constantinopolis. Nov. 63. imperialis. Nov. 53. c. 2. 4. Nov. 60. c. 12.

Relatio quæ fit. Nov. 115. c. 1.

Reliquare: Nov. 128. c. 16. reliqua declarare subductis rationibus.

Restitutio: pro fideicommissio. Nov. 39. c. 1.

Retractatio: pro iterata actione. Nov. 82. c. 12. Nov. 113. Nov. 115. c. 1. Vide const. 19. Græcam *de erogatione milit. annonæ*.

Sacra: pro iussionibus Imperatoris. Nov. 134. c. 11.

Samarita: σαμαρίτης. Nov. 129. pro Samaritano.

Sanctimonialis: Nov. 5. c. 9. Nov. 7. c. 1. Nov. 59. Nov. 79. c. 1. 2. Nov. 80. c. 1. monacha, monastria, ascetria eadem appellatur. Vide lib. 9. tit. 25. C. *Theod. de raptu, vel matrimonio sanctimonialium virginum, vel viduarum*.

Scena: σκηνή. Nov. 51. pars theatri, in quam actores fabulæ prodibant.

Scenici: σκηνικοί. Nov. 123. c. 1. 65. qui in scenam prodibant; sæpe viri, & mulieres impudicæ erant. Vide lib. 15. *Cod. Theod. tit. 7. de scenicis*.

Schola: σχολή. Nov. 82. c. 7. Nov. 117. c. 9. & 11. collegium quoddam militum, vel ministrorum fuit; ut in notitia dignitatum orientis, sub Magistro officiorum erant scholæ octo Scutariorum prima, Scutariorum secunda, Gentilium seniorum, Scutariorum sagittariorum, Scutariorum clibanariorum, Armaturarum juniorum Gentilium juniorum, & Schola Agentium in rebus. Sub Magistro officiorum occidentis scholæ sex: tres Scutariorum, quarta armaturarum seniorum, quinta gentilium seniorum, sexta Agentium in rebus. Erat etiam schola notariorum, de qua adiutorem habebat Primicerius notariorum. Sic aliæ scholæ fuerunt. Vide lib. 12. *Cod. tit. de privilegiis scholarum*.

Scholares: milites dictarum scholarum. Nov. 82. c. 7. Nov. 117. c. 9.

Schola placitum: Nov. 53. c. 5. pro pecunia solvenda ob casum militiæ. Vide *l. ult. C. de pign.*

Scholasticus: σχολαστικός. Nov. 80. c. 1. pro scholari dictarum scholarum.

Scrinia: Nov. 49. c. 2. publicum scrinium appellat mensam Præfecti Prætorii. In notitia dignitatum sub Magistro Officiorum tam orientis, quam occidentis quattuor scrinia referuntur, Memoriæ, Epistularum, Libellorum, & dispositionum. Vide lib. 12. *Cod. tit. de præpositis, sive de proximis sacrorum scriniorum, cæterisque, qui in sacris scriniis militant.* & tit. *de Palatinis sacrarum largitionum* constit. 7.

Scriniarii: Nov. 30. Nov. 41. qui in dictis scriniis militant, sive ministrant. Vide *d. constitut. 7.*

Silentarii: Nov. 53. c. 5. a silentio in palatio indicendo, vel ab eo silentio, quod fenatum significat. Nov. 62. c. 1. Vide *Cod. lib. 12. de silentariis, & decurionibus eorum.* & *Procop. lib. 2. belli Persici, & lib. 4. de ædificiis Justiniani.*

Solatum: παραμυθία. pro stipendio, vel honorario. Nov. 123. c. 23. Nov. 128. c. 6. Nov. 130. c. 1. Nov. 131. c. 4.

Statio: στάσις. pro tabellionis loco, in quo scribit. Nov. 44. c. 1.

Stercolinium: pro sterquilinio. N. 64.

In stirpes successio quæ fit. Nov. 118. c. 1.

Stola monachica: σολή μοναχική. Nov. 5. c. 2. pro religiosa veste monachorum. Nov. ead. c. 6.

Subsistere: ὑποσῶν. Nov. 8. c. 5. Nov. 85. c. 4. Nov. 117. c. 4. Nov. 123. c. 65. pro *justinere*.

Summarii: Nov. 64. pro peritis aestimatoribus.

Sycorum transitus: Nov. 59. locus urbis Constantinopolitanæ. In descriptione ejusdem urbis C. P. regio tertia decima dicitur sycena, quæ sinu maris angusto divisa, societatem urbis navigiis frequentibus promeretur: toto lateri montis affixa præter unius plateæ tractum. Vide lib. 1. titulo 2. *Codicis* constitut. 18. Græcam.

Syndici: multitudinis procuratores. Nov. 80. c. 1.

Tablejare: ταβλίζεν. Nov. 123. c. 13. pro tabula lusoria ludere.

Tamiacus: ταιμιακός. Nov. 30. Nov. 38. c. 6. ταιμείον est ararium, vel fiscus; inde res fisci tamiacæ appellantur. Vide lib. 11. *Cod. tit. de prædiis tamiacis*, & iis, qui ex colonis tamiacis, aliisque liberæ conditionis procreantur.

Tantos, quantos: ὅτους τότους. Nov. 117. c. 9. Nov. 120. c. 1. pro tot, quot.

Taxeota: ταξιώτης, pro cohortali, sive officiali, hoc est qui ex apparitoribus est alicujus magistratus. Nov. 123. c. 1. 6. 22. 63. Vide lib. 12. *Cod. tit. de cohortalibus*.

Taxoticus: ταξωτικός. Nov. 123. c. 1. hoc est officialis. Nov. 6. c. 7.

Tertia centesimæ: pro usura triente, quæ post 300. menses æquat sortem. Nov. 2. c. 4. Nov. 22. c. 28.

Theatralis arca: Nov. 63. unde sumptus theatri fiebant.

Τεάτρον κωμῆγιον: Nov. 105. de venatione theatri dictum est supra in littera C.

Titulus: pro rubrica. Nov. 22. c. 31.

Totus: pro omni. Nov. 33.

Tractenta: τρακτεντής. Nov. 128. c. 1. 22. 23. Nov. 130. c. 3. 5. exigebat tributa, & annonas militares, a tractando, vel trahendo quasi tractores. Vide *Cod. lib. 12. tit. de tractoriis*, & *stativis*.

Tractus: Nov. 23. c. 4. Justinianus appellat orientalem tractum, Julianus regionem.

Translationes: Nov. 17. c. 5. cum tributa transferuntur in alios debitores.

Transmarinus locus: Nov. 59. Constantinopoli erant domus, & prædia trans mare, inde cadavera sepelienda in urbem afferebantur.

Vicarius: Vide *Loci servator*.

Vicus: Nov. 52. c. 1. Vicorum alii intra urbes, & oppida, alii extra ea loca fuerunt, quos pagos aliqui appellarunt. Vide lib. 11. tit. 24. *Cod. Theod. de parrocinis Vicorum*.

Vindex: Nov. 128. c. 5. 8. Nov. 134. c. 4. 6. exactionem tributorum curabat: aliis quoque muneribus vacabat.

Viololyta: βιοιωλύτης. Nov. 8. c. 6. dicitur is esse, qui violentias prohibet. Vide Nov. 128. c. 20. Nov. 134. c. 1.

Urbicaria Præfectura: pro urbis Præfectura. Nov. 62. c. 2.

Xenodochium: ξενοδοχεῖον. Nov. 7. c. 1. Nov. 69. c. 5. Nov. 111. Nov. 120. c. 1. & 2. locus venerabilis, in quo peregrini pauperes recipiuntur. Utitur hoc verbo Hieronym. in epist. 26. ad Pammachium, & 30. ad Oceanum.

Xenodochus: ξενοδόχῳ. Nov. 120. c. 2. Nov. 123. c. 24. & 38. Nov. 131. c. 11. qui ei loco præest.

Xenon: ξενών. Nov. 111. Nov. 120. c. 2. Nov. 131. c. 11. idem locus significatur.

Zabæ: Nov. 85. c. 3. armorum genus idem fortasse, quod lorica, quam hodie zacum Itali appellant.

Zibynni: Nov. 85. c. 3. jaculi species, quam etiam Zebenem, & Zebynem dixerunt. Festus Sabinam appellat Illyricorum telum venabuli instar, Ennio teste:

Illyrici restant sicis, sibiisque fodentes.

Tituli Novellarum Constitutionum 98. quæ in
libro Authenticorum erant cum hæc
scriberet Augustinus.

- A**dministrantibus officia in sacris appellationibus. NOV. 20.
 Administratoribus. NOV. 95.
 Aequalitate dotis, & propter nuptias donationis. NOV. 97.
 Alienatione, & emphyteusi. NOV. 120.
 Appellationibus. NOV. 93.
 Appellationibus, & intra quæ tempora debeat appellari. NOV. 23.
 Apud quos oporteat causam dicere monachos. NOV. 79.
 Armis. NOV. 85.
 Collatoribus, & aliis capitulis. NOV. 128.
 Consanguineis, & uterinis fratribus. NOV. 84.
 Constitutio, quæ de dignitatibus &c. NOV. 81.
 Constitutio, quæ ex adscriptio, & libera natos &c. NOV. 54.
 Consulibus. NOV. 105.
 Defensoribus civitatum. NOV. 15.
 Deposito, & denuntiatione inquilinorum. NOV. 88.
 Duobus reis promittendi. NOV. 99.
 Ecclesiasticarum rerum alienationem. NOV. 46.
 Ecclesiasticis titulis. NOV. 131.
 Executoribus, & de iis, qui conveniuntur, & reconveniuntur. NOV. 96.
 Exhibendis, & introducendis reis. NOV. 53.
 Fidejussoribus, & mandatoribus. NOV. 4.
 Filiis ante dotalia instrumenta natis. NOV. 19.
 Hæc constitutio innovat constitut. &c. NOV. 111.
 Hæc constitutio interpretatur priorem constit. &c. NOV. 76.
 Heredibus ab intestato venientibus. NOV. 118.
 Heredibus & Falcidia. NOV. 1.
 Iis, qui ingrediuntur ad appellationem. NOV. 49.
 Immensis donationibus. NOV. 92.
 Incestis, & nefariis nuptiis. NOV. 12.
 In medio litis non fieri sacras formas. NOV. 113.
 Instrumentorum cautela, & fide. NOV. 73.
 Interdictis collegiis hereticorum. NOV. 132.
 Iudicibus, & ut nullatenus cum iurejurando eligantur. NOV. 82.
 Iurejurando a moriente præstito. NOV. 48.
 Jusjurandum, quod præstat &c. NOV. 8.
 Lenonibus. NOV. 14.
 Litigiosis, & decima parte litis. NOV. 112.
 Mandatis principum. NOV. 17.
 Mensura ordinandorum clericorum. NOV. 16.
 Monachis. NOV. 5.
 Nauticis usuris. NOV. 110.
 Neque virum, quod ex dote est &c. NOV. 98.
 Non alienandis, aut permutandis rebus ecclesiasticis. NOV. 7.
 Non eligendo secundo nubentes mulieres. NOV. 2.
 Novi operis nuntiatione maritimi aspectus. NOV. 63.
 Nullum credentem agricolæ &c. NOV. 32. & NOV. 34.
 Nuptiis. NOV. 22.
 Privilegiis dotis hereticis mulieribus non præstandis. NOV. 109.
 Quæstore. NOV. 80.
 Quibus modis naturales efficiantur legitimi. NOV. 74.
 Quibus modis naturales efficiantur sui. NOV. 89.
 Quomodo oporteat Episcopos, & cæteros clericos ad ordinationem perducere. NOV. 6.
 Raptis mulieribus, quæ raptoribus nubunt. NOV. 143.
 Referendarius sacri palatii. NOV. 10.
 Restitutione fideicommissi. NOV. 159.
 Restitutionibus. NOV. 108.
 Restitutionibus, & ea, quæ parit in undecimo mense. NOV. 39.
 Sanctissimis Episcopis, &c. NOV. 123.
 Scenicas non solum si fidejussores præstent &c. NOV. 51.
 Tabellionibus. NOV. 44.
 Tempore non solutæ pecuniæ super dote. NOV. 100.
 Testamentis imperfectis. NOV. 107.
 Testibus. NOV. 90.
 Triente, & semisse. NOV. 18.
 Usuris nauticis. NOV. 106.
 Ut ab Illustribus &c. NOV. 71.
 Ut clerici apud proprios Episcopos &c. NOV. 83.
 Ut clerici, qui recedunt, aliis pro eis subrogatis &c. NOV. 57.
 Ut cum de appellatione cognoscitur &c. NOV. 115.
 Ut de cætero commutationes ecclesiasticarum rerum &c. NOV. 55.
 Ut defuncti, seu funera eorum, &c. NOV. 60.
 Ut determinatus sit numerus clericorum. NOV. 3.
 Ut differentes iudices &c. NOV. 86.
 Ut divinæ iussionem subscriptionem habeant &c. NOV. 114.
 Ut ea, quæ vocantur insinuatoria &c. NOV. 56.
 Ut

- Ut ecclesia Romana centum annorum &c.* NOV. 9.
Ut exactione instante dotis primæ &c. NOV. 91.
Ut factæ novæ Constitutiones &c. NOV. 66.
Ut fratrum filii succedant pariter &c. NOV. 127.
Ut ii, qui obligatas se habere perhibent res minor, &c. NOV. 72.
Ut immobilia ante nuptialis donationis &c. NOV. 61.
Ut in privatis domibus sacra mysteria non fiant. NOV. 58.
Ut iudices non expectent sacras iussiones. NOV. 125.
Ut iudices sine quoquo suffragio fiant. NOV. 8.
Ut liberti de cætero aureo non indigeant anulo. NOV. 78.
Ut liceat matri, & avia &c. NOV. 117.
Ut litigantes iurent in exordio litis. NOV. 124.
Ut neque miles, neque fœderatus &c. NOV. 116.
Ut non fiant pignorationes pro aliis personis. NOV. 52.
Ut non luxurientur homines &c. NOV. 77.
Ut nulli iudicum liceat habere loci servatorem. NOV. 134.
Ut nullus fabricet oratorii domos &c. NOV. 67.
Ut nullus mutuans agricola teneat ejus terram. NOV. 33.
Ut omnes obediant iudicibus provinciarum. NOV. 69.
Ut ordinaria præfecturæ &c. NOV. 70.
Ut præponatur nomen Imper. documentis. NOV. 47.
Ut sine prohibitione matres &c. NOV. 94.
Ut sponsalicia largitas specialis sit contractus. NOV. 119.

Tituli Novellarum Constitutionum 70. quæ non erant in libro Authenticorum cum hæc scriberet Augustinus.

- A** *Djectionibus.* NOV. 166. quæ est forma 1. Præfectorum Prætorio.
Adjæctionibus. NOV. 168. quæ est forma 2. eorundem.
Adjutoribus Questoris. NOV. 35.
Argentariorum contractibus. NOV. 136.
Appellationibus ex quinque provinciis. NOV. 50.
Appellationibus Siciliae. NOV. 75.
Apud quem oporteat appellationes in quinque provinciis &c. NOV. 41.
Armeniis. NOV. 21.
Comite Isauriae. NOV. 27.
Consulationibus sive de ordine senatorum. NOV. 62.
Decurionibus. NOV. 38.
Decurionibus. NOV. 101.
Descriptione quattuor Præsidentum Armeniae. NOV. 31.
Donatione mortis causa facta Decurionibus. NOV. 87.
Ea, quæ raptori suo nubit. NOV. 150.
Ecclesiis constitutis in Africa. NOV. 37.
Edictum ad CP. de iis, qui luxuriantur &c. NOV. 141.
Edictum de formula artificum. NOV. 122.
Exemplum sacrae formæ de appellationibus. NOV. 126.
Exemplum sacrae pragmaticæ formæ de usuris. NOV. 160.
Generalis forma de prospectu in mare. NOV. 165.
Hebraeis. NOV. 146.
Heredibus. NOV. 164. quæ est Tiberii. NOV. 2.
Hortulanis. NOV. 64.
Iis, quæ relicta sunt ecclesiae Mysiae. NOV. 65.
Iis, qui eunuchos faciant. NOV. 142.
Iis, qui in Osrhoena illicitas contrahunt nuptias. NOV. 154.
Impensis in defunctorum funerationibus. NOV. 59.
Indulgentia tributariorum reliquorum. NOV. 148. quæ est Justinii Minoris. NOV. 1.
Infantibus expositis. NOV. 153.
Interpretatione a Principe facta &c. NOV. 138.
Moderatore Arabiae. NOV. 102.
Moderatore Helenoponti. NOV. 28.
Monachis, & ascetriis. NOV. 133.
Ne decurio, aut cohortalis perducatur in jus &c. NOV. 151.
Ne Judæi, Samaritani, & Heretici curiali fortuna liberentur. NOV. 45.
Ne quis cogatur bonis cedere. NOV. 135.
Ne sacrae formæ, quæ de causis procedunt &c. NOV. 152.
Officinis, sive tabernis, vel ergasteriis CP. urbis. NOV. 43.
Ordinatione Episcoporum, & clericorum. NOV. 137.
Plebeis Prætoribus. NOV. 13.
Præsede Pisidiæ. NOV. 24.
Prætores Lycaoniae. NOV. 25.
Prætores Paphlagoniæ. NOV. 29.
Prætores Siciliae. NOV. 104.
Prætores Thraciæ. NOV. 26.
Privilegiis Archiepiscopi Primæ Justinianæ. NOV. 11.

- Proconsule Cappadociae.* NOV. 30.
Proconsule Palæstinae. NOV. 103.
Prole partienda inter rusticos. NOV. 156.
Provinciarum Præsilibus. NOV. 161. quæ est
Tiberii Imp. NOV. 3.
Quo pacto oporteat in possessionem mittere.
 NOV. 167. quæ est forma 24. eorundem Præ-
fectorum.
Relevatione tributorum publicorum. NOV. 163.
 quæ est *Tiberii.* NOV. 5.
Remissio pœnæ illicite contractarum nuptia-
rum. NOV. 139.
Rusticis, qui in alienis prædiis nuptias con-
trahunt. NOV. 157.
Sacra forma transmissa Dominico Præs. Præt.
Illyrici de diversis capitulis. NOV. 162.
Samaritanis. NOV. 129.
Samaritanis. NOV. 144. quæ est *Justini Mi-*
noris. NOV. 5.
Successoribus eorum, qui in Africa degunt.
 NOV. 36.
Transitu militum. NOV. 130.
- Ut Antimus, Severus, & reliqui heretici ec-*
clesiastico gradu detrahantur. NOV. 42.
Ut consensu matrimonium solvi possit. NOV.
 140. quæ est in *Justini Minoris.* NOV.
 2.
Ut constitutio sacratissimi Imp. de successioni-
bus nuptialium lucrorum &c. NOV. 68.
Ut Dei amantissimi Episcopi cum provincia-
rum incolis &c. NOV. 149. quæ est *Justi-*
ni Minoris. NOV. 4.
Ut deliberandi jus etiam ad impuberes transf-
mittatur. NOV. 158.
Ut ea, quæ Præfectis, aut largitionibus de-
betur, &c. NOV. 147.
Ut ecclesia sanctæ resurrectionis alienare pos-
sit ædificia. NOV. 40.
Ut matres etiam tutelæ rationibus obnoxia-
sint. NOV. 155.
Ut nullam de cætero licentiam habeat Dux
&c. NOV. 145.
Ut particulares usurarum solutiones in duplum
computentur. NOV. 121.

Tituli, five Epitome singulorum capitum Juliani,
quæ in veteribus libris inveniuntur, &
ut inveniuntur,

Additis plerisque ex Pithoeorum libro capitum inscriptionibus, quibus
hujuscemodi » nota apposita est.

1. **S**I heres legata solvere noluerit. NOV. I. cap. 1.
2. Ad legem Falcidiam. NOV. I. C. 2.
3. De legatariorum exæquatione. NOV. I. C. 3. (alii de legator. exæq.)
4. Ut legata intra annum præstentur. NOV. I. C. 4.
5. De iis, qui ad secundas nuptia migraverint. NOV. 2. C. 1. 2. 3. 4.
6. De dote adscripta, & non numerata, vel præstita. NOV. 2. C. 5.
7. De numero clericorum C. P. civitatis. NOV. 3. C. 1.
8. Ut non liceat clerico de minore ecclesia in majorem per patrocinium transire, & de alimoniis clericorum. NOV. 3. C. 2.
9. De fidejussoribus, & mandatoribus, & iis, qui pro aliis pecunias constituunt. NOV. 4. C. 1.
10. De solutionibus, & liberationibus, (& verborum significatione.) NOV. 4. C. 2.
11. De monasteriis adificandis. NOV. 5. C. 1.
12. De monachis, & ascetriis. NOV. 5. C. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.
13. De archimandritis, & ut Constitutio sit communis monachorum, & sanctimonialium. NOV. 5. C. 9.
14. De Episcopis. NOV. 6. C. 1. 2. 3.
15. De clericis. NOV. 6. C. 4. 5.
16. De diaconissis. NOV. 6. C. 6.
17. Item de clericis. NOV. 6. C. 7.
18. De numero clericorum. NOV. 6. C. 8.
19. De rebus ad venerabiles locos pertinentibus. NOV. 7. C. 1.
20. Quomodo liceat in Imp. res sancti loci transferre. NOV. 7. C. 2.
21. De emphyteuseos contractu a sancto loco constituendo. NOV. 7. C. 3.
22. Quomodo ususfructus rerum ad sanctos locos pertinentium constituatur. NOV. 7. C. 4.
23. Quibus pœnis subiecti sint, qui præsentem Constitutionem contempserint. NOV. 7. C. 5.
24. Quando liceat hypothecæ titulo res venerabilium locorum obligare. NOV. 7. C. 6.
25. Quibus pœnis subiectitur, qui illicitum emphyteuseos contractum juris venerabilis loci componit. NOV. 7. C. 7.
26. Quomodo punitur, qui sacra vasa donat, vel alienat, vel pignorat, vel constat, & de panibus civilibus. NOV. 7. C. 8.
27. De pragmaticis sanctionibus, quæ contra commoda venerabilium locorum promulgantur. NOV. 7. C. 9.
28. De monasteriis non vendendis, vel alienandis. NOV. 7. C. 10.
29. Si sterilis ager ad venerabilem locum pervenerit. NOV. 7. C. 11.
30. De magistratibus sine pecunia creandis. NOV. 8. C. 1.
31. » De Vicario Asiæ Regionis, & Præsidi Phrygiæ sublatis, & in Comitibus Phrygiæ Pacatiana nomen translatis. NOV. 8. C. 1.
32. » De vicario Pontica sublato, & in Comitibus Galatiæ primæ nomen translato. NOV. 8. C. 2.
33. » Ut nemo civilis, vel militaris magistratus Vicarios habeat. NOV. 8. C. 3.
34. » Ut Comites Orientis, & Præsides Anziochiæ officium habeant. NOV. 8. C. 4.
35. » Ut omnes privati Præsibus subiciantur, & de sacramento a Præsibus dando, & de furtis Præsibus. NOV. 8. C. 5.
36. » Ut Præsides quinquaginta dies faciant in provincia sua, postquam eis successum sit. NOV. 8. C. 6.
37. » In quibus causis a Præsidente fori præscriptionem non habeant. NOV. 8. C. 7.
38. » Si milites Præsidis Provinciae iussiones non fecerint. NOV. 8. C. 8.
39. » De Latrunculatoribus, & Diocolytis, & Aphoplistis sublatis, & quomodo sacramentum a Præside dandum sit. NOV. 8. C. 9.
40. » De Præscriptione centum annorum Ecclesie competente Romanæ civitatis. NOV. 9. C. 1.
41. » De numero referendariorum. NOV. 10. C. 1.
42. » Ut Civitates circa Viminacium suam proprium Archiepiscopum habeant. NOV. 11. C. 1.
43. De nefariis, & incestis matrimoniis. NOV. 12. C. 1. 2.
44. De naturalibus liberis. NOV. 12. C. 3.
45. » De Officio Prætorum populi. NOV. 13. C. 1.
46. De lenonibus tollendis. NOV. 14.
47. De Defensoribus civitatum. NOV. 15. C. 1. 2. 3. 4. 5.
- (De Præsidis * vicariis Defensorum non mittendis NOV. 15. C. 2.

48. De sententia Defensorum civitatis. NOV. 15. c. 6.
49. „ Quando licet Clericis ab alia Ecclesia in aliam transire. NOV. 16. c. 1.
50. De criminibus. NOV. 17. c. 3.
51. De privatis.* NOV. 17. c. 4.
52. De officio proconsulis * NOV. 17. c. 5. 6.
53. De vicariis Præsidum, & manus * armatae. NOV. 17. c. 6.
54. De jussione Præfidi * producenda. NOV. 17. c. 7.
55. De capitali crimine damnatis * NOV. 17. c. 8.
56. De patronis. NOV. 17. c. 9.
57. De capite censitis. NOV. 17. c. 9.
58. De titulis infixis. NOV. 17. c. 10.
59. De legitima portione liberis a parentibus relinquenda. NOV. 18. c. 1.
60. De curialibus liberis. NOV. 18. c. 2.
61. Si liberis suis nudam proprietatem quispian relinquerit. NOV. 18. c. 3. (alii De nuda hereditatis proprietate filius dimissa.)
62. Quemadmodum ab intestato liberi per femininum sexum descendentes parentibus succedere debeant. NOV. 18. c. 4. (alii De nepotibus ex filio, & filia natis.)
63. De concubinis, & naturalibus liberis, NOV. 18. c. 5. (alii De iis, qui sine liberis, & uxoribus legitimis decesserunt.)
64. De collatione dotis, & ante nuptias donationis. NOV. 18. c. 6. (alii De patre, qui filia dotem dedit, vel filio propter nuptias donationem.)
65. Si res suas pater liberis distribuerit. NOV. 18. c. 7. (alii De iis, qui res suas filiis distribuere voluerint.)
66. Si quis prolatam manum suam negaverit. NOV. 18. c. 8. (alii De iis, qui negaverint manum esse in scripto.)
67. De litigio misso pro culpa* supra tutorem, & curatorem. NOV. 18. c. 8.
68. De improbis possessorum exceptionibus. NOV. 18. c. 9. (alii De tentatione facta.)
69. Quomodo concubinae servilibus conditionibus constituta legitime uxores fiunt. NOV. 18. c. 10. (alii De ancilla concubina facta.)
70. De provocationibus Prætoris Paphlagonia, vel Honoriados porrectis, & de aliis provocationibus in diversis regionibus porrectis. NOV. 20.
71. De secundis nuptiis. NOV. 22. c. 1.
72. De divortiis bona gratia faciendis. NOV. 22. c. 2.
73. Si quis liber ancillam uxorem duxerit, vel e contrario. NOV. 22. c. 3. [alii De iis, qui ancillam duxerunt putantes eam liberam.]
74. Si quis in servo suo, aut ancilla ægrante nullam curam adhibuerit. NOV. 22. c. 4. (alii De servo, & ancilla ægrante.)
75. Soluta matrimonio, ut annum abstineat nuptiis mulier. NOV. 22. c. 5. [alii De iuste dissociatis.]
76. Si alienus adscripticius liberam uxorem duxerit. NOV. 22. c. 6. (alii De adscripticio, qui liberam mulierem habere non potest.)
77. De nuptiis sine dotalibus instrumentis contractis. NOV. 22. c. 7. (alii De mulieribus sine dotalibus instrumentis.)
78. De repudiis, quæ a filiis familiarum mittuntur. NOV. 22. c. 8. (alii De mittendo a filiosam. repudio.)
79. Si morte solutum sit matrimonium, & de lucro dotis, vel ante nuptias donationis. NOV. 22. c. 9. (alii De morte mariti, vel uxoris.)
80. De ingratis liberis, vel non ingratis. NOV. 22. c. 9.
81. Si mulier ad secundas pervenerit nuptias, & de lucro dotis, & ante nuptias donationis. NOV. 22. c. 10.
82. Si mulier ad secundas nuptias pervenerit * NOV. 22. c. 11. [alii De impleto statuto tempore. *]
83. De non alienandis rebus prioris matrimonii. NOV. 22. c. 12.
84. De alienatione rerum primi matrimonii. NOV. 22. c. 13.
85. De non alienanda nisi portione unius. NOV. 22. c. 14.
86. Cujus temporis computatio spectanda sit, & quomodo superflua quantitas distribui debeat. NOV. 22. c. 15.
87. Si legatum maritus uxori reliquerit. NOV. 22. c. 16. (alii De legato superstiti persone relicto.)
88. Si repudio matrimonium solutum sit, quid statui oportet de lucris nuptialibus. NOV. 22. c. 17.
89. De augenda, vel minuenda dote, vel propter nuptias donatione. NOV. 22. c. 18.
90. De usufructu uxoris a marito relicto, vel donato; & e contrario si marito uxor. NOV. 22. c. 19. (alii Si usufructu a marito relicto, vel contra, fiant secundæ nuptiæ.)
91. Si usufructus dotis nomine, vel propter nuptias donationis causa constituatur. NOV. 22. c. 19.
92. De rebus maternis, & nuptialibus [lucris] quæ ad filios familias pervenerunt, & de castrensi, vel quasi castrensi, peculio. NOV. 22. c. 20.
93. Si mulier res, quas liberis donavit, quasi ab ingratis post secundas nuptias suas revocare maluerit. NOV. 22. c. 21.
94. Ut secundo marito copulata mulier prioris viri dignitatibus, vel privilegiis non utatur. NOV. 22. c. 22.
95. De libertis mulieribus, quæ patronis suis conjunctæ sunt. NOV. 22. c. 23.
96. Si adhuc constante matrimonio dotem maritus uxori suæ persolverit. NOV. 22. c. 24.
97. Si

97. Si mulier liberorum suorum tutelam administraverit, & ad secundas convolarerit nuptias. NOV. 22. c. 25.
98. Si sub condicione mater a patre legatum, vel fideicommissum reliquerit filio suo. NOV. 22. c. 26.
99. De clericis, qui nuptias contrahere non possunt. NOV. 22. c. 27.
100. Si decedens maritus uxori suae legaverit, sub condicione, si secundas nuptias non contraxerit, vel contra, id est si uxor marito. NOV. 22. c. 28.
101. Mulier, quae secundas nuptias contraxerit, quemadmodum filii sui successionem capiat tam ex testamento, quam ab intestato. Loquitur autem in eodem capitulo & de fratrum successione. NOV. 22. c. 29.
102. Si mater alienare voluerit (ea, quae) ex filiorum successione devoluta sunt. NOV. 22. c. 30. (alii Eas res, quae ad eam &c. devolutae sunt.)
103. Quae causae repudii sunt. NOV. 22. c. 31.
104. De appellationibus. NOV. 23. c. 1.
105. De consultationibus. NOV. 23. c. 1.
106. De provocatione in Aegyptiacae regione porrecta. NOV. 23. c. 3.
107. De provocationibus in Asiana, vel Pontica regione porrectis. NOV. 23. c. 4.
108. De provocationibus in Orientali regione porrectis. NOV. 23. c. 4.
109. De appellationibus contra sententias spectabilium iudicum porrectis. NOV. 23. c. 4.
110. De appellationibus ad spectabiles iudices introducendis, & exercendis. NOV. 23. c. 5.
111. De officio Praetoris Justiniani Pisidiae. NOV. 24. c. 1.
112. Si Provocatio porrecta fuerit contra sententiam Praetoris Pisidiae, vel alterius, qui in Pisidia iudicavit. NOV. 24. c. 2.
113. De officio Praetoris Lycaoniae. NOV. 25. c. 1.
114. Si provocatio porrecta fuerit contra sententiam Praetoris Lycaoniae, vel alterius, qui in Lycaonia iudicavit. NOV. 25. c. 2.
115. De officio Praetoris Justiniani Thraciae, & de provocationibus in Thracia porrectis. NOV. 26. c. 1.
116. De officio Praetoris Isauriae, & de appellationibus in ea Provincia porrectis. NOV. 27. c. 1.
117. De officio Moderatoris utriusque Ponti, id est Helenoponti. NOV. 28. c. 1. 2. 3.
118. De officio Praetoris Paphlagoniae. NOV. 29.
119. De officio Proconsulis Cappadociae. NOV. 30. c. 1. 2. 3. 4. 5. 6.
120. De comite tertiae Armeniae. NOV. 31. c. 1.
121. Si in secunda Armenia provocatio porrecta sit. NOV. 31. c. 2.
122. De pignoribus, & usuris dandis propter res rustico mutuatas. NOV. 32. NOV. 33. NOV. 34.
123. De adiutoribus Quaestoris. NOV. 35.
124. Ut hi, qui in Africa sunt, intra quinquennium competentes sibi res, usque ad tertium gradum debeant vindicare. NOV. 36.
125. De Africana Ecclesia. NOV. 37.
126. De Decurionibus, & filiis eorum. NOV. 38. c. 1. 2. 3. (alii De curionibus.)
127. De filiabus Decurionum. NOV. 38. c. 4. (alii De filiabus Curionum.)
128. De liberis utriusque sexus (Decurionum.) NOV. 38. c. 5. (alii Curionum.)
129. Ut ex curiali patre, & murilegula, vel comitiaca matre curialis filius nascatur. NOV. 38. c. 6.
130. Si quis unum ex liberis suis heredem instituerit, vel extraneum heredem scripserit, & rogaverit eum, ut tempore, quo morietur, hereditatem alii restituat. NOV. 39. c. 1.
131. Si soluto matrimonio mulier secundas quidem non contraxerit nuptias, ante annum impletum ab aliquo stuprata sit. NOV. 39. c. 2.
132. De rebus immobilibus alienandis, quae ad Ecclesiam Hierosolymitanam pertinent. NOV. 40. c. 1.
133. De Quaestoribus, id est Praefectis insularum. NOV. 41.
134. De Anthimo, & Petro, & Severo, & Zoora haereticis. NOV. 42. c. 1.
135. Ut mille centum ergasteria immunitate potiantur sub nomine decanorum, & lecticariorum: & nemo alius immunitatem habeat. NOV. 43. c. 1.
136. De Tabellionibus, sive de instrumentorum fide. NOV. 44. c. 1. 2.
137. De Judaeis, Samaritis, & Haereticis curialibus. NOV. 45. c. 1.
138. De testimonio haereticorum. NOV. 45. c. 2.
139. Quando licet locis venerabilibus res immobiles alienare. NOV. 46. c. 1.
140. De praefatione instrumentorum. NOV. 47. c. 1.
141. De litteris in instrumento conscribendis. NOV. 47. c. 2. (alii De litteris instrumentorum non scribendis obscuris.)
142. Si quis modum substantiae suae in scripturis declaraverit. NOV. 48.
143. De temporibus appellationum. NOV. 49. c. 1.
144. De comparatione litterarum sive ex publico instrumento, sive ex chirographo. NOV. 49. c. 2.
145. De iurejurando propter calumpniam dando, vel propter ditaciones petendas, (aut provocationes exercendas.) NOV. 49. c. 3. [alii vel probationes.]
146. Ut scenicae mulieres non cogantur in eadem turpitudine manere. NOV. 51.

147. *Ut cives, vel vicarii pro aliis civibus suis, vel vicariis non teneantur.* NOV. 52. c. 1.
148. *Ut donationes in Imperatorem faciendæ & sine monumentis valeant.* NOV. 52. c. 2.
149. *De reis ab alio loco in alium retrahendis ex divino nutu, vel jussione maximæ potestatis.* NOV. 53. c. 1. 2.
150. *De admonitione reorum, sive de in jus vocando.* NOV. 53. c. 3.
151. *De juratorum cautionibus.* NOV. 53. c. 4.
152. *De casu militiæ.* NOV. 53. c. 5.
153. *De inope muliere, quæ sine dote nupta est, quæ quartam partem, defuncto eo, capere debeat.* NOV. 53. c. 6.
154. *De iis, qui ex libera matre, & adscripicio patre nati sunt.* NOV. 54. c. 1.
155. *Si venerabilis locus cum alio venerabili loco rerum immobilium permutationem facere maluerit.* NOV. 54. c. 2.
156. *Ut liceat venerabilibus locis perpetuos inter se contractus emphyteuseos facere.* NOV. 55.
157. *De emphaneisticis, quæ a clericis exiguntur.* NOV. 56.
158. *Si clerici ecclesias suas dereliquerint.* NOV. 57. c. 1.
159. *De eo, qui ecclesias ædificat, vel annonas clericis donat.* NOV. 57. c. 2.
160. *Si quis in domo sua oratorium habuerit.* NOV. 58.
161. *De impensis in funere mortuorum faciendis.* NOV. 59.
162. *De creditoribus, qui morientibus debitoribus imminent.* NOV. 60. c. 1.
163. *Ut magistratus C. P. civitatis causas certas audiant, & sententiam dicant.* NOV. 60. c. 2.
164. *De jure propter nuptias donationum.* NOV. 61.
165. *De consultationibus.* NOV. 62. c. 1.
166. *De ordine Senatorum.* NOV. 62. c. 2.
167. *De prospectu maris.* NOV. 63.
168. *De hortulanis C. P. civitatis.* NOV. 64.
169. *De rebus immobilibus ad ecclesiam pertinentibus.* NOV. 65.
170. *De legibus, quas noster Imp. de ordinatione testamentorum posuit.* NOV. 66.
171. *De iis, qui ecclesiam, vel oratorium ædificare voluerint.* NOV. 67. c. 1.
172. *Si Episcopus multum tempus ab ecclesia sua defuerit.* NOV. 67. c. 2.
173. *De alienatione rerum immobilium ad ecclesias pertinentium.* NOV. 67. c. 3.
174. *De constitutione Imp. quæ lata est de lucro ex morte liberorum continente per pacta dotalia.* NOV. 68.

Tituli capitum secundæ partis Novellarum.

1. **D**E jurisdictione Præsidum provinciarum. NOV. 69. c. 1.
2. *De presentibus reis.* NOV. 69. c. 2.
3. *De absentibus reis.* NOV. 69. c. 3.
4. *De fori præscriptione tollenda.* NOV. 69. c. 4.
5. *Quibus fori præscriptio denegatur.* NOV. 69. c. 5. (alii *De fori præscriptione deneganda.*)
6. *De vi, & potestate constitutionis.* NOV. 69. c. 6.
7. *Si presentem constitutionem Præses neglexerit.* NOV. 69. c. 6.
8. *Ut Præfectoria dignitas curialem liberet.* NOV. 70.
9. *De privilegiis dignitatum, sive de procuratoribus.* NOV. 71. c. 1.
10. *Qui tutores, vel curatores pupillo, vel adulescenti dari possint.* NOV. 72. c. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.
11. *De administratione tutorum, & curatorum.* NOV. 72. c. 8. 9. 10.
12. *Quemadmodum depositum caute dari potest.* NOV. 73. c. 1. (alii *Quomodo depositum caute poni potest.*)
13. *Quemadmodum sine tabellione instrumenta caute fieri possunt.* NOV. 73. c. 2. (alii *Quo modo sine tabellione instrumentum caute fiat.*)
14. *Si litterarum fides a voce testium discrepet.* NOV. 73. c. 3.
15. *De contractibus incaute compositis.* NOV. 73. c. 4.
16. *Quomodo tabelliones caute debeant instrumenta componere.* NOV. 73. c. 5.
17. *De comparatione notarum.* NOV. 73. c. 6.
18. *De comparatione litterarum.* NOV. 73. c. 7.
19. *Imperiti litterarum quomodo debeant instrumenta componere.* NOV. 73. c. 8.
20. *De contractibus sine scripto compositis.* NOV. 73. c. 9.
21. *De vi, & potestate constitutionis in loco, & quantitate.* NOV. 73. c. 10.
22. *De vi, & potestate constitutionis in tempore.* NOV. 73. c. 10.
23. *Quomodo filii naturales legitimi fieri possunt.* NOV. 74. c. 1.
24. *Quomodo filii naturales legitimi fieri non possunt.* NOV. 74. c. 2.
25. *Qui (non) sine dotalibus instrumentis nuptias contrahere possunt.* NOV. 74. c. 3. 4.
26. *Qui sunt legitimi filii, vel naturales, vel neutrum, id est ex damnata copulatione.* NOV. 74. c. 5.
27. *De*

27. De appellationibus in Sicilia porrectis. NOV. 75.
28. De constitutione Imperatoris, quæ loquitur de substantiis monachorum, vel ascetriciarum. NOV. 76.
29. De iis, qui per capillum dei, aut caput jurant, vel alio modo blasphemia contra deum immortalem utuntur. NOV. 77.
30. De jure aureorum anulorum. NOV. 78. c. 1.
31. De reverentia, & obsequio patronis a libertis præstando, & de ingratis. NOV. 78. c. 2.
32. Si libertam suam patronus uxorem habere maluerit. NOV. 78. c. 3.
33. Si quis ex ancilla sua liberos habuerit, & dotalia instrumenta fecerit. NOV. 78. c. 3.
34. Ratio Constitutionis. NOV. 78. c. 4.
35. De potestate in tempore constitutionis. NOV. 78. c. 4.
36. Si quis in jus vocare monachum, vel sanctimoniale conatus sit. NOV. 79. c. 1.
37. Ut hæc Constitutio ad curam magistratuum, & Episcoporum pertineat. NOV. 79. c. 2.
38. De temeratoribus hujus Constitutionis. NOV. 79. c. 2.
39. Quorum hæc Constitutio interest. NOV. 79. c. 2.
40. De officio Quæstoris. NOV. 80. c. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.
41. Quomodo jus potestatis dissolvitur. NOV. 81. c. 1.
42. De legitimis personis. NOV. 81. c. 2.
43. Ut Episcopatus honor filium (a potestate patris) dissolvat. NOV. 81. c. 3. (alii jus potestatis.)
44. De iudicibus. NOV. 82. c. 1. 2.
45. Qualiter sedere debent iudices. NOV. 82. c. 3.
46. De provocationibus. NOV. 82. c. 4. 6.
47. De jurisdictione iudicum. NOV. 82. c. 5.
48. De sportulis. NOV. 82. c. 7. 9. (alii De collatis iudicum.)
49. De iudicibus mortuis. NOV. 82. c. 8.
50. De definitivis sententiis. NOV. 82. c. 10.
51. De legibus judicialibus. NOV. 82. c. 10.
52. Ut arbitri per compromissum, non per sacramentum adsumantur. NOV. 82. c. 11.
53. De provocationibus, & retractationibus. NOV. 82. c. 12.
54. De diversis rescriptis, & de provocationibus. NOV. 82. c. 13.
55. De relationibus. NOV. 82. c. 14.
56. Si quis clericum in jus vocare maluerit tam in pecuniaria, quam in criminali causa. NOV. 83.
57. De successionibus, quæ ab intestatis fratribus deferuntur. NOV. 84.
58. De fabricensibus, & qui arma gerere possunt. NOV. 85. c. 1. 2. 3. 4.
59. Si Præses provinciæ supplices provinciæ contempserit. NOV. 86. c. 1.
60. Si cui Præses provinciæ suspectus fuerit. NOV. 86. c. 2.
61. De provincialibus, qui temere in C. P. civitatem veniunt. NOV. 86. c. 2.
62. Si Præses provinciæ injuriam fecerit. NOV. 86. c. 3.
63. De officio Taxeotarum. NOV. 86. c. 4.
64. Si Episcopus gratia Præsidis supplices contempserit. NOV. 86. c. 5.
65. De officio Defensorum, & Episcopali audientia. NOV. 86. c. 6.
66. De Episcopis, & clericis ad C. P. civitatem pervenientibus. NOV. 86. c. 7.
67. Ut nemo ultra sportularum modum statutum exigere audeat: & de officio Præsidis, & Episcopi. NOV. 86. c. 8.
68. De diversis donationibus a curialibus faciendis. NOV. 87.
69. De rebus depositis, & de iis, qui denuntiant, ut deposita non reddantur. NOV. 88. c. 1.
70. De iis, qui denuntiant, ut civiles annonæ, vel pensiones non solvantur. NOV. 88. c. 2.
71. De liberis naturalibus. NOV. 89. c. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15.
72. De testibus. NOV. 90. c. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.
73. Ut dos prioris uxoris præferatur doti secundæ uxoris, siue ipsa, siue liberis ejus agentibus. NOV. 91. c. 1.
74. Si per maritum steterit, quo minus dos ei promissa præstetur. NOV. 91. c. 2.
75. De immodicis, & inofficiosis donationibus. NOV. 92.
76. Si appellatione introducta compromissarium arbitrum litigatores elegerint. NOV. 93.
77. Si mater filiorum suorum tutelam suscipere maluerit. NOV. 94.
78. „ Ut civilis, vel militaris iudex de Provincia, in qua est positus, non recedat „ sine divina pragmática, & ut quinquaginta diebus administratione deposita in „ Provincia commoretur adversus eum in „ terpellantibus responsurus. 95. c. 1.
79. De in jus vocando. NOV. 96.
80. De exæquatione dotis, & propter nuptias donationis. NOV. 97. c. 1.
81. Quando licet mulieri dotem suam augere. NOV. 97. c. 2.
82. De privilegio dotis. NOV. 97. c. 3.
83. De privilegiis creditorum, qui militiæ causa marito mutuaverunt. NOV. 97. c. 4.
84. Ut eadem quantitas dotis in secundis nuptiis a patre servetur. NOV. 97. c. 5.
85. De collatione dotis. NOV. 97. c. 6.
86. Ut proprietas dotis, vel ante nuptias donationis mortua alterutra persona filii communibus conservetur. NOV. 98. c. 1.
87. Ut repudio, vel bona gratia soluta matrimonio, id, quod ab alterutra persona lucrata est, filio suo conservet; & de alegendis liberis a parentibus suis. NOV. 98. c. 2.

88. De duobus reis promittendi. NOV. 99. (alii De reis promittendi.)
89. De dote cauta, & non numerata. NOV. 100. [alii De dote cauta, vel adscripta, & non numerata.]
90. „ De curialibus. NOV. 101. c. 1. 2. 3. 4.
91. „ De officio moderatoris Arabia. „ 102. c. 1.
92. „ De officio Proconsulis Palestina. NOV. „ 103. c. 1.
93. „ Ut provocationes a Sicilia venientes „ apud Quæstorem eminentissimum ventilentur. NOV. 104. c. 1.
94. „ De consulibus. NOV. 105. c. 1.
95. „ De nautico fœnore. NOV. 106. c. 1.
96. De voluntate parentum in distributione patrimonii faciendâ. NOV. 107. c. 1. 2.
97. De fideicommissariis hereditatibus. NOV. 108.
98. „ De hereticis. NOV. 109. c. 1.
99. „ De nautico fœnore. NOV. 110. c. 1.
100. De præscriptione centum annorum sublata, quæ sanctis ecclesiis, vel aliis locis venerabilibus (competit.) NOV. 111. (alii competebar.)
101. De litigiosis. NOV. 112. c. 2.
102. De interlocutionibus iudicum, per quas accusati rei conveniri iubentur, & de satisfactionibus reorum, & decima parte litis. NOV. 112. c. 2.
103. Si admonito reo actor iudicium deseruerit. NOV. 112. c. 3.
104. De pragmaticis sanctionibus, & diversis iussionibus iudicum, & de officio iudicis. NOV. 113.
- *
105. „ Si nova lex post porrectam provocationem promulgetur. NOV. 115. c. 1.
106. De iis, qui post renunciationem adversariorum habere se dicunt allegationes. NOV. 115. c. 2.
107. Quæ sunt justæ causæ exheredationis liberorum. NOV. 115. c. 3.
108. De inofficioso testamento. NOV. 115. c. 3.
109. Quæ sunt justæ causæ parentum exheredationis, sive prateritionis. NOV. 115. c. 4.
110. Ut non liceat creditori, debitore suo mortuo, ante novem luctuosos dies aliquem molestare propter hoc, quod defunctus debeat. NOV. 115. c. 5.
111. De pecunia constituta. NOV. 115. c. 6.
112. Si quis filiumfamilias heredem instituerit, ut pater ipsius [fructum] hereditatis non habeat: & de donationibus, & de aliis liberalitatibus eodem modo in filiumfamilias factis, & de curatoribus rerum. NOV. 117. c. 1. (alii usumfructum.)
113. De eo, qui filius ab aliquo in instrumento nominatus est. NOV. 117. c. 2.
114. De muliere, quæ sine dotalibus instrumentis maritata est: & de filiis ex tali matrimonio natis. NOV. 117. c. 3.
115. De nuptiis Illustrium hominum. NOV. 117. c. 4.
116. De liberis ex eo matrimonio natis, quod repudio solutum est; quemadmodum alantur. NOV. 117. c. 5.
117. „ De repudiis a marito mittendis. NOV. „ 117. c. 6.
118. De repudiis ab uxore mittendis. NOV. 117. c. 7.
119. Ut non liceat ex consensu mulieris matrimonium solvere. NOV. 117. c. 8.
120. „ De uxoribus militum. NOV. 117. c. 9.
121. „ Ex quibus causis matrimonia sine pœna solvantur. NOV. 117. c. 10.
122. Si mulier sine justa causa marito suo repudium miserit. NOV. 117. c. 11.
123. „ Si quis uxorem sua flagellis castigaverit. NOV. 117. c. 12.
124. „ Si quis suspicatus fuerit de aliquo vel „ le eum pudori uxoris suæ includere. „ NOV. 117. c. 13.
125. „ Si post tres contestationes invenerit „ maritus uxorem suam in sancto loco cum „ suspecto homine colloquium habentem. „ NOV. 117. c. 14.
126. De hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur. NOV. 118. c. 1.
127. De ascendentibus. NOV. 118. c. 2.
128. De venientibus ex latere. NOV. 118. c. 3.
129. De legitima tutela liberorum matris, & avia. NOV. 118. c. 4.
130. De vi, & potestate Constitutionis in personis, & temporibus. NOV. 118. c. 4.
131. „ Ut donatio propter nuptias non indigeat insinuatione monumentorum. NOV. „ 119. c. 1.
132. Qui servos manumittere possunt, vel non. NOV. 119. c. 2.
133. „ Si quis in aliquo instrumento alterius „ instrumenti mentionem fecerit. NOV. „ 119. c. 3.
134. „ De appellationibus. NOV. 119. c. 4.
135. „ De retractationibus sententiarum Præfecti Prætorio. NOV. 119. c. 5.
136. Si minor XXV. annis restitutionem adversus aditionem hereditatis impetrare voluerit. NOV. 119. c. 6.
137. De malæ fidei possessore res alienas vendente. NOV. 119. c. 7.
138. De præsentis, & absentis præscriptione. NOV. 119. c. 8.
139. Ut nemo cogatur in testamento propria manu, vel testium nomina heredum scribere. NOV. 119. c. 9.
140. „ De rebus immobilibus, quæ ad loca venerabilia pertinent. NOV. 119. c. 10.
141. Si quis familiæ suæ legaverit, vel alii personæ, & rei legatæ alienationem prohibuerit. NOV. 119. c. 11.
142. „ De alienationibus, & aliis contractibus immobilium rerum, vel annonarum „ civilium, vel rusticorum mancipiorum, „ quæ ad loca venerabilia pertinent. NOV. „ 120. c. 1. 2.

143. De monasteriis non alienandis. NOV. 120. c. 3.
*
144. De conductoribus, & emphyteuticariis. NOV. 120. c. 5.
* *
145. De sacris vasis cujuscumque ecclesiæ, vel oratorii. NOV. 120. c. 9.
146. Quibus pœnis subiiciantur, qui præsentem constitutionem violaverint. NOV. 120. c. 10.
147. De vi, & potestate constitutionis in tempore. NOV. 120. c. 10.
148. „ De partiariis solutionibus usurarum „ in duplum computandis. NOV. 121. c. 1.
149. „ De proposito constitutionis, quæ de „ ecclesiasticis, diversis capitulis loquitur. „ NOV. 123. c. 1.
150. „ De Episcoporum consecratione. NOV. „ 123. c. 1. [al. c. 2.]
151. „ De accusatoribus Episcoporum. NOV. „ 123. c. 2. (al. c. 3.)
152. „ Ut nulla pecunia data Episcopi con- „ secretur. NOV. 123. c. 3. (al. c. 4.)
153. Si Episcopus ante consecrationem suam, vel postea venerabili loco res suas obtulerit. NOV. 123. c. 4. 5.
154. De servis, & adscripticiis, & taxcotis, & curialibus ad Episcopatum pervenientibus. NOV. 123. c. 6.
155. De presbyteris, & diaconis & subdiaconis jure cognationis ad tutelam, vel curationem vocatis. NOV. 123. c. 7.
156. De clericis, ut exceptores, vel exactores non fiant. NOV. 123. c. 8.
157. De Episcopis in iudicium testimonii causa vocatis. NOV. 123. c. 9.
158. De Episcopis in iudicium non vocandis. NOV. 123. c. 10.
159. De Episcoporum profectione. NOV. 123. c. 11.
160. De conciliis Episcoporum per singulos annos faciendis. NOV. 123. c. 12.
161. „ De Episcopis, & aliis religiosis viris „ tablizantibus. NOV. 123. c. 13.
162. „ Ut nullus Episcopus cogatur subie- „ ctum sibi clericum de suo clero dimitte- „ re. NOV. 123. c. 14.
163. De iis, qui sine causa excommunicant. NOV. 123. c. 15.
164. De Episcopis sua manu cædentibus. NOV. 123. c. 16.
165. „ Si Episcopus expulsus ab sua Ecclesia „ ingredi civitatem, de qua repulsus est, „ ausus fuerit. NOV. 123. c. 17.
166. Quales homines clerici fieri debent. NOV. 123. c. 18.
167. Cujus ætatis præbyter, diaconus, subdiaconus, lector, diaconissa esse debent. NOV. 123. c. 19.
168. „ De accusationibus clericorum. NOV. „ 123. c. 20.
169. „ De nuptiis clericorum. NOV. 123. c. „ 21.
170. „ De Curialibus, & Taxcotis ad cleri- „ catus honorem venientibus. NOV. 123. c. „ 22.
171. „ Si monachus clericatus honorem me- „ ruerit. NOV. 123. c. 22. [al. c. 23.]
172. „ De his, qui ante tempora constitutio- „ nis clerici facti sunt. NOV. 123. c. 22. „ (al. c. 24.)
173. „ Ut clerici fiant sine pecunia. NOV. 123. „ c. 23. [al. c. 25.]
174. „ Ut locorum venerabilium administra- „ tores sine pecunia fiant. NOV. 123. c. 24. „ (al. c. 26.)
175. „ De administratoribus venerabilium „ locorum suas res offerentibus. NOV. 123. „ c. 25. [al. c. 27.]
176. Si servus clericus fiat. NOV. 123. c. 26.
177. Si adscripticius clericus fiat. NOV. 123. c. 27.
178. De clericis electis ab adificatoribus venerabilium locorum, vel heredibus eorum. NOV. 123. c. 28.
179. De clericis ministerium Dei non implentibus. NOV. 123. c. 29.
180. De peculio quasi castrensi clericorum, & de significatione clericatus. NOV. 123. c. 30.
181. De testimoniis clericorum. NOV. 123. c. 31.
182. De clericis, vel monachis, vel diaconis, vel ascetriis conveniendis in civili, vel criminali causa. NOV. 123. c. 32.
183. De eisdem personis pro canonica causa conveniendis. NOV. 123. c. 33.
184. De rebus dubiis in conciliis Episcoporum emergentibus. NOV. 123. c. 34.
185. Si clericus, vel quisvis alius contra Episcopum adire potestatem maluerit. NOV. 123. c. 35.
186. Si quis contra Metropolitanum suum potestatem adire maluerit. NOV. 123. c. 36.
187. De episcopis apud iudicem vocandis. NOV. 123. c. 37.
188. De administratoribus venerabilium locorum propter administrationem ad iudicium vocatis. NOV. 123. c. 38.
189. De hereditatibus eorum, qui res venerabilium locorum gesserunt. NOV. 123. c. 39.
190. „ De Episcopis, & clericis in regia ci- „ vitate conveniendis. NOV. 123. c. 40. „ (al. c. 42.)
191. De apocrisariis. NOV. 123. c. 41.
192. De Episcopis, & clericis pro civitate, vel ecclesia sua (consecrationem Episcopi *) pervenientibus. NOV. 123. c. 42. (forte Constantinopolim.)
193. De executione religiosæ personæ. NOV. 123. c. 43.
194. De sportulis religiosæ personæ. NOV. 123. c. 44.
195. De iis, qui sportulas exigunt ultra modum statutum. NOV. 123. c. 45.
196. De clericis, qui mulieres in domo sua habent. NOV. 123. c. 46.

197. De Episcopis, qui cum mulieribus habitant. NOV. 123. c. 47.
198. De diaconis, quæ cum masculis habitant, & de liberis earum. NOV. 123. c. 48.
199. Si quis inter celebranda mysteria ministris injuriam fecerit. NOV. 123. c. 49.
200. De litanis laicorum. NOV. 123. c. 50.
201. De monachis, & monasteriis. NOV. 123. c. 51. & seq. usque ad cap. 65. quod aliis est c. 68.
202. „ De penis, quæ presenti lege continentur. NOV. 123. c. 65. (al. c. 69.)
203. „ Ut ipso litis initio litigatores jurent, quod nihil iudicibus dederunt, aut promiserunt. NOV. 124. c. 1.
204. „ Ut prohibeant iudices supra dictum modum sportulas exigi. NOV. 124. c. 2.
205. „ Si quis inlicite sportulas exigat. NOV. 124. c. 2. 3. (al. c. 3. 4.)
206. „ De officio referendariorum. NOV. 124. c. 3. (al. c. 5.)
207. Ut iudices nulla relatione utantur ad Principem. NOV. 125.
208. „ Quomodo sacrum auditorium celebrari oportet. NOV. 126. c. 1.
209. De appellationibus. NOV. 126. c. 2.
210. Ut omnes iudices legibus non interdictam provocationem intra statutos dies recipere non recusent. NOV. 126. c. 3.
211. De successione, quæ ab intestato deferretur fratribus, & parentibus, & filiis fratrum. NOV. 127. c. 1.
212. „ Si propter nuptias donatio gestis intamata non fuerit. NOV. 127. c. 2.
213. De iis, qui secundas nuptias non contrahunt. NOV. 127. c. 3.
214. Si vir, vel mulier sine causa legitima matrimonium solverit. NOV. 127. c. 4.
215. „ De exactionibus, sive delegationibus tributorum. NOV. 128. c. 1. 2.
216. „ De Apochis publicis. NOV. 128. c. 3. „ 4. 5. 6.
217. „ Quando steriles agri fertilibus imponuntur. NOV. 128. c. 7. 8. * *
218. „ Ut quinquaginta dies iudices provinciarum post successionem in provincia faciant. NOV. 128. c. 22. 23.
219. „ De Samaritis. NOV. 129.
220. „ De transitu militum. NOV. 130. c. 1. „ & seq.
221. De quattuor sanctis conciliis. NOV. 131. c. 1.
222. De ordine Patriarcarum. NOV. 131. c. 2.
223. „ De Archiepiscopo Primæ Justinianæ. NOV. 131. c. 3.
224. De Episcopo Chartaginensî. NOV. 131. c. 4.
225. Leges possessionum ad sanctos locos pertinentium. NOV. 131. c. 5.
226. De præscriptione xl. annorum venerabilibus locis competente. NOV. 131. c. 6.
227. De ædificatione venerabilium locorum. NOV. 131. c. 7.
228. „ Si quis in proastio, vel domo, vel fundo ecclesiastica munera fecerit. NOV. 131. c. 8.
229. „ Si quis in nomine Domini nostri Jesu Christi hereditatem, vel legatum reliquerit. NOV. 131. c. 9.
230. „ Si quis in nomine Sancti Martyris hereditatem, vel legatum reliquerit. NOV. 131. c. 10.
231. „ Si quis in ultima voluntate domum religiosam fieri disposuerit. NOV. 131. c. 11.
232. „ De redemptione captivorum, vel alimoniis pauperum. NOV. 131. c. 12.
233. „ Si heredes piam dispositionem implere noluerint. NOV. 131. c. 13.
234. „ Ut propter pias causas Falcidia minuatur. NOV. 131. c. 14.
235. „ Ut intra sex menses pia voluntas impleatur. NOV. 131. c. 15.
236. „ Quando legata relicta liceat permutare. NOV. 131. c. 16.
237. „ De testamento Episcopi, vel administratoris venerabilis loci. NOV. 131. c. 17.
238. „ De successione ab intestato veniente Episcopi, vel clerici. NOV. 131. c. 18.
239. „ De contractibus eorum, qui fidem catholicam non recipiunt. NOV. 131. c. 19.
240. „ De mandanda jurisdictione. NOV. 134. c. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.
241. „ Ut creditores filios debitorum pignoris jure adducere non audeant. NOV. 134. c. 12.
242. „ De muliere. NOV. 134. c. 13.
243. „ De mulieribus. NOV. 134. c. 14.
244. „ Ut sanctimonialis, aut monacha de monasterio non abstrahatur. NOV. 134. c. 14. [al. c. 15.]
245. „ De Mœchis. NOV. 134. c. 15. & seq. (al. c. 16. & seq.)
246. „ De argenti distractoribus, qui & Argyroprata vocantur. NOV. 136. c. 1. 2. 3. „ 4. 5. 6.
247. „ De usuris supra duplum non computandis. NOV. 138. *
248. „ De raptis mulieribus, quæ raptoribus nubunt. NOV. 150.
249. „ De alienationibus prohibitis in testamento, vel codicillis. NOV. 159.
250. „ Ut jura, quæ in successione posita sunt ab intestato venientibus, etiam in Armeniis teneant. EDICT. 3. Non multum differt hoc Edictum a Novella XXI. quæ XXIX. est in Pith. lib.

Index Authenticarum Constitutionum, quas Irnerius inseruit Codici Justiniani.

- A**D eos: *de secund. nupt.* Nov. 22. c. 9.
17.
Ad hæc: *quando mulier. tut. offic. fung. p. r. ff.* Nov. 94.
Ad hæc ex his: *de fide instrum.* Nov. 49. c. 2.
Ad hæc qui fructus: *de usuris.* Nov. 34.
Ad hæc si: *de judic.* Nov. 60. c. 2.
Ad hoc qui suam: *de latin. lib. toll.* Nov. 22. c. 3. 6.
Æqualitas: *de pact. convent.* Nov. 97. c. 1. 2.
Antiqua: *de infantibus exponend.* Nov. 54. c. 1.
Apud eloquentissimum: *de fide instrum.* Nov. 90. c. 4.
Ascriptionis: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 27.
At qui semel: *de probationibus.* Nov. 90. c. 3.
At si contractus: *de fide instrum.* Nov. 73. c. 7. 8. 9. 10.
Bona damnatorum: *de bon. proscrip.* Nov. 134. c. 20.
Cautæ quæ fit: *de Episc. & cler.* Nov. 79.
Cessante: *de legit. hered.* Nov. 118. c. 3. Nov. 127. c. 1.
Clericus quoque: *de Episc. & cler.* Nov. 83.
Contra cum rogatus: *ad senatusconsf. Treb.* Nov. 108.
Contra qui propriam: *de non num. pec.* Nov. 18. c. 8.
Cui relictum: *de indict. viduit. toll.* Nov. 22. c. 28.
Decernit jus novum: *de receptis arb.* Nov. 82. c. 11.
Defuncto: *ad senatusconsf. Tertull.* Nov. 118. c. 2.
Diaconissam: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 19.
Donationem: *de iure dot.* Nov. 97. c. 6.
Dos data: *de don. ante nupt.* Nov. 91. c. 2.
E contra: *de repud.* Nov. 22. c. 8.
Ei qui appellat: *de temp. & repar. appell.* Nov. 49. c. 1.
Eisdem poenis: *de secund. nupt.* Nov. 22. c. 25. Nov. 39. c. 2. Nov. 94.
Eo decursum: *de don. ante nupt.* Nov. 119. c. 1. Nov. 127. c. 2.
Episcopalis ordo: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 6.
Episcopo nullam: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 47.
Et consequenter: *de sentent. & interloc.* Nov. 96. c. 2.
Et cum folis: *ad senatusconsf. Tertull.* Nov. 22. c. 29.
Et non observato: *de testament.* Nov. 119. c. 9.
Et qui jurat: *de bon. auct. jud. poss.* Nov. 53. c. 4.
Ex causa: *de lib. præ.* Nov. 115. c. 3.
Excipitur: *de bonis, quæ liberis in potest. &c.* Nov. 117. c. 1.
Ex complexu: *de incest. nupt.* Nov. 89. c. 15.
Ex testamento: *de secund. nupt.* Nov. 2. c. 3. Nov. 22. c. 29.
Ex testamento: *de collat.* Nov. 18. c. 6.
Generaliter autem: *de Episc. & cler.* Nov. 112. c. 2.
Hæc usus: *de sacrosanct. eccles.* Nov. 120. c. 8.
Hæc res lucro: *de secund. nupt.* Nov. 22. c. 9. 11. 13.
Hanc autem querellam: *de non num. pecun.* Nov. 100.
Hoc amplius: *de fideicomm.* Nov. 1. c. 1.
Hoc inter: *de testam.* Nov. 107. c. 1.
Hoc ita: *de pign. & hypoth.* Nov. 112. c. 1.
Hoc ita: *de duob. reis stip.* Nov. 99.
Hoc jus porrectum: *de sacros. eccles.* Nov. 7. c. 1. Nov. 120. c. 2.
Hoc jus stabit: *de proc.* Nov. 71.
Hoc locum: *si secundo nupser.* Nov. 22. c. 19.
Hoc nisi: *de sol. & liberat.* Nov. 4. c. 2.
Hoc sacramentum: *de iurejur. propter calumn. dand.* Nov. 49. c. 3.
Hoc si debitor: *de pignor. & hypoth.* Nov. 4. c. 1.
Hodie autem: *de appell.* Nov. 23. c. 1.
Hodie jurant: *de judic.* Nov. 15. c. 1.
Hodie novo: *de custod. reor.* Nov. 134. c. 14.
Hodie quantiscumque: *de repud.* Nov. 117. c. 9.
Idem est de Nestorianis: *de heret. & Man.* Nov. 115. c. 3.
Idem est in his: *de bonis, quæ lib. &c.* Nov. 134. c. 16.
Immo a debito: *de oblig. & action.* Nov. 134. c. 12.
Incestas nuptias: *de incest. nupt.* Nov. 12. c. 1. 2.
In donatione: *de secund. nupt.* Nov. 22. c. 11.
Ingressi: *de sacrosanct. eccles.* Nov. 5. c. 4. & 5.
In isto juramento: *de iurejur. propter calumn. dand.* Nov. 49. c. 3.

- In successione: *de suis, & legit. liber.* Nov. 118. c. 1.
 Interdicimus: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 13.
 In testamento: *ad senatuscons. Tertull.* Nov. 115. c. 4.
 Itaque mortuo: *commun. de success.* Nov. 74.
 Item & a privatis: *de donationibus.* Nov. 52. c. 2.
 Item hereditas: *de bonis, quæ lib. &c.* Nov. 118. c. 2.
 Item possessor: *qui potior. in pignor. hab.* Nov. 18. c. 9.
 Item prædium: *de sacrosanct. eccl.* Nov. 120. c. 4.
 Item privilegium: *de hæretic. & Man.* Nov. 109.
 Item qui domum: *de sepulcr. viol.* Nov. 60. c. 1.
 Item sibi invicem: *de sacrosanct. eccl.* Nov. 54. c. 2.
 Item sine: *de naturalibus lib.* Nov. 74. c. 1. Nov. 89. c. 10. 11.
 Jubemus: *de judiciis.* Nov. 115. c. 2.
 Libellum vero: *de lit. contestatione.* Nov. 96. c. 1.
 Liberi furiosi: *de Episc. aud.* Nov. 115. c. 3. 4.
 Licentiam habeat: *de Episc. & cler.* Nov. 131. c. 17.
 Licet patri: *de natur. liber.* Nov. 89. c. 12. 13. 15.
 Licet testator: *de Episc. & cler.* Nov. 131. c. 12. 13.
 Litigiosa: *de litigios.* Nov. 112. c. 1.
 Lucrum hoc: *de secund. nupt.* Nov. 2. c. 1. Nov. 22. c. 11. 13.
 Malæ fidei possessore: *de præscript. longi tempor.* Nov. 119. c. 7.
 Matri, & aviæ: *quando mulier tutel. offic. fungi pot.* Nov. 118. c. 4.
 Maximis: *de nupt.* Nov. 117. c. 4.
 Minoris debitor: *qui dare tut. vel curat. poss.* Nov. 72.
 Multo magis: *de sacros. eccl.* Nov. 7. c. 10. Nov. 120. c. 3.
 Multo magis: *de Episc. & cleric.* Nov. 22. c. 27.
 Nisi breves: *de sentent. ex brev. recit.* Nov. 17. c. 1. Nov. 83.
 Nisi rogati: *ad senatuscons. Trebell.* Nov. 123. c. 55.
 Nisi tricennale: *de bonis matern.* Nov. 22. c. 12.
 Non licet: *de lib. præ.* Nov. 115. c. 3.
 Nova alia: *de natura liberor.* Nov. 78. c. 3.
 Novissima: *de inoffic. testamento.* Nov. 18. c. 1.
 Novissime: *de administr. tut.* Nov. 72. c. 8. 9.
 Novo jure: *de pœna jud.* Nov. 124. c. 1.
 Novo jure: *de relat.* Nov. 125.
 Nullus Episc. *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 10.
 Nunc autem: *de Episc. & cler.* Nov. 5. c. 4. 5.
 Nunc autem: *de secund. nupt.* Nov. 22. c. 9.
 Nunc inhibetur: *de don. ante nupt.* Nov. 97. c. 5.
 Nunc si heres: *de litig.* Nov. 112. c. 1.
 Nunc foli: *de naturalibus liber.* Nov. 89. c. 12.
 Offeratur ei: *de litis contest.* Nov. 53. c. 3.
 Permissa est: *de don. ante nupt.* Nov. 61.
 Perpetua: *de sacros. eccl.* Nov. 7. c. 3. Nov. 120. c. 2.
 Post fratres: *de legit. heredibus.* Nov. 118. c. 3.
 Post fratres: 2. *ibid.* Nov. 118. c. 3.
 Post jusjurandum: *de jud.* Nov. 82. c. 10.
 Præsentem tamen: *de fidejussoribus & mand.* Nov. 4. c. 1.
 Præsides: *de Episc. audient.* Nov. 15. c. 1. 3.
 Præterea: *de sacrosanct. eccl.* Nov. 120. c. 9.
 Præterea, qui: *de natura lib.* Nov. 74. c. 1. Nov. 89. c. 9.
 Præterea si matrimonium: *Unde vir, & uxor.* Nov. 53. c. 6. Nov. 117. c. 4.
 Presbyteri, seu diaconi: *de Episc. & cleric.* Nov. 123. c. 1.
 Presbyteros: *de Episcopis, & clericis.* Nov. 123. c. 7.
 Presbyteros diaconos: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 30.
 Presbyterum: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 19.
 Principales: *de jurejur. propter cal. dand.* Nov. 124. c. 1.
 Quæ supplicatio: *de precibus Imp. off.* Nov. 119. c. 5.
 Quæ tertia: *de collationibus.* Nov. 18. c. 4.
 Qua in provincia: *Ubi de crim. agi oport.* Nov. 69.
 Quas actiones: *de sacros. eccl.* Nov. 9. Nov. 111. Nov. 131. c. 6.
 Quibuscumque modis: *de sacros. eccl.* Nov. 120. c. 1.
 Qui rem: *de sacros. eccl.* Nov. 7. c. 3. Nov. 120. c. 5.
 Qui res: *de sacros. eccl.* Nov. 7. c. 5. Nov. 120. c. 10.
 Qui semel: *quomodo, & quando.* Nov. 112. c. 3.
 Quod eis permittitur: *de nupt.* Nov. 51.
 Quod fieri non debet: *de dilationibus.* Nov. 53. c. 1.
 Quod hodie: *de repud.* Nov. 117. c. 8.
 Quod jus: *de naturalibus lib.* Nov. 12. c. 3.
 Quod locum: *de collat.* Nov. 97. c. 6.
 Quod locum: *de dot. caus. non numer.* Nov. 100.
 Quod mater: *de revocand. don.* Nov. 22. c. 21.
 Quod nunc generale: *de curat. furios.* Nov. 72. c. 10.
 Quod obtinet: *de pignor. & hyp.* Nov. 53. c. 5.

Quod

- Quod obtinet: *de prob.* Nov. 48.
 Quod pro hac causa: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 3.
 Quod sine: *de testam.* Nov. 107. c. 1.
 Quod si quis: *de præscript. long. temp.* Nov. 119. c. 8.
 Quo jure: *qui potior. in pign. hab.* Nov. 97. c. 3. 4.
 Res, quæ subjacent: *commun. deleg.* Nov. 39. c. 1.
 Rogati: *de testib.* Nov. 90. c. 2.
 Sacramentum: *quando mulier tut. offic. fung. pot.* Nov. 94.
 Sed cum testator: *ad legem Falcid.* Nov. 1. c. 2. 3. 4.
 Sed Episcopalis: *de Episcopis, & clericis.* Nov. 81.
 Sed & in ea: *ad legem Falcid.* Nov. 119. c. 11.
 Sed & lis: *de temp. & repar. appell.* Nov. 23. c. 2.
 Sed & periculum: *sine cens. vel reliq. fung. comp. non posse.* Nov. 17. c. 5.
 Sed & permutare: *de sacros. eccles.* Nov. 7. c. 2.
 Sed & si quis: *de testib.* Nov. 90. c. 8.
 Sed & si quis: *de secund. nupt.* Nov. 2. c. 2. Nov. 22. c. 13.
 Sed hodie: *de donat. inter vir. & uxor.* Nov. 22. c. 2.
 Sed hodie: *qui manumitt. non poss.* Nov. 119. c. 2.
 Sed hodie: *de repud.* Nov. 22. c. 2.
 Sed hodie: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 44.
 Sed hodie: *de jur. aur. anul.* Nov. 78. c. 1.
 Sed hodie: *ad legem Jul. de adult.* Nov. 134. c. 15.
 Sed hodie novo: *de oblig. & act.* Nov. 4. c. 1.
 Sed hodie novo: *de off. divers. judicium.* Nov. 134. c. 14.
 Sed jam cautum: *de poss. vel con.* Nov. 88.
 Sed jam necesse: *de donat. ante nupt.* Nov. 97. c. 2.
 Sed iudex: *de Episc. & cler.* Nov. 120. c. 9.
 Sed neque: *de sepulcr. viol.* Nov. 115. c. 5.
 Sed neque curialem: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 22.
 Sed nova: *de natur. lib.* Nov. 18. c. 10.
 Sed novo jure: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 49. 50.
 Sed novo jure: *ad legem Jul. de adult.* Nov. 117. c. 6.
 Sed novo jure: *si certum petat.* Nov. 73. c. 8. 9. 10.
 Sed novo jure: *de nupt.* Nov. 78. c. 3.
 Sed novo jure: *de repud.* Nov. 117. c. 12.
 Sed novo jure: *de natural. liber.* Nov. 117. c. 4.
 Sed novo jure: *de servis fugit.* Nov. 134. c. 18.
 Sed omnino: *ne uxor pro mar.* Nov. 52. c. 1.
 Sed quæ nihil: *de pactis convent.* Nov. 2. c. 5.
 Sed quamvis: *de rei uxor. act.* Nov. 97. c. 5.
 Sed si aurum: *de secund. nupt.* Nov. 2. c. 4.
 Sed si post: *de inoff. testam.* Nov. 115. c. 3.
 Si appellatione: *de temp. & repar. appell.* Nov. 119. c. 4.
 Si captivi: *de Episc. & cler.* Nov. 115. c. 3. 4.
 Sicut alienatio: *de sacrosanctis ecclesiis.* Nov. 7. c. 11.
 Sicut hereditas: *de legit. tut.* 118. c. 4.
 Similiter Falcidia: *ad legem Falcid.* Nov. 131. c. 14.
 Si minor xxv. annis: *de temp. in integr. rest.* Nov. 100.
 Si modo subiiciatur: *famil. ercis.* Nov. 18. c. 7.
 Si omnes creditores: *si minor se ab hered. abstin.* Nov. 119. c. 6.
 Si pater: *divort. fac. apud quem &c.* Nov. 117. c. 5.
 Si qua mulier: *de sacrosanct. eccles.* Nov. 123. c. 56.
 Si qua mulier: *ad senatuscons. Vellejan.* Nov. 134. c. 13.
 Si quando quis: *de constit. pecun.* Nov. 115. c. 6.
 Si quas ruinas: *de sacros. eccles.* Nov. 120. c. 1.
 Si quid ex rebus: *qui potior. in pignor. hab.* Nov. 91. c. 1.
 Si quis ei: *ad leg. Jul. de adult.* Nov. 117. c. 13. 14.
 Si quis Episcopus: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 17.
 Si quis in aliquo: *de edendo.* Nov. 119. c. 3.
 Si quis liberos: *de naturalibus lib.* Nov. 117. c. 2.
 Si quis litigantium: *de Episc. audient.* Nov. 123. c. 32.
 Si quis vult: *qui pot. in pig. hab.* Nov. 73.
 Si servus sciente: *de Episc. & cler.* Nov. 123. c. 26.
 Si tamen abstineat: *de secund. nupt.* Nov. 127. c. 3.
 Si tamen in medio: *de temp. & repar. appell.* Nov. 93.
 Si testis productus: *de testibus.* Nov. 90. c. 5.
 Sive a me: *ad senatuscons. Vellejan.* Nov. 61.
 Si vero ante quam: *ut omnes judic. tam civil.* Nov. 8. c. 4.
 Si vero criminis: *ad legem Jul. de adult.* Nov. 134. c. 9.
 Si vero contigerit: *de judic.* Nov. 86. c. 2.
 Verum & si legitimo: *de Episc. & cler.* Nov. 5. c. 2.
 Unde etsi parens: *de inoffic. testam.* Nov. 92.
 Uxore mortua: *de secund. nupt.* Nov. 98. c. 1.

Juris Pontificii capita ex Novellis,

- C**. 2. *De præb.* Nov. 3. c. 1.
 C. 5. *De reb. eccles.* Nov. 7. c. 1.
 C. 1. *De ter. perm.* Nov. 7. c. 2.
 C. 2. *De testib.* Nov. 90. c. 8.
Dist. 54. c. 20. *Si servus.* Nov. 123. c. 26.
 §. *Episcopalis.* Nov. 123. c. 6.
In fine. Nov. 123. c. 27.
Dist. 78. c. 2. Nov. 123. c. 19.
 2. q. 1. c. 11. *Nemo Episcopus.* Nov. 123. c. 15.
 2. q. 6. c. 27. *Anteriorum.* Nov. 23.
 C. 40. *Ei qui.* Nov. 49. c. 1.
 §. *Sed lis.* Nov. 23. c. 2.
 2. q. 7. c. 26. *Si hereticus.* Nov. 45. c. 2.
 3. q. 3. c. 4. §. *Offeratur.* Nov. 53. c. 3.
 3. q. 9. c. 14. *Testes.* Nov. 90. c. 2.
 C. ult. §. *Libellum.* Nov. 96. c. 1.
 5. q. 6. c. 3. *In fine.* Nov. 123. c. 31.
 10. q. 2. c. 2. §. *Hoc jus.* Nov. 7. c. 1. Nov. 120. c. 2.
 §. *Præterea.* Nov. 120. c. 9.
 §. *Sicut.* Nov. 7. c. 11.
 §. *Item prædium.* Nov. 120. c. 4.
 §. *Sed & permutare.* Nov. 7. c. 2.
 §. *Item sibi.* Nov. 54. c. 2.
 §. *Perpetua.* Nov. 7. c. 3. Nov. 120. c. 2.
 §. *Qui rem.* Nov. 7. c. 3. Nov. 120. c. 5.
 §. *Si quas.* Nov. 120. c. 1.
 §. *Qui vero res.* Nov. 7. c. 5. Nov. 120. c. 10.
 11. q. 1. c. 8. *Nullus Episcopus.* Nov. 123. c. 10.
 C. 9. *Testimonium.* §. *Sed iudex.* Nov. 123. c. 9.
 C. 39. *De persona.* Nov. 123. c. 30. 32.
 C. 46. *Si qui cum clerico.* Nov. 83.
 16. q. 3. c. 15. *Placuit.* §. *Quas.* Nov. 131. c. 6.
 C. 16. *Jubemus.* §. *Quas.* Nov. 131. c. 6.
 16. q. 4. c. ult. Nov. 131. c. 6.
 19. q. 3. c. 9. *Si qua.* Nov. 123. c. 56.
 §. *Nunc autem.* Nov. 5. c. 4. 5.
 C. ult. Nov. 123. c. 59. 60.
 24. q. 4. c. 6. *De illicita.* Nov. 123. c. 15.
 27. q. 1. c. 30. *Si quis rapuerit.* Nov. 123. c. 64.
 30. q. 5. c. 9. *Si quis divinis.* Nov. 74. c. 4.

ANTONII AUGUSTINI

ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS

AD TITULUM PANDECTARUM

DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI

EXPLANATIONES

Nunquam antebac editæ.

ANTONII AUGUSTINI

ARCHIEPISCOPI TARACONENSIS

AD TITULUM PANDECTARUM

DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI

EXPLANATIONES

FRANCISCO ANTONIO

A D L E C T O R E M.

CLari nominis virum, & cum primis doctum Gregorium Mayansium Valentinum auctorem sequimur in his Antonio Augustino attribuendis ad Titulum de Regulis Juris Explanationibus. Eas enim & revera scripsisse Augustinum Mayansius testatus est *, & nobis typis vulgandas insigni liberalitate cominodavit. Non tamen Augustinus hunc, qualem nunc edimus, totum suo Marte lucubravit commentarium; sed Martini Gosia commentariolum, quod in editione Cujacii Mutiana inter ejus commentarios ad eundem titulum legitur, totum fere descriptum singulis legibus seu capitibus priore loco subjecit, adjunctis in fine locis ex jure laudatis: quod Martinus ubique fere neglexerat. Tum vero continuata oratione multa ut plurimum addidit, quæ brevis alterius commentarii instar esse possunt. Nos, ut suum cuique tribuamus, servato M. S. ordine, unicuique legi Martini commentarium proxime subiicimus, a quo alterum Augustini ubi id fieri potest separata seriptione, vel novo, ut ajunt, paragrapho, vel notis hujusmodi [ ] interpositis distinguimus. Noster autem hic, licet nonnulla passim suis explanationibus adspersat, quæ vel aliqua ex parte regulam illustrant, vel ejusdem ampliationes continent; multus in eo tamen plerumque est, ut plura undique congerat regulæ vitia seu exceptiones: quod & ipsum, si rerum delectus & judicium adhibeatur, laus est interpretis non exigua. Quandoquidem casibus propositis in quibus regula vitatur seu perdit officium suum, verus inde ejus sensus intelligitur, & facilius interpretatio est. Stilis in nostro aliquantum rudis & impolitus, idemque pressior & abruptus; sed forte ad docendum aptior, & alioquin rerum, & doctrinæ copia refertus. Quare quod cultui deest & elegantia, quæ præclara est in cæteris Augustini scriptis, doctrinæ compendia, ut dixi, compensabitur. Ideoque hunc, quem cum admodum junior esset scripsit forte Augustinus commentarium, juris studiosis non ingratum fore speramus. Lectores autem benevoli æqui bonique consulent laborem nostrum, qui in exemplar incidimus, seu veteris amanuensis culpa aut imperitia, seu quo alio casu fæde depravatam, sedulamque in eo emendando diligentiam quantum fieri potuit adhibuimus.

* In Indice Operum ineditorum & in epistolis ad Josephum Rocchium typographum datis, atque in ea præfertim quam VII. Calend. Decembr. anni præteriti hisce verbis scripsit: *Explanationes ad titulum de Diversis regulis Juris antiqui, & Commentarium ad primum librum Institutionum Justiniani, bonamque partem libri secundi, quia Antonii Augustini sint noli dubitare: Nam summus ille vir etiam scripsit adolescens &c.*

THE HISTORY OF THE

The first part of the history is a general account of the state of the world at the beginning of the world. It describes the creation of the world, the fall of man, and the early history of the human race. It also mentions the various nations and peoples that were scattered over the earth at that time.

The second part of the history is a more particular account of the history of the Jews. It begins with the birth of Abraham, and follows the lives of Isaac and Jacob, and the history of the Israelites from their descent into Egypt to their return to the land of Canaan. It also mentions the various kings and rulers of the Jews, and the various events that happened to them during their history.

The third part of the history is a general account of the history of the world from the time of the birth of Christ to the present time. It describes the various nations and peoples that were scattered over the earth at that time, and the various events that happened to them during their history. It also mentions the various kings and rulers of the world, and the various events that happened to them during their history.

ANTONII AUGUSTINI

ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS

AD TITULUM PANDECTARUM

DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI

EXPLANATIONES.

PAULUS Libro XVI. ad Plautium.

I. *Regula est, quæ rem, quæ est breviter enarrat, non ut ex regula jus sumatur, sed ex jure quod est, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quasi causæ* conjunctio est, quæ simul cum in aliquo vitiosa est, perdit officium suum.*

Regula est brevis rerum narratio, & quasi causæ conjunctio. Prius itaque oportet esse res, causasve, quæ conjunguntur, deinde conjunctio est. Sicut enim unus homo, priusquam populus; ita prius res & causæ, quam res singulæ. Deinde regula est,

quæ est de singulis quasi collectiva universalitatis. Ecce, verbi gratia, natura dictante statutum est feras bestias, quæ nullius antea fuerant, occupantis fieri, sic volucres, sic pisces. Cumque in singulis hoc statutum prius fuisset: post in commune constitutum est, quatenus universa, quæ nullius fuerint, occupantium fiant. Quæ simul regula cum in aliquo vitatur, puta, in hereditariis, & liberis hominibus. *Perdit officium suum.* Sunt enim definitiones in jure periculosæ, ut infra habetur. Parum est enim ut non subverti possint, cum ei, quod regulariter traditur, per exceptionem sæpius subtrahatur, ut in hoc exemplo. Qui alieno juri subjecti sunt, testamenti faciendi jus non habent; attamen filius familias miles de castrensibus bonis testari potest: Sed & non miles, ut clericus de quasi castrensibus, & advocatus. Si ergo prædictam regulam ad militem filium familias porrigas, vitatur, perditque officium suum. Cum enim officium sit regulæ, ut singula complectatur; quod autem excipitur, non complectitur, dici potest & vitari, & officium non exerceri, ac sic per speciem vitatur genus, quemadmodum jam per speciem

derogatur generi. Constat ergo ex jure, quod prius est in singulis, regulam fieri; non ex regula jus sumi, quia regula, ut diximus, continet quidem id quod est jus, non autem ipsa facit jus, sed ipsa fit per jus.

ULPIANUS Libro I. ad Sabinum.

II. *Fœminæ ab omnibus officiis civilibus, vel publicis remotæ sunt: & ideo nec judices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores existere. Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.*

Fœminæ ab omnibus officiis civilibus, vel publicis remotæ sunt, & ideo nec judices esse possunt, quasi ordinarii, ut Præses, Prætor: nec magistratum municipalem gerere, quæ duo sunt officia publica, quia per hoc reipublicæ principaliter prospicitur. Nec pro alio postulare possunt; nam pro se, & forte pro certis personis, ut pro liberis, pro fratre, pro sorore postulabant, ut supra de postul. l. 1. Nec pro alio intervenire possunt [Intercedunt tamen pro suo creditore. Sed si renuncient, decipiantve fœminæ, vel pecuniam pro intercessione accipiant, tenentur, nec juvantur Senatufconsulto Vellejano l. 2. §. 2. D. l. Jubemus. l. Antiquæ. C. ad Vellejan.] Nec Procuratores existere: pro parentibus tamen agunt, si forte parentes morbus, aut ætas impediatur, nec quemquam, qui agat, habeant, ut supra, de Procur. l. Fœminas. Hæc autem tria exempla sunt civilium officiorum. Sicut autem pro parentibus agere possunt, sic filiorum interdum tutelam jure deposcunt, [ut in auth. de hered. ab intest. in collect. IX. cap. 5.] A testimonio quoque leges eas non depellunt, dum tamen in ultimis voluntatibus eorum testimonium non admittatur, ut supra, de test. l. Ex eo. Item impuberes omnibus civilibus officiis, sed & publicis debeat abstinere;

F f f 2

Tri-

* Pand. Florent. habent, *causæ conjunctio*, quæ & vera lectio est; verum Latini interpretes, & Græci, etiam legunt, *causæ conjunctio*, quos & hic Auctor videtur sequutus.

Tribunatum tamen numeri jure potest impubes adipisci, ut *C. de test. milit. l. Licet.*

ULPIANUS Libro III. ad Sabinum.

III. *Ejus est * nolle, qui potest velle.*

IDEM Libro VI. ad Sabinum.

IV. *Velle non creditur qui obsequitur imperio patris, vel domini.*

Ejus est nolle qui potest velle, hoc est, ei patet licentia volendi, qui habet potestatem nolendi. Potestatem volendi non habet, qui potest cogi ut velit, qualis est filius, servus, perituri, si non fecerint quod imperatur. Cum ergo velle coguntur, nolle non permittuntur. Inde est, ut servus, filius delatam sibi hereditatem velle compellantur adire, non permittantur nolle. Similiter dominum defendere coguntur, defensionem negligere non permittuntur. Sin autem hominem occidere, vel injuriam facere dominus, vel pater jubeat; hoc non compelluntur velle, imo permittuntur, & imperantur nolle. Ea quippe, quæ atrociora sunt, & velle & nolle possunt, [ut *supra, de actionib. & obligat. l. Servus non.*] Similiter ex novo jure filiusfamilias delatam sibi hereditatem, reculante patre, potest adire; patre eam cupiente, potest spernere: ergo & hoc nolle, & velle potest ex æquitate potius, quam de juris rigore.

De facto tamen & velle & nolle possunt; sed & de jure eorum vel servorum exigitur velle, ut *supra, de solut. l. Stichum. §. Urum. sub fin. & supra, de fideicomm. lib. l.* Sed si. Potest enim servus etiam jubente domino nolle adire, ut *C. de hered. instit. l. Cum proponas. in fin.* Item de jure potest & velle; nam si quis jussum est dare servo, sine voluntate servi domino dans, non liberatur. Sed & cum servus est adjectus, sine hujus voluntate domino solvi non potest, ut *supra, de solut. l. Stichum. §. Urumfructum. versic.* Idem resp. Item servus, cui libertas fideicommissio relicta est, alii ut ab eo manumittatur, invitus tradendus non est, ut *supra, de fideicomm. lib. l. Invitus. & §. 1. instit. de eo, cui lib. bon. addic.*

PAULUS Libro II. ad Sabinum.

V. *In negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent; nam furiosus nullum negotium contrahere potest, pupillus omnia, tutore auctore, agere potest.*

Furiosus nullum negotium contrahere potest, etiam curatore auctore; [vendere tamen in dilucidis intervallis potest, & contrahere, testamen-

tum condere.] Pupillus, qui tamen fari potest, omnia negotia, tutore auctore, potest agere: nam & stipulari potest, promittere, emere, hereditatem adire; [non citra decretum alienare, vel manumittere sine vindicta pupillus potest.]

Sed & sine tutore, si intelligat, suam conditionem meliorem facere potest, non tamen adire, nec hereditatem tutori, se auctore, restituere, ut *supra ad Trebell. l. 1. §. Fuit.* Gravare non potest nisi in eo, quod vel naturaliter obligatur interdum; & si sit locupletior, civiliter urgetur.

ULPIANUS Libro VII. ad Sabinum.

VI. *Non vult heres esse, qui ad alium transferre voluit hereditatem.*

Qui hanc igitur ad substitutum sibi vulgariter transtulit, quasi heres non sit, actionibus hereditariis non utitur; qui autem pupillariter substitutum accepit, actionibus hereditariis interdum experietur, & convenietur. Sed & is, cui per fideicommissum aliquis substituitur pro parte, quam retinet, sicut heres, experietur, & convenietur. [Sed & si suspectam dixit, non convenietur.]

POMPONIUS Libro III. ad Sabinum.

VII. *Jus nostrum non patitur eundem in paganis & testato & intestato decessisse: earumque rerum naturaliter inter se pugna est, testatus & intestatus.*

Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedit, quia si de femisse quem institueris, de alio femisse neminem: totus as in femisse continetur; de toto itaque testatus intelligitur. Ex post facto autem contingit pro parte intestatum fieri, [ut *C. de inoff. testam. l. Cum duobus.*] Sicut si institutus, duobus intendentibus querelam, alterum superaverit; ab altero victus fuerit. Miles vero & ab initio pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest [ut *instit. de hered. instit. §. Hereditas.*]

Institutus ex re una, ut *instit. quib. mod. testam. infirm. §. Sed & si.* ex asse institutus intelligitur.

POMPONIUS Libro IV. ad Sabinum.

VIII. *Jura sanguinis nullo jure civili dirimi possunt.*

Sanguinis, idest, cognationis jura, quia naturalia, nullo jure civili, ut emancipatione, adoptione, tolli possunt, [ut *§. ult. instit. de leg. agnat. tut. & sup. de cap. minut. l.* Eas obligationes.] Naturalem enim rationem civilis ratio corrumpere non potest. Agnationis vero jura, sicut & patria potestas, quæ sunt civilia jura, alio

ci-

* Flor. lectio, non nolle. Quam ex testimonio Fabri ad hanc *3. l. Ant. Aug. lib. 1. Emend. cap. 2. restituti primus, & approbavit.*

civili jure, ut adoptione, & emancipatione tolli possunt. Cum enim adoptione contingat tantum agnatio, non etiam cognatio: consequens est, ut non tollatur pristina cognatio. Sunt tamen quædam civilia jura, ut maxima, & media capitum diminutio, quæ & jura cognationis tollunt: [scilicet quoad successionem, non quoad sanguinis causam.]

Sed & usucapio jus naturale, idest dominium absumit, & servitus libertatem judicio nostro non solum adumbrat, sed tollit.

ULPIANUS Libro XV. ad Sabinum.

IX. Semper in obscuris, quod minimum est, sequimur.

Cum enim quis reus defertur, lege Julia, vis privata, vel publica, si judex pronunciaverit eum vim fecisse, minor lex, idest, de vi privata sequenda est, [supra, de pœn. l. Si præses.] Sed in sententiis arbitratorum, quorum primus condemnavit in XV. secundus in X. tertius in quinque, minori summæ statur, idest quinque, [ut supra de arbitr. l. Diem. §. Si plures.] Patet ergo hoc dictum esse in diversis verbis judicis, vel arbitri, vel legis; nam & venditori obscura verba nocent, sicut stipulatori, in quorum fuit potestate legem apertius dicere, [ut supra de pact. l. Veteribus. & de contrah. empt. l. Labeo scripsit. & de verb. oblig. l. Quidquid adstringendæ.] Si autem cum causa agitur, obscura verba ab actore ponantur; id, quod ei utilius est, accipiendum est, idest, ut actori potius credatur quam reo, [ut supra, de judic. l. Si quis.] hoc est, ut id quod actor sententia petitem videatur, alioquin semper negabit reus se consensisse.

Nocent equidem verba obscura, ut si stipuletur quis ita: dabis mihi decem, aut quinque? quinque debentur; dabis Calendis Februariis, aut Martiis? perinde est, quasi eo tempore stipulatus sim: post annum, aut biennium dabis? post biennium debentur, ut supra, de verb. oblig. l. Si ita. 12. & 109. Interdum tamen pro stipulatore fit interpretatio, ut si sim a te stipulatus omnem vestem muliebrem, vel quod non prohibebis me uti domo; nam nec ea, qua pro virili promissor usus est, excipietur; & si uxorem, aliove, quibus utor, domo prohibueris, teneberis, ut D. de verb. oblig. l. Si mihi. l. Si stipulatus fuero. eod. Sed & pro venditore fit interpretatio; quia si vendidit hanc vel illam rem, vel si Stichum dixerit accedere, in arbitrio venditoris erit, quam rem velit tradere, vel quem Stichum velit accedere, ut supra, de contr. empt. l. Si in emptione. & de actionib. empt. l. pen. §. 1.

PAULUS Libro III. ad Sabinum.

X. Secundum naturam est, commoda cujusque rei cum sequi, quem sequentur incommoda.

[Sed non convertitur; nam mulier, pupillus, licet successionem capiant, non subeunt tutelam,

nisi mulier casualiter.] In qua causa sunt heredes & hereditatis possessores, & fideicommissarii universitatis, & agnati, qui sunt habituri commoda hereditatis, quia sustinent onera tutelarum, [ut instit. de leg. Patronor. tut.]

Venditores tamen evictionis incommodum sentiunt, non tamen commodum alluvionis, ut D. de evict. l. Ex mille. Item deficiens relictum quod dicitur pro non scripto, apud eum, a quo relictum est, cum onere, nisi perraro, remanet; ita quod onus impositum heres, aut legatarius nisi perraro non sentit: puta si iustus erat legatarius, in cujus persona deficit relictum, defunctum sepelire, vel causa pietatis aliud agere, ut C. de caduc. toll. l. unic. §. In primo.

POMPONIUS Libro V. ad Sabinum.

XI. Id, quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

Factum nostrum intelligo, cum nos ipsi tradimus, vel alius voluntate nostra, ut procurator, creditor, exactor publicus, cujus factum nostrum est, cum pro evictione teneamur, pretium reddituri emptori. Sed & usucapio nostrum factum est; nam qui permittit usucapi, intelligitur alienare, [ut supra, de verb. signif. l. Alienationis.] Princeps tamen, vel fiscus, [vel serenissima Augusta,] si rem nostram ut suam distrahant, alienare intelliguntur, [ut institur. de usucapion. §. Edicto D. Marci. C. de quadriennii præscript. l. Bene a Zenone.]

Sed & sine facto nostro proprio dominium transfertur ad alium, ut cum societatem contrahimus, arrogationem subimus, monachi finus. Sed & hoc idem fit in re nostra: propterea si rei meæ, quam tibi donavi, aut vendidi, ulum fructum excepero, aut rem meam sciens a te conduxero: hoc ipso, sine ullo meo facto in te dominium transfero, ut C. de donat. l. Quisquis. & D. de rei vindic. l. Quædam. Interdum quoque licet ego non transfero, propter factum tamen meum, idest delictum dominium jure a me transfertur, & illud amitto, puta in vestigali commisso, & in tacito fideicommissio, ut D. de public. l. Commisio. & D. de jure fisci. l. Imperator. C. unde vi. l. Si quis in tantam.

PAULUS Libro III. ad Sabinum.

XII. In testamentis plenius voluntates testantium interpretantur.

Intelligentes conditionem impletam, ubi defecerit, ut in ea, quæ fuit instituta, si nuberet, & neque per eam stetit. E contrario defecisse, quæ impleta fuerat, ut C. de instit. & substit. l. 1. intelligentesque vulgarem substitutionem porrigi ad pupillarem & in plerisque aliis, [ut C. de instit. & substit. l. 1. & l. Generaliter. & tit. de his, quæ sub modo. l. 1. & supra, de vulg. & pupill. substit. l. Jam hoc.]

ULPIANUS Libro XIX. ad Sabinum.

XIII. *Non videtur cepisse, qui per exceptionem a petitione removetur.*

Qualis est is, cui legatur aliquid; sed voluntas testatoris postea mutatur, [ut *D. de legat. 1. l. Si ita, §. 1. & de adim. leg. l. 3. in fin.*] Huic similis est is, cui res aliena relinquitur, quam testator suam esse credebat, qui profecto exceptione removetur: nisi sit uxor, vel altera proxima persona. [*C. de legat. l. Cum alienam.*] Hæc exempla in relictis; sed in contractibus potest exemplum dari ejusmodi: si quis per metum extorsit stipulationem, non videtur accepisse, idest cepisse, quia potest removeri exceptione.

POMPONIUS Libro V. ad Sabinum.

XIV. *In omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præsentis die debetur.*

[In omnibus obligationibus, pure scilicet conceptis, in quibus dies non ponitur, præsentis die debetur.] Nisi locus adjectus spatium temporis inducat, quo illo perveniri possit, [*supra de verb. oblig. l. Eum, qui. §. Quotiens.*] Sed si spondeas ita, hodie dari: hodie debetur, quasi inserto die, non differendæ conditionis causa, sed quo præsens ostendatur.

Item nisi inducat res ipsa dilationem, veluti si partus, vel fructus futuros quis promisit, ut *supra, de verb. oblig. l. Eum, qui interdum.* Item is, qui constituit se soluturum, habet spacium X. dierum, ut *supra, de const. pec. l. Promissor.* Nam in constituta etiam sine die pecunia dierum X. spacium tacite inest, ut *supra, de const. pec.*

PAULUS Libro IV. ad Sabinum.

XV. *Is, qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.*

Cum fructus omnes ad eum pertineant, nisi quatenus permittitur bonæ fidei possessori pro cultura & cura. Actio quoque *l. Aquilæ* ei competit, quæ sua natura solum dominum appellat.

Fructus tamen postea perceptus a bonæ fidei possessore fit suus, remque, de qua contra se actio est, post litem contestatam usucapit ipse bonæ fidei possessor, sed non præscribit. Item & bonæ fidei possessori etiam contra dominum publiciana, seu in rem actio datur, sed utilis ut *D. de rei vindic. l. Si a Titio.*

ULPIANUS Libro XXI. ad Sabinum.

XVI. *Imaginaria venditio non est, pretio accedente.*

Cum enim pretium sit verum, non simulatum, vera est venditio; licet postea pretium remittatur, totum, vel pro parte. Cum etsi ab initio

viliori pretio res donationis causa distrahitur, venditio valet. Inter virum & uxorem facta venditio viliori pretio nullius momenti est, si cum animo vendendi maritus non haberet, idcirco venditionem commentus est ut donaret, [ut *supra, de contrah. empt. & vend. l. Si quis donationis.*]

IDEM Libro XXIII. ad Sabinum.

XVII. *Cum tempus in testamento adiicitur: credendum est, pro herede adjectum, nisi alia mens fuerit testatoris: sicuti in stipulationibus promissoris gratia tempus adiicitur.*

Sive in testamentis, sive in stipulationibus tempus adiicitur, credendum est pro debitore adjectum videri, ut ante tempus solvens possit liberari; nisi mens testatoris fuit, ut tunc demum non ante daret. Tunc enim quasi donaverit, ab eo, quod relictum est, non liberatur.

POMPONIUS Libro VI. ad Sabinum.

XVIII. *Quæ legata, mortuis nobis, ad heredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus: aliter atque quod stipulati sumus. Nam & sub conditione stipulantes omnimodo eis adquirimus, etiamsi liberatis nobis potestate domini, conditio existat.*

Ea, quæ legantur pure, vel in diem certum, moriente legatario ante persequutionem eorum ad heredem transeunt. Si autem in potestate legatarius est, potestatem habenti quaeruntur, sive maneat, sive de potestate decedat. Hoc tamen ad jus vetus referimus; nam quod ad novum, parenti solus ususfructus quaeritur. Verum quæ legantur sub conditione, vel in incertam diem, quæ conditionis instar obtinet, defuncto legatario ante conditionem, vel diem, nec heredibus competunt, nec parentibus obveniunt. Manumisso quoque legatario ante conditionem, vel diem manumissor non quaeruntur, etiam existente postea conditione, vel die. [Nisi a parentibus transmittantur ad liberos: tunc enim isti ad suos transmittunt etiam ante conditionem, ut *C. de his, qui ante apert. tabul.*] Diversum est in stipulatione: nam si sub conditione stipuleris, & moriente te ante conditionem ad heredem spem transmittis, & manumisso ante conditionem ad manumissorem eandem spem transfundis. Diversitatis fore illam rationem quia in stipulatione opera tua deprehenditur, in legato nec verbum tuum perpenditur.

ULPIANUS Libro XXIV. ad Sabinum.

XIX. *Qui cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis ejus: heredi*

autem hoc imputari non potest, cum non sponte cum legatariis contrahit.

Cum alio contrahens vel est, vel esse debet conscius conditionis ejus: ne sit inops, ne filius-familias, ne servus, & similiter. Heredi autem, qui cum legatariis quasi contrahit non sponte, hoc imputari non potest. Solvens ergo legatum cuicumque legatario etiam servo, vel prodigo, vel furioso, vel similibus, liberatur, dummodo dolo non faciat.

Creditor tamen deceptus non vana simplicitate excusatur, ut *D. ad Maced. l. Si quis. Nauta, qui non habet plenius deliberandi consilium, ut D. de exercitor. l. Utilitatem. in princ.*

Ad §. *Non solet.*

Non solet exceptio doli nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur.

Ac sic petens legatarius rem sibi legatam, quam defunctus scivit alienam, vel alii obligatam, non potest illa exceptione removeri: *Si lueris, si defunctus rem suam legavit.* Similiter si creditor debitori legavit liberationem; nam ei petenti rem, quam obligaverat, non obstabit doli exceptio. Idem est si debitor rem, quam obligaverat, creditori legavit. Nam & post solutionem pecuniæ rem petet, nec removebitur exceptione, [nisi debitor compensare voluit, ut *supra, de legat. lib. II. l. Creditorem, cui. & C. de legatis. l. Creditor.*]

Vel aliter: Non solet nocere doli exceptio quibus voluntas defuncti non refragatur, licet verba dissonent: Nam voluntas prævalet. Ecce enim si quis servo, qui in ventre portabatur, fideicommissio, vel directam reliquerit libertatem, & plures nati fuerint, omnes liberi erunt. Sed & si testator rogaverit heredem, ut unum ex pluribus liberis Arethusæ manumitteret, & obierit, itaque nullum manumiserit: illius heres omnes manumittere debet, ut *C. de fideicommiss. libert. l. Cum inter. l. Si quis. eod.*

POMPONIUS Libro VII. ad Sabinum.

XX. *Quoties dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit.*

Si enim servus liber esse jussus, postea legatus sit, siquidem evidens sit voluntas testatoris, quod ademit libertatem, legato cedit. Quod si in obscuro sit: favorabilius respondendum est, liberum fore, ut *D. de manum. test. l. Si peculium. & de fideicommiss. libert. l. Si quis. l. Si servus.*

Si tamen ut plures Stichos habens Sticho libertatem dedit, nec apparet de quo fenserit, neuter liber erit, non jure deficiente, sed probatione, ut *supra, de manum. test. l. Cum ex pluribus.*

ULPIANUS Libro XXVII. ad Sabinum.

XXI. *Non debet, cui plus licet, quod minus est, non licere.*

Cum ergo filiofamilias militi liceat facere testamentum, licebit & codicillos.

Curiali tamen licet donare, non licet vendere, ut *C. de prædiis curialium. l. 3.* Sed & venditori licet vinum per corbes effundere, tamen non in suos usus convertere, ut *supra, de peric. & comm. l. 1.* Hereditatem quoque institutus licet totam possit admittere, non tamen partem, ut *C. de jure delib. l. Quidam.* Dominus quoque qui velit quædam negotia transferre, non omnia; procurator hanc inconstantiam recusabit, ut *supra, de procurat. l. In causæ.* Et nominibus a tutore contractis, pupillus aut omnibus stabit, aut ab omnibus recedet, ut *supra, de adm. tut. l. Cum quæritur.* Item emptio rei mobilis collata in provincialem magistratum nec consensu, nec voluntate venditoris confirmatur, adeoque nec donatio multo magis, ut *C. de contract. judic.*

ULPIANUS Libro XXVIII. ad Sabinum.

XXII. *In personam servilem nulla cadit obligatio.*

Jure quidem naturali quo liber est, servus naturaliter obligatur. Civili vero, quo neque civis est, neque civiliter obligatur; dominum vero de peculio ex suo contractu jure prætorio obligat, ex delictis privatis noxaliter. Ex publicis autem delictis, naturaliter & civiliter obnoxius constituitur, ut *supra, de nox. l. 1. & seqq. & tit. de pecul. l. Nec servus. l. 9. §. Sive autem. & de act. & obligat. l. Servi.*

Non cadit obligatio, subaudi, civilis, ex qua nedum servus manens, sed nec etiam liber factus conveniri potest. Excipitur, nisi pro libertate pecuniam promiserit, ut *C. an servus &c. l. 3.* vel cum fit liber contra rigorem juris: tunc enim compellitur rationem reddere, ut *C. de petit. her. l. ult.* Sed & noxalis servo facto libero fit directæ. Sed & servus manens, in liberali judicio experitur & convenitur, *supra, de proc. l. Servum. de lib. caus. l. 14.* Item in momentario, ut *C. si per vim, & in causis criminalibus supra, de accus. l. 5.*

Ad §. *Generaliter.*

Generaliter probandum est, ubicumque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domi, vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

Ubi ex locatione aliquid promitto me facturum, ut ædes arbitrio tuo, vel procuratoris tui: tale debet esse arbitrium tuum, quale boni viri. Idem in societate, & in aliis bonæ fidei judiciis. Nam si ita contracta societas est, ut tu, vel alius par-

partes societatis constitueret, arbitrium boni viri sequendum est. Aliter forte est in judiciis stricti juris, quasi inferti tantum viri arbitrium sequendum sit. Si autem vendidero, vel locavero tanti rem, quanti ille aestimaverit, ejus tantum, & non alterius continetur arbitrium. [Nisi immentus esset excessus], quali aliud sit, cum substantia contractus, ut cum de pretio, vel de mercede conventio confertur in certi viri arbitrium. Aliud vero est cum adminiculum, ut est operis approbatio, & partium constitutio: nam & sine his potest contrahi locatio & societas.

ULPIANUS Libro XXIX. ad Sabinum.

XXIII. *Contractus quidam dolum malum dumtaxat recipiunt; quidam dolum & culpam. Dolum tantum, depositum, & precarium: Dolum & culpam, mandatam, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum. Item dotis datio, tutela, negotia gesta. In his quidem & diligentiam. Societas & rerum communio & dolum, & culpam recipit. Sed haec ita, nisi si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus in singulis contractibus. Nam hoc servabitur, quod initio convenit. Legem enim contractus dedit: excepto eo quod Celsus putat non valere, si convenerit, ne dolus praestetur. Hoc enim bonae fidei iudicio contrarium est: & ita utimur. Animalium vero casus, mortes, quaeque sine culpa accidunt: fugae servorum, qui custodiri non solent: rapinae, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus praedonum a nullo praestantur.*

Contractus quidam dolum recipiunt, quidam dolum, & culpam. Precarium & depositum ex ordine coercent dolum tantum: culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit. Plane post interdictum redditum oportebit dolum & culpam, & omnem causam venire in hoc interdicto: sicut in deposito culpa praestatur, cum quis se deposito obtulerit, vel depositionis pretium acceperit, vel cum sui causa apud eum deponitur. [Sive cum ita convenerit, ut *supra*, *depositi*. l. 1. §. Si convenit. & §. Saepe. & *supra*, *commodati*. l. Si ut. §. Nunc videndum.] mandatam, pignus, venditio, locatio, dotis datio, tutela, negotiorum gestio, societas, & rerum communio & dolum, & culpam puniunt. In omnibus praedictis ita est, nisi nominatim convenit, plus, vel minus aliquid praestari. Legem enim omnes contractus ex conventionem accipiunt: si modo non convenerit, ne dolus praestetur. Hoc bonae fidei contrarium est. Plane fortuiti casus, ut rapinae, incendia, quae tamen sine culpa contingunt, in nul-

lo bonae fidei iudicio praestantur, nisi, ut supra diximus, ex pacto, vel ex culpa, sive vitio. Interdum tamen negotiorum gestor de solo dolo tenetur, ut si accessit ad deferta negotia, ut *supra*, *de neg. gest.* l. 3. §. Interdum.

PAULUS Libro V. ad Sabinum.

XXIV. *Quatenus cuius intersit, in facto, non in iure consistit.*

[Agentis ex certo contractu quod interest in facto, non in iure consistit.] Cum interesse alicui praestatur, ut emptori, cui res vendita non sit tradita: iudex aestimare debet damnum vel lucrum, iure per se nihil aestimante vel disponente: non enim jus disponit quatenus intersit. Illud plane disponit, ut aestimatio ejus quod interest singulariter, duplum ejus quod interest communiter non excedat, nisi casus aliud inducat, [ut in animali contagioso.]

POMPONIUS Libro XI. ad Sabinum.

XXV. *Plus cautionis est in rem, quam in personam.*

Uerior cautio est habere rem obligatam, & personam principaliter, quam personam duntaxat. Huic aequipollet. Melius est pignori incumbere, quam in personam agere.

Prætoriae stipulationes personam desiderant, ut *supra*, *de stipul. prætor.* l. Prætoriae, 7.

ULPIANUS Libro XXX. ad Sabinum.

XXVI. *Qui potest invitis alienare, multo magis & ignorantibus, & absentibus potest.*

Qui potest aliquibus invitis, ut creditoribus, pupillis, adultis, alienare, multo magis & ignorantibus, & absentibus potest. Ipsorum tamen iuri non praedjudicatur: quippe cum suo onere res transfertur.

Duo tamen iudices ex tribus, licet invito tertio, eodemque praesente, possunt iudicare, non tamen eo absente, ut *supra*, *de re jud.* l. Duo. 39.

POMPONIUS Libro XVI. ad Sabinum.

XXVII. *Nec ex prætorio, nec ex solemnibus iure, privatorum conventionem quaequam immutandum est, quamvis obligationum causa pactione possint immutari, & ipso iure, & per pacti conventi exceptionem. Quia actionum modus, vel lege, vel per prætorem introductus, privatorum pactionibus non infirmatur: nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.*

Actionum quaedam de iure solemnibus, idest civili, quaedam de iure prætorio manant. De iure

civili, ut furti nec manifesti: de jure prætorio, ut furti manifesti, vi bonorum raptorum, injuriarum. Si ergo paciscar, ne furti nec manifesti agam, si feceris: de solemnibus jure aliquid immutare cogitavi, sed non potui. Quemadmodum si paciscar, ne furti manifesti, ne vi bonorum raptorum, neve injuriarum agam: de prætorio jure nihil immutavi. Forma enim juris publici, quæ exigit maleficia coerceri, nullumque ad delinquendum invitari, pactis privatorum convelli non debet. Plane si pactus sum post admissa hæc, ne furti manifesti jam facti, ne vi bonorum raptorum, neve injuriarum factarum agam; causæ obligationum possunt immutari & tolli, aut ipso jure, ut injuriarum, & furti actiones, [ut *supra*, de pactis. l. Si tibi. 10. §. Quædam. & l. Si unus. §. Pacta.] Aut exceptione, ut legis Aquiliæ, ut vi bonorum raptorum & aliæ similes. Actionum ergo competiturarum modus a legibus, vel a Prætoribus introductus privatorum actionibus non infirmatur, quia circa eas versatur Prætoris imperium. Actionibus autem competentibus privata actione resistitur, quia cuique licet suo juri, hoc est jam sibi competenti renunciare, actione facta sive ante exordium causæ, sive in ingressu judicii.

ULPIANUS Libro XXXVI. ad Sabinum.

XXVIII. Divus Pius rescripsit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos.

Deducto etiã ære alieno; nec evictio præstanda est solo pacto.

Ut socius, donator, maritus, qui equidem & si paciscatur ut in solidum conveniatur, sibi non præjudicat, ut *supra*, *solut. matrim. l. Alia*. In solidum tamen maritus tenetur, si dolo desit posse facere. Sed & cavere debet, quod si pervenerit ad meliorem fortunam, solidum dabit, ut *C. de rei ux. act. l. Rem in præsentem*.

PAULUS Libro VIII. ad Sabinum.

XXIX. Quod initio viriosum est, non potest transu temporis convalescere.

Si enim dominus heres instituitur, legatum pure relictum ejusdem domini servo convalescere non potest; licet diutius vivente testatore exierit de heredis potestate, [ut *Insti. de legat. §. An servo*.] Hoc i aq̄e ad testamentum, vel aliam ultimam voluntatem pertinet, non ad contractum, qui certe potest temporis continuatione firmari.

Sed excipitur, quia stipulatio pura si ab initio non valet, cum ex præsentem vires accipere debeat, nulla est, ut *supra*, de verb. oblig. l. Inter stipulantem. §. Sacram. Actio si ab initio non est nata, postea non nascitur, ut *supra*, de fur. l. Servi. Sed & licet testamentum & institutio ex post facto vires non capiant; legatum tamen ab initio ratione personæ inutiliter relictum ut a filiofamilias, vel servo, postea fit validum, si facti

Tom. II.

fui juris postea perseveraverint in illa voluntate, ut *supra*, de legat. lib. III. l. 1. §. Sed si filiusfamilias. Item legatum ab initio inutile ratione rei fit validum, puta, cum res primum sua desinit esse sua, ut *supra*, de reg. Caton. l. 1. §. Item.

ULPIANUS Libro XXXVI. ad Sabinum.

XXX. Nuptias non concubitus, sed consensus facit.

Affectione, sequente tamen ductione fit matrimonium. Ducta vero & absenti secundum voluntatem ejus vera fit uxor, & debet lugere ipsum in Tiberim devolutum, & mortuum, dum forte a cœna rediret, antequam se illi immisce- ret, [ut *D. de ritu nupt. l. Denique*.]

Aliquando tamen in matrimoniis, ut inter impares honestate personas, & si quis cum concubina sua connubium contrahere voluerit, necessario scriptura exigitur.

IDEM Libro XLII. ad Sabinum.

XXXI. Verum est, neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere. Quod enim impossibile est, neque pacto, neque stipulatione potest comprehendi, ut utilem actionem, aut factum efficere possit.

Quod facti est, sicut nulla juris constitutione mutari potest, ita nec pacto, nec stipulatione tolli potest. Unde si pacto, vel stipulatione promissum sine dolo Stichum non esse mortuum, qui decesserat, vel non esse moriturum, qui vivebat: factum mortis, quæ jam contigit, vel quæ contingere debet, pacto, vel stipulatione tolli non potest. Quod enim impossibile est, pacto comprehendi non potest, ut utilem actionem, vel utile factum possit efficere. Nam eorum pactorum prætextu non potest actio intendi, nec servus desinet mori. Quod factum, id est, desinere mori, hoc est, perpetuo vivere, esset satis utile.

IDEM Libro XLIII. ad Sabinum.

XXXII. Quod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur, non tamen & jure naturali: quia quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt.

Servi pro nullis habentur, quia non civilia munera gerant, nec alios sibi obligant, nec se aliis. Jure vero naturali, quo omnes homines æquales sunt, & obligantur, & obligant, unde alios dominis, aliis dominos jure prætorio obligant, [ut *supra*, de pec. l. Nec servus.]

In maximis tamen criminibus testificantur, in momentariis judiciis experiuntur, in criminalibus causis & experiuntur, & conveniuntur. Sane nec jure prætorio dominos obligant, si pro extraneis intercedant, vel novandi animo promittant.

G g g

Tunc

Tunc enim pro nullis habentur servi, ut *instir. quib. mod. toll. oblig.* sed nec in jure interrogare, interrogarive possunt, ut *supra, de interrogation. in jur. l. Si sine. §. 2.*

POMPONIUS Libro XXII. ad Sabinum.

XXXIII. *In eo, quod vel is, qui petit; vel is, a quo petitur, lucrifactor est, durior causa est petitoris.*

Si is, a quo petitur; & is, qui petit, de lucro contendunt, veluti de donatione ejusdem rei collata in utrumque, vel de re legata utrique; durior est causa petitoris; nam inter omnes quibus ex simili causa debetur, occupantis melior est conditio, [ut *supra, de re judic. l. Inter eos. vel creditor in possessione sit, & donatarius ab eo petat.*]

ULPIANUS Libro XLV. ad Sabinum.

XXXIV. *Semper in stipulationibus & in ceteris contractibus id sequimur quod actum est. Aut si non appareat quid actum est, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum est, redigenda summa est.*

Quia id, quod agitur, pro cauto habendum est, veluti, ut vinum vetus reddatur pro veteri, non novum, [ut *supra, si cert. pet. l. Cum Quid.*] Si non apparet, quod actum est, sequimur quod in regione, in qua negotium factum est, frequentatur. Si ergo in provincia aliqua assidua duplæ stipulatio est ex empto, agi potest ut dupla promittatur. Ea enim, quæ moris & consuetudinis sunt, in bonæ fidei judiciis debent venire, [ut *supra, de redhibit. l. Qui si nolit. §. Quia assidua.*] Si ergo regionis mos non appareat certus, quia fuit varius, ad minimam summam redigenda res est, veluti ut vel simpla promittatur.

Sequimur quod actum est, dummodo de jure agatur, hoc est, ne ultra modum lege statutum pro diversitate personarum usuræ exigantur, ut *supra, de usur. l. 1. in princ. C. de usuris l. Eos.* Sane in relictis aliquibus plus valet quod scriptum est, *supra, de usufr. leg. l. Si alii.*

IDEM Libro XLVIII. ad Sabinum.

XXXV. *Nihil tam naturale est, quam eo genere quidque dissolvere, quo colligatum est. Ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.*

Quod verbis contrahitur, veluti stipulatio, contrariis verbis tollitur: ut per acceptilationem.

Sed & quod aliis modis contrahitur, potest in Aquilianam stipulationem deduci, & per acceptilationem ipso jure dissolvi. Si autem quod aliis modis contrahitur, sine stipulatione Aquiliana accepto feratur, valere potest jure magis pactio- nis, & exceptionis, si id actum est, quam acceptilationis, [ut *supra, de pact. l. Si unus. §. Sed si stipulatus. & tit. de rescind. vendit. l. Cum emptor.*] Quod autem consensu contractum est, re integra, contrario consensu dissolvitur. Et hoc ipso jure. Sed & re tradita tibi, si convenerit mihi tecum, ut re mihi reddita pretium non dares, desinis pretium forte jure exceptionis debere.

Inutilis acceptilatio valet ad exceptionem, sed non inter prudentes juris; tunc enim nihil ageretur, nec quoad pacti exceptionem; sed inter imprudentes, ut *supra, de accept. l. An inutilis.*

POMPONIUS Libro XXVII. ad Sabinum.

XXXVI. *Culpa est immiscere se rei ad se non pertinenti.*

Veluti adire hereditatem, quasi ad se pertinentem, vel invadere rem quasi suam, quæ sit aliena: cum omnes debeant scire, quod suum non est, ad alios modis omnibus pertinere, [ut *C. unde vi. l. ult.*]

Interdum laudabile est & rem alienam deperditam, nec pro derelicta habitam, de terra, marive accipere, & reponere, animo restituendi, non lucri faciendi, ut *supra, de furtis. l. Fallus. §. Sed si neque.* Et ab eo, qui tibi metum incussit, te liberare, ut, *supra quod met. caus. l. Metum. §. Animadvertendum.* Sed & negocia aliena bene gerere.

ULPIANUS Libro LI. ad Sabinum.

XXXVII. *Nemo, qui condemnare potest, absolvere non potest.*

Is solus habet potestatem absolvendi, qui si res urgeat, habet potestatem condemnandi. Executor igitur qui condemnare non potest, nec absolvere potest, sed dictam sententiam exequi.

POMPONIUS Libro XXIX. ad Sabinum.

XXXVIII. *Sicuti poena ex delicto defuncti heredes teneri non debeat: ita nec lucrum facere, siquid ex ea re ad eum pervenisset.*

Actionibus, quæ sunt ex maleficiis, hæres non tenetur, nisi lite contestata contra defunctum. Si quid tamen ad eum pervenit, tenetur ad id restituendum: turpia enim lucra ab heredibus sunt extorquenda, [ut, *supra de calumniar. l. In heredem.*]

IDEM Libro XXXII. ad Sabinum.

XXXIX. *In omnibus causis pro facto accipitur id, in quo quis alium perhorrescit, quominus fiat.*

Ut

Ut contingit in eo, qui propter metum judicis non appellavit. Jure enim appellationis nihilominus res ejus agitabitur, contestatione litis proposita intra dies legitimos, quibus appellare licet, [ut *C. de his, qui per metum judicis non appellaverit. l. His.*]

Et corruptor æstimatur, factumque censetur furtum, ubi per servum bonum remansit, cui malitia persuadebatur, ut *C. de fur. l. Si quis.* Verum non semper hoc æstimatur. Quid enim si quis de nocte furem videns occurrere, expavit? illum sua visione manifestum non fecit? Sed & si quis prohibitus est statuere jus iniquum, licet id fiat per alium, idest, ut non sit statutum, non incidit in edictum. Sed & si libertus temere patronum vocaverit, steteritque per patronum, ut non venerit, libertus pœnam non commisit, ut *supra, de in jus voc. l. Quamvis.*

IDEM Libro XXXIV. ad Sabinum.

XL. *Furiosi, vel ejus, ejus bonis interdictum sit, nulla voluntas est.*

Ejus, cujus bonis interdictum est, nulla voluntas est. Proinde alienare non potest, vel alienanti consentire.

ULPIANUS Libro XXVI. ad Edictum.

XLI. *Non debet actori licere, quod reo non permittitur.*

Inde est quod reo dilatio amplius quam semel facile non tribuatur, & actori facilius denegetur, [ut *supra, de dilat. l. ult. C. de dilat. l. 1.*]

Si tamen in dubio sit, quis servus judicio petitus sit, actori, non reo creditur. Reus enim semper negaret, ut *supra, de verbor. obligation. l. Inter. §. 1.* Sed & ubi quis promisit Ephesi, vel Capuæ, post moram arbitraria actio actori dat electionem, ne si detur reo, nulla fiat actoris actio, ut *supra, de eo, quod cert. loc. l. Arbitraria.*

§. I. *In re obscura melius favere repetitioni, quam adventitio lucro.*

Si enim spe futura numerationis, factio chirographo, quis se obligavit, & putans se omnifariam teneri, solverit: ipse intra biennium repetens potius audietur, quam adversarius adventitium & indebitum naturaliter lucrum retinere cupiens. Sicut & creditores audiendi sunt adversus legatarios venientes, qui legata perceperunt ab herede, qui fecerat inventarium, & cui nihil fuerat residuum. Cum satis absurdum est, creditoribus jus suum quidem persequentibus legitimam auxilium denegari: legatariis vero qui pro lucro certant, suas partes leges accommodare.

Hæc tamen ita si pro repetitione vel modicum faciat. Nam si nihil pro repetitione facit, tutius est relinqui penes possessorem, quam repeti. Quia actore non probante reus obtinet. Et res et-

iam possidens alienas mala fide non nisi actori implenti suam intentionem restituere cogitur. Sed si quis post cautionem metu extortam sponte solverit, repetere volens, non auditur, *C. qui met. caus. l. 2.*

CAJUS Libro IX. ad Edictum provinciale.

XLII. *Qui in alterius locum succedunt, justam habent causam ignorantiae, an id, quod peteretur, deberetur. Fidejussores quoque non minus, quam heredes, justam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de herede dicta sunt, si cum eo agatur; non etiam si agat. Nam plane qui agit, certus esse debet: cum sit in potestate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.*

Successores juste possunt ignorare an id, quod exigitur, debeatur: fidejussores similiter. Non ergo tanquam in mora fuerint, statim exiguntur usuræ, vel aliæ accessiones. [Successoris tamen ignorantia defuncti vitia non excludit rei coherentia, ut sic heres usucapere non possit quod defunctus non potuerit, ut *supra, de divers. præscript. tempor. l. Cum heres.* Sed & is, cui servitus legata est, vel eo etiam mortuo heres ejus usus non est servitute, tempore statuto amittit eam, ut *supra, quemadm. serv. amit. & de tributoria.* Et quod ad præscriptiones XXX. annorum etiam heredis ignorantia ut non inducantur, nihil opitulatur, ut *C. de præscript. 30. annor. l. Sicut. in fin.* Sed & pro emphiteasi, canon debitus si non sit etiam ab herede ignaro præstitus, jus emphiteuticum amittitur. Qui autem agit, certus esse debet, & ante diligenter explorare, & post ad agendum procedere: alioquin quasi calumniator habetur, & sportulas reo restituere cogitur.

Interdum tamen post judicium ceptum poterit variare, ut si cepit vindicare, postea ante sententiam tamen possessorium judicium poterit instituere. Idem dictum esto de noxalibus actionibus, & de actionibus furti, & commodati, ut *supra, unde vi. l. Cum fundum.* Et *de noxal. leg. §. ult. & C. de furtis. l. ult. & instit. de furtis. §. 16.*

ULPIANUS Libro XXVIII. ad Edictum.

XLIII. *Nemo ex his qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti, nisi lex impedit.*

Ubi te debere negaveris, etiam post alia defensione, veluti exceptione pacti, vel simili uti non prohiberis, nisi cum lex impedimento est. Si enim negasti te habere in potestate servum, cujus nomine noxaliter conveniebaris, & victus fueris:

alia defensione uti non poteris. Sic cum ipse negas damnum dedisse, post victus aliam defensionem non habes. Similis est is, qui conventus in rem actione, negat se possidere; nam convictus possidere transferet & possessionem in adversarium; neque quominus transferat, utetur aliqua exceptione. Novo quoque jure debitor inficiens numerationem, convictus non potest prætendere solutionem, imo denuo solidum exigitur.

Idem est, cum agitur hypothecaria: si negaverit possessor rem ejus esse, cujus actor asseverat; quo ab actore probato, statim reus restituit, antequam jus suum proponat, ut in *Authent. de triente & semiss. §. Studium.* & *supra de rei vend. l. Is, qui se obrulerit.* & *tit. de noxal. act. l. Electio neque heredi.*

§. I. *Quotiens concurrunt plures actiones ejusdem rei nomine, una quis experiri debet.*

Ut est hereditatis petitio, & quorum bonorum interdictum. Nam utendum est una, ne plures condemnationes fiant unius rei nomine: [ex uno unius sine iudicati agimus, quamvis plures possunt protestari.] Plura quoque delicta in una re, ut rapina, plures admittunt actiones, ut furti, & vi bonorum raptorum. Idem de arboribus furtim caesis agi potest: una tamen, & non omnibus utendum est: nisi forte post eam intentatam, quæ minus continet, intendat eam, quæ plus continet, quod plus est; [ut cum agitur conditione furtiva, & pro socio, ut *supra, pro socio. l. Sed si ex causa.* & *supra vi bon. rapt. l. 1.* & *tit. arb. furt. cæsar. l. 1.*]

Interdum tamen electa una tollitur altera, ut quod metus causa actio per actionem in rem. Sed & alias invenitur. Ut si quis solverit, conventus puta actione in factum, de publicanis, ab actione *vi bon. rapt. & furti*, & omni onere exuatur, ut *supra, de publicanis. l. 1.* Atqui si ex pluribus factis plures oriuntur actiones, etiam si per unam fuit exactum, per alteram quoque exigitur: puta quis servum subripuit, subreptum verberavit, verberatum occidit, & actione furti, & legis Aquilæ efficaciter convenietur, ut *supra, de privat. delict. l. Nunquam.*

IDEM Libro XXIX. ad Edictum.

XLIV. *Totiens in heredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo.*

[Ut in actione rerum amotarum. Et interdicto unde vi, ut *C. rer. amot. l. ult.* & *supra, de vi, & vi arm. l. 1. §. ult.* & *l. 2.* & *3.* Turpia enim lucra ab heredibus sunt extorquenda. Quotiens ex dolo defuncti convenitur, conditione, vel alia actione: nam ex suo dolo, ut si rem alienam tractat sciens, convenitur in solidum, ut *supra, depositi. l. 1.* & *tit. de precario. l. Quæsitum. §. ult.*] Tamen post contestationem, etiam ubi ex delicto agitur, non ex contractu: tunc agitur in solidum: [sive pervenerit, sive non, ut *infr. l.*

Ad ea. imo & furtiva conditione agitur in solidum contra heredem, & si nihil ad eum pervenerit, ut *supra, de cond. fur. l.* In conditione. Sed ex contractu aliquando actio contra heredem non datur, ut *instir. de perpet. act. §.* Aliquando.]

IDEM Libro XXX. ad Edictum.

XLV. *Neque pignus, neque depositum, neque precarium, neque, emptio, neque locatio rei suæ consistere potest.*

Potest tamen debitor rem suam a creditore rogare precario, quasi possessionis magis sit precarium, quam proprietatis, [ut *supra, de pignorat. l. Si pignus mihi.* Et *tit. de acquir. possess. l. Si aliquam.* Et *tit. de precar. l. Certe. §. ult.*] Emptio quoque & locatio suæ rei respectu possessionis, vel sub conditione fieri potest [pure, minime, sicut & nemo potest condicere rem suam, vel etiam stipulari sibi dari præterquam a fure.]

Predicta tamen omnia ita verum est non consistere, si ea accipiantur ab errantibus dominis, tunc enim ex his actionem oriri contra accipientem. Verum si res sit in dubio, possessionem debet prius restituere conductor, & postea de proprietate litigare, ut *C. locari. l. Si quis.* Sed & nullo modo precarium rei suæ, conductiove, nec respectu proprietatis, nec possessionis valere potest, ubi vel is, qui accipit, errat. Sane si quis sciens rem suam ab alio, ut a creditore debitor, precario rogaverit, precarium licet non proprietatis gratia, possessionis tamen valebit intuitu, ut *supra, de precario. l. Certe.* Quid ergo si dominus ex certa scientia rem suam a non domino, qui causam a se non habet, conduxerit? Profecto ex conductio ista, quæ excedit aliarum conductionum naturam, dominus esse definit, & dominium in eum, a quo rem conduxit, sive cujus nomine tenere incipio, transfertur, ut *supra, de rei vend. l. Quædam.* Quo equidem casu conductio talis illico ubi facta fuerit, definit esse conductio rei propriæ, & fit, sive facta est conductio rei alienæ.

§. I. *Privatorum conventio juri publico non derogat.*

Veluti si quis emat ea lege, ne tributa agnoscat.

Si convenerit ut creditor pignus non vendat, vel ut pignus die statuta, debito non soluto, creditoris efficiantur, ut *supra, de pactis. l.* Inter debitorem. Hodie tamen posset, si venditor suscipiat onus, emptore non existente solvendo, ut in *authent. de mand. princ. cap. 8. §.* Non permittas.

CAJUS Libro X. ad Edictum provinciale.

XLVI. *Quod a quoquo pænæ nomine exactum est, eidem restituere nemo cogitur.*

Si enim rem meam dolo possidere desiisti, in æstimationem condemnaris, quam restituere non compellor, licet postea rem recepero. Similiter si me-

si me-

si meus debitor, qui contra me habet exceptionem, impetravit jus iniquum, ne debitor ejus uteretur exceptione, adversus me exceptionem non prætender, & quod eo nomine solvitur, non repetet, [ut *supra*, de *solut.* l. Stichum. §. Dolo. & *tit.* quod quisque juris.]

Sed nec creditor, si quid a debitore, eodemque fure furti actione percepit, licet alias vel debito imputare, vel restituere debeat; hoc tamen lucrifaciet, ut *supra*, de *pign. act.* l. Si pignore. Hæc locum habent, ubi pœna ex maleficio venit; sane si ex contractu agatur, pœna exacta, rei cessabit repetitio, & e contra, ut *supra*, pro *socio.* l. Quod si ex stipulatu. & *supra*, de *act. empr.* l. Prædia.

ULPIANUS Libro XXX. ad Edictum.

XLVII. *Consilii non fraudulentæ nulla obligatio est. Ceterum si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit.*

De consilio, quod tibi do, etsi tibi non expediat, non teneor, quia liberum est cuique explorare an expediat consilium. Dolo interveniente, de dolo convenior: sed & si servo tuo persuasi ut fugeret, ut alius eum subriperet, furti tenor, quasi ope & consilio meo furtum factum sit, ut *supra*, de *furt.* l. Qui servo.

Sed & citra dolum reus forte fio, affectans dare consilium, quod nedum alii dare, sed nec etiam mihi sumere noverim; præsertim ubi ille, cui dederim, alias facturus non fuerat, nec forte res, locus, tempus plenius patiebatur deliberandi consilium, ut *supra*, de *exercitoria.* l. 1. tunc enim consilium forte mandati nomen assumit. Porro nec ubi quis malitia facturus est, illius laudando augeri malitiam oportet, quia vulgo dicitur, lauda sollem, & facies eum currere, ut *de serv. corrupt.* l. 1.

§. I. *Socii mei socius, meus socius non est.*

Idest, non ex eo solo quod sis socius socii mei, socius meus es. Cum enim societas consensu contrahatur: socius meus esse non potest, quem ego socium habere nolui, [ut *supra*, pro *socio.* l. Qui admittitur.]

PAULUS Libro XXXV. ad Edictum.

XLVIII. *Quidquid in calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit iudicium animi fuisse: ideoque brevi reversa uxor, nec divertisse videtur.*

Quod ex iracundia, levitateve procedit, & sic inconsulto, ratum habendum non est. Cum etsi imperatori ex levitate maledicatur, contemnitur, servis iratum dominum permanens, non coercetur. Item si inconsulte divortium mittitur, deinde brevi reverti uxor, nec divertisse videtur, & ideo nil tale ratum habetur, nisi ex perseveran-

tia iudicium animi fuisse detegatur.

Iraisci enim proprietas naturalis est animæ, & naturale quidem est, in qua iracundia si fuerit perseveratum, crimen admittitur, unde scriptum est: *irascimini & nolite peccare: & sol, non occidat* &c. ad Ephes. & Horat.

Ira furor brevis est, animum rege, qui nisi paret Imperat.

ULPIANUS Libro XXXV. ad Edictum.

XLIX. *Alterius circumventio alii non præbet actionem.*

Cum enim procuratori tuo, vel tutori, curative circumventus promisi, aut condemnatus fui: aut nullam habes actionem, aut excluderis per exceptionem.

Imo circumventus experitur, circumveniens convenitur. Regula ergo ista sic exaudiatur: alterius circumventio, idest, si quis, puta Titius, circumvenit alium, ut Sejum, alteri, idest tertio, ut Pamphilo, non datur actio. Sed & si quæ ei competebar, ejus non mutilatur petitio. Ecce enim pacto debitorum contra alterum in solidum creditori non paratur actio, neque ejus contra singulos mutilatur actio. Alterius tamen circumventio, aut dolosa persuasio, ut quis alteri injuriam, furtumve faciat, furtum passo, injuriamque actionem parat, licet non pariat, ut *supra*, de *injuriis.*

PAULUS Libro XXXIX. ad Edictum.

L. *Culpa caret, qui scit, sed prohibere non potest.*

Culpa caret dominus, qui scit delinquere servum, sed prohibere nequit; vel quia longe manet, vel quia servus eum contemnat, ideo dominus ex scientia hac, quasi longe differat a patientia, non tenetur in solidum, sed noxaliter.

Nisi culpæ reus possit argui, forte quia antequam delinqueret, percepit, vel percipere potuit & debuit servum delinquere velle; tunc domino imputabitur, & in solidum urgebitur; maxime si actio ex contractu descendat, ut *supra*, *locati.* l. Videamus. & *l. antepenult.* Sed & publicanus non valens exhibere servum, tenetur in solidum cum debuit eligere idoneum ad illud ministerium, ut *supra*, de *publican.* l. 3.

CAJUS Libro XV. ad Edictum provinciale.

LI. *Non videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alii restituere.*

Aliud enim est capere, aliud accipere. Capere enim cum affectu accipitur; accipere, & si non sic accepit, ut habeat. Et ideo non videtur quis capere quod erit restitutus. Sic nec pervenisse videtur, quod non est permanens. Quamquam enim quis victus de hereditate, non præstabit quod ex fideicommissio alii restituit, quasi
nec

nec ceperit, quod apud eum non remansit, [ut *supra*, de verb. sign. l. Aliud est capere. & tit. de pet. her. l. Nec ullam. §. Is autem. & §. Idem. & l. Quod si in diem. §. Idem Julianus scribit. & l. Utrum. & tit. de heredit. vel act. vend. l. Venditor. §. 3. vers. Illud tenendum.]

Sed nec id nactus quis videtur, quod retinere non potest, ut *supra*, de acquir. possess. nec amisisse quod potest recuperare, ut *supra*, quod met. Sed & si quis sic solverit, ut recuperet, non videtur solvisse, ut *supra*, de solut. l. Qui sic solvit. Excipitur filius, qui utique æstimatur capere, licet pater debeat quæstorum a filio, ut fruatur, possessionem habere. Item si quis pecuniam donet, ut eadem sibi credatur, licet inspecto rigore neutrum videatur; benignius tamen est utrumque valere, ut *supra*, si cert. pet.

ULPIANUS Libro XLIV. ad Edictum.

LII. Non defendere videtur, non tantum qui latitat; sed & is, qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem.

Qui latitat, hoc est, qui se turpiter occultat, & qui præsens se non vult defendere adversus persecutionem extraordinariam, ut fideicommissi ab intestato relictæ, aut non vult suscipere actiones ordinarias, ut conditionem certi, videtur nec defendi, & ideo bona ejus, ut contumacis & possideri poterunt, & venundari, [ut *supra*, ex quib. caus. in possess. eatur. l. 2. & *supra*, de procur. l. Sed & hæ.]

Quia videtur non defendi: si istud infinitum verbum sic intelligatur, & pro una distinctione habeatur. Si vero ex causa publica quis abierit, ejus bona possideri poterunt, sed venditio differtur, ut *C. de restit. milit. l. Ignorare*. Imo defendere procurator videtur, licet contra proprietatem verbi, quod patitur adversarium in possessionem venire, ut *supra*, de procurat. l. Sed & hæ. §. Defendere. in fin.

PAULUS Libro XLII. ad Edictum.

LIII. Cujus per errorem dati repetitio est, ejus consulto dati donatio est.

Qui tutus exceptione pacti, vel doli, vel Sen. Coni. Vellejani, sed ignarus solvit, potest repetere. Nam Macedoniani exceptione tutus post solutionem non repetit, eo quod odio creditoris sit comparata. Verum si conscius prædictarum exceptionum solvit, quia donasse videtur, non repetit, [ut *supra*, de cond. ind. l. Qui exceptionem. & l. i. & l. Quod quis. & *C. de cond. ind. l. Cum qui debitum. & supra*, de inoff. testam. l. Eum, qui.]

Si tamen filiusfamilias cum stipulanti promississet, & postea, vel per errorem juris, idest putans se teneri, vel etiam conscius solverit, repetit. Idem inter conjuges sibi donantes, posteaque donatum tradentes. Sed & si minor etiam cum tutore prædium se traditurum promiserit, ipsum-

que etiam conscius, vendicat & repetit, si possessionem tradidit.

ULPIANUS Libro XLVI. ad Edictum.

LIV. Nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse haberet.

Qui enim dominus est, dominium transfert ad successorem rei, vel juris; & qui bonæ fidei possessor est, possessionis continuationem; & si quid onus rei immineat apud auctorem, residebit apud successorem. Plane, ut sæpius diximus, procurator domini voluntate rem vendere potest; creditor ex pacto, vel ex lege, executor publicus, fiscus, imperator diversis rationibus dominium transferunt, licet domini non sint, [ut *supra*, de acquir. rer. domin. l. Qua ratione. l. Traditio. & *C. de jure domini. l. 2. & instit. quibus alien. licet, vel non. & tit. de usucap.]*

Item in re sua quis alii servitutem dare potest, licet eam non habeat, ut *supra*, de usufr. l. Quod nostrum. & bonæ fidei possessor alii conditionem usucapiendi præstare; licet ipse forte, quia titulo caret, non possit usucapere. Item patronus nocens, qui etiam in jus temere vocari potest, ad filium innocentem hunc transmittit honorem, ut *supra*, de in jus voc. l. Adoptivum. §. Sed si. Sed & posterior creditor, quod ipse nihil de vendendo pepigerat, succedens in locum prioris, qui vendere poterat, ipse quoque vendere poterit: sæpe enim quis per alium habet, quod per se ipse habere non potest, ut *supra*, quæ res pig. l. Aristo.

CAJUS Libro II. de Testamentis ad Edictum Urbicum.

LV. Nullus videtur dolo facere, qui jure suo utitur.

Ut si pater, dominus filium, aut servum corripit; senior juniorem propinquum: dum tamen medicina non excedat modum. Sed & si re communi quis utatur, dolo facere non videtur: quod credendum est, plerumque eum, qui partis dominus est, jure potius suo uti, quam furti consilium inire. Si tamen per fallaciam evidentem amovet, furti tenetur [ut *C. de emend. propinquo. & supra*, pro socio. l. Rei communis. l. Merito.]

Creditor tamen qui in fraudem creditorum alienat, licet dominium transferat: pater quoque, qui inofficiose donat; mulier quoque infra annum nubens, ultraque tertiam viro in dotem præbens, dolo ii non carent, licet jure suo utantur; idest, quod suum est alii præbeant. Dolo quoque facit hæres, qui vetat statuliberum de peculio suo dare implendæ conditionis causa, licet jure suo utatur: idest de jure vetare potest; sed tamen tanquam non jure faciat, libertate obtingente cum per statuliberum non stet, ab eo, cui pecunia danda fuerat, hæres poterit conveniri, ut *supra*, de cond. ob caus. dati. l. Dedi. §. ultim.

IDEM

IDEM Libro III. de Legatis ad Edictum Urbicum.

LVI. *Semper in dubiis benigniora præferenda sunt.*

Quare de uxore, quæ aliquid quæsit, præsumitur ex benignitate (si aperte non demonstraverit aliunde quæsitisse) a viro ad eam pervenisse. Similiter benignius est æstimare communem esse filium, si apertissime non probetur esse alienum. Hoc quoque benignius est æstimare puerum patientem controversiam status & hæreditatis, uti rebus hæreditariis, forte alienis, quam fame perire, [ut *supra*, de *donat. inter vir. & uxor.* & *C. de donat. inter vir. & uxor.* & etiam *supra*, de *his, qui sui, vel alieni juris. l. Filium.* & *C. de Carb. edict.*]

Sed & si pater res filix habens, ipsam dotare promiserit, sive simpliciter, sive ex rebus suis & filix, si tamen idoneus est, de suo tantum cogitur dotare, ut *C. de dotis prom. l. ult.* Aliquando tamen, quod benignius est, non præsumitur. Ecce enim si quis plures Stichos habens dixerit in testamento, Stichus liber esto, nec appareat de quo senserit: dicetur neutrum fore liberum, cum ex benignitate debeat dici vel alterum esse liberum, vel utrumque, ut *C. de fideicomm. penult. l.* Sed & si mulier habens filium obligationem cujusdam hominis, quem ipsa fuerat in virum acceptura, futuro viro dixerit, quod mihi tu debes, filiusve tuus, sit tibi in dotem: esse dotem id quod minus est; id est, quod actione de peculio peti poterat, tantum in dotem esse intelligetur, ut *supra*, de *jure dot. l.* Si pater filix. §. 1.

IDEM Libro XVIII. ad Edictum provinciale.

LVII. *Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur.*

Quapropter si legatarius, celato testamento, ab herede, vel ab alio consequutus est æstimationem per interdictum, de *tab. exhib.* quam consequi debuit, si conditio extiterit, etiam pendente conditione: deficiente quoque conditione, non restituit, quia pœna contumaciæ præstat ab eo, qui non exhibet, & pœnæ non solent repeti, cum dependens sunt. Si postea legatum petat, non est audiendus. Sin autem de æstimatione alium convenit, alium de legato, non est repellendus. Quod ergo dicitur non esse idem bis exigendum, subaudiendum est, ab eodem; & hoc ita, nisi voluntas defuncti probetur alia.

Interdum tamen ab eodem bis idem recte exigitur. Ecce enim si quis post solutionem a debitore suo in se collaram denuo ipsum debitorem per judicem convenerit, & ipsum in probatione solutionis deficientem sibi condemnari obtinuerit, bis eundem debitorem, & idem debitum exiget. Item si quis conventus, & numerationem inficiatus, postea solutionem prætenderit, etiam si sol-

verit, denuo solvere compelletur, ut *C. authen. de non num. pec.*

ULPIANUS Libro II. Disputationum.

LVIII. *Ex pœnalibus causis non solet in patrem de peculio actio dari.*

Si tamen filius fuerit de maleficio condemnatus, pater judicati actione magis convenitur, quam de peculio, ut *supra*, de *nox. l.* Et si. spectanda magis judicati actione, quæ est ex quasi contractu, quam obligationis origine.

IDEM Libro III. Disputationum.

LIX. *Heredem ejusdem potestatis, jurisque esse, cujus fuit defunctus, constat.*

Hoc verum est in omnibus his, quæ defuncto competebant ad rem vel spem, excepto legato sub conditione relicto, cujus spes non transmittitur ad heredem [nisi lite contestata, ut *C. de cad. toll.* & *supra*, de *injuriis. l.* Injuriarum actio.]

Aliquando tamen majoris est potestatis, quippe usucapit quod defunctus usucapere non potuit, ut *supra*, de *divers. præscript. l.* An vitium. Actio item ab herede incipit, quæ decessori competere non potuit, ut *supra*, de *divers. C. ut act. & ab hered. & contr. hered. Instit. de inutilib. stipul. §.* Post mortem. Item heredis ignorantix in his, quæ defunctus fecit, parcurit: quoniam & alieni facti ignorantia tolerabilis error est, ut *supra*, de *pro suo. l.* Usucapio. constatque, quia non ignorantia, sed consensus obligat, ut *C. de jur. & facti ignor. l.* Non idcirco. Item heredi tutoris, & curatoris parcurit, ne heres culpa defuncti teneatur, nisi post litem cum defuncto contestatam, vel nisi cum damno pupilli lucrum captatum sit, vel gratiæ sit præstitum, ut *C. de hered. tutor. l. 1.* Aliquando quoque minoris est potestatis heres quam defunctus, ut in sacramento hereditario, quod equidem multum distat a principali, ut *C. de reb. cred. & jurejur. l.* Generaliter in princ.

IDEM Libro X. Disputationum.

LX. *Semper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. Sed & si quis ratum habuerit quod gestum est, obstringitur mandati actione.*

Ubi pro me præsentem interveneris, si non recuso, mandare videor. Ut & cum pro me absente intercedis postea ratum habente, æque mandati actione adstringor. Quid ergo? dicitur mandati actio non posse competere, nisi ubi antecesserit mandatum. Hic mandatum præcessisse præsumo. Idem, si mandatarius non suscepit, sed postea pœnitentia ductus, mandatum implevit: [alioquin datur negotiorum gestor.]

Qui ratum habuit negotium, adstringitur, inquam,

quam, actione illa, quæ vocatur *mandati*, si tamen mandatum præcellerat: ubi mandatum non præcessit, *negotiorum gestorum*, & convenietur, & experietur, si tamen suo nomine negotium gestum est. Illud enim demum negotium possum facere meum ratihabitione, ut experiar, convenialve, quod meo nomine gestum est, ut *supra, de calumniatorib. l. 2.* Alioquin tamen in subsidium venditionem rei meæ ratam, etiam non meo nomine factam faciens, pretium peto: puta si rem vendicare non valeo, vel quia usucapta est, vel quia non comparet, ut *C. de rei vend. l. Mater.* Hæc equidem recte in negotiis dicuntur. Et in maleficiis rectius ratihabitione mandato comparatur. Si enim maleficio tuo nomine factum ratum habueris, convenieris, ut *supra, unde vi. l. 1.* Item rei meæ a quocumque venditione facta etiam non nomine meo, licet non possum facere ratam, ut experiar convenialve; tamen si alias ratam habeo, mihi præjudico, etiam si facta fuit, cum essem minor; sed si modo major factus ratam habeo, vel tacite, ut si peto, vel accipio præteritum, vel de evictione caveo. Sed & si successero vendenti, quæri non valeo. Sed & si cum minor fueram, quis rem meam venderit, vel donavit, submovebor silentio alias XX. alias X. alias V. annorum, ut *C. si major factus. l. Si quando.*

IDEM Libro III. Opinionum.

LXI. *Domum suam reficere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, in quo jus non habet.*

Facere & reficere domum nemo prohibetur: Officere autem nemo permittitur alteri, id est, ut officiat, jus non habet. In suo enim hætenus facere licet, quatenus in alieno nihil immittat. Cum & in suo cadere ita lapides non liceat, ut in alienum fragmenta cadant. Alias sic, *in quo jus non habet*, id est, in quo servitutem non habet. Nam si servitutem habet, & eo invito, & cum ejus damno facere potest.

JULIANUS Libro VI. Digestorum.

LXII. *Hereditas nihil aliud est quam successio in universum jus, quod defunctus habuit.*

Quod tamen jus personæ tantum non cohæsit, id est, quod personale non fuit. Si ergo plures fuerint heredes unius, in jus universarum rerum succedunt singuli, & sic in universum: non tamen in solidum, cum duo successores unius non possint esse in solidum.

IDEM Libro XVII. Digestorum.

LXIII. *Qui sine dolo malo ad iudicium provocat, non videtur moram facere.*

Sine dolo facit qui non est certus se debere, & tamen ex causa necessaria ad iudicium provo-

cat, [ut *supra, de usuris. l. Si quis. & si certus per. l. Quod te.*]

IDEM Libro XXIX. Digestorum.

LXIV. *Ea, quæ raro accidunt, non temere in agendis negotiis computantur.*

Ex his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, veluti de resurrectione Lazari, jura non constituuntur. Non enim jure aliquo expositum est, utrum ejus bona sibi redderentur, vel fororibus permitterentur. Ex causa tamen necessaria, & de his, quæ raro accidunt, constituuntur jura, veluti de eo qui nascitur ad monstrum, prodigiumve declinans; & de his, qui uno utero tergemini prodeunt, vel quaterni proveniunt.

Ea, quæ raro accidunt, non temere computantur, id est, non imputantur: ut si quis negocia absentis gesserit, non imputabitur ei, quia novum & insolitum negotium non exercuit. Cum e contrario ei imputaretur, si novum negotium exercuisset, ut si vasa vitrea emisisset, & dominum læsisset, ut *supra, de neg. gest. l. Si negocia.* Item si damnum *solis fervore non adueto acciderit*, non imputabitur conductori, ut mercedem debeat, ut *supra, locati. l. Ex conducto.*

IDEM Libro LIV. Digestorum.

LXV. *Ea est natura cavillationis, quam Græci σωπτην appellant, ut ab evidentibus veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ evidentibus falsa sunt, perducatur.*

Cavillatio est quasi deceptorica argumentatio, cum ab eo, quod verum est, ad id venit, quod evidentibus falsum est, sicut in hoc exemplo. Res divinæ nullius in bonis sunt; at quod nullius in bonis est, occupanti conceditur: sic divinæ res occupanti tribuuntur. Est autem brevissima mutatio, medii termini dissimilis enunciatio: cum in propositione verbum *Nullius* ad hominem referatur, in assumptione ad hominem pariter, & ad Deum.

Evidentius accipe exemplum. Personæ, quæ sunt sui juris, aliæ sub tutela sunt, aliæ sub cura. Assumo. Tutela autem est potestas: ergo quæ sunt sui juris, sunt & alieni juris. Item audi evidentiosem cavillationem. Actio ad exhibendum datur ei, cujus interest, ex honesta causa & pecuniaria. Assumo: mea autem interest valde honeste, & pecuniariter libros tuos mihi exhiberi, ut doctior & melior efficiar: ergo mihi debes exhibere. Non recte procedit illatio, ut *supra, ad exhib. l. penult.*

IDEM Libro LX. Digestorum.

LXVI. *Marcellus: Desinit debitor esse is, qui nactus est exceptionem justam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.*

Qualis est exceptio pacti, rei judicata, pecunia

niæ non numeratæ. Abhorret autem, & longe est ab æquitate naturali exceptio, quæ datur ei, qui jus iniquum impetravit, & quæ datur filiofamilias, qui mutuum accepit; qui si solverint, non repetent, quasi debitores non desinant esse, [ut supra, quod quisque jur. l. penult. & tit. ad Maced. l. Sed si pater.]

Imo habet exceptionem a naturali æquitate abhorrentem, qui nactus est talem, quæ potest elidi. Ergo per contrarium ille dicitur nactus exceptionem a naturali æquitate non abhorrentem, qui nactus est talem, quæ non potest infringi.

IDEM Libro LXXXVII. Digestorum.

LXVII. *Quotiens idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum excipitur, quæ rei gerendæ aptior est.*

Ecce verbi gratia naturales liberi dicuntur ad differentiam legitimorum, & ad differentiam quoque adoptivorum. Cum ergo lex dicat, quem naturalibus non posse, quantum velit, largiri, bastardos, ut sic dixerim, intelligo; cum autem dicit naturales, hoc est, qui ex te & uxore tua nascuntur, esse in potestate tua, legitimos accipio.

Imo cum lex dicit consuetudinem abrogare legem, intelligo non scriptam legem, idest aliam consuetudinem: est enim lex & scripta, & non scripta. Sed & verbum *in solidum* quandoque debet intelligi non prorsus in totum, sed ad differentiam peculii. Ecce enim, si fover pro dote sibi data convenietur, in solidum convenietur; in solidum quidem, ad differentiam condemnationis peculio tenus faciendæ: sed non prorsus in solidum, quia parcitur ei in condemnatione, ut condemnatur dumtaxat in quantum facere potest: idest, habenda ejus ratio ne egeat; ut *C. solut. matrim. l. Si fovero*. Item hoc ipsum *in quantum facere potest*, aliquando intelligitur illam habere significationem *in solidum*, utpote materiæ substantiæ aptiorem, ut *supra, de neg. gest. l. Divortio*.

PAULUS Libro Singulari de Dotis repetitione.

LXVIII. *In omnibus causis id observatur, ut ubi personæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea, beneficium quoque deficiat. Ubi vero genus actionis id desiderat, ibi ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.*

Persona locum facit beneficio, ut mariti, socii, patroni, uxoris, quorum personæ condemnantur, in quantum facere possunt; successores autem eorum in solidum. Genus actionis locum facit beneficio. Ut empti, venditi, & cæterarum bonæ fidei actionum; ubi ad quemcumque persecutio earum devenerit, non deficiet ratio auxilii. Nam quicumque successores sunt, naturales

& civiles actiones persequi possunt. [Interdum tamen persona locum facit beneficio; & tamen ea subducta, ut patre, etiam filiis communibus dotis repetendæ privilegium dabitur. l. Etiam. D. sol. matr.]

IDEM Libro Singulari de Assignatione libertorum.

LXIX. *Invito beneficium non datur.*

Licet unicuique enim renunciare his, quæ pro se introducta sunt, ut fori præscriptionibus, & aliis privilegiis, [ut *C. de pactis. l. Si quis in conscrib.*] Solvens tamen quis pro invito liberat eum, [supra, de solut. l. Solvere.] Etiam in libertatem peti, & invitus potest.

Sed & honor invito datur: pro eo quoque, qui ad pœnam libenter properat appellatio porrigitur, ut *supra, de appellat. l. Non. Sed & invito tutor datur & curator; in casu unico exceptio porrigitur quoque ad principalem reum, quæ datur fidejussori invito reo, ut supra, de fidejuss. l. Si stipulatus. & mihi invito per servum meum quaritur, ut supra, de acquir. rer. domin. l. Etiam. Invito quoque libertas datur, *C. de testamentar. manum. l. ult. §. Sin quidam. C. de lib. caus. l. Principaliter*. ibi enim dicit, servum etiam invitum defendi apud præsidem. Sed cum præterea in multis casibus prædicta fallat regula, dicendum est, eam tunc demum loqui, cum nec utilitati, nec voluntati ejus prospicitur, cui donatur. Alioquin, *multa bona tribuuntur invitis, quando eorum utilitati, non voluntati consulitur, quia ipsi inveniuntur sibi inimici esse, ut in decretis. dist. XLV. Cap. Et qui emendat.**

ULPIANUS Libro I. de Officio proconsulis.

LXX. *Nemo potest gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coercitionis ad alium transferre.*

Proconsul tamen custodiarum cognitionem mandare potest legatis, quod genus mandati extraordinarium est. Sed & præses mandare potest jurisdictionem, & delegatus ab eo exercebit modicam coercitionem. Præfectus autem pratorio etiam gladii forte potestatem ad alium transferre potest, [ut supra, de offic. proconsul. l. Solent. & tit. de offic. ejus, cui mand. est jurisdic. l. 1.]

IDEM Libro I. de officio proconsulis.

LXXI. *Omnia quæcumque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.*

Causæ cognitionem desiderant illa negotia, in quibus quæstio cum contradictione refertur. Cum autem æquitati acto magis resistitur; quam juris contradictione, nec constituitur causa, nec desideratur cognitio. Ergo nec decretum; sed de plano expediuntur, veluti sunt hæc, ut obsequium parentibus patronis exhibeatur, alimenta præstentur.

JAVOLENUS Libro III. ex posterioribus Labeonis.
LXXII. *Fructus rei est vel pignori dare licere.*

Rei meæ, quam a te peto, hoc saltem commodum æstimatur, videlicet, ut præstes illam utilitatem, quam habiturus eram, si rem dare pignori licuisset. Quod quia non licuit, pecuniam, quæ mutuo daretur, non inveni, [ut supra, de usuris, & fruct. l. ult.]

QUINTIUS Mutius Scævola Libro singulari ἐπιών.
LXXIII. *Quo tutela redit, eo hereditas pervenit, nisi cum feminae heredes intercedunt.*

Ubi enim est onus tutelæ ut in agnatis, ibi est commodum successionis. Feminae tamen & minores tutores non existunt, heredes tamen esse possunt, [ut instit. de leg. patron. tut. matres autem subeunt, ut in auth. de hered. ab intest.]

Melius dici potuit, *Quo hereditas pervenit, ibi quoque tutela erit*: pervenit, inquam, jure legitimo, non ex testamento.

§. I. *Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis heredibus, cum moritur, habuit, habiturusve esset, si vixisset.*

Suis heredibus natis & nascituris, idest postumis, dari tutor potest. Alias autem si detur, ex datione tutor non est, sed confirmari potest: veluti si detur filio emancipato, vel filio naturali a matre.

A patrono quoque & patrona, & a prorsus extraneo instituyente, sicut a matre; quia & tunc poterit confirmari. Sed hæc est differentia inter matrem & extraneos, quia a matre datus semper confirmatur, nisi aperte esset reprobus: sed ab extraneo datus non confirmabitur, nisi evidentissime inveniretur idoneus. Item nepotibus potest quis dare tutorem: ita tamen, si non fuerant cafuri in potestatem sui patris, ut supra, de test. tut. l. 1. instit. Inutiliter tamen datus nepotibus recasuris, in causam utilem pervenit postea per legem Velleam, supra, de test. tutel. l. 10. §. Qui filium. C. de testam. tut. l. Mater. & C. de conf. tutor. l. ult.

§. II. *Vi factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit. Clam quod quisque, cum controversiam haberet, habiturumve se putaret, fecit.*

Vi facit, qui prohibitus facit. Clam facit, qui existimat, aut existimare debet, se facientem opus prohibitum iri, ne melioris conditionis sint stulti, quam periti: nisi ubi denuntiavit adversario suo, se opus facturum, [ut supra, quod vi, aut clam. l. 1. §. Quid sit.]

§. III. *Quæ in testamento scripta sunt, ita ut intelligi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent.*

[Quæ in testamento, vel alio instrumeto ita sunt scripta, ut intelligi non possint;] Forte quia sunt deleta, vel quia nullus sit eorum sensus, [ut supra, si tabulae testamenti extabunt, ut item supra, de his, quæ pro non script. l. 2.]

§. IV. *Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere potest.*

Hoc regulare est. Sed quia frequens est aliquid extra regulam inveniri, alteri cum effectu pacisceris, quando tua interfit, veluti procuratori & curatori tuo, te tamen, non illis agentibus. Item filio suo pater, patri filius recte paciscitur. Similiter cum ab alio res tua deponitur ea lege, ut tibi reddatur; & cum alii donatur, ut tibi quodcumque restituatur, ex æquitate utiliter experiris. Amplius, quia singularia præcepta sunt circa pecuniam creditam: si quis tuo nomine crediderit pecuniam tuam, vel suam: directas actiones, id est, certi conditionem, & hypothecariam tibi quæsit actionem, [ut in instit. de inutil. stip. & C. rit. ad exhib. l. penult. supra, depositi. l. Publia. & supra, de verb. oblig. l. Si procuratori. & supra, si certum pet. l. Singularia. & supra, de procur. l. Si procurator. & rit. de const. pec. l. Eum. & C. per quas person. nob. acq. l. 2.]

Tutor quoque pupillo; curator adulto, & quasi curator: ut orphanotrophus procurator Cæsaris, filci, Cæsari, filco dicuntur utiliter pacisci. Economist Ecclesiæ, quasi pupillæ quærit actionem; servus quoque paciscitur & domino, & quasi domino; liber quoque bonæ fidei possessori. Item creditor cum vendit pignus, cavere potest debitori, ut ei restituatur quodcumque volenti solvere emptori pretium: quo quidem casu, vel per actionem in factum ab emptore debitor rem recuperabit, ut supra, de pign. act. l. Si cum venderet. Item pater pactus dotem a se pro filia datam nepotibus, ex eo matrimonio restitui, forte emancipatis, forte & ex alia filia natis; vel ex eadem antea, ex alio viro; vel nepotibus ex filio, nec emancipatis: utique utilem actionem quærit, ut C. de pact. convent. tam super. dot. l. Pater.

PAPINIANUS Libro I. Quæstionum.

LXXIV. *Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.*

Veluti per matrem de filiorum statu contra ipsos transigentem; per tutorem, curatorem, procuratorem, forte vendentes quod non expedit: per filium, servumve remittentes quod patri, dominove alius debuit; per alium meo nomine distrahentem, me neque mandante, neque ratum habente.

Item evidentissimum accipe exemplum, puta, si te volentem venire ad prohibendum me opus facere, prohibuerit aliquis sine dolo malo meo; ego interdicto, Quod vi aut clam non teneor, ne sit in potestate aliena facere meam conditionem deteriore nihil delinquentis, ut supra, quod vi. l. 1.

l. 1. in fin. & l. 2. Imo servus meus in peculio, cujus liberam administrationem habet, mihi iniquam conditionem ingerit etiam novando, jusjurandum deferendo, sed non donando; in dominicis minime, jam quaeritis, ut *l. Contra. §. Si filius. supra, de pact. C. de pact. l. 3.* Porro in quaerendis citra rem meam potest malignando mihi non quaerere, cum mihi debeam imputare, & mea mala electioni, ut *C. de acquir. possess. l. Ex libris.* Sed si quis rem alterius dissipaverit, nec est solvendo, iniquam illi intulit conditionem. Servus quoque meus fugiendo me afficit damno, item maleficium perpetrando seipsum mihi aufert, ut *supra, unde vi. l. 1.*

IDEM Libro III. Quaestionum.

LXXV. *Nemo potest mutare consilium suum in alterius injuriam.*

Si tui gratia negotium geri mandasti, deinde factis expensis te poeniteat, non licet. Sicut & colono non permittitur de jure, quod meo nomine possidet, suo, vel alieno nomine possidere.

Item servus communis, cui jufferam ut mihi stipularetur, ex re mea alii, etiam nominatim domino stipulando nihil agit, ut *C. per quas personas. l. 1.* Item servus communis, procuratorve rem accipiens nomine alterius domini, suove, traditam sibi ab aliquo, ut mihi quaeratur, nihil agit in sua persona, vel alterius, ut *supra, de donat. l. Qui mihi.* Sane si neuter id egisset, id est, nec procurator, nec traditor: sibi potuit malignando, mandatumque intervertendo procurator rem, quam accepit, quaerere. Nec etiam res ex mandato meo empta prius mea mansit, quam tradiderit is, qui emerit, ut *supra, de acquir. rer. dom. l. Res.* Pro fide interrupta a me poterit conveniri, vel ut rem mihi tradat, vel ut interesse actione mandati praebat. Porro colonus meus, si me non admiserit, vel eum, qui a me emerit, & se possessorem licet mala fidei fecit, etsi a me deiciatur, interdicto. Unde vi poterit experi, sicque colonus consilium suum, quod ab initio propter utilitatem meam assumpsit, in meam mutabit injuriam.

IDEM Libro XXIV. Quaestionum.

LXXVI. *In totum omnia, quae animi destinatione agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt.*

Animi destinationem desiderat possessionis acquisitio, amissio, hereditatis aditio, rei suae venditio. Qui ergo furit, vel non sapit, horum, aut similium nihil agere potest.

Item matrimonia & divortia non nisi animi destinatione, & libera voluntate agi possunt. Sane contra animi destinationem cogitur quis adire hereditatem, ut qui suspectam dixit, quam rogatus est restituere. Item contra animi destinationem cogitur quis vendere, ut servum bonis conditionibus. Emere cogitur debitor consortis sui par-

tem addictam creditori ex divisionis necessitate; sed socio volenti manumittere servum communem alter cogitur eum vendere, ut *instit. de his, qui sunt sui, vel alien. jur. §. 2. & supra, commun. div. l. 7. §. Si debitor. & C. de communi servo.* Item crimina non nisi animi destinatione agi possunt, & spontanea voluntate, licet ea agenda non sint. *supr. ad l. Corn. de sicar. l. Divus. 14.*

IDEM Libro XXVIII. Quaestionum.

LXXVII. *Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem: nonnunquam tamen actus suprascripti tacite recipiunt, quae aperte comprehensa vitium afferunt. Nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio extiterit; quae si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.*

Actus legitimos dicimus lege introductos; cum aliter dicuntur actus legitimi lege approbati, ut contractus juris gentium. Qui autem lege hac describuntur, partim sunt jure dispositi, ut emancipatio, acceptilatio, tutoris datio: partim sunt jure custoditi, ut hereditatis aditio, servi optio; universi tamen vitiantur in totum propter temporis conditionem, vel adjectionem. Nullus enim emancipat, accepto fert, hereditatem adit, servum liberat sub conditione vel in diem. Plane sub conditione, vel in diem tutor relinquitur a testatore; sed a iudice non iis modis datur, [ut *instit. qui tut. dar. poss. & supra, de tutel. testam.*] Licet autem conditio, vel dies expressa nullius momenti praedictos faciant actus; quandoque tamen tacite insunt, & cohaerent, nec vitiant actus praefatos. Si enim accepto feram ei, qui sub conditione promisit, non habebit vires acceptilatio, nisi extiterit conditio. Unde contingit, ut expressa noceant, non expressa non noceant, ut infra ostenditur, [ut *supra, de condit. & demonstr. l. Nonnunquam.*]

IDEM Libro XXXI. Quaestionum.

LXXVIII. *Generaliter cum de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuit, considerandum est.*

Si quem de dolo illato arguo, praestare debet quanti interest. Quod aestimatur, non ex eo, quod haberem, si re uti licuisset; sed ex eo, quod habere potuissem, & per adversarium non habui, quod

habere potui. Si ergo animal per fraudem abstulisti, & perit, interim non liberaberis; & id, quod habere potui, id est, vendere, præstabis, licet venditurus non eram.

IDEM Libro XXXII. Quæstionum.

LXXIX. *Fraudis interpretatio semper in jure civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.*

Fraudem facit consilium, non eventus solus, cum & libertates, & alia relicta, vel data ita demum revocantur, si non tantum fraudis eventus, sed & consilium deprehendatur. In fideicommissariis autem libertatibus obtinuit duntaxat eventum inspicere. [Item in donationibus, ut *C. de inoff. don. l. penult.*]

Reperitur tamen, & dolus, qui punitur sine fraude, ut si quis id egit ut servum corrumperet, nec potuit corrumpere; vel cum haberet uxorem, aliam quoque accepit, eum comitabitur infamia, ut *C. de adult. l. Eum.* & *C. de furtis l. penult.* Frans quoque si sine dolo invenitur, & ipsa cessat, ut si in contractibus deprehendatur ultra dimidiam. Sed & si pater cum liberos non haberet, omnia donavit filiis natis, postea ex eventu solo omnium fiet revocatio, ut *C. de revoc. donat. l. Si unquam.*

IDEM Libro XXXIII. Quæstionum.

LXXX. *In toto jure generi per speciem derogatur, & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum.*

Generi per speciem derogatur, ut id magis obtineat quod excipitur, id est species, quam genus, ut apparet in proximo exemplo: id est, consilium & eventum spectare, ut revocentur, quæ facta sunt in fraudem creditorum. In fideicommissariis autem libertatibus spectari solum eventum.

Vel ita: aliquis legavit alii vernas, alii cursores; si aliqui servi inveniantur vernæ, & cursores, cursoribus cedunt, ut *supra, de legat. 3. l. Servis urbanis. §. ult.* cursores enim dicuntur species, quia omnes cursores vernæ sunt, sed non convertitur; & sic cursores derogant vernis, quia illi, qui dicuntur vernæ & cursores, potius cedunt cursoribus, quam vernis. Est etiam quum generi non derogatur: invitus enim procuratorum suscipere nemo cogitur, ut *inst. mandati. & C. de procurat. l. Invitus.* Item ab initio nemo agere, vel accusare cogitur. Item generi huic non credo derogari: liberum corpus non recipit æstimationem.

IDEM Libro III. Responsorum.

LXXXI. *Quæ dubitationis causa tollendæ contractibus inseruntur, jus commune non lædunt.*

De jure communi est, ut creditor mandatorem,

vel debitorem, quem velit, eligat. Itaque si convenerit, ut hanc licentiam habeat, quam & præter pactum habiturus fuerat, jus commune non læditur. Nam & adhuc, quem prius volet, conveniet.

IDEM Libro IX. Responsorum.

LXXXII. *Donari videtur, quod, nullo jure cogente, conceditur.*

Id quis donat, quod sine necessitate juris civilis dat. Nam ex necessitate juris naturalis dare & donare potest. Qui enim antidora dat, & a naturali obligatione se liberat, qua tenebatur ad remunerandum; & nihilominus donat, quia necessitas juris civilis dare non cogat.

Imo maritus, qui dotem accepit, vel si per eum stetit quominus acciperet, donare propter nuptias cogitur. Pater quoque cogitur dotare filiam: ergo donare. Dos enim donatio est, ut *C. de donat. propter nuptias. l. ult.* Mater quoque hæretica cogitur extra ordinem & dotare prolem suam, & exhibere, ut *C. de hæret. l. Cognovimus.*

IDEM Libro II. Definitionum.

LXXXIII. *Non videntur rem amittere, quibus propria non fuit.*

Is rem amittit, cujus propria fuit. Potest quidem periculum ad alium pertinere, ut ad commodatarium; sed rem amittere non proprie dicitur.

Amittit tamen intelligitur, quod suum proprium non fuit, ut agat, puta si servum meum heredem ab aliquo institutum quis occiderit, quia hereditatem videor amisisse, & propter eam ago. Nempe qui actionem habet, rem ipsam habere videtur. Sed potest dici amisisse is, cujus res fuerit quasi propria; inde est quod actio legis Aquiliæ & fructuario, & creditori, & bonæ fidei possessori dantur, licet res non sit eorum propria, etiam contra dominum, cujus res est propria, ut *supra, ad l. Aquiliam. l. Si dominus.*

PAULUS Libro III. Quæstionum.

LXXXIV. *Cum amplius solutum est quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti possit, totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione.*

Id, quod solvitur, divisionem quandoque recipit pro parte, ut fundus, species, pecunia; quandoque non, ut via, iter. Cum ergo fundum solvi, cujus partem tantum debui, partem repeto. Si autem viam solvi, cum forte iter deberem, non partem, sed totum repeto, manente integrâ pristina obligatione itineris.

§. I. *Is natura debet quem, jure gentium dare oportet, cujus fidem sequuti sumus.*

Na-

Naturali jure simul & civili debet, quem jure gentium dare oportet, veluti is, qui mutuum accepit, [ut *supra*, *si cert. pec. l. Certi conditio.*] Qui autem chirographo non secuta numeratione se obligavit, nec natura debet, nec jure gentium eum reddere oportet, licet jure civili teneatur, [ut *C. de non num. pec. & instit. de literar. oblig.*] Sed & is, quem jure civili, ut ex causa emphiteusis, & stipulationis dare oportet, quasi naturali jure tenetur.

Interdum tamen quis, imo omnis homo debet maleficium non admittere jure primo, sive naturali inspecto. Nam cum lege naturali, id est jure naturali non debeat homo maleficium, quod est prohibitum, admittere: consequenter dici potest, quia debet & istud, scilicet non delinquere; quippe ex officio, quod homo homini natura debet, omnis homo proximo debet consulere, & non velle insidiari, neque nocere, ut *D. de just. & jure. l. Ut vim.* Honorem quoque Deo & parentibus natura debemus. Sed & si pacto nudo quid promisero, nec jure civili, nec pratorio, nec jure gentium, ut existimo, debeo; sed tamen natura, id est jure naturali primo. Inde est, quod si illud prastitero, naturali causa, id est mea voluntate inhibente, quæ voluntas naturalis est, repetere non potero, ut *supra*, *quod quisque juris. l. penult.*

IDEM Libro VI. Quæstionum.

LXXXV. *In ambiguis pro dotibus respondere melius est.*

Si pater ex bonis suis & maternis, id est, quæ filia sunt quantum ad dominium, dotem promiserit, & idoneus est: de suo intelligitur promississe: licet ambiguum esse poterat, solvens partim de rebus suis, partim de maternis, an possit liberari. Sicut & illud ambiguum esse poterat, si res tradiderit ita, ut nuptiis secutis dotis efficiantur, & ante nuptias decesserit: secuto postea matrimonio, an heredi tuo injungatur necessitas dandi. Est autem benignius & heredem tuum ad hoc coarctari.

§. I. *Non est novum, ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent; licet ille casus exstiterit, a quo initium capere non potuerunt.*

Quæ utiliter ceperunt, valent, licet ille casus exstiterit, a quo incipere non potuerunt; ut si pure legatum sit tibi quod in diem, vel sub conditione debebatur, & vivo testatore extiterit conditio, vel dies venerit, quemadmodum, & nuptiæ valent factæ cum ea, quam ego repulsi veram, & post contractas nuptias maritum ejus arrogavi.

Item matrimonium rite contractum antea non vitiatur, licet postea vir senator factus fuerit, vel alia illustri dignitate decoratus. Item non vitiatur stipulatio, si quis stipulatus ad fundum suum viam, ideoque utiliter, antequam eam habeat decedens plures heredes reliquerit, & sic in

eum casum pervenit, a quo incipere non poterat, ut, *supra*, *de servit. rustic. l. Si unus.* Sane si stipulatus viam, antequam eam habeat, si cui partem fundi alienaverit, corrumpit stipulationem, ut *supra*, *de servit. l. Pro parte.* Sed & si quis promiserit servum alienum, isque servus sine vitio promissoris factus fuerit liber, stipulatio extinguitur, cum pervenerit in eum casum, a quo incipere non potest. Nec restaurabitur prisca obligatio, licet is postea factus sit servus, ut *supra*, *de solut. l. Qui res. §. Si alienum.* Interdum tamen extincta obligatio restauratur, ut si fuerit extincta per delegationem minoris, vel mulieris, restituitur in veterem debitorem, ut *supra*, *ad Vellejan.* Sed & causa mortis accepto lata obligatio restituitur, ut *supra*, *de donat. causa mort.* Sed & si minor, quocum fuerat transactum, restituitur ad pecuniam, quam dedit, ei quoque, qui accepto tulerat, restaurabitur actio, ut *C. si advers. transact.* Item si quid legatum sit servo alieno, is si postea a testatore redemptus sit, legatum extinguitur. Nam quæ in eum casum perveniunt, a quo incipere non poterant, pro non scriptis habentur, ut *supra*, *de his, quæ pro non script. l. 3.* Sane notandum est quod legatum ab initio inutile, puta si legatum mihi sit, quod meum erat tempore testamenti, convalescit, si illud postea vivo testatore alienavero, ut *supra*, *de regul. Caton. l. 1. & 2.*

§. II. *Quoribus æquitatem desiderii naturalis ratio, aut dubitatio juris, moratur, justis decretis res temperanda est.*

Naturalis ratio moratur intentionem, si petis rem futuram tibi legatam, veluti partem antequam nascatur. Dubitatio juris differt actionem, si petis legatum, cum juste dubitatur an lex Falcidia locum habeat; justis ergo decretis res temperabitur, id est interim ab intentione est abstinendum.

Potest & adhuc commodissime exemplificari, expedit enim, quoniam verba obscura sunt. Ecce naturalis ratio omnino æquitatem desiderii differt: mortuo patre tuo, te relicto & uxore prægnante, tu non debebis petere nisi quartam partem hereditatis paternæ. Fit enim & non perraro, ut tres nascantur, electa via media est, ut & septem nasci possint, ut *supra*, *si pars heredit. l. Antiqui.* Item in primo locationis articulo stipulatus ab operis redemptore pœnam, nisi opus ante diem statutum effecisset, pœnam licet prima facie commissam non poteris exigere, si ante eam diem opus non poterat absolvere, ut *D. locati. l. Insulam.* Cum dubitatio juris moratur, justis decretis res temperanda est: puta dubitantes de jure, id est quod jus nobis competat, vel interdictum quorum legatorum, vel petitio hereditatis, jus utrumque intendimus; sic & alias duas actiones sæpe protestamur, vel ex altera consequuturi, quod nos contingit, ut *D. quod. leg. l. 1.*

IDEM

IDEM Libro VII. Quæstionum.

LXXXVI. *Non solet deterior conditio fieri eorum, qui litem contestati sunt, quam si non; sed plerumque melior.*

Litis contestatio prodesse auctori consuevit, cum exinde actio perpetuetur, & in heredes transeat, & usuraria fiat. Est ergo plerumque melior conditio: quandoque non melior est, ut si antea usuraria erat, perpetua, transitura. Est forte quandoque durior, cum prius habens electionem, amiseris: veluti si rem vendideras lege commissoria, & post tempus litem contestaris per actionem venditi.

Imo perpetua perpetuor fit, ut *C. de præscr. 30. vel 40. annor. l. Sæpe*. Sed & electione sibi quis præjudicat, ut in actione commodati & furti, & in tributoria, & in aliis prætoriiis, ut *instit. de furr. §. Quæ de fullone. & supra, de tribut. l. Quod in herede. §. 1. & supra, de non. act. l. Si servus communis*. Item si quis publicanum convenerit prius actione in factum, non postea poterit eum convenire actione furti, vel vi bonorum raptorum, ut *supra, de publican. l. 1.*

IDEM Libro XIII. Quæstionum.

LXXXVII. *Nemo enim in persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit. Denique post litem contestatam heredi quoque prospiceretur, & heres tenetur ex omnibus causis.*

Idest, obligantionibus, contractibus, & maleficiis.

SCÆVOLA Libro V. Quæstionum.

LXXXVIII. *Nulla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est.*

Non est de mora coercendus is, contra quem nulla dirigitur petitio.

Putat ut exigantur, tanquam sit in mora, usuræ, ut *supra, si certum pet. l. Lecta*. Sane punitur aliquis de mora, a quo nihil poterat peti; pone quod pacto nudo promiserat se quid facturum, & postea subdita sit stipulatio: quod si non fecerit, pœnam dabit. Certe postquam fuerit in mora, id est non fecerit, cum facere potuerit, utpote stipulatione commissa, convenietur de pœna, ut *C. de pact. l. Si pacto, quo pœnam*.

PAULUS Libro X. Quæstionum.

LXXXIX. *Quandiu possit valere testamentum, tandiu legitimus non admittitur.*

Non est locus legitimæ successioni, quandiu spes est successionis testamentariæ [ut *supra, de acquir. vel amitt. hered. l. Quandiu*.]

IDEM Libro XV. Quæstionum.

XC. *In omnibus quidem, maxime tamen in jure æquitas spectanda est.*

Æquitas in singulis causis & negotiis spectanda est, maxime tamen in jure inquirendum hoc est, an decem pro decem reddi, vel aliquid simile sit æquum: maxime vero inquirendum est, an quolibet jus statutum sit æquum: verbi gratia, lex Fufia, lex Papia &c. Vel dicit, in omnibus professionibus & artibus, maxime tamen in professione juris: nam & in grammaticis, & in dialecticis spectatur, & adjudicatur quod æquitas suadet: utrum quod Plato, an quod Aristoteles fenderit, melius sit. Maxime tamen in juris professione, ut dixi, spectatur æquitas, ut iudex eam stricto juri præferat, Nam cum jus strictum sit, pacta servari: æquitas autem ex sua distinctione dicat quædam pacta servanda non esse, ut quæ dolo, quæ metu, quæ cum minore, quæ vi, quæve cum scæmina, quæ cum filiofamilias facta sunt, iudex decernere debet potius secundum æquitatem, id est non esse servanda, quam secundum juris, rigorem & angustias.

Sed & stricta ratione mutuum pecuniam, quam quis a servo acceperat solvens eam postea ipsi facto libero, non liberatur, sed ex æquitate excusatur, ut *instit. mand.* Item si fidejussor animal occiderit, cujus nomine fidejusserat, cum reum principalem interitus speciei liberaverit, & sic se per consequentiam de rigore: ne liberetur, prorsus suo dolo actione utili ex stipulatu tenebitur ex æquitate, ut *supra, de usuris. l. Mora*. Item stricta ratione is, cujus ager fuerat, factus postea alveus, si flumen postea ad veterem alveum redierit, nihil in eo alveo habebit, sed vix est ut id obtineat: obtinet enim contrarium, quia prævalet æquitas, & sic ad priorem dominum, omisso rigore, redibit. Illud sane notandum puto, quod & in jure nostro contra rigorem juris videlicet servitutis pro libertate multa fiunt, ex æquitate, & compendium ufucapionis dominium admittit.

IDEM Libro XVII. Quæstionum.

XCI. *Quotiens duplici jure defertur alicui successio, repudiato novo jure, quod ante defertur, supererit vetus.*

Suis heredibus & legitimis, id est agnatis defertur successio civili & prætorio jure. Si autem jus novum, id est, prætorium, quod ante defertur, quam veniatur ad causam, repudietur: supererit vetus, id est civile. Vel ita: repudiato novo jure, supererit vetus quod ante defertur. Eo tamen salvo, quod si institutus causam testamenti omiserit, id est hereditatem ex testamento non admiserit, succedere quidem quandoque potest jure veteri, id est ab intestato: libertatibus tamen & aliis relictis non obsit, [ut *C. si omiff. caus. l.*

2. & ult. & in jure pratorio quis sibi succedit, ut *D. de success. edict.* §. II.]

SCÆVOLA Libro VII. Responsorum.

XCII. *Si librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset, nihil nocere, quominus & reus, & fidejussor teneatur.*

Si erratum est in transcribendis verbis stipulationis vel alterius contractus (transcribit autem qui rectum ordinem non custodit) nihil nocet. Si ergo primum scribit promissionem post interrogationem; nihilominus & reus, & fidejussor obligatur.

Interdum tamen ordinem scripturæ sequemur, ut *D. de fideic. lib. l.* Generaliter. §. Quid ergo. Ubi quis plures servos rogatus est manumittere, nec id, quod habuit ex judicio defuncti, sufficit, illos potius manumittit, quos ordo scripturæ demonstrat.

MÆCIANUS Libro I. Fideicommissorum.

XCIII. *Filiusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipisci possessionem rei peculiaris videtur.*

Namque pater per eum hæc omnia facit, licet ignoret filium esse in sua potestate; quia sicut servi & animo, & corpore dominus possessionem adipiscitur, retinet, recuperat, sic & pater.

ULPIANUS Libro II. Fideicommissorum.

XCIV. *Non solent, quæ abundant, vitari scripturas.*

Ut, arma, virumque cano, spondeo decem vitari non solent scripturam stipulationis, vel alterius causæ; vel si quis moriens testamentum suum appellavit judicium, aut dispositionem, supremam voluntatem: nam abundans cautela non nocet, ut *C. de test.*

Verbum tamen repetitum reddit lectorem dubium, ut *C. de episc. l. Orphanotrophos.*

IDEM Libro VI. Fideicommissorum.

XCV. *Nemo dubitat solvendo videri eum, qui defenditur.*

Qui recte defenditur, id est, cujus nomine judicatum solvi satisdatur, solvendo videtur; & sic quod disponit, non rescinditur, quasi inops videatur, vel aliter: licet facultatibus minus idoneus est, qui defenditur, id est, cujus nomine judicium suscipitur, quia cautiones judiciales interponuntur. Alias enim defensor idoneus non est, nisi satisdederit, & ille quasi totum solvens liberatur, & alter in obligatione reponitur. Quia defensor, cum satisdederit, loco domini habendus est, ac sic judicium accipere cogitur, nec illius inopia excusatur, quominus in solidum condemnatur, ut

D. de procur. cum vero personæ ratio habenda est, ut mariti: sic defensor vivo marito, ut maritus condemnatur, id est, in quantum facere potest, ut habetur in *D. de re jud. l.* Si cum procurator mariti.

MÆCIANUS Libro XII. Fideicommissorum.

XCVI. *In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda est ejus, qui eas protulisset.*

[Nisi fuerit legibus contraria, ut *D. de reb. dub. l. Ubi.*] Sed cum in agendo id, quod actor fenserit, petitum videatur, ut cum verba legislatoris sunt ambigua: sententiam ejus sequimur. Veluti cum dicit, contra naturam civem Romanum fieri servum, non intelligitur prohiberi, ut servus non possit fieri civis Romanus, sed ne civis Romanus fiat servus. Alias in judiciis: si enim actor petendo Stichum alium cogitaverit, de alio reus fenserit: actori potius, quam reo creditur, quia judicium in invitum redditur. Aliter in stipulatione, quia ex utriusque consensu valet, sicut in *D. de verb. oblig. l. Inter stipulantem.* §. Si Stichum.] Quod de sententia actoris dixi, idem mihi videtur de sententia libertatis datoris, ut *D. de fideicomm. libert. l. Generaliter.*

HERMOGENIANUS Libro III. Juris Epitomarum.

XCVII. *Ea sola deportationis sententia aufert, quæ ad fiscum perveniunt.*

Cum quis deportatur, ejus bona omnia ex regulari jure publicantur. Dos tamen ad fiscum non pervenit, licet de subtilitate juris maritus sit dominus: Sed & dimidium substantiæ suæ reservandum est liberis, si quos habet, qui, vel quæ deportatur. Cum ergo dos ad fiscum non pertineat, dimidium quoque substantiæ liberis sit reservandum: sententia deportationis non possunt videri adempta.

Quinque tamen legibus dos publicatur, majestatis, vis publicæ, parricidii, veneficii, de sicariis, ut *supra, de bon. damnat. l. Quinque.* Item patria potestas amittitur deportatione; recuperatur enim per in integrum restitutionem, ut *infra l. ult. Cod. de sent. pass. & restit.* Sane matrimonium durat perseverantiæ affectione, & in hoc casu, constante matrimonio, dos repeti potest, ut *C. de repud. l. 1.* Item ea, quæ non a patre, sed a genere, a civitate a rerum natura perdurant, & ad liberos transmittuntur, licet ea non transmittantur, quæ a patre perveniunt, ubi aliter intestatus decederet. Cognatio quoque, quæ res naturalis est, deportatione non deperit. Sicubi ergo inveniatur cognatio dissolvi, ut *inst. de legit. agnator. tut.* sic intelligatur, ut ea dissolvatur cognatio, ex qua pratorio jure ad successionem cognati vocantur per bonorum possessionem, Unde cognati.

IDEM Libro IV. juris Epitomarum.

XCVIII. *Quotiens utriusque causa lucri ratio ver-*

vertitur, is preferendus est, cujus in lucrum causa tempore precedit.

Quando duo de lucro, ut de re donata a verius donatorem configunt, is preferendus est, qui prior venit ad causam ventilandam; nam & in *tit. de re judicata*, dicitur meliorem esse causam occupantis. Aliter eum duobus res donatur, & traditur: potior enim est is, cui priori res tradita est, ut *C. de rei vendic.* sive ab eodem domino, sive ab eodem non domino, sive a diversis non dominis res tradita fuerit, & uterque contra tertium confligit. Nam quoad eos melior est conditio possidentis: scilicet a diversis non dominis res fuerit tradita. Sed si alteri a domino, alteri a non domino res tradita fuerit, is omnino tuendus est, cui a domino res tradita est.

VENULEJUS Libro XII. Stipulationum.

XCIX. *Non potest improbus videri, qui ignorat quantum solvere debeat.*

Nec in mora videri, sicut & is, qui ad iudicium provocat; si sine frustratione id faciat, [ut *supra, de usuris. l. Sciendum. l. Si quis.* Sed tamen ab emphiteusi cadit ignarus, si infra quinquennium non solverit.]

CAJUS Libro I. Regularum.

C. *Omnia quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.*

Quæ consensu contrahuntur, re integra, contrario consensu dissolvuntur; quæ verbis, contrariis verbis, ut acceptilatione, pereunt. Sed & quod re, vel literis contrahitur, potest in stipulationem aquilianam deduci, & per acceptilationem tolli. Si autem in stipulationem, quod re, vel alio modo contrahitur, non deducitur, per acceptilationem ipso jure non tollitur, sed per exceptionem submovetur, si hoc actum est. Ut acceptilatio, vel pactionis potestatem habeat, [ut *instir. quib. mod. toll. oblig. & C. quando liceat ab empt. disc. supra, de accept. l. An inutilis.*]

Hoc ita, si acceptilatio inutiliter sit interposita inter imperitos juris. Nam a peritis inutiliter facta, nec exceptionem præbet. Tunc enim videntur agere ut agant nihil. Et certe quodcumque tolli eo genere, quo colligatum est, consentaneum est. Ecce enim quod re, ut rei traditione contrahitur, contraria re, idest, rei traditione dissolvitur. Item in consensu idem. Sed & quod verbis non scriptis, scriptisve, idest literis contrahitur, contrariis verbis tollitur. Si tamen illa verba contineant delegationem, novationem, acceptilationem, sicut distinxi sæpius.

PAULUS Libro Singulari de Cognitionibus.

CI. *Ubi lex duorum mensium fecit mentionem, & qui sexagesimo, & primo die venerit, audiendus est. Ita enim & Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit.*

Quem lex dicit inter duos menses esse audiendum, is veniens & sexagesimo primo die audietur, qualis est emptor, cui non cavetur secundum Edictum ædilium. Similis huic est creditor, apud quem fidejussor intercesserit sine scriptura, promittens exhibitionem personæ.

Immo & detracto, * *primo*, commodius potest exponi. Qui inter duos audiendus menses etiam si sexagesimo die venerit, audiendus est; ideo quia ultimus, seu sexagesimus dies duorum mensium pars est.

ULPIANUS Libro I. ad Edictum.

CII. *Qui vetante Prætoris fecit, hic adversus edictum fecisse proprie dicitur.*

Vetat prætor parentem, patronum in jus vocari sine venia perita; vetat vim fieri possidenti sine vitio, vetat album suum corrumpi. Qui ergo adversus hæc facit, contra edictum facere dicitur, [ut *supra, de in jus voc. l. 3. & tit. jurisd. omn. jud. l. Si quis. l. Si familia. & supra, uti poss. l. 1. & C. unde vi. l. 1.*]

Pœna tamen edicti, idest, quinquaginta aureorum liberto patronum temere in jus vocanti remittitur, si patronus non venerit, aut si volens venerit, & si libertus vocationem remiserit, ut *sup. de in jus voc. l. Quamvis.*

§. I. *Ejus est actionem denegare, qui possit & dare.*

Ejus est actionem denegare, idest, absolvere, qui potest dare, idest, condemnare.

PAULUS Libro I. ad Edictum.

CIII. *Nemo de domo sua extrahi debet.*

Domus est cujusque tutissimum refugium. Quare de domo invitus non extrahitur; bona tamen ejus & possideri & vendi possunt, [ut *sup. de in jus voc. l. Plerique. l. Satisque. Et C. de off. div. l. 1.*]

Imo licet ubi in jus vocatur, quis de domo non debeat extrahi, tamen alias, idest, si damni infecti cavere nolit, de domo extrahitur, & jubetur exire maxime post secundum decretum, ut *supra, de damn. inf. l. 4. §. Si forte. Et l. Si finita. §. Ubi autem.*

* Verius fortasse quis existimet in hac Pauli sententia vocem, *primo* superesse, inquit Petrus Faber in *Comment. ad hanc l. 101.* cujus rei rationes & momenta vide *ibid.* apud illum.

ULPIANUS Libro II. ad Edictum,

CIV. *Si duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia est; præponenda est causa estimationis. Ubi autem æquiparant famosa iudicia, & si summam imparem habent, pro partibus accipienda sunt.*

Si in duabus actionibus aliquis eidem obligatus est, quarum altera continet majorem summam, sed sine infamia, veluti ea quæ competit de mutuo; alia minorem, sed cum infamia, ut ea quæ competit de mandato: si in solvendo non exprimat in quam causam solvat, in eam disponit jus solvisse, quæ infamiam irrogat. Si autem utraque actio famosa est, pro suo arbitrio accepto fert creditor in quam causam vult.

PAULUS Libro I. ad Edictum.

CV. *Ubi quævis cognitio est, ibi Prætor desideratur.*

Quando lex causa cognita quid faciendum dicit, ut de restitutione minorum, de transactione alimentorum, nullæ partes sunt magistratum municipalium. Sed præses, prætor, vel alius ordinarius magistratus desideratur.

Idem in venditione prædiorum minoris. Tales enim cognitiones mandari non possunt, ut *sup. de transact.* Sane cognitio suspecti tutoris mandari potest, ut *sup. de susp. tut. l. 1.*

ULPIANUS Libro II. ad Edictum.

CVI. *Libertas inæstimabilis res est.*

Non potest libertas per pecuniam æstimari, cum res solæ æstimentur, quæ patrimonio & usui subiiciuntur. Et huic æquipollet quod dicitur, liberum corpus non recipere æstimationem. Quare qui hominem liberum occiderit, præstatione pecuniæ non fungetur liberatione.

Quippe libertas nequaquam satis competenti pecunia æstimatur, licet interdum poena aliqua in vindictam nomine æstimationis injungatur: puta ubi per id, quod in subgrunda periculose positum erat, liber homo periit, quinquaginta aurei præstantur. Item si per feras bestias in loco prohibito positas liber homo periit, ducenti aurei dantur. Jure enim nostro, idest Romano, liberi hominis occisi nulla fit æstimatio; quod tamen secus est jure langbardico. Porro libertas nondum obtenta, æstimatione interveniente & pecunia, a servo vel ab alio gerente negotium servi rite comparatur, & quæritur, ut *sup. de acquir. her. l. Si servum.*

CAJUS Libro I. ad Edictum provinciale.

CVII. *Cum servo nulla actio est.*

Servus in civili causa nec agere, nec conveniri potest.

Tom. II.

ri potest. In criminali, & accusari & accusare potest, quandoque etiam dominum. Sed & pro libertate adversus dominum consistere potest, sicut & in servitutem vindicari.

Alias cum servo non est actio, id est, ut conveniatur; licet aliquando experiatur, ut superius distinximus, nisi sit servus imperatoris, ut *C. de fisc. caus. l. ult.*

PAULUS Libro IV. ad Edictum.

CVIII. *Fere in omnibus poenalibus judiciis ætati & imprudentiæ succurreitur.*

In poenalibus judiciis succurritur ætati minori, ut in furto, & in damno, si minor potuit transgisse, & non transgessit; si de damno potuit confessus esse, & non fuit. Succurritur imprudenti, licet majori: veluti si rem suam per vim rapuit, quasi putans domino licere rem suam per vim auferre a possessore. Hic enim per imprudentiam excusatur, quominus vi honorum raptorum teneatur. In atrocioribus autem delictis, ut in adulterio non succurritur, nisi quatenus misertio ætatis interdum perducit iudicem ad poenam mitiorem: & sic fere excipit atrociora [ut *C. si adversus delinquentem. l. infra. & supra, de minor. l. Si ex causa. l. Auxilium. & instit. de vi bon. rapt.*]

Imo contra, minime hoc verum est: nam licet in aliis criminibus subveniatur minori: in adulterio, & cæteris, quæ pro adulterio. Lex Julia punit, nullatenus parcitur minori, ut *supra, de minor. l. Auxilium.* Et est hoc speciale in adulterio, utpote crimine detestabiliore & per leges & per canones. Sed nec de adulterio licet; de omnibus aliis capitalibus transigere licet. Item jure singulari, minor XXV. annis matrimonii sui violati injuriam persequi potest in iudicio, ut *supra, de adult.* Sed & omne aliud peccatum, quod sit extra corpus, levius habetur, & interdum excusatur, aut mitius punitur in minore: illud vero in quo quis fornicatur, aut adulterium committit, æqualiter in minore vindicatur, & ideo dicitur *ferè.* Item imprudentiæ non succurritur in lege Aquilia, si medicus vel quis alius affectaverit, quod affectare non debuit, vel non novit. Sed & si quis imprudens possessionem vacantem, tanquam suam occupavit, cum omnes scire debeant quod suum non est, hoc ad alios modis omnibus pertinere, generali jurisdictione tenebitur, ut *C. unde vi. l. Cum quærebatur.* & ideo dicitur *ferè.*

IDEM Libro V. ad Edictum.

CIX. *Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere non potest.*

Dominus, qui non prohibet servum delinquere, cum prohibere non potest, de crimine suo nomine accusari non potest, licet servi nomine teneatur noxaliter. Alias sine non: & refertur ad extraneum. Si ergo extraneus non prohibet quem

delinquere, cum prohibere potest, nullum crimen patitur.

Contra. Ecce enim si quis adulterantem monetam, cum potuerit, non prohibuerit, lege Cornelia de falsis urgebitur, ut *sup. ad l. Cornel. l. Lege*. Item frater, qui cognoverat venenum a fratre comparatum ad patris necem, cum patri non indicasset, relegatus recte est, ut *supra, de parricid. l. 2.*

IDEM Libro VI. ad Edictum.

CX. *In eo quod plus est, semper inest & minus.*

Cum quis decem promiserit, & quinque promississe videtur, & cum quis viam stipulatus est, & ire & agere potest, si velit.

Huic regulæ æquipollet inferior, *in toto & pars continetur*: hoc inquam proprie verum est, in toto integro. Sane in toto prædicabili genus inesse in specie potius, quam species in genere magis proprie dici potest: nempe ubi est homo, ibi & animal. Sed non convertitur. Et si competit conditio indebiti vel quæ alia, competit & genus, id est, conditio certi.

§. I. *Nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi si cum satisfactione.*

Nullus in aliena causa, sicut dictum est, idoneus defensor est, nisi satisfecerit. [Si enim vult defendere, & satisfacere debet, ut *inst. de satisf. & supra, de procur. l. Qui proprio. §. Qui alium.*]

§. II. *Pupillus pati posse non intelligitur.*

Ex patientia sua, qua pupillus patitur in domo sua monetam adulterinam fieri, vel servum alienum celari, vel suum delinquere, non tenetur, nisi pubertati proximus sit, [ut *C. de fals. mon.*]

Juvatur enim pupillus, aut ipso jure aut per in integrum restitutionem, puta læsus, cum contraxit cum auctoritate tutoris, aut per actionem tutelæ, qua persequitur damnum, quod ei contigit tutoris culpa vel dolo; forte quia mero jure cecidit ab emphiteusi non soluto canone, ut *C. de admin. tut. l. Si tutoris.*

§. III. *Ubi verba conjuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum.*

Qui sub distinctione promisit se daturum facturumve hoc aut illud, liberatur, dans facientque alterum quod mavult.

Alioquin tamen aut pro & accipitur, ut *C. de inst. & C. de verb. sign. l. antepenult.*

§. IV. *Mulieribus tunc succurrendum est, cum defendantur, non ut facilius calumnientur.*

Mulieribus succurritur, cum intercesserunt, sive ipsæ conveniantur, sive ii, qui pro eis intercesserunt, sed non adjuvantur, quando calumniantur,

id est quando in suo negotio intercesserunt, vel quando rem suam obligari passæ sunt, & decipiendi animo tacuerunt, [ut *C. ad Vellejan. l. 2.*]

Sed aliquando juvantur in agendo, puta ut eis ex integro caveatur, ut *supra, qui satisf. cog. l. De die. §. 2.*

CAJUS Libro II. ad Edictum provinciale.

CXI. *Pupillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse & furandi, & injuriam faciendi.*

Pupillus, qui proximus est pubertati, & furari & injuriam posse facere creditur, & per hoc & furti, & injuriarum actionibus conveniri posse æstimatur. [§. In summa. *inst. de oblig. quæ ex delict. nasc.*]

§. I. *In heredem non solent actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio: veluti furti, damni, injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum.*

Lite tamen contestata contra decessorem conveniri. Sed & non convento decessore convenitur successor, quatenus ad eum pervenit. [Item conditio furti in heredem datur, etsi nihil ad eum pervenit, ut *sup. de cond. fur. l. Si pro fure. §. Conditio rei furtivæ*. Item actio ex ædilitio edicto.] Quorum tamen occasione delictorum conditio furti competit, ut in furto, & in rapina: nec quatenus ad heredem pervenit, ex maleficio competit actio, sufficiente condicione furti. Nec ipsa conditio competit in id solum, quod pervenit ad heredem, sed in solidam rei æstimationem.

PAULUS Libro VIII. ad Edictum.

CXII. *Nihil interest ipso jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.*

Non differt quantum ad effectum ipso jure destituaris actione, an exceptione; & tamen exceptione elisam actionem secunda pactioe restituit, sicuti in *D. de pact. legitur*, quod non est in ea, quæ ipso jure eliditur.

IDEM Libro III. ad Edictum provinciale.

CXIII. *In toto & pars continetur.*

Nam si quis fundum petens obtineat, vel cadat: & de parte cecidisse, vel obtinuisse dicitur, [ut *supra, de except. rei jud. l. Si quis cum totum.*]

PAULUS Libro IX. ad Edictum.

CXIV. *In obscuris inspicere solere quod verisimilius, aut quod plerunque fieri solet.*

In obscuris inspicitur quod est vero similis, aut

aut

aut quod plerumque fit: veluti in filiofamilias milite, qui accepit mutuam pecuniam. Verisimilius enim est, & ex præsumptione creditur omnibus miles non in aliud quidquam accipere, quam in causas castrenses, [ut *C. ad Maced. l. ult.*] Similiter mulier, quæ divertit, & postea matrimonium reconciliavit, eandem dotem dedisse verisimilius est, nisi nominatim aliud actum est, [ut *supra, de jur. dot. l. Si mulier. l. Dotem, quæ.*] Quando vero in obscuro est quid testator senserit, quidve lex magis voluerit, & quod illi qui contraxere: quod verisimilius est, sequendum est, & quod plerumque fit.

Imo qui in dubiis contra fiscum respondet, non delinquit, ut *supra, de jure fisci. l. Non puto.*

IDEM Libro X. ad Edictum.

CXV. *Si quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse. Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione submoveri.*

Cui liberatio relinquitur, is ex ultimo iudicio aliquid cepisse videtur. Cui vero promittitur, is accepisse videtur. Capitur ex postremo iudicio, accipitur ex pacto; qui tamen pactus, vel stipulatus exceptione excluditur, is non proprie accepisse iudicatur.

ULPIANUS Libro XI. ad Edictum.

CXVI. *Nihil consensui tam contrarium est, qui ac bonæ fidei iudicia sustinet, quam vis atque metus: quem comprobare contra bonos mores est.*

Consensus omnium contractuum substantia est, & quasi præjacens forma: ergo ubi est ejus contrarium, ut vis & metus, contractus rescinditur, quia licet in eo contractu sit aliqua paciscentis vel dantis voluntas; quia tamen non est spontanea, quod factum est, quasi contrarium bonis moribus comprobandum non est, [ut *supra, quod metus causa. l. ult.*]

Item nihil tam contrarium est consensui, quam error; sed æquivoce contrarium dicitur. Nam & dicitur contrarium, quod quidem patitur suum contrarium, sed lædit illud; quippe vis cogit consensum & voluntatem: Est enim voluntas & libera, & coacta. Error autem alio modo contrarius est consensui, quia alterum non patitur alterum, ubi enim est error, abest consensus, ut *supra, de jurisd. omn. jud.*

§. I. *Non capitur, qui jus publicum sequitur.*

Non capitur, id est, non decipitur minor, qui jus publicum, id est, commune sequitur. Eventus enim damni non indulget restitutionem minori, qui emit rem pernecessariam, sicuti prudentissimus emisset, licet utilitas non provenerit, [ut

supra, de solut. l. In pupillo. & tit. de minorib. l. Verum. & C. de restit. min. l. Non videtur.]

§. II. *Non videntur qui errant, consentire.*

Non videntur consentire qui errant, sive alium pro alio iudicem adeant, [ut *supra, de jurisd. omn. jud. l. Si quis.*] sive aliam rem pro alia comparent, sive diversos contractus cogitent, [ut *supra, de contrah. empt. l. In venditionibus.*]

Is tamen, qui appellavit ad iudicem, parem vel majorem, licet per errorem; cum voluerit appellare ad alium, tanquam non erraverit, sed consenserit: audietur, ut *supra, de appellat. l. 1.* Sed & legitur Iudicem eodem errore de fructibus iudicare debere, *supra, de rei vind. l. Et ex diverso.* Et error jus facit, ut *supra, de supell. leg. l. 3.*

PAULUS Libro XI. ad Edictum.

CXVII. *Prætor bonorum possessorem heredis loco habet in omni causa.*

In omni causa pro herede habet, id est, sive conveniat, sive conveniatur.

Imo non in omni causa. Ecce enim licet hereditas non possit quæri per procuratorem; bonorum possessio quæritur, ut *supra, de acquir. hered. l. Per procuratorem. & supra, de bon. poss.* Item licet bonorum possessio non possit peti, nisi vel infra annum, vel centum dies utiles, hereditas tamen perpetuo potest adiri: cum ei, qui non repudiavit, perpetuo liceat adire, qui ex causa deliberare videatur. *l. 3. C. de jure delib. l. Cum in antiquioribus.* Item bonorum possessio non obtinetur nisi petatur & impetretur: hereditas autem sola voluntate quæritur, & suis heredibus & ignaris & sine aditione acquiritur, ut *supra, de suis & legit. hered. l. In suis.* Item petitio hereditatis utilis datur bonorum possessori; directa competit heredi. Et directum quorum bonorum competit bonorum possessori; utile vero datur heredi.

CAJUS Libro XXVI. ad Edictum provinciale.

CXVIII. * *Creditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit.*

Creditor, qui permittit expressim rem venire, pignus remittit, nisi similiter nominatim paciscatur, salvam sibi causam futuram pignoris, [ut *C. etiam ob chirographariam.*] Si autem simpliciter sciat pignus venire, non videtur remittere, cum noverit jus suum ubique durare, [ut *supra, quib. mod. pig. vel. hyp. l. Sicut.*]

PAULUS Libro LXX. ad Edictum.

CXIX. *Non ut ex pluribus causis deberi nobis*

I i i 2

idem

* In recessione capitum hujus tit. seu regularum non sequitur Auctor ordinem Pand. Flor. sed potius vulgata.

idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse.

Idem ex pluribus causis deberi potest nobis ab eodem vel a diversis, ut ex vendito, ut ex stipulatu. Sed idem ex pluribus causis non potest nostrum esse: quod enim meum est, amplius non potest fieri meum, [nisi primo meum esse designat, ut *supra, de acquir. poss. l. Possideri. §. Ex pluribus.*]

ULPIANUS Libro LXXVI. ad Edictum.

CXX. *Aliud est vendere, aliud vendenti consentire.*

Qui vendit, de evictione promittit. Sed etiam obstringitur, etsi non cavit; sed qui consentit, sibi quidem præjudicat, sed evictione non oneratur; nisi forte cum coheres venderet, alter consentit, & pretii partem accipit: hic enim quasi vendiderit, de evictione tenetur, [ut *supra, de eviction. l. Quidam ex parte.*]

§. I. *Refertur ad universos, quod publice fit per majorem partem.*

Universitas actorem constituere, vel aliud quid fecisse videtur, quando major pars fecit. Nam & in Digestis legitur, universitatem fecisse videri, quando duæ partes, aut amplius quam duæ fecerunt, [ut *sup. ad municip. l. Quod major. & tit. quod cujusque universi. l. Nulli. §. Plane.*]

Imo nec semper universi creduntur egisse, licet major pars egerit. Ecce enim cum plures essent domini unius fundi, & omnes excepto uno feruitatem alicui cesserint, nihil est adhuc actum, pendetque omnis cessio prima, donec sequatur ultima, ut *supra, comm. præd. l. Receptum.*

§. II. *Absurdum est plus juris habere eum, cui legatus sit fundus, quam heredem, aut ipsum testatorem, si viveret.*

Non habet plus juris legatarius, quam is, qui legavit, aut heres ejus. Sicut ergo defunctus posset submoveri exceptione doli, si rem alienam vendidisset, cujus dominium ad eum postea pervenisset; sic & successor & legatarius.

Legatarius tamen usucapere potest, licet testator non poterat, qui forte titulo carebat.

IDEM Libro LXXVII. ad Edictum.

CXXI. *In jure civili receptum est, quotiens per eum, cujus interest conditionem non impleri, fiat, quominus impleatur; perinde haberi, ac si impleta conditio fuisset. Quod ad libertatem & legata & heredum institutiones producit. Quibus exemplis stipulationes*

quoque committuntur, cum per promissorem factum esset, quominus stipulator conditioni pareret.

Si hereditas vel legatum sub conditione relinquatur, verbi gratia, si illi nupserit; si illam duxerit, nec stat per eum, qui conditionem implere jussus est, sed per eum, in cujus persona implenda erat conditio: sic valet relictum, ac si impleta conditio fuisset. In libertate hoc amplius, quod etiam si per fortuitum casum steterit, quominus impleatur conditio, obtineat libertas, sicut in *Cod. legitur tit. de cond. insert. de eo fervo, qui jussus erat aliquid dare, & liber esse; siquidem perempto eo quod portabat, hostium latronumve incurso, nihilominus liber est. Hujus exemplo stipulatio committitur, cum per promissorem stat, quominus stipulator conditionem impleat: veluti si quis stipulatus sit decem, si stichum promissori dederit, & promissor stichum accipere nolit.*

PAULUS Libro LXX. ad Edictum.

CXXII. *Quæ propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.*

Quæ propter necessitatem, idest utilitatem, & æquitatem recepta sunt, non trahuntur in argumentum, idest, ad consequentiam. Licet enim receptum est, minorem posse rescindere contractum, & Ecclesiam ex pacto vindicationem habere, & militem quoquo modo testari posse, non tamen hæc in communi præjudicant.

Imo quæ vere, & proprie propter necessitatem sunt introducta, non sunt producenda. Ecce propter necessitatem famis permissum est patri liberos pignorare & vendere; œconomus prædia ecclesiastica, & sacra vasa alienare ob redemptionem captivorum exhibitionem clericorum. Item via publica diruta vicinus proximus cogitur viam præstare, ut *l. ult. de servit.* Item favore religionis cogitur quis vendere, vel gratis viam concedere ad sepulchrum, ut *sup. de relig. l. Si quis.* Sed nec adscribi debet quod necessitate contigit, ut *sup. de publican. l. ult. §. Si propter.*

ULPIANUS Libro L. ad Edictum.

CXXIII. *Cui jus est donandi, & vendendi, & concedendi jus est.*

Qui donare potest, & alteri concedere aut permutare potest, sed non contra.

Imo curialis donare potest, licet non vendere, ut *C. de curial. l. 3.* [nam filiusfamilias & servus potest vendere, donare non potest, ut *C. quod cum eo. l. Si liberam.* Et *supra, de donat. l. Filiusfamilias.*] Debitor tamen voluntate creditoris interdum donat: veluti si amicus creditoris erat, cui creditori donatum voluit, vendere tamen non potuit, ut præjudicium creditori contingat.

PAU-

PAULUS Libro LI. ad Edictum.

CXXIV. *Pœnalia judicia semel accepta in heredes transmitti possunt.*

Pœnalia judicia, ut furti, bonorum raptorum lite contestata in heredes, ut diximus, transeunt. De dolo tamen actio post biennium non transit.

ULPIANUS Libro LIII. ad Edictum.

CXXV. *Cum quis possit alienare, poterit consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam ejus voluntatem habendam.*

Cum minus sit alienanti consentire, ut dictum est, quam alienare; cui vero donare non conceditur, si donationis causa donanti vel alienanti consenserit: ejus voluntas rata habenda non est. Cum igitur maritus donare uxori, uxor marito non potest: sic filiusfamilias & servus donare non possunt. Et ideo si alii consenserint, nullius momenti est, quod agitur.

Minor tamen XX. annis fructuarium licet servum suum manumittere non possit, nisi vindicta; domino tamen majori potest consentire, & servus ad libertatem perveniet, ut *sup. de man. vind. l. 2.*

PAULUS Libro XLVIII. ad Edictum.

CXXVI. *Qui rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.*

Qui rem alienam defendit, nunquam locuples est, idest pro locuplete habetur: ad hoc, quominus fatiscet iudicatum solvi de defensione facienda arbitrio boni viri.

IDEM Libro XLIX. ad Edictum.

CXXVII. *Non videntur data, quæ eo tempore quo dantur, accipientis non fiunt.*

Dari enim videntur, quæ fiunt accipientis. Itaque qui tenetur ad dandum, ut qui stipulanti promisit, nec dedisse, nec se liberasse videtur, solvendo quod alienum est, [ut *sup. de contrah. empr. & vend. l. Si ita. & tit. de verb. oblig. l. Ubi autem non. §. ult.*]

§. I. *Qui jussu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui parere necesse habet.*

Qui jussu judicis aliquid facit, ut executor, apparitor, non videtur dolo malo facere, quia habet necesse parere: unde de damno, de rapina, conveniri non debet.

Imo executor in atrocioribus parere non debet; nam & omittendo executor delinquit, puta si iudici pertinaciter & acriter non restiterit, & quid facien-

dum sit, jure non ostenderit; cum ipse iudex appellationem non recte recusaverit, in XXX. pondo auri coercebitur, ut *C. de appell. l. Quoniam.*

IDEM Libro I. ad Plautium.

CXXVIII. *Rapienda occasio est, quæ præbet benignius responsum.*

Capienda est occasio, idest ille intellectus sumendus est, qui benignior & melior est: veluti si duo iudices in causa liberali tulerint diversas sententias, quarum altera pro libertate est, altera contra; commodius est ejus responsum, qui pro libertate decreverit, [ut *sup. de man. l. antepen. & tit. de jud. inter partes*] Similiter cum illi, aut illi legatum est; benignius est ut aut pro & accipiatur, [ut *C. de ver. & verb. sign. l. Cum quidam.*]

§. I. *Quod factum est cum in obscuro sit, ex affectione cujusque capit interpretationem.*

Quod factum est, si sit in obscuro, ex affectu cujusque interpretandum est, ut in matre, quæ non instituit filium suum in puerperio decedens. Est enim singularis affectus, ut liberi succedant magis quam extranei, & liberi cum aliis liberis. Sicut & illa interpretatio magis accipienda est, quando pater rogavit filium restituere hereditatem, ut filius habens suos liberos non coarctetur, [ut *C. de inoff. testam. l. 3. de fideicom. l. antepen.*]

Item si quis voluit corrumpere servum, & non corrupit, velut corruptor tenetur. Sed & si quis voluit Titium percutere, & percussit Sejum, tenetur tamen. E converso ex affectione excusabitur, ut si is, qui re aliena utitur, dominum velle credit, furto obnoxius non fit. Interdum tamen non ex affectu interpretandum est, sed contra: puta, voluit quis furari, dominumque invitum credidit, si tamen dominus voluit, furti non tenetur, ut *supra, de furtis. l.* Inter omnes. Sed & de sacco pecuniam habente fur tenetur, licet affectum furandi sacco non habuerit. *supra, de furtis. l. Qui sacco.*

IDEM Libro II. ad Plautium.

CXXIX. *Is damnum dat, qui jubet dare. Ejus vero nulla culpa est, cui parere necesse sit.*

Proinde dominus, pater, jubentes damnum dari, ex lege Aquilia sunt obligati: filii autem aut servi nulla culpa est, quia dicto domini vel patris obedire debent. In atrocioribus tamen audire non debent, [ut *D. de act. & oblig. l. Servus.*]

Ajunt quidam: is damnum dat, qui jubet dari, si jus imperandi habuit, ut magistratus; imo & qui fecit alterius consilio, tenetur uterque: præsertim ubi ille, qui fecit, alias facturus non erat, & hoc ex his legibus arguitur, *supra, de servo corrupt. l. 1. supra, exhered. l. Si rem. supra, quod vi. l. Si ego. supra, unde vi. l. 1. de furt.*

l. In

l. In furti actione. l. Si quis. Et supra, de injuriis. l. Non solum. supra, de vi priv. supra, de jurisdic. l. Si quis. supra, de verb. sign. l. Sæpe. supra, de eo, per quem factum erit. l. 1. supra, arb. fur. l. Furtim. Hæc autem differentia est inter dominum & patrem, & inter extraneum; quod & pater, & dominus etiam non jubentes tenentur, si non prohibent, cum prohibere possint. Extraneus autem, idest, non dominus, non pater, non tenetur, ut civiliter teneatur, & conveniatur, nisi jubeat; etiamsi prohibere possit, & non prohibuit, ut supra, de nox. l. 3. §. 2. & supra, eod. l. Culpa.

§. I. *Quod pendet, pro eo non est, quasi sit.*

In suspenso est jus patriæ potestatis, cum pater ab hostibus captus est. Credita itaque pecunia domi filio, in pendenti est, an in senatusconsulti fraudem credita sit. Adhuc si servus fructuarius emerit; in pendenti est, cui quæsierit, an fructuario, an domino, donec sequatur pretii numeratio, [ut supra, de usufr. l. Si quis arboribus. §. ult. & tit. ad Maced. l. Si pendeat. Idem est in conditionibus, quæ nondum existerunt, ut supra, de rei vend. l. Non ideo minus.]

IDEM Libro IV. ad Plautium.

CXXX. *Factum a iudice, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est.*

Ut sive judicaverit, vel delegaverit in aliena jurisdictione; vel si procurator Fisci, vel pedaneus de ingenuitate sententiam tulerit.

Interdum tamen quod ad iudicem non pertinet, jure facimus ad eum pertinere: puta nostro consensu, & ex certa scientia adimus iudicem non nostrum, facimus nostram nostra aditione, & exinde in illa causa potest in nos decernere, & ejus, factum & iudicium erit ratum, nisi fuerit appellatione suspensum, ut C. de jurisdic. omnium jud. l. 1.

IDEM Libro IV. ad Plautium.

CXXXI. *Nemo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio, quod præstiterit.*

Si gerens tuum negotium quis solverit, negotiorum gestorum actione a te poterit exigere; nec tamen ideo creditori tuo obligatus est.

Tutor tamen & curator negotiorum gestorum obligantur, non creditoribus illorum, quibus fidem debent; sed illis fiunt obnoxii, quorum negotia gerant, si patiantur pœnam committi, resve illorum obligatas venire. Et quidem recepturi sunt ab illis, si suam pecuniam dederint. Sed tamen licet sint recepturi, non hoc ideo fit, idest, non ideo obligantur, quia sunt recepturi.

IDEM Libro V. ad Plautium.

CXXXII. *In contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum est.*

Ambigua autem intentio ita accipienda est, ut res salva auctori sit.

Velut si dixerit venditor, servitutes si quæ debentur, debeantur: vel ita, fillicidia uti nunc sunt ita sint: debet venditor quasi ambigue loquens præstare prædia libera, [ut supra, de pactis. l. Veteribus. & tit. de contrah. empt. l. Eum in lege. In accessionibus vero pro venditore interpretandum est, ut eod. tit. l. Si in emptione.] Ambigua autem intentio sic accipitur, ut res salva auctori sit, ut dictum est.

IDEM Libro VI. ad Plautium.

CXXXIII. *In condemnatione personarum, quæ in id, quod facere possunt, damnantur, non totum quod habent, extorquendum est: sed ipsarum ratio habenda est, ne egeant.*

Parcitur marito, uxori, patrono, parenti, donatori, sociis, maxime omnium bonorum, ne condemnentur nisi in quantum facere possunt. Igitur relinquitur eis unde se exhibeant. Est namque ipsorum habenda ratio, ut non egeant.

Donatori autem fortius succurritur, scilicet detracto alieno ære, supra, de re ind. l. Inter eos. l. Et exheredatum. Excipitur, nisi dolo desierint posse, vel nolint cavere, ut C. de rei uxor. act. §. Cum autem. Interdum quoque is, cui alias parcitur in condemnatione, ut Vir, si dolo desit posse facere, non habebit auxilium, sed condemnabitur in solidum.

§. I. *Cum verbum restituas in lege invenitur, & si non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus restituendi sunt.*

Cum lex dicit quid esse restituendum, ut fundus, & si nominatim non dicat de fructibus; fructus tamen restituendi sunt, & omne quod habiturus esset, si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset, sicut. de significatione verborum legitur in l. Restituere. [& supra, de usu & usufr. l. Videamus.]

§. II. *Unicuique sua mora nocet, quod & in duobus reis promittendi observatur.*

Et fidejussori mora debitoris; sed in duobus reis promittendi, alteri non nocet mora alterius. Proinde onus usuræ vel periculi ejus est tantum qui moram fecit, non alterius rei debendi.

Porro licet mora simplex quæ est, ut ita dixerim, simpliciter in morando, non nocet alteri, ut supra, de usuris. l. Mora. Mora tamen, quæ est in faciendo, idest mora, quæ est factum, nocet & alteri, ut supra, de duobus reis. l. Ex duobus.

§. III. *Dolo facit qui petit quod redditurus est.*

Quapropter heres damnatus ne a debitore petat, sub-

sub-

submovetur exceptione, qua non opposita, tenetur ex testamento. Sic in *D. de except. doli*. [l. Dolo.] Heres tamen proponens iudicium possessorium aut interdictum Quorum legatorum, occupatis legatis, non excluditur exceptione doli, licet post teneatur ad legati præstationem, [ut *supra, quorum legatorum*.]

IDEM Libro VIII. ad Plautium.

CXXXIV. *Qui potest facere, ut possit conditio ni parere, iam posse videtur.*

Si tibi vendidero sub conditione tali, quam implere potes: verbi gratia, si Campani venderent tibi locum, & per te fiat quominus impleatur conditio; pro impleta habetur adversus te, & sic, vel ex vendito teneris, [ut *D. de contr. empt. l. Si mihi bibliothecam*.]

Illud tamen verum, quod licet ubi quis debeat sub conditione, non debet id agere ne existat conditio, ut *C. de recept. l. 2.* & *D. de verb. oblig. l. In executione*. §. *ult.* tamen non tenetur ut agat, operamve det, ut conditio existat: contra se enim laboraret. Nec si quid pure debet, e vestigio vel obiter vendere res suas cogendus est, ut *supra, de neg. gest. l. Divortio*. Porro ubi quis pure stipulanti promiserit per se non fieri, curare quoque debet, licet videatur contra rigorem promissionis, & ut fiat, ut *supra, de verb. oblig. l. In illa*.

§. I. *Quod quis, si velit, habere non potest: id repudiare non potest.*

Quia ejus est repudiatio, cujus & aditio, & acquisitio, [ut *supra, de acq. her. l. Heres institutus*.]

Inde est quod institutus de hereditate sub conditione, ante conditionem non potest illam repudiare, quoniam si vellet, eam non posset habere. Sed nec si filius, patre vivente, ejus hereditatem repudiaverit: mortuo patre, ipsi filio nihil oberit, ut *supra, de acq. hered. l. Is, qui heres*. l. *Qui supervivitis*. Sane non tantum jus jam competens, sed etiam futurum pacto quis remittere potest, ut *C. de pact. l. 1.* Item institutus, non tantum pure, sed & sub conditione, servus quoque ante hereditatem recte paciscitur, ut *supra, de pact. l. Si unus*. §. *ult.*

IDEM Libro VIII. ad Plautium.

CXXXV. *In iis officiis, quæ fieri per liberas personas leges desiderant, servus intervenire non potest.*

Servus intervenire non potest in officio tutelæ, curæ, iudicii, arbitrii, quæ officia leges desiderant per liberas personas fieri, [ut *instit. qui dari tut. poss.* & *supra, de judic. l. Cum prætor*. & *de arbitris l. Pedius*.]

§. I. *Non debeo melioris esse conditionis quam auctor meus, a quo jus in me transiit.*

Non debeo melioris esse conditionis quam auctor meus, id est decessor, venditor, donator, a quo jus in me transiit: hoc ita est, si accessione eorum uti velim; nam potest ex meo initio usucapio mihi competere, licet auctori meo non competat, [ut *supra, de divers. & temp. præscript. l. An vitium*.]

Re vero existente vitiosa, cessat, quia vitia a majoribus contracta perdurant, ut *C. de acquir. poss. l. Vitia*. & *supra, de acquir. poss. l. Pomponius refert*.

IDEM Libro XIII. ad Plautium.

CXXXVI. *Non est singulis concedendum, quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.*

Vigor judicarius ideo in medio constitutus est, ne singuli jus sibi dicant. Non enim competit singulis quod permissum est tantum universitati, id est ei, qui obtinet vicem universitatis, id est populi, qualis est magistratus. Alioquin continget occasio majoris tumultus.

Sane vim licet propulsare, quamvis non vindicare. Patronus tamen a liberto petitus, si in eum retorset crimina, ignoscendum est ei, si voluit se ulcisci, ut *supra, de bon. libert. l. Qui cum*. §. *Si libertus*. Sed & furem occidere licet, si non patiatur se deprehendi secundum legum distinctionem; volentem quoque ingerere cedem; sed & agros depopulantem; debitorem quoque fugientem apprehendere licet, ut *supra, quæ in fraud. cred. l. Ait prætor*. Item cum uxore deprehensum maxime servum, libertum, infamem marito licet occidere; sed & si alium occiderit quodam calore, & in nocte, mitius jure punitur, ut *C. de adult. l. Gracchus*.

§. I. *Infinita æstimatio est libertatis & necessitudinis.*

Infinita est libertas & necessitudo; id est cognatio, & adgnatio non possunt pretio æstimari.

IDEM Libro XIV. ad Plautium.

CXXXVII. *Qui in jus dominiumve alterius succedit, jure ejus uti debet.*

Eatenus, ut si utatur illius accessione, delictum ejus obsit. Alioquin obesse non potest, nisi vitium rei cohareat, ut furtum. Legatarius tamen aut alii, qui lucrativam causam habent, ex auctoris vitio præjudicium patiuntur, etiam si suo initio nitantur, quia scilicet lucrativam causam habent, [ut *supra, de doli except. l. Apud*. §. *Si quis*.]

Sane si te mihi donare volentem, alii cui ego quoque donare volebam, te delegaverim, licet contra me exceptione in quantum posses, te tueris

reris: contra illum tamen te non tueberis, ut *supra*, de donat.

§. I. Nemo videtur dolo exsequi, qui ignorat causam cur non debeat petere.

Nemo videtur dolo petere, qui ex probabili errore ignorat cur non debeat petere, qualis est heres, quem defunctus prohibuit quid petere; si tamen cognito errore postea petat, dolo petere videtur, [*supra*, de doli except. l. 2.]

IDEM Libro XV, ad Plautium.

CXXXVIII. Cum principalis causa non consistat, plerunque nec ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

Cum principalis causa non subsistat, ut alienatio prædiorum minorum sine decreto, nec ea quæ sequuntur ut traditio, evictionis promissio locum habent. Plerunque, dixit, propter rem quam curator, cum sua esset, pro evictione prædii minoris obligavit, [ut C. de prædiis, l. Et si is.]

Et plerunque dicit, quia licet prima obligatio non valeat, quia stipulatus fuerit alii; firmatur tamen, quandocumque stipulationi illi subjecerit pœnam. Item licet institutio testamenti cesset ex causa præteritionis vel exheredationis; legata tamen valent.

IDEM Libro XVI, ad Plautium.

CXXXIX. In obscura voluntate manumittentis, favendum est libertati.

Ut supra convenienti exemplo significavimus, [l. Quoties dubia.]

Imo ubi non apparet, de quo sticho senserit, neuter liber erit, ut *supra*, de man. test. l. Cum ex pluribus.

IDEM Libro XVII, ad Plautium.

CXL. Quod jussu alterius solvitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

Quod meo jussu solvitur, ego solvisse videor, & quod meo jussu recipitur, ego recipere videor.

IDEM Libro I, ad Vitellium.

CXLI. Si nemo subiit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur.

Si nemo institutus, vel substitutus adiit hereditatem, omne jus testamenti solvitur: ut libertates, legata, fideicommissa non valeant, nisi a legitimo herede fuerint repetita, [ut C. si ommissa causa test. l. penult. vel sit ommissa causa testamenti vel per bonorum additionem hoc fiat, ut *instir. de addict. bon.*]

IDEM Libro III, ad Vitellium.

CXLII. Quod nullius esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

Quod nullius esse potest, ut homo liber, campus martius, res sacra, nulla obligatio potest efficere, ut alicujus fiant. Homo tamen liber, qui patitur se venundari ad participandum pretium servus ementis efficitur, [ut *supra*, de lib. caus. l. Liberis. & *instir. de iure person.* & *tit. de inut. stipul.*]

Item sine ejus quoque patientia ementis forte sit servus ex necessitate famis. Res quoque sacræ quandoque recte alienantur, ut supra ego exposui.

IDEM Libro III, Digestorum.

CXLIII. Etsi nihil facile mutandum est ex solemnibus, tamen ubi æquitas evidens poscit, subveniendum est.

Etsi nihil facile immutandum est ex solemnibus, tamen si æquitas poscit, subveniendum est, ut contingit in eo, qui citatus non respondit, & ideo contrariam sententiam meruit; sed confestim sedente iudice pro tribunali adiit, sicut legitur, supra, *tit. de in integr. restit. minor.* l. Divus Antoninus.

Sed & si acceptilatio solemnibus sit destituta, tamen vim habet pacti inter imprudentes juris usurpata de *accept. l. An inutilis.* Item si testamentum solemnibus sit destitutum, adjecto jure codicillorum valebit, ut C. de *codicill. l. ultim.* §. Illud.

CELSUS Libro VII, Digestorum.

CXLIV. Vani timoris iusta excusatio non est.

Vani timoris ratione nemo iuste excusatur, ut si timuit quod non oportuit, quia meticulosus est, [ut *sup. quod met. caus. C. de his, qui per met. jud. non appell. l. 1.*]

Putat mulier, quæ sciebat se esse ingratham, si quid eo metu, ne revocetur, dederit patrôno: non revocabitur per actionem, quod metus causa. Ipsa enim sibi metum intulit, ut *supra*, quod met. caus. l. Si mulier. Sed & si quis non appellaverit meticulosus, postea non juvabitur, quia in sacro comitatu nostro timere non debuit, ut C. de *his, qui per met. judic. non appell.*

IDEM Libro VIII, Digestorum.

CXLV. Impossibitium nulla obligatio est.

Ut si quis promittat servum non moriturum, [ut C. de *contrab. stip. l. Non nemo.*] Sororem se ducturum, quod de jure impossibile est, [ut *supra*, de *verb. oblig. l. Si stipulor.*]

IDEM Libro XII, Digestorum.

CXLVI. Nihil peti potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit: C. cum sol-

solvendi tempus obligationi additur, nisi eo præterito peti non potest.

Nihil peti potest, antequam perfolvi possit, ut partus futurus & fructus, licet pure promissus. Cum autem dies obligationi additur, nisi eo præterito peti non potest. Solvi tamen potest, [ut *supra, de verb. oblig. l. Interdum. & instir. de verb. oblig.*

Nisi si quis hodie promiserit, vel quid annum: tunc enim ante finem præfixorum temporum rite petetur, ut *C. quando dies leg. l. 1. & D. de verb. oblig. l. Liber. 118.*

IDEM Libro XVI. Digestorum.

CXLVII. *Si quis prægnantem uxorem reliquerit, non videtur sine liberis decessisse.*

Si quis prægnantem uxorem, quæ vivum perfectumque edidit, [non declinans ad monstrum vel prodigium, ut *C. de posth. her. inst. l. 2.*] reliquit, non videtur sine liberis decessisse.

IDEM Libro XVII. Digestorum.

CXLVIII. *Ubi pugnantia inter se in testamento invenirentur, neutrum ratum est.*

Si testatorem nunc aliquid voluisse, nunc noluisse testamentum demonstrat, nec apparet quid potius voluerit: neutrum ratum est: quemadmodum diversæ scripturæ sibi fidem invicem derogantes ab una parte prolata, nihil firmitatis obtinent, ut *C. de fid. instrum. l. Scripturæ.*

Imo si cui quid ultimo loco fuerit relictum, ratum erit. Nam si quis sic dixerit, cui bis legavero, non amplius quam semel dari volo; eidem tamen quod postea legabit, legatarius habebit: semper enim posteriora derogant prioribus. Nemo enim sibi legem dicere potest, quod non liceat sibi a priori voluntate recedere, ut *supra, de legat. 1. l. Nemo. & D. de leg. 3. l. Si quis in principio.* Interdum tamen præcedens scriptura facit, ut posterius legatum non valeat, ut si ita dixerit, quod infra legavero, non do, non lego.

§. I. *Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.*

Quæ rerum natura prohibentur, ut servum non moriturum præstari, cælum digito tangi, nulla lege nec stipulatione pœnali sequente possunt confirmari.

IDEM Libro XIII. Digestorum.

CXLIX. *Pupillus nec velle, nec nolle in ea ætate, nisi apposita tutoris auctoritate, creditur: Nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.*

Pupillus nec velle ad suum præjudicium, nec

Tom. II.

nolle creditur, quominus teneatur; si forte ipsius negotium eo prohibente utiliter geratur. Non enim distinguitur, voluerit, an noluerit, nisi cum tutoris auctoritas intercesserit.

IDEM Libro XXIV. Digestorum.

CL. *Quod evincitur, in bonis non est.*

Nec retro fuisse videtur. Cum ergo sententia jure teneat, creditor, cui forte omnia debitor obligaverat, id petere non potest, quasi in bonis debitoris fuerit.

Postquam evictum fuerit. Sane inspecto rigore, quandiu evincitur, adhuc in bonis est. Nam & quod moritur, vivit, quod rumpitur, tollitur, extat. Porro juris interpretatione & figmento, etiam si sit adhuc in bonis, potest dici non esse in bonis, quippe & in bonis ejus qui metum passus est, res dicitur esse licet mera ratione sua voluntate & si coacta deserit esse sua, ut *supra, quod met. caus. l. penult.* Ovum quoque dicitur animal, non actu, sed potestate.

IDEM Libro XXXIII. Digestorum.

CLI. *Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viventi Cæsar rescripserat, jam defuncto dedisse existimaretur, respondit, non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse. Quem tamen modum beneficii sui veller, ipsius æstimationem esse.*

Quod beneficium imperator Titio quasi viventi dederit, ut beneficium dilatoriarum præscriptionis, qui Titius jam decesserit: defuncto dedisse videri non potest: proinde ejus heres uti eo beneficio non potest, nisi forte re comperta Cæsar velit ad heredem idem beneficium porrigi.

MARCELLUS Libro XXIX. Digestorum.

CLII. *Ea, quæ in partes dividi non possunt, solida a singulis heredibus debentur.*

Ea quæ in partes dividi non possunt, ut iter, actus, via, in solidum a singulis heredibus exiguntur. Verum qui conventus solidum præstat pro partibus coheredes conveniet, [ut *supra, de verbor. oblig. l. 2. & de servit. l. Via.*]

§. I. *In re dubia benigniorem interpretationem sequi non minus justius est, quam tutius.*

In re dubia benigniorem interpretationem sequi debemus, sicut in *D. de exerc. act.* legitur. Si enim servus sciente domino navem exercet, si de voluntate dubitatum est, in solidum dominus ex benigniori interpretatione conveniri non debet.

Item ubi quis instituit servum, quem putavit liberum, & ei substituit Mævium, servusque jussu domini adierit: substitutus admittitur in quadrante

K k k

tem

tem idest modicum nec in solidum, nec in nihilum propter id, quod est dubium, ut *inst. de vulg. subst.* sicut plenissime ibidem exposui. Item si pupillus delato sibi jurejurando juravit se non debere, & forte controversia sit, utrum juraverit de facto, vel de jure: pro pupillo dicendum est, ut de toto juraverit, ut *supra, de jurejur. l. ult.*

CELSUS Libro XXXVIII. Digestorum.

CLIII. *Omnia fere jura heredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes extitissent.*

Quodcumque lucrum obvenisset heredi, si statim post mortem adiisset hereditatem, habiturus est quodcumque postea hereditate adita. Itaque & fructus & usucapionis compendium heredi perveniunt: fere posuit, propter usumfructum, quem si stipulatur servus hereditarius, nihil agit, quia usufructus sine persona esse non potest, ut in *D. de stip. serv. l. Si servus.*]

MODESTINUS Libro VI. Differentiarum.

CLIV. *Qui per successionem quamvis longissimam defuncto heredes constiterunt, non minus heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes existunt.*

Heres heredis etiam testatoris est heres, hoc est, appellatione heredis continetur primus, secundus, tertius heres, & usque in infinitum. Est tamen quando appellatio heredis primum tantum continet, ut *D. de verb. sign. l. Sciendum.* habetur. Si enim pater sic substituerit, Quisquis mihi heres erit, & impuberi heres esto, heredis heres non continetur, quia incertus est. Item filius heres proximus potest paternum libertum ingratum accusare, non etiam heredis heres.

IDEM Libro VII. Differentiarum.

CLV. *Expressa nocent, non expressa non nocent.*

Si quid relinquitur sub hac conditione expressa, Si Titius voluerit: non prodest: si vero ita, si Titius Capitolium ascenderit, valere potest. Non eo minus quod ipsius arbitrii est ascendere, vel non: sed quia non expressa non nocent. Item acceptilatio facta sub conditione expressa non valet, quia expressa conditio nocet: si vero fiat pure, licet expressa sit conditio in stipulatione, valere potest: quia non expressa, licet tacite intellecta conditio valere potest, [& non obesse, ut *supra, eod. l. Actus legitimi.* & *tit. de jur. dat. leg. 3.*]

IDEM Libro VIII. Regularum.

CLVI. *Privilegia quaedam causae sunt, quaedam personae. Et ideo quaedam ad heredem trans-*

mittuntur, quae causae sunt: quae personae sunt ad heredem non transeunt.

Privilegia quaedam causae sunt, ut de quadrimestribus judiciis, de judiciis etiam bonae fidei, ut tutelae, quae ex mora admittunt usuras; & haec ad heredes transmittuntur. Qaedam privilegia personae sunt, & ideo ad heredem non transeunt, qualia sunt ea, quae dantur patrono, marito, qui condemnantur in quantum facere possunt; sed ipsorum heredes in solidum. Filius tamen mariti ex eadem uxori in quantum facere potest, condemnatur. Sic habetur *D. sol. matr. l. Etiam filios.* [& *C. eod. l. Maritus.* & *supra, de re jud. l. Non tamen.* & *tit. de except. l. Exceptiones.*]

IDEM Libro Singulari de ritu nuptiarum.

CLVII. *Semper in conjunctionibus non solum quid liceat considerandum est; sed & quid honestum sit.*

Semper in conjunctionibus, idest, in matrimoniis considerandum est simul quid liceat, simul etiam quid honestum sit, idest quid deceat, ut in senatore forte contingit, cui etiam si forte licet habere libertinam conjugem jure naturae; non tamen decet, nec honestum est ex suae personae conditione. Aliquid enim licet, quod non decet: licet enim contrahentibus in contractibus bonae fidei naturaliter se decipere, sed non decet, [ut *supra, de minor. XXV. ann. l. In causae.*]

JAVOLENUS Libro XIII. ex Cassio.

CLVIII. *Neque in interdicto, neque in ceteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris sive solvendo est, sive non est.*

Pupillus ex dolo tutoris non convenitur, nisi quatenus ad eum pervenit. Attamen et si nihil ad eum pervenit, convenitur ut actionem cedat, sed non ut aliquid pro eo praebet, [ut *sup. de trib. act. l. Sed et si servus. §. 1.*]

Ergo vere dici potest dolum tutoris non nocere pupillo non locupletato, nec ubi est solvendo tutor; quia tunc nihil de suo dat, tamen cedit; nec ubi non est solvendo, quia tunc nec cedit, cum non expediat, nec de suo aliquid praebet. Sed tamen *de eviction. l. 4.* dicitur, pupillum ex contractu tutoris teneri in totum, sive pervenerit ad eum, vel non; *neque enim male contrahitur cum tutoribus.*

IDEM Libro VI. Epistolarum.

CLIX. *Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit.*

Sive de officialibus, sive de litigantibus intelligatur. Namque litigator dolo facit, si non patitur eum esse in possessione, quem iudex miserit. Et officialis, si male officio suo functus fuerit

erit

erit, ut *sup. si quis jud. non obtemp. & tit. de rei vend. l. Qui restituere. Et C. de sportul. & executor. l. 2. & 3.* Non caret inquam dolo, nisi non pareat in his, quæ sunt Deo, & Evangelio, & naturæ contraria.

ULPIANUS Libro XII. ad Edictum.

CLX. *Qui in servitute est, usucapere non potest.*

Nam cum possideatur, possidere non videtur.

Qui in servitute hostium est, usucapere per se non potest: nam per servum quem domi reliquit, usucapit. Sed etsi bona fide, vel mala possidetur homo, etiam liber usucapere, & possidere non potest; cum enim possideatur, possidere non videtur.

IDEM Libro XIII. ad Edictum.

CLXI. *Non alienat, qui dumtaxat omittit possessionem.*

Non alienat debitor quasi in fraudem creditorum, qui dumtaxat omittit, quod querere potuit, [ut *sup. quæ in fraud. cred. l. Qui autem.*]

[Nisi in fraudem donatum, id conjux agat, ut donatum velit conjugi, ut *sup. l. Ait prætor. §. Si cum mulier.*]

PAULUS Libro XII. ad Edictum.

CLXII. *Nemo plus commodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit.*

Si quis tamen stipulatus est sub conditione, vel post mortem suam, hæc habiturus est heres, licet defunctus habere non potuit.

Item heres aliquando habebit actionem, unde defunctus habebat exceptionem, veluti cum juravit rem non esse petitoris, ut *supra, de pet. her. l. Inde.* Verum & sicut superius dixi, usucapere poterit, quod defunctus non poterat, quia titulo carebat.

IDEM Libro XIII. ad Edictum.

CLXIII. *Qui non facit, quod facere debet, videtur facere adversus ea, quia non facit: & qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id, quod facere iussus est.*

Ut si, verbi gratia, patronum egentem non exhibet, videtur adversus ea facere, quæ facere jubetur, & qui facit quod facere non debet, ut si vocet in jus patronum temere, non videtur facere, quod iussus est: & ideo utroque casu edicto coercetur, [ut *supra, de in jus voc. l. ult.*]

CAJUS Libro V. ad Edictum provinciale.

CLXIV. *Libertas omnibus rebus favorabilior est.*

Cum & a minore præstita, in consilio causa ap-

probata, licet falsa non retractatur prætextu falsæ causæ; nec rescinditur per in integrum restitutionem, nisi a principe ex magna causa; nec per legem Æliam Sentiam, nisi re & consilio fraus contingat; nec per querelam inofficiosi, quando duorum intendentium querelam alter obtinuit; alter victus fuit, licet pretium præstetur victori pro portione sua, [ut *C. si advers. libert. l. Quos. & instit. qui man. non poss. & sup. de minor. l. Si ex causa. & C. de inoff. testam. l. Cum duobus. & tit. qui man. non poss. l. i.*]

ULPIANUS Libro XIV. ad Edictum.

CLXV. *Nemo alieno nomine agere potest.*

[Nemo alieno nomine, id est, ex alterius pacto directo agere potest, nisi in pecunia credita, & jure hereditario. Vel aliter: Nemo alieno nomine ullo modo agere potest, scilicet sua auctoritate: nam & si quis tanquam procurator, cum non sit, agit, non rite agit: quia per falsum procuratorem judicium nullum, nisi postea habeatur a domino ratum; sua auctoritate ideo dixi: quia & ex mandato hæc fit, ut a procuratore, & ex officio publico, ut a tutore, curatore.]

§. I. *Temporaria permutatio jus provinciæ non innovat.*

[Pone quod Proconsul non est ingressus ea parte provinciam sibi destinatum, qua ingredi moris est; alii tamen Proconsules qui, illi succedent, sicut moris est, ingredi debent, nec ejus sequentur exemplum, & sic temporaria permutatio jus provinciæ non innovat, ut *D. de offic. procons. l. 3.*]

PAULUS Libro XVI. ad Edictum.

CLXVI. *Ubi non voce, sed præsentia opus est, mutus si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo hic quidem & respondere potest.*

Sicut in contractibus, qui consensu perficiuntur, mutus intellectum habens respondisse videtur. Non sic, ubi voce opus est, ut in stipulatione, [ut *supra, de act. & oblig.*] Præsentiam dixit, vel id quod pro eodem habetur, ut est nuncius, epistola. Idem est in surdo, qui licet non audiat, potest respondere.

§. I. *Furiosus absentis loco est: & ita Pomponius libro primo Epistolarum scribit.*

Ut sic contrahere non possit quasi præsens sit: sed nec sicut absens, quia non potest esse, quod pro præsentia habeatur, ut epistola, nuntius, ratihabitio. Quod ergo de procuratoribus dicitur in *Digest.* non esse furiosum habendum loco absentis: ad id pertinet, ut tanquam absens non possit ratum habere: hoc est, absens potest ratum habere; furiosus non æque. Est autem ca-

fus, quando furiosa persona quasi consentire videtur, videlicet cum pater dotem repetit, quam pro filia nunc furiosa dedit. Hæc enim videtur consentire, quia evidenter non potest contradicere, ut *supra, sol. matrim.*

CAJUS Libro V. ad Edictum provinciale.

CLXVII. *Favorabiliores rei potius quam actores habentur.*

Cum rei obtineant, etsi nihil per se allegent, si actor in probatione deficiat.

Item in dubiis pro reis judicamus. Sunt enim potiores, quia possessores, ut *C. de edend. l. Qui. & instir. de interdict. & supra, si ususfr. petat. l. Uti frui. & supra, de act. & oblig. l. Hadrianus.* Sed & si quis, quem dicebat libertum, qui erat in possessione ingenuitatis; probatio, quæ fuit munus actoris, reo conceditur, ut *D. de probat. l. Circa.* Imo potius actori creditur in iudicio, quam reo, qui semper negaret se consensisse.

ULPIANUS Libro XV. ad Edictum.

CLXVIII. *Nemo prædo est, qui pretium numeravit.*

Nisi ab eo emit, qui nihil vendere potuit; nam si quis a furioso maxime sciens emerit, prædo est. Sed qui emit ab eo, cuius rem non esse noverat, prædo non est, & ideo petitione hereditatis directa conveniri non potest: utiliter conveniri nihil impedit, [ut *supra, de pet. hered. l. Nec ullam. & C. de pet. her.*]

In rei vindicatione post litem contestatam; in petitione hereditatis, & post litem motam omnis possessor desinit esse bonæ fidei possessor; ergo si victus postea fuerit, prædo fuisse dicitur, ut *supra, de pet. her. l. Sed* etsi.

§. I. *Locupletior non est factus, qui libertum acquisierit.*

Emendo hominem, aut forte adoptando, quem qui emerit, usucapere & præscribere per eum non poterit, [ut *instir. de usucap. & C. de præscript. quæ pro libert. l. ult.*]

Aliter si pateretur se venundari ad participium pretii. Tunc enim servus esset, ut *instir. de jur. person.*

§. II. *Cum de lucro duorum queratur, melior est causa possidentis.*

Videlicet si a diversis non dominis res utrique donata, tradita fuerit, sicut superius dictum est.

Aliter si ab eodem, ut de publiciana Julianus scribit, *supra, de public. in rem act. l. 9. §.* Si duobus. Sed & quandoque agentis & non possidentis, ut *supra* distinctum est.

PAULUS Libro XX. ad Edictum.

CLXIX. *Cum prætor in heredem dat actionem,*

quatenus ad eum pervenit: sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.

Ex dolo defuncti tenetur heres, quatenus ad eum pervenit: ubi sufficit, si vel momento apud eum fuit. Non autem ita de eo est, qui bona fide possidens hereditatem, petitione hereditatis convenitur. Hic enim tenetur pro eo, quod ad eum pervenit, & perduravit, ut locupletior sit, [ut *supra, de pet. hered. l. Si quo. l. Si a domino.*]

IDEM Libro XIX. ad Edictum.

CLXX. *In pari causa possessor potior haberi debet.*

Unde cum quis alicui dederit vel promiserit, ut aliquid turpe faceret, veluti homicidium, furtum, quia uterque turpiter facit, & qui dat promittitve, & qui accipit, cuive promittitur: possessor est potior, [ut *supra, de cond. ob turp. caus. l. Si ob turpem. & C. ob turpem caus. l. Cum te.*]

Imo si alteri alter expressim emerit, ideoque inutiliter contraxit; ille tamen ex duobus in domini questione potior erit, cui a domino tradita res fuerit, ut *C. si quis alteri. l. Multum.*

§. I. *Iti, qui in universum jus succedunt, heredis loco habentur.*

Quales bonorum possessores & fideicommissarii heredes, & si qui sunt similes, [ut *instir. de fideicommiss. heredit. & supra, quod cum eo, qui in aliena potest. l. Si filius.*]

IDEM Libro XXI. ad Edictum.

CLXXI. *Nihil dolo creditor facit, qui suum recipit.*

Quamvis enim sciens debitorem non esse, solvendo recipit; quia tamen sibi vigilare licuit, non timet edictum. Cæterum si possessione bonorum creditoribus data, recepit, cæterisque prærepsit, in portionem vocandus est, cæterisque exæquandus, ut *D. tit. quæ in fraud. cred. [l. Ait prætor. §. Si debitorem. & l. Pupillus. & l. Qui autem. §. Sciendum.]*

Imo si sciebat fiscalem esse debitorem cum acciperet, vel postea cognovit, antequam consumeret: auferetur ab eo, ut *D. de his, quæ in fraud. cred. & supra, de iure fisci.*

§. I. *Cum principalis causa non consistit, nec ea, quæ sequuntur, locum habent.*

Cum principalis causa non subsistit, ut matrimonium, nec ea, quæ sequuntur, locum habent, ut dos, propter nuptias donatio, [ut *C. de cond. ob caus. l. 1. & supra, de ritu nupt. l. Dote.*]

ULPIANUS Libro XVIII. ad Edictum.

CLXXII. *Nunquam actiones præsertim pœnales de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.*

Nunquam actiones præsertim pœnales (eo quod magis reipublicæ interfit maleficia puniri) de eadem re concurrentes, altera alteram consumit. Ex eo est, quod si quis canem, verrem, ursum habeat, qua vulgo iter fit, & noceat: adilitiis actionibus tenetur, & nihilominus actio est de pauperie, sicut *instit. de pauperie* legitur; [saltem utilis locum habet.]

PAULUS Libro XXII. ad Edictum.

CLXXIII. *Qui dolo desierit possidere, pro possidente damnatur, quia pro possessione dolus est.*

Qui dolo desit quid possidere, condemnatur, & quacumque actione conveniri poterit, sive rei vindicatione, sive petitione hereditatis, sive interdico. Damnari, dixit utilibus conventum, non directis actionibus. Est enim dolus pro possessione, sed non est possessio.

Aliquando tamen non ita. Ecce enim si servus, quem dolo desieris possidere, decesserit, priusquam convenireris noxaliter: liberaris, quia noxalis succedit in locum directæ, ut *D. de noxal. action. l. Electio. §. Si is.*

CAJUS Libro VII. ad Edictum provinciale.

CLXXIV. *Imperitia culpæ adnumeratur.*

Sicut dicitur in lege Aquilia, ut si medicus male fecerit, vel quisquis alius affectaverit, quod ignoraverit, culpæ reus est, [ut *supra, de off. præf. l. Illicitas. & tit. locati. l. Si quis fundum. & instit. de l. Aquilia, miles, mulier, minor, agricola aliquando propter imperitiam excusantur.*]

IDEM Libro VIII. ad Edictum provinciale.

CLXXV. *Melior conditio nostra per servos fieri potest: deterior fieri non potest.*

Melior conditio nostra per servos fieri potest, filiove, sive pacifcantur, sive adipiscantur. Nam ex eorum pacto, & actio & exceptio nobis competere potest, sicut & dominium re tradita nobis acquiritur. Deterior fieri non potest. Quod tamen meo animo servi corpore possideo, eo ad alium transferente, etiam ignarus possidere desino; sed quia superest statim recuperandi facultas, perinde est, ac si non amiserim. Potest etiam dici ex nova lege me nec possessionem amisisse, ut in rebus jam quæsitis nullo modo conditionem meam gravet. Nam in eo quod quærendum est, si defidia vel dolo non apprehendit, meam conditionem gravabit.

Item si in persona sua delinquant, faciunt conditionem domini deteriore, ut *instit. per quas pers. nob. acq. & C. eod. & supra, de acquir. rer. dom. l. Acquiritur. & tit. de acquir. poss.*

l. 1. & l. Peregre. & C. de acquir. poss. l. ult. & instit. de noxal.

ULPIANUS Libro XXI. ad Edictum.

CLXXVI. *Non fraudantur creditores, cum quid non acquiritur a debitore.*

Non fraudantur creditores cum debitor neglexerit querere quod potuit, sed cum quid de bonis diminuit: unde actiones habent ad quod transtulit, sed non ad id, quod capere noluit, [ut *supra, quæ in fraud. cred. l. Qui autem.*]

§. I. *Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.*

Transactionem vel quodcumque pactum nemo rescindere potest ob id, quod dicat se malignatum doloque versatum, quia nulli dolus suus patrocinator, [ut *C. de trans. l. Transactione. & tit. quæ in fraud. cred. l. Filios.*]

Miror itaque qua mente, qua fronte, qua ratione inquirunt quidam, Populum Romanum certa scientia contra legem aliquam facientem, sicque delinquentem, legem abrogare, & abrogando legem in contrarium cudere. Malæ fidei tamen possessor mala fide possidendo, & possessionem suam continuando XXX. annis præscribit. Item si quis ei, apud quem in alea luditur, furtum fecerit, actione furti non convenitur, & sic delinquendo meliorem conditionem suam fur facit, ut *sup. de aleat. l. 1.* Item heres servum vetans dare de peculio, cui libertas erat relicta, ea quidem obtingente heres, delinquendo lucratur pecuniam, nec manumisso eam dare tenetur, ut *sup. de statulib. l. Si peculium. §. 1. in fin.*

IDEM Libro XXIII. ad Edictum.

CLXXVII. *Ea, quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur.*

Ea, quæ ad dandum impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, nec esse possunt, ut hippocentaurus, pro non adjectis habentur [in legatis; in contractibus secus.]

PAULUS Libro XVIII. ad Edictum.

CLXXVIII. *Bona fides tantundem possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.*

Sicut ad dominum, sic ad bonæ fidei possessorem fructus pro cultura & cura pertinent, nisi lex sit impedimento: quod forsitan ad fructus pertinet, qui natura sine opere proveniunt, ut fœnum, & si qua sunt similia, quæ ad bonæ fidei possessorem non pertinent. Pertinet eadem exceptio fortassis ad eum, qui bona fide possidet alienum servum vel liberum, quia per eum ex duabus causis tantum acquirit, hoc est ex re sua, & ex opera
il-

illius, [ut *sup. de usur. & fruct. l. Qui fit. & l. Fructus.*]

ULPIANUS Libro XXV. ad Edictum.

CLXXIX. *Qui auctore iudice comparavit, bonæ fidei possessor est.*

Iuste possidet, qui auctore prætoris possidet, [ut *sup. de acquir. poss. iuste*] eatenus, ut sciens rem alienam, verum pignori in causam iudicati captam, bonæ fidei possessor sit, si auctoritate iudicis sit vendita, [ut *C. si in caus. iud. l. 1. & sup. de noxal. l. Generaliter.*]

PAULUS Libro XXVII. ad Edictum.

CLXXX. *Omnis hereditas quamvis postea adæatur, tamen cum tempore mortis continuatur.*

Hereditas adita, licet non statim a morte, tamen cum tempore mortis continuatur: ut eodem tempore, quo & ille decesserit, & hereditas adita est, heres jus dominiumve universorum accepisse videatur.

§. I. *Nunquam crescit ex post facto præteriti delicti æstimatio.*

Quod ad id spectat, si servum vulnerasti, non mortifere, qui domino negligente periit: de vulnere, non de cæde teneris, ut *sup. ad leg. Aquil. l. Qui occidit. in fin.*

Nam & e contrario quod recte actum est, nec corrumpi, nec mutari potest, superveniente delicto, ut *sup. de iur. actusq. priv. l. 2.*

CAJUS Libro ad Edictum Prætoris Urbani.

CLXXXI. *Omnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, semel inclusæ iudicio salvæ permanent.*

Omnes actiones, quæ morte pereunt ut furti; aut tempore, ut injuriarum, quæ actio utili anno aboletur, [ut *D. quod mer. caus.*] Semel inclusæ iudicio, idest, lite de his contestata, salvæ permanent, & perpetuæ fiunt, [ut *C. ex delictis defuncti. & instit. de perp. & temp. action. Excepta actione de dolo, forte & rescissoria.*]

§. I. *Non videtur perfecte cuiusque id esse, quod ex casu auferri potest.*

Ut in servo, cui sub conditione relinquatur libertas. Vel si quod sub conditione relinquatur alicui: perfecte, hoc est, integro jure heredis non est, quod in eventum conditionis auferri potest, [ut *C. communia, de leg. l. ult.*]

Intelligitur tamen dominus ante eventum conditionis, ut *sup. de rei vind. l. Non ideo.* Et *rit. de statulib. l. 1. & 2. & rit. de quæstion. l. Statuliber.* Nam res restitutioni subjecta, licet heredis sit, non tamen absolute, idest, non ple-

ne intelligitur sua, ut *C. comm. de leg. l. ult.* Nec tamen cuius dominium a nobis abire speratur, non intelligitur esse nostrum, ut *sup. de rei vind.*

ULPIANUS Libro LVI. ad Edictum.

CLXXXII. *Absentia ejus, qui reipublicæ causa abest, neque ei, neque alii damnosa esse debet.*

Absens causa Reipublicæ sic restituitur adversus præsentem, ut & præsens restituatur adversus ipsum quondam absentem, [ut *sup. ex quib. caus. major. in integr. rest.*]

PAULUS Libro LIV. ad Edictum.

CLXXXIII. *Quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.*

Sicut & supra dictum est.

§. I. *Uni duo pro solido heredes esse non possunt.*

Plures successores esse possunt in universum, idest, in jus universarum rerum, sed non in solidum, ut pluribus pertineat omnium rerum dominium pro solido.

IDEM Libro LVI. ad Edictum.

CLXXXIV. *Qui tacet, non utique fatetur; sed tamen verum est, eum non negare.*

Si quis ergo interrogatus, si ipse vel ejus servus dederit damnum, & taceat: non ut inficians condemnatur. Qui ergo interrogatus an sit heres tacet: hereditariis actionibus, sicut heres convenitur; hoc est, ac si dixisset se heredem, forian qui non est, vel tanquam negaverit se heredem, qui forte heres est, sicut in *D. de interrogat. [& rit. de probat. l. Quoties.]*

Filius tamen absentis tacens, non perinde ac si negasset, tenebitur, ut *sup. de interrog. l. De ætate.*

ULPIANUS Libro LXII. ad Edictum.

CLXXXV. *Quod ipsis, qui contraxerunt obstat, & successoribus eorum obstat.*

Ut doli vel pacti exceptio successoribus obstat.

PAULUS Libro LXII. ad Edictum.

CLXXXVI. *Non omne, quod licet, honestum est.*

Nam licet circumvenire in emptione; sed non decet, sicut & retro expositum est.

Non enim omne, quod licet, expedit, ut Apostolus ait. Ecce enim forte licet clerico advocare, sed non decet. Item lectoribus & cantoribus licet

licet

licet matrimonium contrahere, sed non est honestum. Item ex pacto licet creditori ingredi in possessionem pignoris, sed non convenit sine iudice, & minus urbanum est, ut *C. de pign. l. 1.*

§. I. *In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.*

Veluti si filiusfamilias sub conditione stipulatur, quæ existit, eo facto sui juris. Nam patri emolumentum stipulationis quæritur. Aliud est in legatis.

ULPIANUS Libro LXVI. ad Edictum.

CLXXXVII. *Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt & consentiunt.*

Dolus non inferitur scienti, & celatus qui scivit, non videtur; certiorari non debuit, qui non ignoravit. Quare qui accepit, vel stipulatus est a fraudatore, sciente creditore, non timet edictum, quod est de iis, quæ in fraudem creditorum alienata sunt, ut restituantur, [ut supra, quæ in fraud. cred. l. Quod autem. §. Præterea. Minor tamen conscius quasi læsus jvatur.]

PAULUS Libro LXII. ad Edictum.

CLXXXVIII. *Quod quis, dum servus est, egit, proficere libero facto non potest.*

Libero facto nec obest promissio, nec prodest stipulatio, quondam enim dominus experitur, vel convenitur de ipsius maleficio. Contra est, quia noxa caput sequitur.

Item si aliquid pro libertate promiserit, actione in factum convenitur, ut supra de action. & oblig. l. Servi. & tit. de solut. l. In liberto. & tit. de negot. gest. l. Eum, qui. & C. an servus ex suo &c. l. 2. & 3. inst. de nox. Imo si servus institutus ante aditam hereditatem cum creditoribus pactus est, postea facto libero & heredi saltem doli exceptio datur, ut supra de pact. l. Et si.

CAJUS Libro XXIV. ad Edictum provinciale.

CLXXXIX. *Semper specialia generalibus insunt.*

Ecce species: feræ bestiæ, pisces, volucres, occupantium sunt. Ecce genus: quod nullius in bonis est, occupanti conceditur.

Imo species est in genere, id est continetur a genere, & e converso genus est in specie, sive includitur in specie: hoc est, ubi est species, ibi est genus; suscipit enim species nomen generis.

PAULUS Libro XVI. brevis Edicti.

CXC. *Cujus effectus omnibus prodest, ejus & partes ad universos pertinent.*

Quarum rerum emolumentum omnibus prodest heredibus: earum rerum partes ad universos, id est, ad singulos pertinent, ut fundi, pecuniæ. Viæ

vero, itineris quia partes nullæ sunt, non pars, sed integritas ad singulos pertinet, [ut supra de servit. l. Via. & supra de verb. oblig. l. Stipulationes non dividuntur.]

Vel ita potest exemplificari: sicuti effectus successionis heredi comperit, ita & debita & credita ex ordine ad eum pertinebunt.

ULPIANUS Libro LXVII. ad Edictum.

CXCI. *Ex qua persona quis lucrum capit, ejus factum præstare debet.*

Ex qua persona procuratoris, institoris, magistri navis quis lucrum capit, ejus factum præstare debet, ut ex ipsius conveniatur contractu. Sicut etiam ex contractu filiorum, & servorum experitur & convenitur, [ut supra de procur. & de exercit. & institoria & tributoria legitur.]

Ex delicto tamen filii pater non convenitur, nisi condemnato filio: tunc enim quasi contractum sit cum filio, pater judicati convenitur, ut supra de pecul. l. 3. Sed nec dolo tutoris & curatoris pupillus adultusve jacturam patitur, ut C. si tut. & curat. & de judiciis properandum. §. ult. Sane etiam de eo quod in pupilli rationem accepto latum est, pupillus ex contractu tutoris pro evictione tenetur, ne male cum tutoribus contrahatur, ut D. de evict. l. Illud.

IDEM Libro LXVIII. ad Edictum.

CXCII. *Parem esse conditionem oportet ejus, qui possideat, vel habeat, atque ejus, cujus dolo factum sit, quominus possideret vel haberet.*

Par est causa ejus, qui possidet, & ejus, qui desiit possidere, ut supra expositum est.

PAULUS Libro LXIV. ad Edictum.

CXCIII. *Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.*

Cum ergo jus Præses habeat damnum inferendi ei, qui contumax est: nec ipse tenetur, nec ipse, qui parere jubetur, [ut supra quod met. caus. l. 3. & supra de injur. l. Injuriarum. §. Is, qui jure. & supra, ad l. Aquil. l. Quemadmodum. §. penult. & l. Liber homo. in princ. & supra, eod. l. Non videntur.]

ULPIANUS Libro LXIX. ad Edictum.

CXCIV. *Hoc jure utimur, ut quicquid omnino per vim fiat, aut in vis publicæ, aut in vis privatæ crimen incidat.*

Omnis vis, aut publicæ, aut privatæ; quam qui facit, in crimen incidit. l. Juliæ vis publicæ seu privatæ. Est autem vis, quæ ad legem Juliam non pertinet, qualis est quæ coercetur interdicto, Quod

vi, aut clam: nam qui prohibitus facit, ille vim facit.

§. I. *Dejecit & qui vel iussit, vel mandavit, vel ratum habuit: Rati enim habitio mandato comparatur.*

Dejecit de possessione, qui vel iussit presenti, vel mandavit absentem, vel ratum habuit id, quod factum est suo nomine. Nam si alieno, licet, ratum habeat, non obstringitur, & illa sola rati habitio mandato comparatur, quæ est de delicto suo nomine facto.

§. II. *In contractibus, quibus doli præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.*

In contractibus, in quibus doli præstatio inest, vel coercetur dolus, vel bona fides inest, ut adhibeatur: Heres ex dolo defuncti in solidum tenetur, salvo eo quod in deposito dicitur. Si enim deponitur causa incendii, tumultus, ruinæ, naufragii, hæres ex dolo defuncti convenitur in simplex, licet defunctus si viveret, conveniretur in duplex. Sed & heres ex dolo suo in duplex & convenitur & condemnatur, ut *supra, depositi. l. 2. & l. Quod tumultus*. Sed & alias, ut *supra* distinximus.

PAULUS Libro LXV. ad Edictum.

CXCV. *Fere quibuscumque modis obligantur, iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis acquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla possessio acquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum.*

[Ex contractu obligamur & ex maleficio;] Et ex contractu, aut re, aut verbis, aut literis, aut consensu. Qui re data obligatur, & soluta liberatur; qui consensu obligatur, contrario consensu re integra liberatur, & sic de cæteris. Fere posuit, quia non quocumque modo contracta obligatio est, potest verbis aut ipso jure, aut exceptione tolli, sicut superius dictum est. Sed & quibus modis acquirimus, iisdem modis in contrarium amittimus. Namque possessio animo & corpore quaeritur; similiter opus est, ut amittatur & animo & corpore. Corpore solo non amittitur; sed si concurrunt simul & animus. Animo vero solo dicitur amitti: quia licet in fundo sis, & tamen possidere nolis, protinus possessionem amittis. Si ergo a corpore incipis, ut si quaeras utrum possessio amittatur corpore; respondebo non corpore amitti, sed corpore & animo. Si autem ab animo cœperis, animo amitti respondebo, [ut *inst. de oblig. & tit. de oblig. ex consensu. & tit. quibus modis oblig. toll. & C. quando licet ab empt. discedere. & supra, de pactis. l. Ab emptione. & supra, de acquir. poss. l. Possideri. §. In amittenda. & l. Quemadmodum.*]

Imo quod *os aureum* excogitavit, ut determinaret contrarium, si incipias ab animo non si a corpore, sic est interpretandum: non scilicet facte quaerendo, sed re ipsa ab animo incipiendo, quippe si ab animo cœperis, id est, animo te nolle possidere constitueris: etiam in fundo manens amittis possessionem protinus omnem, etiam naturalem. Sane si a corpore cœperis, id est corporaliter de fundo exieris, non tamen animo defendendæ possessionis, nullam possessionem iudicio meo amiseris.

ULPIANUS Libro LXX. ad Edictum.

CXCVI. *Cum par delictum est duorum, semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris causa: sicut fit, cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori, aut si rei quoque in ea re dolo actum sit.*

Cum par est delictum duorum, semper oneratur petitor, melior habetur possessor: Sicut est quando libertus in jus temere patronum vocat, & alius patronum vi eximit. Cum enim uterque dolo facit, & libertus, qui sine venia vocat, & is, qui vi eximit: in deteriori loco libertus est, qui in simili delicto petitoris loco est; qui eximit potior est. Idem est si stipulator dolo rei non stet in iudicio, & reus dolo stipulatoris: melior est reus, quam petitor dolo invicem compensando, [D. de eo, per quem fact. erit. l. ult. §. Si & stipulator.] Sicut de emptione & venditione legitur. [l. Domum. §. ult.] Cum ambo domum esse combustam, quæ vendebatur, non ignorarent. Non enim replicatio doli datur contra exceptionem doli: quia iniquum esset communem malitiam petitori præmio esse, & ei, cum quo ageretur, pœnæ esse, [ut *sup. de doli except. l. Apud Marcellum.*]

§. I. *Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit.*

Ex qua causa fur, qui in pœnam furti incidit, re subrepta, furti agere non potest. Nam & is, cum quo transactio facta est, si sub pœna aliquid dari promiserat, & alter controversiam non vult movere: si isto non dante, alter actionem restitueret, pœna non est ab eo petenda, sicut & de illis dicitur, quorum uterque habebat ædificia in via publica, [ut *sup. de fur. qui re sibi, & tit. ne quid in loco publ. l. 2. & C. de transact. l. ante penult.*]

PAULUS Libro LXV. ad Edictum.

CXCVII. *Factum cuique suum, non adversario nocere debet.*

Veluti si socius lucrum aliquod solus captans societati callide renunciaret. Item si reus dolo actus

ris iudicio non ficit, ipsi auctori non reo nocet, [ut *inst. pro socio*, & *sup. de eo, per quem fact. erit. l. 1. §. Si reus.*]

§. I. Non videtur vim facere, qui iure suo utitur, & ordinaria actione experitur.

Veluti si creditor exercens legem conventionis ingreditur possessionem pignoris; vel si propinquus corrigat quasi paterna affectione junioris errorem. Illum quoque dicimus vim non facere, qui ordinaria actione experitur, licet ab eo accepta occasione res militari manu auferatur possessori, [ut *C. de pignorib. l. Creditores.* & *sup. de rei vind. l. Qui restituere.* & *C. de emend. propinq.*]

§. II. In pœnalibus causis benignius interpretandum est.

Nam si fur deprehensus ducatur ad Præsidentem, vel Præsidentem: hoc ipso quod in periculo majoris pœnæ deductus est, intelligendum est, pœnam vel quæstionem furti remissam esse, [ut *supra, de furt. l. Interdum.* & *tit. de his, qui not. infam. l. Quid ergo.* §. Pœna.] Illud quoque ex benignitate receptum est, ut iudex pronunciando vim factam esse, de minori vi pronunciasse existimetur.

Sed & qui creditur se non invito domino contrectare, omissis rigore, ex benignitate excusatur a furti pœnali actione, ut *inst. de furt. §. Placuit.* Forte excipi potest, quod ubi quis non corrumpit servum sicut voluit, tamen de rigore omissa benignitate pœna corruptionis ei infligitur.

ULPIANUS Libro LXX. ad Edictum.

CXCVIII. Invitus nemo cogitur defendere.

Nisi eo consentiente dominus iudicatum solvi cautionem exposuit alias, non compellitur: stipulatio tamen committitur. Si vero procurator est ad agendum, cogitur iudicium suscipere, id est, defendere, nisi ad agendum causa cognita recusaverit, [ut *sup. de procur. l. Si defunctus. l. Sed & hæ.*]

§. I. Cui damus actionem, eidem exceptionem competere multo magis quis dixerit.

Cui damus actionem, multo magis exceptionem, qualis est superficiarius, qui quoniam contra dominum habet utilem actionem in rem, exceptione non destituitur, [ut *sup. de superfic.*]

Ridiculum ergo est dicere in pœtura possidenti non dari exceptionem: id est retentionem, sed actionem.

§. II. Cum quis in alicujus locum successerit, non est æquum ei nocere hoc, quod adversus eum non nocuit, in cuius locum successerit.

Si nihil impedimento fuit emptori, quominus usucaperet; & ejus heredi nocere non potest, quominus usucapionem perficere possit, licet heres

Tom. II.

rem alienam esse cognoscat, [ut *supra, de usuc. l. Heres ejus.*]

§. III. Plerumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum, ac defendendum.

Qualis causa fuit auctoris, emptoris plerumque talis esse debet circa petendum, ac defendendum. Nam quandoque melior conditio est: scilicet si auctor malæ fidei possessor fuit, & emptor bonæ fidei possessor. E contra deterior, [ut *supra, de publ. l. Eum.* §. In hac. & *tit. de usucap. l. Ubi lex.* & *tit. pro emptore. l. 2. §. Si eam.*]

§. IV. Quod cuique pro eo præstat, invito non tribuitur.

Cui æquipollet: Non potest liberalitas nolenti acquiri, [ut *sup. de donat. l. Hoc jure.*] vel pertinet ad privilegium, ut supra dictum est, [& hoc supra distinximus.]

IDEM Libro LXXI. ad Edictum.

CXCIX. Ad ea, quæ non habent atrocitatem facinoris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel iis, qui vice dominorum sunt, veluti tutoribus & curatoribus obtemperaverint.

Ut puta in levioribus, parcitur servis obtemperantibus dominis, vel his, qui vicem dominorum habent: ut puta ex litibus & contumacia nascente: aut si vis fiat juris dominici tuendi causa, aut defendendo dominum, ut *supra, de act. & oblig. l. Servus non.* [& *tit. de injur. l. Sed si unius.* §. Si iussu.]

§. I. Semper qui dolo fecit quominus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

Sæpius expositum est.

§. II. In contractibus successores ex dolo eorum, quibus successerunt, non tantum in id, quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur, hoc est, unusquisque pro ea parte, qua heres est.

Hoc quoque sufficienter expositum est.

JAVOLENUS Libro VII. Epistolarum.

CC. Quoties nihil sine captione investigari potest, eligendum est, quod minimum habeat iniquitatis.

Quoties nihil sine captione investigari potest, ut in Carboniano reperitur, eligendum est quod minus iniquum est, hoc est, ut minor alatur interim, rebus licet alienis. Esset enim iniquum fame perire, quod & ipsum supra ostensum est, [ut *C. de carbon. edict. l. ult.*]

L 1 1

Item

Item si plures percusserint servum, & is perierit, & non appareat quis occiderit: statuere nullum teneri, durum est dicere. Alterum potius quam alterum conveniri durius. Ergo quod minus iniquum est eligatur, idest, omnes teneri, ut alter alteri non invideat, nec valeat insultare, ut *sup. ad l. Aquil. l. Item mela. l. Ita vulneratus. §. pen. & ult.*

IDEM Libro X. Epistolarum.

CCI. Omnia, quæ ex testamento profisciscuntur, ita statim eventum capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint.

Omne relictum efficax est ita demum, si initium sine vitio est. Sed si quis filium habens, non instituit vel exheredavit, quamvis ante testatorem moriatur, testamentum non valet, quia initium sine vitio non est [ut *inst. de exhered. lib.*]

Legatum tamen, quod ab initio non valuit, convalescit, ut supra, tertio lib. *de legat. l. 1. & supra, de reg. Caton.* Et ego superius plene distinxim.

IDEM Libro XI. Epistolarum.

CCII. Omnis definitio in jure civili periculosa est: parum est enim ut non subverti possit.

Omnis definitio, idest, regularis traditio periculosa & difficilis est. Fere omnis regula subvertitur, si id spectes quod excipitur. Illa forte nec subvertitur, nec exceptionem patitur. *Liber homo non usucapitur*, & si qua similis est.

Ut & ego superius quoque distinxim.

POMPONIVS Libro VIII. ad Quintum Mucium.

CCIII. Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire.

Ut focius, qui ex delicto furti vel injuriarum aliquid præstiterit, sibi imputare debet, non a socio exigere; nisi forte socio scienti communicaverit. Tunc enim pœnam pro parte extorquet. Si ignaro contulerit, rem tantum persequitur, [ut *supra, pro socio. l. Quod enim. l. Si igitur. l. Nec quicquam.*]

Idem dicitur de creditore, qui sua culpa a debito cecidit, ut *sup. de solut. l. Stichum. §. penult.*

IDEM Libro XXVIII. ad Quintum Mucium.

CCIV. Minus est actionem habere, quam rem.

Qui enim actionem habet, rem ipsam habere videtur, verumtamen non habet.

Minus est inquam actionem habere, quam rem propter persequendi anxietatem, & sumptuum vexationem, & quia multa accidere possunt, ut rem non avocet etiam suam, sibi ve debitam, sicut de eo legitur qui vulneravit bestiam, ut eam non capiat.

IDEM Libro XXXIX. ad Quintum Mucium.

CCV. Plerumque fit, ut etiam ea quæ nobis abire possint, proinde in eo statu sint, atque si non essent ejus conditionis, ut abire possent: Et ideo quod fisco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & servitutem in prædio imponere possumus.

Plerumque fit, ut quæ abire a nobis possunt, in eo statu sint, ac si abire & discedere a nobis & a nostro dominio non possint, qualia sunt ea, quæ fisco vel privato obligamus. Nam & vindicare interim & alienare cum suo tamen onere & servitutem prædio imponere possumus. In eadem causa forsitan sunt, & quæ vendimus, & quæ donamus. Sed quæ legantur pure vel in diem certam, alienari & obligari non possunt: absurdum enim est heredem rem, quam in bonis suis pure non possidet, posse alienare, & alienam spem decipere, & plerumque ad hoc pertinet, [ut *C. de hered. vel act. vend. l. Qui tibi. & tit. commun. de legat. & fideic. l. ult. & tit. de distract. pign. l. Si debitor.* Et in *Auth. de restit.*]

IDEM Libro IX. ex variis Lectionibus.

CCVI. Jure naturæ æquum est, neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiores.

Nemo debet cum alterius detrimento locupletari. Inde est, ut possessori hereditatis & malæ fidei restituantur etiam necessariæ impensæ, sed & utiles, si extet res melior, [ut *supra, de petit. hered. l. Plane.*]

Usucapio tamen lucrum affert contra naturam cum alterius detrimento. Sed & ubi quis bona fide ædificavit in solo meo, si possessionem nondum restituitis impensis amiserit: ego soli dominus lucrabor ædificium, & nullo jure tenebor ad restituendum impendium, ut *supra, de except. dol. l. Paulus.* Item Dominus animalis a quopiam occisi solum sibi pretium a quovis confitente, convictove negante lucrifacit contra naturam, & non restituit. Idem in legato præstito venerabili loco. Item si quis chirographo se obligaverit quanti acceperit, cum non acceperit, & biennio siluerit, post biennium efficaciter tenebitur, & si solverit (solvere non compellitur) solum non repetit, & is qui sibi solum accepit licet contra naturam, non restituet, sed lucrifaciet, ut *C. de non numer. pec.*

ULPIANUS Libro I. ad legem Juliam & Papiam.

CCVII. Res judicata pro veritate accipitur.

Sicut legitur in *Digest. tit. de statu hom.* ubi si libertus ingenuus judicatus sit: pro veritate accipitur sententia. Aliquando aliter est, ut si ex falsis instrumentis judicatum sit, & cum appellatur. Sed ea, quæ suspenditur appellatione, non proprie

prie res judicata dicitur, [ut *C. si ex fals. instrum. l. Falsam. & ult. & tit. de appellat. l. 2. & sup. de re judic. l. Divus. & tit. ad Turpill. l. 1. §. ult. & tit. de pœnis. l. 2. §. ult. & tit. de except. l. Qui adgnitis.*] & falsis quoque judicialibus juramentis, ut *supra, de jurejur. l. Admonendi.*]

Revocatur sententia lata patronis prævaricantibus, & falsis procuratoribus, & per corruptos testes, & contra fiscum lata absente avvocato sententia rescinditur. Item causa prætextu novi instrumenti retractatur. Item post sententiam militi excipere permittitur, si nondum solverit, & mulieri & filiofamilias, & marito in solidum condemnato. Minor quoque interdum & major contra sententiam restituuntur, ut *C. de advoc. divers. jud. l. 1. C. de procur. l. Licet. supra, de re judic. l. Divus. & C. de advoc. fisci, sup. de re judic. l. Imperatores. & C. de jur. ignor. l. 1. supra, ad Maced. supra, soluto matrim.* Ita tamen res judicata pro veritate accipitur, si ab eo sit judicata, qui potestatem habuit judicandi; nam alioquin quis non intelligitur condemnatus, nec etiam appellare necesse habet, ut *supra, de pœnis. l. Rei.* Sed & sententia data propter confessionem metu factam rescinditur, ut *supra, de quæst. l. 1. §. Si quis ultro.* non tamen nisi a principibus hoc fit, ut *supra, de pœnis. l. Divi.*

PAULUS Libro III. ad legem Juliam & Papiam.

CCVIII. *Non potest videri desisse habere, qui nunquam habuit.*

Quapropter non potest agere creditor, quasi desierit habere, debitor quod quærere potuit, sed noluit. Nec marito dabitur actio, quasi donaverit & habere desierit fideicommissum, quod uxori plenius reliquerat.

Sane rem mihi mortis causa donandam si juffero uxori tradi, cum conditione tenear, si donator convaluerit, si obierit, illam habiturus fueram. Videor igitur desisse habere, quod nunquam habui, ut *sup. de donat. inter vir. & uxor. l. Idemque.* Item usufructum interpretamur desinere, qui nunquam cœpit competere, ut *supra, usufruct. quemadm. l. 3. §. ult.* Item

matrimonium æstimatur finitum, quod non cœpit, ut ex pacto id, quod nomine dotis datum est, repetitur, ut *supra, de condict. caus. dat. l. Si extraneus.* Item & is, qui patitur se in lite vinci, cum posset obtinere, vel in jure confessus est, diminuere de bonis videtur, & sic desisse habere quod nunquam habuit, ut *supra, si quid in fraud. patr. l. 1. §. Quid si.*

ULPIANUS Libro IV. ad legem Juliam & Papiam.

CCIX. *Servitutem mortalitati fere comparamus.*

Factus servus pro mortuo habetur, ut jam nec testandi, nec judicandi, nec arbitrandi, nec testimonium dicendi officio fungatur, fere dixit, quia captus ab hostibus si redierit, non est pro mortuo, sed sicut vivens & nunquam captus omnia pristina jura recuperat.

Item sicut supra notavi, servus alioquin in judicio interesse potest.

LICINIUS RUFINUS Libro II. Regularum.

CCX. *Quæ ab initio inutilis fuit institutio, temporis tractu convalescere non potest.*

Ut supra ostensum est. [Si fuerit facta pure, nam si sub conditione, conditio expectatur.]

PAULUS Libro LXIX. ad Edictum.

CCXI. *Servus Reipublicæ causa abesse non potest.*

Ut habeat ea jura, quæ prodita sunt iis, qui absunt causa reipublicæ. Qui ergo promisit servum in judicio listi, alias exceptiones posset prætere, quas videlicet, opponeret, si pro libero fidejussisset. Illam prætere non permittitur, si *servus Reipublicæ causa dicatur*, ut habetur in *tit. si quis caution. judic. sist. caus. l. Si quis servum.*

Intelliguntur autem abesse causa Reipublicæ etiam, qui domi manentes in urbe annonæ deseruiunt, ut *supra, de jure immunit. l. Semper. §. Negotiatoris.*

ANTONII AUGUSTINI

ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS

AD INSTITUTIONES

IMPERATORIS JUSTINIANI

COMMENTARII

*Nunquam antebac editi, & ad Libri secundi titulum XXIII.
de Fideicommissariis Hereditatibus perducti.*

ANTONII AUGUSTINI

ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS

AD INSTITUTIONES

IMPERATORIS JUSTINIANI

COMMENTARIA

Nuncupatio antea edita, & ad Libri secundi titulum XIII.
de Fideicommissis Hactenus perditis.

AD LECTOREM.

Elegantem atque eruditam, ut Petrus Daniel Huetius vocat, græci viri & clarissimi Interpretis Theophili græcam Justiniani Institutionum παράφρασιν, latine reditam ab Antonio Augustino tibi offero, humanissime Lector; nec illam tamen integram absolutamque, & quæ libros Institutionum quattuor comprehendat; sed partem utique dimidiam, quæ primum & secundum Institutionum librum, duobus exceptis secundi libri postremis capitibus, complectitur. De ejus vero præstantia & dignitate, ut verba facerem aliqua, instituti ratio postularet. Sed quanquam abunde laudat, qui hanc Augustino interpretationem attribuit, illud tamen sincere fatendum est, eam cæteris Augustini scriptis longo intervallo postponendam, & quasi in ima cera collocandam esse; sive hæc subito quodam ingenii calore exarata est ab Antonio Augustino; sive præcox quidam immaturi ejus ingenii foetus exstitit, quem postea neglectum ad incudem, limamque non amplius revocavit. Adeo ille latine scribendo hæc plerumque gracissat, ut verbo utar Plauti, adeo græce syntaxi ubique fere tenaciter adhæret, ut durior paullo, & male sibi coherens videatur non raro hæc semilatina versio. Et tamen illam Antonii Augustini scriptis annumerare non dubitamus, quum eam genuinam esse summi illius viri lucubrationem asseveranter affirmet vir clarissimus Mayansius, qui M. S. istud nobis liberaliter communicavit. Cujus viri testimonio atque iudicio quidquam derogare religioni habemus. Et alioquin, ut supra indicavimus, plura possunt ab eodem ingenio proficisci inter se dissimillima, vel quod tyrocinium quoddam adolescentis ingenii aliqua redoleant, vel quod lituras æstigationesque multas adhuc desiderent. Quomocunque res sit: postquam benevolo Lectori factum, ut arbitror, probavi meum, illud non omnino vulgaris huius antea ineditæ lucubratiunculæ commendationis gratia addere opportunum duco: Interpretationem scilicet istam, qualiscunque sit, præceptionum juris & doctrinarum soliditate exuberare, ut cuicumque vel recens jurisprudentiæ sacris initiato, vel intra doctrinæ juris adyta admissio non inutilis, nec injucunda videri possit erudita hæc & bonæ frugis plena lectio. Quod unum vel maxime, in colligendis ubique tanta cura Antonii Augustini scriptis, solemne habui. Quapropter sicubi interdum, quod humanum est, errore non vitio peccavi, eruditus idemque benevolus Lector, si iudicium non probat, certe propositum & consilium meum æqui bonique faciet.

ABILETÖRM

Eine der größten Aufgaben der Philologie ist die Erschließung der historischen Entwicklung der Sprache. In der Abillettereinheit wird dieses Ziel durch eine sorgfältige Analyse der Textzeugnisse verfolgt. Die Untersuchung der Sprachformen in den verschiedenen Epochen ermöglicht es, die Ursprünge und die Veränderungen der Wörter und Sätze zu verfolgen. Dabei sind die phonetischen, morphologischen und syntaktischen Aspekte zu berücksichtigen. Ein besonderes Augenmerk wird auf die Entwicklung der Grammatik und die Veränderungen der Wortbedeutung gelegt. Die gewonnenen Erkenntnisse sind von großer Bedeutung für das Verständnis der literarischen Werke und der kulturellen Zusammenhänge der Zeit.

ANTONII AUGUSTINI

ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS

AD INSTITUTIONES

IMPERATORIS JUSTINIANI

COMMENTARII.

SANCTIO CONFIRMANS INSTITUTIONES.

Imperatoriae majestatis est proprium non solum armis decorari, sed etiam legibus armari, ut utrumque tempus & belli & pacis recte gubernetur; & Romanorum princeps victorias referat non solum in hostibus praeliis probatus, sed & legitimis studiis calumniatorum injurias expellens; fiatque tam juris religiosus, quam devictis hostibus triumphator.

Quorum utranque viam summis cum vigiliis maximaque providentia futurorum, Deo adjuvante, noster perfecit Imperator: Et sudores quidem ipsius bellicos barbaricae gentes in servitute redactae praedicant, cognoscentes experientia superiorem: & tam Africa, quam aliae innumerabiles provinciae post multa annorum spatia victoris ejus coelitus praestitis, iterum ditiori Romanae, & imperio ipsius additae clamant. Omnis autem populus legibus ab ipso promulgatis & compositis regitur, quemadmodum & jus ipsum.

Et constitutiones quidem imperatorias confusas antea, & inter se pugnantibus in fuculentam reduxit consonantiam. Cumque tres essent codices, Gregorianus inquam, & Hermogenianus, & Theodosianus; praeterea & aliae multorum constitutiones, quae post Theodosianum positae sunt; cumque multa esset in iis, quae circumferebantur, dictis scriptis constitutionibus contrarietas: optimus noster Imperator, inutilis, & eadem dicentes & praevalentibus pugnantibus reieciari cum voluisset, codicem conficere iussit ejusdem nominis cum ipsius serenitate. Dignatus autem est sua cura, & immensa veteris juris volumina; & opus omni spe majus sicut per medium profundum incedens Dei benignitate adimplevit, & probatas veterum sententias uno collegit libro.

Hoc autem cum factum esset: Triboniano glorioso magistro, & ex quaestori divini palatii mandavit, praeterea Theophilo & Dorotheo viris illustribus & antecessoribus, quorum omnium so-

lertiam & legum scientiam, & circa imperatorias iussiones fidem ex multis argumentis cognoverat divus Imperator: dictis convocatis mandavit specialiter, ut ipsius auctoritate ipsiusque admonitionibus persuasi, institutiones sive introductiones legum componerent, ut adolescentibus liceat prima legum elementa non ab antiquis fabulis percipere: (quae enim olim praevaluerunt, nunc autem exolata legentes, adimulantur iis, qui vulgaribus fabulis delectantur.) Sed ex imperatorio splendore haec accipientes tam ipsorum aures, quam animi nihil inutile, nihilque temere positum, sed quod per ipsam rerum obrinent experientiam, discerent.

Et quod antea vix post triennium legentibus contingebat, ut tanto tempore post, imperatorias constitutiones legerent: nunc ex ipso (ut ita dicam) limine attinguntur, tanto dignati honore, & tantam consecuti felicitatem ut & initium & finis legum eruditionis a principali voce ipsis procedat. Praesens enim volumen ex principali componitur voce, primordium existens legum scientiae: & post lectionem veterum legum expositionis, necesse est leges discendem constitutionum lectioni seipsum tradere.

Postquam igitur libri Digestorum sive Pandectarum, in quibus omnis veterum legislatio collecta est, per gloriosum Tribonianum & reliquos illustres & facundissimos viros compositi sunt: post illos inquam, in quatuor hos libros, digestorum digestorum introductiones iussit serenissimus noster Imperator distribui, totius legitimae eruditionis futuras prima elementa: in quibus breviter expositum est & quod antea obtinebat, & quod postea desuetudine obscuratum, ex imperiali remedio illustratum est.

Has autem introductiones ex omnibus veterum institutionibus, & maxime Caii commentariis tam institutionum, quam librorum ipsius, ubi disputat de rebus quotidianis; & ex multis aliis voluminibus iidem tres sapientissimi viri compositas magno Imperatori obtulerunt. Serenitas autem ipsius, postquam eas legisset, cognovit oportere suum plenissimumque robur per constitutionem ipsis elargiri. Exhortatur igitur per praesentem sanctionem mitissimus

M m m

no-

§. Quorum.

§. Et quod.

§. Igitur.

§. Quas.

§. Summa.

noster Imperator, ad quos fecit hoc rescriptum, ut multa ope & alacri studio presentes leges accipiant, & per earum lectionem sic seiplos ostendant eruditos, ut optima spe nutriantur & foveantur fore, ut peracto toto legitimo opere, regant varias partes reipublicæ ipsius.

INSTITUTIONUM LIBER PRIMUS.

T I T. I.

De Justitia & jure.

§. *Justitia.*

ANte omnia scire oportet justitiæ diffinitionem. Est igitur Justitia constans & perpetua voluntas jus suum unicuique tribuens. Deinde dicamus, & quo modo diffinitur jurisprudentia. Jurisprudentia autem est divinarum & humanarum rerum notitia, justis & injussum scientia. His autem generaliter prævisis, nunc incipientibus nobis exponere leges & jura Romanorum reipublicæ sic videntur ipsa optime tradi posse, si primum quidem facili & simplici modo, deinde postea diligentissima atque exactissima expositione singula declarentur; alioqui in ipsis juris principiis rudibus & infirmis adhuc juvenum mentibus rerum multitudine & varietate oneratis, duorum alterum sequi necesse est: vel ut desertores ipsos hujus studii efficiamus, vel etiam cum magnis laboribus, interdum & cum desperatione juvenes plerumque avertente, tardiores reddamus ad ea, quæ simplicius ducti sine labore, & sine diffidentia celeriter assequi potuissent.

§. *Juris præcepta.*

§. *Hujus.*

Juris autem præcepta hæc tria: honeste vivere, alterum non lædere, & suum jus unicuique tribuere. Hujus studii duæ sunt positiones five species, publicum, & privatum. Et publicum quidem jus dicitur, quod ad statum rei Romanæ spectat; privatum, quod ad singulorum utilitatem. Necessarium autem dicere de privato, quod est tripartitum; collectum enim est vel ex naturalibus præceptis, vel gentium, vel civilibus.

T I T. II.

De Jure naturali, gentium, & civili.

Naturale jus est, quod ad omnia animalia, terrestria, aquatilia, & aerea porrigitur: Non enim ad homines solum vim suam natura coangustavit, sed disposuit aerea, terrestria constituit; neque in mari nascentia prætermisit ita, ut suæ providentiæ essent expertia. Exemplum autem naturalis Juris est maris & foeminae conjunctio, quam nos matrimonium appellamus, & circa natos educatio, & studium: videmus enim non solum homines, sed & reliqua animalia inter eos, qui hanc legem observant, censeferi. Natura enim videns unumquodque animalium morte consumi, per matrimonium, & ex eo liberorum procreationem, & erga natos amorem, & educationem & successionem im-

mortalitatem his quodammodo est impartita.

Diximus in præcedentibus, jura aliqua quidem esse naturalia, aliqua gentium, aliqua autem civilia. Postquam igitur dictum est de naturalis Juris diffinitione & exemplis, necessario debemus dicere & de jure gentium. Nam rempublicam constituens, & volens legibus hanc ornare, duas has tenens vias legislationem constituit. Vel enim gentium Jus ponit, quod & naturale abusive vocamus: vel civile; & vel scriptum, vel non scriptum.

Quid est gentium jus? Gentium jus est, quod ad omnes homines, aut ad eos saltem, qui secundum rationem vivere volunt, extenditur. Exempla autem ipsius sunt, cædes abscindere, adulterum punire, furem in opibus punire, quoniam nocuit nobis circa opes: debitorem gratum esse erga eum, qui ei subvenit necessitatis tempore, servum subici rationabilibus dominorum præceptis; fieri contractus, venditiones, emptiones, conductiones, locationes, deposita, societates, mutua; & fieri donationes, testamenta conscribi.

Quid est civile jus? quod locale & utile appellatur, loco circumclusum, quod & loci utilitati se accommodat, & quæ loco illi sunt perniciofa, removet, corrumpi locum illum impediens: ut Atheniensem civitas usa est advecto frumento, quia sterilis erat, & maximus erat apud ipsos frumenti defectus, & magna penuriam frumentariæ gravitas: Huic igitur malo qui mederi vellet, quam aliam legem ferret, quam ut frumentarii mercatores immunes fierent vectigalium? Hoc enim manifestato, ut multi adnavigarent Atticam, duo hæc efficiebant; velox propter indigentiam frumenti venditio: & illud ad hæc, quid vectigal pro tali non dependerent mercimonio. Multis autem adnavigantibus, merito multum advehebatur frumentum. Hoc igitur Jus Atheniensibus utile solis erat. Alexandrinis autem & aliis, quibus est frumenti copia, non solum superfluum, sed & ridiculum talem aliquam legem constituere.

Secundum exemplum civilis juris præbet Lacedæmoniorum civitas, quæ utebatur Xenelasia, seu peregrinorum ejectione a Lycurgo instituta; ne propter peregrinorum commixtionem corrumperentur, & pejores fierent Lacedæmoniorum mores. Talis lex quidem in pretio est apud Lacedæmonios; Athenienses autem pene derident, ut qui tantum a peregrinorum expulsionem abhorrent, ut & ara misericordiæ honoretur apud ipsos: sic prompte ad se qui veniunt suscipientes, ut sæpe præ nimia humanitate & bellare pro ipsis non dubitarint.

Omnis igitur populus vel scripto usus est jure, vel non scripto: & alicubi quidem suo, hoc est, civili; alicubi autem communi, hoc est, jure gentium. Quæcunque enim jura unaquaque civitas sibi ipsi constituit, & intra ipsam consistunt, hæc jus civile appellantur. Quæcunque autem naturalis, videlicet gentium ratio inter omnes homines invenit, hæc apud omnes gentes servantur, & jus gentium appellatur.

§. *Jus autem Civile.*

latur. Et populus igitur Romanus aliquando quidem civili, aliquando autem gentium usus est jure, quod sigillatim, & quale natura est, in suis exponemus locis.

§. Sed jus quidem Civile.

Sed civile jus ex unaquaque civitate, in qua obtinet, accipit denominationem, ut Atheniensium, ut Lacedæmoniorum. Si enim quis vult Solonis Atheniensium legislatoris, vel Lycurgi Lacedæmoniorum leges, jus civile Atheniensium vel Lacedæmoniorum vocare, non errabit, neque abhorrebit a veritate: Eodem modo & jus, quo Romana usæ est civitas, jus Quiritum, hoc est, quo usi sunt Quirites. Romani enim a Quirino hoc est, a Romulo qui se ex Marte genitum jactabat, Quirites appellantur. Quando autem quis indefinite dixerit Jus civile, non apponens cujus civitatis, Romanum significat: Sicuti cum poetam dicimus, nec apponimus proprium nomen, apud Græcos quidem Homerum, apud Romanos autem Virgilium denotamus.

§. Jus autem gentium.

Gentium autem jus commune toti hominum generi est. Usu enim exigente & humana necessitate requirente gens humana invenit per se multa, & constituit. Etenim & bella sunt exorta, & subsecutæ captivitates, & introductæ servitutes: quod quidem adversari naturali juri certum est. Natura enim ab initio omnes homines liberos procreavit. Ex hoc gentium jure omnes prope introducti sunt contractus, sicut emptio, venditio, conductio, locatio, societas, depositum, mutuum, & alii per plures.

§. Constat.

Exposita igitur prima juris divisione, ex qua quidem aliud est jus naturale, aliud jus gentium, aliud civile: & unoquoque definito, & exemplis explicato: veniamus ad secundam juris divisionem. Jus igitur aliud quidem scriptum, aliud autem non scriptum. Et scripta quidem jura sunt hæc, ut Lex, Plebiscita, Senatusconsulta, Placita principum, magistratum Edicta, prudentum Responso.

§. Lex.

Non injucundum autem arbitror discere quot apud Romanos sint legislatores, & quinam hi, & quomodo ab unoquoque leges latæ vocentur. Sex apud Romanos sunt legislatores: Populus, Plebs, Senatus, Imperator, Magistratus, urbis Romæ Prudentes. Et quid est populus? communis fortunæ conventus, connumeratis cum plebe etiam senatoribus. Quod autem a populo latum est jus, dicitur Lex: quoniam in scriptis populus legem ferebat: commune autem omni scripto juri nomen, Lex, in quantum ex ipsa deducuntur reliquæ quinque juris decernendi rationes. Quoniam vero summus omnium, qui jura decernunt, est populus, oportuit, ut & quod ab ipso jus constituebatur, communi scripti juris nomine cohonestaretur. Hoc autem modo legem ferebat populus: senatorio magistratu, veluti Consule, rogante, an vellet, juberet hanc legem ferri, populus annuebat. Plebs est reliqua omnis multitudo, exceptis senatoribus: ab ipsa autem lex lata plebiscitum vocabatur, hoc est, quasi quod plebs scivit, & confirmavit. Nam plebejo magistra-

§. Plebiscitum.

tu, hoc est, tribuno (hic est græce Demarchus) rogante legem ferebat multitudo. Plebs autem a populo hoc differt, quo differt genus a specie. Populi enim appellatione omnes significantur cives connumeratis patritiis, & senatoribus: plebis autem nomine absque patritiis & senatoribus reliqui cives demonstrantur.

§. Senatusconsultum.

In tertio ordine legem ferunt apud Romanos senatus. Senatus autem est congregatio ex electis viris constans, ubi nulli plebejo aditus est. Ab ipso autem lex lata dicitur speciali nomine senatusconsultum, hoc est senatus legislatio. Sed potest quis dicere: quo modo cum populus coire posset, & legem, videlicet νόμον facere: in diversas divisit eam appellationes? Causa hæc est. In urbe Roma cum populus numero exuberaret: seditio, ut fieri solet, & dissensio aliqua exorta est inter senatores & plebem, senatu forte primam rerum omnium ad se trahente. Hujus rei gratia inter se divisi sunt, & separatim per se agebant, & separatim rempublicam tractabant. Sed quoniam in republica non poterant vivere, quin negotia contraherent & contractus inirent, ad sedandas excitate contentiones & lites, jura quædam a senatoribus decernebantur; plebs etiam seorsum leges ferebat. Merito itaque susceperunt leges ab iis latæ diversam appellationem. Nam quod a senatu constituebatur, lex non poterat nominari, quia non accederet Plebis voluntas, & necessario ab auctoribus vocatum est Senatusconsultum, hoc est, syncreti decretum: senatus enim est syncretus. Consulere autem providere, & curam gerere. Quoniam igitur senatus constituendo jure, lites subinde contingentes ad suam curam revocabat, jure dictum est Senatusconsultum. Cum autem & a plebeis orirentur litium materia, jus ab ipsis constituebatur, quod nec ipsum poterat dici lex: quia non fieret secundum voluntatem senatorum. Vocabatur igitur plebiscitum, hoc est, multitudinis seu plebis decretum, & legislatio.

Quoniam autem inimicitias immortales manere apud ipsos non licebat, Hortensius quidam amans patriæ consuluit ipsis, ut deposita mutua malevolentia, ad concordiam revertentur, exponens gravia mala, quæ propter inimicitias contingunt, & tandem persuasos in amicitiam reduxit. Cum igitur in unum convenissent: Plebs postulare cœpit, ut leges a se latæ tenerent, etiam senatores. Petebat autem & senatus, ut senatusconsulta etiam contra plebejos valerent; & utrisque adversantibus, & quidem senatoribus dedignantibus suscipere Plebiscita; Plebe autem graviter ferente, & senatusconsultis succumbere non volente: futurum erat ut renovarentur inimicitia: usque quo ipse Hortensius sedata ipsorum dissensione, suavit ut alteri alterorum jura utrinque constituta susciperent, & illis parerent. Et sic lex quidem non potuit vocari, quod ab utrisque constitutum fuerat, quia ab initio per duarum partium consensum non fuisset constitutum. Postea autem & latum a Plebe, seu plebiscitum eundem exitum habuit, & eundem

dem sortitum est effectum, valendi, inquam, contra omnes, & legis vigorem habet. Tempore autem procedente, & Romanis in multam multitudinem auctis adeo, ut difficilis in unum locum ipsorum esset conventus: leges ferendi causa iustissimum existimatum est, in loco totius populi senatum solum legem ferre.

§. Sed & quod principi.

Diximus tres legislatores populum, plebem, senatum; dicta igitur definitione uniuscujusque, & quomodo nominata sit ab ipsis lex lata, dicamus etiam de quarto legislatore. Quartus legislator apud Romanos est Princeps. Et quid est Princeps? Princeps est, qui potestatem imperandi a populo accepit, ab ipso autem latum nomine dictum est generali, Constitutio: id est διατάξις, vel διατάξις. Secatur autem in tria, in epistolam, in edictum, in decretum. Et quid est epistola? Rescriptum Principis ad magistratus relationem de aliqua dubia re factum. Veluti, contigit in quadam præfectura, mortuo quodam sine aliquo herede ascendentium vel descendentium, duos de illius hæreditate certare, fratrem, & patrum *βείον*, vel avunculum defuncti. Horum igitur uterque dignum putabat se solum hereditatem adire: hic quidem ut frater, hic autem ut *βείον*. Lege igitur non extante, hanc incidente dubitationem, relatio facta est ad principem a provinciæ magistratu; cognita relatione Princeps rescripsit fratrem mortui præferri. Legem fert etiam in decreto princeps. Et quid est decretum? Sententia principis inter duas partes ab ipso iudicatas probata, ut in eodem casu: Duo quidam contendebant de hæreditate mortui cuiusdam, frater inquam, & *βείον* defuncti, utrum oporteat ad vocationem præferri hereditatis. Et Princeps, utroque audito, pronunciavit fratrem præferri; & hoc lex est principis. Dicitur autem decretum a decernere, quod est spectare: contemplatus enim sua mente, quod ipse existimat iustum, pronunciat. Dicitur autem æquivoce decretum, etiam magistratus pronuntiatio: Sed hoc differunt, quod Principis quidem decretum & ipsam & aliam huiusmodi quancumque orientem controversiam decedit; magistratus autem ipsam dumtaxat; interdum autem neque ipsam, si provocatio consequetur. Legem fert autem & in edicto princeps. Et quid est edictum? Omne quod sua natura motus terminabit Princeps ad subditorum moderationem, & utilitatem. Dicitur autem edictum ab edicere, quod est, prædicere, & avertere ea, quæ si eveniant, subditis damno sint futura; sæpe enim per semetipsum consideravit princeps iniquum esse, quod a subditis ipsius factum est. Ut ad usuram dans quis centum nummos, vel solidos stipulatus est dari quorannis sibi solidos octo: iniquum hoc per semetipsum considerans princeps, & motus contra talia peccantes facit constitutionem, ut unoquoque anno causa solidorum C. fœnorum datorum sex usurarum gratia darentur nummi seu solidi: quæ autem a principe constituta sunt æquiparari legi in confesso est.

Sed potest quis dicere, cum multa senatuscon-

sulta fierent, cur illa nihilominus contra plebejos non obtinebant. Et rursum, cum plebs esset immensa, cur non valebant Plebiscita contra Senatum: nisi Hortensius quidam contra utrosque, quæ ab utrisque sancita essent, ab omnibus custodiri suaviset: & tamen Principis Constitutionibus, quæ ab uno homine emittuntur, nemo repugnat? Sed dicimus, qui huius rei causam scire velit, eum debere definitionem principis meminisse: Nam Princeps est, qui potestatem imperandi a populo accepit; populus autem in seipso senatum habet, & plebejos. Ergo neque Plebs huius constitutionibus adversabatur, neque Senatus has improbat: hoc enim facientes ipsi secum & cum suis ipsorum pugnavissent suffragii. Populus enim hunc creavit, lege regia hoc confirmante, quæ de principatu lata omnem principi dedit in populum potestatem.

Quæ igitur a principe constituuntur, communi nomine vocantur constitutiones. Harum autem aliquæ sunt personales, neque ad exemplum trahuntur, quia non hoc princeps vult. Nam si cui princeps ob præclara ipsius in reipub. merita aliquid concesserit, veluti ut immunis sit a tributis: Et deinde contigerit post hæc alterum non imparibus, vel etiam maioribus officiis juvare reipub. talis non poterit ex illa lege similem sibi vindicare immunitatem, quia intra personam lex illa contineatur. Sed etsi supplicium interdum alicui peccantium, quam pro delicto induxerit majus, vel & ei, qui peccavit, sæpius ignovit: id ad exemplum non trahitur. Itaque nec si quis postea in idem crimen inciderit, aut similem humanitatem assequetur, vel gravius, quam par est, punietur: quoniam intra personas eorum, quibus aut venia data est, aut irrogatum supplicium, hæc concluduntur. Personales igitur constitutiones non excedunt eorum personas, quarum causa emissæ sunt; generales autem in omnes extenduntur personas, uti & ad res omnes.

Diximus quattuor esse legislatores Populum, Plebem, Senatum, Principem. In quinto ordine legem ferunt apud Romanos magistratus populi Romani, qui & ipsi sella curuli, quæ a Curru dicta est, utebantur: multi autem hi, & diversi. Generali autem omnes nomine vocati sunt magistratus populi Romani, hoc est, principes populi Romani. Legem ferebant autem hi non in epistola, neque in decreto, sed in edicto solum. Et quod causæ est, ut princeps quidem & in decreto legem ferat, & in edicto; magistratus autem in edicto solum? Hæc huius rei causa. Qui olim Romanam rempublicam constituerunt, & hanc bonis legibus institui voluerunt; ideoque ne quid in jure decernendo admitteretur, quod merito reprehendi possent, maxime studuerunt. Hoc autem videntur consecuti, cum principis decreta & edicta legis vim habere voluerunt; magistratum autem non ita. Noverant enim magistratum multis suspicionibus subjacere, & vel amicitia gratificari, vel donis corrumpi, vel odio

§. Prætorum quoque.

& ini-

& inimicitia ductum judicare. Quæ in principem non cadunt. Neque enim auro allicitur, qui non solum nostrarum fortunarum, sed & ipsorum corporum dominus est. Neque amicitia causa jura transgreditur; nam si quem princeps amat hunc aliter juvare potest, unde & ille omnibus magis probetur; neque propter inimicitias quid facit, non enim odit aliquem princeps eorum, qui sub sua vivunt ditio; aut si quis talis inventus fuerit, illico mortuis annumerabitur. Porro per edicta solum jura constituere magistratibus ideo permittitur, quoniam edicta proponuntur, antequam moveantur causæ, & controversiæ, & omni mala suspicione ideo vacant. Præcipua autem juris constituendi potestas data est prætori urbano, & prætori peregrinorum, & ædilibus curulibus. Et prætor urbanus inde nomen habet: quoniam prætor ab eo, quod est præire, hoc est, præcedere & præesse dictus est. Urbanus autem, quoniam urbs per excellentiam Roma dicitur: jus dabatur enim Romæ. Alter autem nominabatur prætor peregrinus. Prætor quidem, quod præiret; peregrinus autem, quia jus dicebat peregrinis & advenis. Postquam enim in multitudine innumerabili non sufficiebat omnibus audiendis Prætor urbanus, constitutus est peregrinus, ut jus daret peregrinis. Ædiles autem curules & ipsi legem ferebant. Nominati sunt autem illinc, quod curæ ipsis erat templorum ornatus: ab ædibus dicti, (*vædi* enim, latine ædes, *φρονις*, latine cura) & curules a cura: erat enim ipsis curæ, ne quis ante quadragesimum forte annum sacerdotium caperet. Vel quod magis est, quoniam forum curabant, sic nominati sunt: nam qui ædiles latine, græce *ἀγορανομοί* vocantur: vel quod omnium maxime ad verum accedit ex illo. Nam quo tempore feditio erat, sicut apud senatores erat Cos. qui jus dicebat, & dirimebat causas; sic & apud plebejos præpositus est quidam, quem adibant, qui ope aliqua indigebant, & ab aditu ædilis nominatus est, Ædilis quasi Adilis: deinde euphoniæ gratia apposita est littera E, & ita factum est ædiles. Curules dicti, propter hoc quidem quod utebantur sella curuli. Horum autem edicta valebant & in provinciis. Dicebatur autem horum legislatio, jus honorarium, quoniam in honorem magistratus, & eorum, qui proponebant, id valebat, & in usum recipiebatur: Ædiles igitur jus constituiebant de quibusdam causis, & horum edictum portio fuit, videlicet conjunctum fuit edicto duorum prætorum urbani & peregrini.

§. *Responsa.* In sexto ordine jus constituunt prudentes: Prudentes autem dico, quibus jura condere vel populus, vel senatus, vel princeps concessit. Jus autem quod ab ipsis constituitur, generali nomine vocatur responsa prudentum, id est, responsio sapientum, quoniam per interrogationem, & responsionem jura condebant. Responsum autem dividitur in sententiam, & opinionem. Et quid est sententia? Perfecta & indubitata responsio: ut licet hoc facere; non licet hoc fa-

cere. Opinio autem, remissa & cum dubitatione prolata responsio: ut, puto licere hoc facere; puto non licere hoc facere. Mandatum fuerat autem his, ut publice jura conderent, videlicet jura interpretarentur: qui & jurisconsulti appellati sunt, hoc est, de jure interrogati, nam consulere est interrogare; quorum sententiæ & opiniones hanc habent auctoritatem, ut non habeat facultatem judex recedendi ab ipsorum responsionibus, ut etiam principis clamat constitutio. Et in his quidem est jus omne scriptum, hoc est in iis, quæ vel a populo constituta sunt, vel a Plebe, vel a Senatu, vel a Principe, vel a Magistratibus P. R. vel ex prudentum responso.

Non scriptum autem jus est, quod longa consuetudo consensu utentium firmavit, & ad imitationem induxit scripti juris. Inculpate igitur diceret aliquis, in duas species hanc civilem dividi legislationem, in scriptum jus, & non scriptum: Harum autem origo ex instituto duarum Civitatum, Athenarum, dico, & Lacedæmonis defluxisse videtur: in his enim civitatibus consuevit fieri hoc, & valere, ut Lacedæmonii quidem memoria suas leges custodirent; Athenienses autem illas servarent, quæ maxime scriptis consignatæ essent.

Sed quidem jura gentium apud omnes gentes servantur, & remp. regunt veluti ex Divina quadam providentia, unde firmitatem, & immutabilitatem habent; Jus autem civile, hoc est, quod unaquæque civitas sibi ipsi constituit, mutari sæpe consuevit, vel tacito Populi consensu, vel alterius legislatione.

§. *Ex non scripto.*

§. *Et non ineleganter.*

§. *Sed naturalia.*

T I T. III.

De Jure personarum.

Postquam diximus quid est Justitia, & enarravimus generalem juris divisionem: & item didicimus, qui olim jura constituerint; & quomodo ab unoquoque eorum, qui jura constituere, singula vocata sint; & quomodo aliud sit jus quidem scriptum, aliud autem non scriptum: transeamus ad aliud, & discamus circa quot Romanorum versetur legislatio. Circa tria igitur est, circa personas, circa res, circa actiones. Et circa personas quidem, quum dicimus, ille Senator est, vel Plebejus: circa res, quando quærimus, utrum ratum est factum ab aliquo testamentum, vel inutile est: circa actiones, quum ambigitur utrum huic competat actio, vel non. Et oportet in primo ordine de personis differere, deinde de rebus, post hac de actionibus: Hic autem recte constitutus ordo; quoniam ubi personæ quidem sunt, ibi & res contrahi in confesso est: atqui cum res existunt, tum etiam de actionibus quærere necessarium. Oportet igitur de personis dicere; Nam nullius pretii & inutilis est juris cognitio, si personæ a nobis ignorentur, quarum causa jus constitutum est.

Per-

§. Summa
itaque.

§. Et liber-
tas.

Personarum igitur summa divisio hæc est, quod hominum aliqui quidem sunt liberi, aliqui autem servi. Et quidem libertatem, ex qua liberorum constituta est appellatio, sic definire oportet. Libertas est facultas naturalis unicuique concedens facere quæ vult, nisi jus aut vis prohibuerit: Vis quidem, quoniam volentem me interdum quid facere, quod jure non negatum est, fortior aliquis, & plus habens virium prohibet. Jus autem, veluti quum suppliciorum minis cohibeor facere, quæ volo: servum enim facere aliquid ex sententia sua etiam domini merus impedit. Servitus autem est gentium juris constitutio, ex qua aliquis subiicitur alterius dominio contra jus naturale; natura enim omnes liberos produxit; sed bellorum machinatio servitutem invenit, nam belli jus sub potestate & dominio victoris vult victos esse.

§. Servi-
tus.

§. Servi
autem ex eo.

§. Servi
autem.

Et servi ex eo appellati, quoniam Imperatores captivos, quos volebant vendere, servabant, & occidi prohibebant: a servando igitur nominati sunt servi, qui & mancipia dicebantur, quia manu capiuntur ab hostibus. Servi autem vel nascuntur, vel fiunt: Nascuntur qui nobis ex ancillis nostris progeniti sunt: Fiunt ex gentium jure, hoc est ex captivitate, vel jure civili: ut, quando quis liber, & major xx. annis ad participandum precium seipsum patiebatur venundari. Egi enim fortasse cum aliquo, ut me venderet aureis, verbi gratia, viginti, & ipse quidem sibi quinque pro lucro haberet, mihi autem daret quindecim. Talis enim ex speciali Romanorum legislatione privationem sustinet libertatis, quam violavit, indignum seipsum hac demonstrans, & liberum arbitrium, quod per sibi adherentem illam habebat, prodens vilis auri acceptione.

§. In ser-
vorum.

Et quidem servorum conditio nullam recipit differentiam. Non enim licet dicere de ipsis, Minus servus, vel magis servus: est igitur individua servitus; in liberis autem multas invenimus differentias; vel enim ingenui sunt, vel libertini.

T I T. IV.

De Ingenuis.

Diximus liberos in duo dividi, in Ingenuos, & libertinos. Et Ingenuus est, qui statim cum ipso ortu liber, & nondum jugum servitutis expertus est, sive ex matrimonio duorum ingenuorum natus est; sive ex duobus libertinis; sive una persona est ingenua, altera autem libertina. Si autem aliquis ex libera natus sit matre, servo autem patre, ingenuus similiter erit: ut ex libera matre & incerto patre, hoc est, vulgo conceptus: neque enim lædit filii ingenuitatem ex meretricio coitu conceptum esse. Sufficit autem liberam esse matrem partus tempore, etsi conceptionis tempus vidit ipsam servam. Et e contrario si libera conceperit, facta autem Ancilla peperit, ut quia passa est

§. Sed &
si.

seipsam vendi, & ex precio cepit, liberum est quod nascitur: Nam qui in utero est, non læditur ex calamitate, quæ matrem circumvenit. Quoniam autem diximus sufficere infanti ad libertatem, quod libera in pariendo sit mater; & quando conceptio in libertate contigit, partus autem in servitute liberum esse, qui nascitur: hinc specta quid ex hoc quæsitum est. Ancilla quædam existens conceptionis tempore manumissa est: parvo tempore intercurrente, Ancilla facta est, & peperit in servitute: videamus utrum liberum, an servum est, quod nascitur. Et dicimus liberum esse; sufficit enim existenti in ventre medio tempore liberam fuisse matrem, quod & verum est.

Natus autem ingenuus si in ignorantia suæ serviverit conditionis, deinde manumissus sit, nullum sustinebit circa ingenuitatem nocumentum ex eo, quod manumissus sit. Hoc enim sæpe a principibus constitutum est, eam, quæ ex superfluo datur, manumissionem præjudicium non facere ingenuitati. Et quomodo contingit ingenuum manumissum esse? casu proposito ostendamus. Habebam ego liberam quandam mulierem ad concubitum: peperit hæc, & anniculum, verbi gratia, relinquens natum, mortua est. Contigit & me mori paulo post. Hæres meus cum invenisset in mea hereditate puellum, existimavit esse servum. Sed & ipse adultus factus suam ignorabat conditionem. Jus autem, cui non ignotum est verum, ex heredis, & pueri ipsius errore non mutavit ipsius ingenuitatem. Quod si meus heres sua ipsius benevolentia invitatus manumiserit, quæ ex superfluo, ut dictum est, data est: manumissio propter falsam servitutem, veram non corrumpit ingenuitatem.

§. Cum
autem.

T I T. V.

De Libertinis.

Diximus qui sunt ingenui, dicamus & libertinos. Libertinus autem est, ex iusta servitute manumissus, adde autem, & legitima. Igitur libertinus est, ex iusta & legitima servitute manumissus. Adjacet diffinitioni iusta, ut excipiam in ignorantia sui status servientem; Legitima autem additum est, quia natura nescit servitutem, sed inventa est ex belli jure. Liberatio autem horum dicitur apud Romanos manumissio. Et quid est manumissio? Datio libertatis: Etenim quandiu aliquis est in servitute, manui & potestati subiacet nostræ, manumissus autem recedit a subjectione. Hæc autem libertas a jure gentium originem cepit, quia jure naturali omnes liberi nascuntur: neque enim erat cognita manumissio incognita servitute. Postquam autem gentium jus introduxit servitutem, consequenter manumissionis beneficium utile visum est. Et dato nobis a natura uno hominis nomine (omnes enim homines appellamur) jus gentium tria hominum esse genera constituit. Sunt enim liberi; & libe-

be-

beris contrarii servi; & tertium genus libertinorum, hoc est, eorum, qui desierunt esse servi. Diximus hominum aliquos quidem esse servos, aliquos autem liberos: & servitatem quidem individuum esse, libertatem autem scari in duo; in ingenuos & libertinos. Est autem ingenuitas individua non habens magis, vel minus in seipsa. Videamus autem de libertinitate, quæ & ipsa hodie individua est. In tria olim dividebatur, ut procedente oratione dicemus. Definivimus autem in præcedentibus, quis esset libertinus.

§. *Multis.* Multis autem modis manumissio procedit. Vel enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis Ecclesiis manumittere possumus; vel apud Magistratum, quod fit vindicta; (causam autem nominis discemus) vel inter amicos, vel per epistolam, vel in testamento, vel in quacunque ultima voluntate. Et aliis plurimis modis libertas dari potest, quorum aliqui quidem ex veteribus, aliqui autem ex constitutionibus nostri principis introducti sunt.

§. *Servi.* Manumissio autem servis in omni tempore jure dari potest, etiam nefasto die. Non solum existente magistratu in suo prætorio, sed etiam procedente fieri potest, ut accedentem manumittat: ut quum Prætor Romæ, vel Proconsul; vel Provinciæ Præses in provinciis ab balneum, vel theatrum abit; vel forte in publicis ædibus, vel propter quacunque causam in publico comparet loco.

§. *Libertinorum.* Libertinorum autem tripartita erat divisio. Multi enim manumissi modo quidem majorem & justissimam consequerentur libertatem, & fiebant cives Romani; modo autem minorem, & efficiebantur latini Juniani ex lege Junii Norbani, qui auctor fuit ipsorum conditionis. Dedititios autem introduxit Ælius Sentius. Dicit enim, si quis in tempore servitutis inciderit in aliquod ex his vitiis, quæ ab eo reperta sunt; ut si propter aliquod peccatum ceperit stigmata in fronte, sive injectus fuerit in publicum carcerem; vel etiam propter aliquod peccatum verbera accipiens confessus fuerit se peccasse, & deinde benevolentia domini recuperata manumissus sit: factus est dedititius libertinus. Nominavit autem ipsos dedititios ad imitationem peregrinorum. Cum aliquando enim quidam peregrinorum subjecti essent Romanis, tyrannicum quoddam commentum contra Romanos, arma ceperunt contra ipsos. Et ex adverso instructi Romani vicerunt: nequeuntes enim ipsorum sustinere robur peregrini, abjectis armis seipsos dederunt. Humanitate usi autem Romani vitam ipsis donaverunt, contumelia autem affecerunt eos in sola appellatione, dedititios nominantes, quoniam dederunt seipsos. Et hi igitur libertini, ex lege Ælia Sentia nominati sunt dedititii: ut quorum communis erat facti turpitudine, communis esset item appellatio. Sed dedititii quidem ex multis jam temporibus in defuetudinem abierunt; latinorum autem nomen non frequentabatur. Unde & noster princeps augeas omnia, & in melio-

rem ordinem transferens, in duabus constitutionibus antiquorum veterum correxit peccata, ablata dedititiorum & latinorum conditione, libertinorum autem conditione in antiquam formam revocata, & uniformi manumissione facta. Quando & a primordiis Romanorum imperium simplicem quandam libertinorum conditionem cognovit, ut eandem haberent libertatem, quam & manumissor habebat, & utrique essent cives Romani; in hoc solo differrent, quod manumissus quidem erat libertinus, licet manumissor ingenuus esset. Et dedititios quidem constitutio substulit sacratissimi principis rescripta ad suggestionem Triboniani excellentis exquæstoris, & hanc inter decisiones connumeravit, quas antiquorum dijudicans ambiguitates in vulgus emisit. Latinos autem Junianos, & omnem, quæ fuit circa ipsos, observantiam, eodem suggerente gloriosissimo exquæstore e republica expulit per alteram constitutionem: quam etiam radiantem videre est inter principales constitutiones, ut omnes libertini cives sint Romani, nulla existente differentia circa ætatem manumissi, vel dominium manumissoris, vel modum manumissionis, sicut jam antea observabatur. Quid autem hoc sit, necessarium est dicere.

Hæc instar cujusdam præviæ cognitionis: Est apud Romanos legitima ætas, est & naturalis ætas; legitimum dominium, & naturale dominium; legitimus modus manumissionis, & naturalis modus manumissionis. Et naturalis quidem ætas est, quæ minor est XXX. annis; legitima autem, quæ supra triginta, non quia majorem XXX. annis ætatem natura ignoret; (omnis enim ætas naturalis) sed quia lex specialiter meminit ejus, quæ est supra XXX. annos: propter hoc dixi ipsam legitimam. Est igitur, ut dixi, naturale dominium. Et quidem naturale dicitur in bonis, & dominus bonorum dominus, Legitimum autem dicitur jure Quiritum, hoc est Romanorum. Quirites enim Romani a Romulo, ex quo originem habuerunt; Dominus autem jure quiritum dominus. Si quis autem utrumque habuisset dominium, dicebatur pleno jure dominus, ut habens utrumque legitimum & naturale.

Est & legitimus modus manumissionis, & naturalis modus manumissionis. Et legitimus modus fiebat tribus modis, vindicta, censu, testamento. Et vindicta erat per magistratum facta manumissio. Dicebatur autem vindicta, quia vindicabatur mancipium in naturalem libertatem: vel a Vindicio quodam, qui cum esset servus, insidias futuras contra Romanos indicavit, & manumissus est publice a Romanis; & in honorem hujus omnes per magistratum manumissi dicebantur vindicta manumitti. Censu autem procedebat hoc modo: census erat tabula, vel charta, ubi Romani conscribebant suas fortunas, ut belli tempore pro modo sui patrimonii unusquisque triburum penderet: In hoc igitur censu signando, si servus jussu domini seipsum liberum scripsisset, recedebat a servitute. Testamento autem, quando
quis

quis suum servum manumisit in testamento.

Naturales autem modi manumissionis erant tres; inter amicos, per mensam, per epistolam. Et inter amicos quidem, quum amicis presentibus manumittebant aliquem. Per mensam, quando simul convivari in libertatis datione imperabant servo. Per epistolam, quando commoranti ipsi in alia regione per epistolam mandabant, ut degeret in libertate. Postquam tibi hæc prævisa sunt, vide reliqua. Quum tria legitima concurrerent in manumissio servo, ut & ipse supergressus esset trigessimum annum, & haberet in ipso dominus legitimum dominium, hoc est, ex jure Quiritum: Servus autem manumitteretur vindicta, vel censu, vel testamento, delictum autem non subesset: omnino manumissus fiebat civis Romanus. Delictum autem si non subesset, neque tamen concurrissent tria legitima, vel quia servus erat minor XXX. annis, vel dominus bonorum solum erat Dominus, neque habebat etiam legitimum dominium; vel fiebat manumissio per mensam, vel per epistolam, vel inter amicos; vel duo interdum deerant legitima, vel etiam tria: manumissus fiebat latinus Junianus: Delicto autem subjacente, omnino fiebat dedititius. Sed hæc quidem antiquo more. Hodie autem quum uniformis est libertinitas, ut dictum est, manumissus omnino fit civis Romanus, nullo habito discrimine neque circa dominium, neque circa modum manumissionis, neque circa ætatem.

T I T. VI.

Qui & ex quibus causis manumittere non possunt.

§. Licet.

DOcuerunt nos præcedentia quot modis fit manumissio, nunc necessarium est discere, quod non omni domino præbere licet libertatem: nam in fraudem creditorum manumittens nihil facit; Ælius enim Sentius impedit libertatem, odit enim suam minuens substantiam in damnum illorum, qui in tempore necessitatis indigentibus præbuerunt pecunias. Ipse autem hæc jubens, dedit aliquibus facultatem manumittendi, etsi minuitur illinc ipsorum substantia, hoc est, iis qui solvendo non sunt. Is autem non solvendo est, qui plura debet, quam quæ possidet. Is igitur in multa constitutus sit tristitia necesse est, reputans non tam quæ ipsi vitæ multa & gravia imminent mala, quæ interdum possunt quibusdam modis evitari, quam cogitans, quæ post mortem sibi accessura sit ignominia; nullus enim, qui sapiat, adire volet hæreditatem, ex qua lucrum quidem nullum sperandum sit adeunti; sed ignominia, infinita molestia, damna, & lites sint affuturæ. Nullo igitur succedente in hujus hereditatem, necesse erit vændari a creditoribus hujus bona, & inde ipsius memoriam imminui & lacerari. Creditores enim non dicent illius heredis res vendi, sed defuncti. Dicit igitur ei, qui solvendo non est, Ælius Sen-

tius, ut si habet servos, unum horum instituat heredem cum libertate, qui post mortem fiet illi heres ex necessitate, dictus solus & necessarius: Solus quidem, quia unum & eum solum ei, qui solvendo non est, licet scribere heredem. Nam usque ad unum suam ille vitiat legem. Necessarius autem, quoniam & nolens fit heres. Fiebat autem hic heres, cum nemo alius heres esset ex testamento, vel quia alter non sit scriptus, vel quia scriptus nolebat hereditatem adire. Maximæ igitur fuit hoc providentiæ legis, ut ii, qui non sunt solvendo, quorum unusquisque recusabat hereditatem, servum suum hæredem haberent, qui satis creditoribus faceret, & debitum pro ipsis exolveret: vel hoc non existente, creditores res venderent, non amplius defuncti, sed heredis; & inde ab omni contumelia defunctus vindicaretur, & beneficio uterque afficeretur, mortuus scilicet, & manumissus. Nam qui non solvendo mortuus est, etsi in servi æstimatione suas minuere facultates, tamen ignominiam vitavit; servus autem & si ignominia sit affectus, at mercedem habuit ignominia, manumissionem.

Si autem & sine libertate servus scriptus esset heres, liber fiebat. Hoc constitutione nostri principis generaliter, cautum est, sive egens sive dives fuerit mortuus, nova humanitatis usus ratione: ut ex ipsa sola institutione servus manumittatur. Non enim est verisimile, nolle dominum illum esse liberum, quem sibi ipsi successorem esse studuit, sed remanere in servitute, nullum autem suæ heredem esse substantiæ.

In fraudem creditorum quo modo quis manumittere videtur, necessarium quærere. Et aliqui quidem dicebant illum in fraudem creditorum manumittere, qui plura debebat his, quæ possidebat; aliqui autem illum, cui nihil relinquitur post debitorum subtractionem, cuius quidem substantia præsens explere creditores sufficit; data autem libertate, contingit creditores injuria affici, quia hoc modo minuuntur ejus bona, ita ut non possit satisfacere creditoribus. Prævaluit autem non solum videre, an non solvendo sit manumissor, sed an & in fraudem creditorum dat libertatem. Tunc enim & datio prohibetur libertatis, quum & spectatur consilium, & eventus acciderit. Ergo utrisque quidem concurrentibus, servus non manumittitur; uno autem deficiente, servus liber efficitur. Est autem deprehendere utraque, consilium & eventum in casu tali. Possidebat quis CCC. aureorum patrimonium, hic debebat CCC. aureos, voluit in fraudem suorum creditorum manumittere servos dignos precio C. aureorum, quo modo reddebatur ipsius patrimonium nummorum ducentorum. Hic utramque est, consilium, & eventus. Etenim malo animo hoc fecit, & eventus damno afficit creditores. Deficit autem eventus sic: Habens quis mille aureos in bonis putabat habere tantum trecentos, debebat autem quadringentos: manumisit suos servos in fraudem creditorum precii

§. Idemque juris.

§. In fraudem autem.

cii C. aureorum. Hic consilium quidem pessimum: in damnum enim factum est creditorum; sed eventus ipsis damno non est. Etenim & deducta manumissionum fervorum æstimatione, relinquitur in bonis quo abunde nomina creditorum dissolvi possint. Deficit autem consilium, ut in hoc casu: Habebat quis mille aureos in bonis, debebat CCCC. Contigit hunc relinquere propriam patriam: & ex quodam fortuito casu diminuta sunt ipsius bona, forte domo incensa, vel prolapsa, ut deinde jam ad CCC. nummos aureos res reciderit. Nondum cognita diminutione suæ substantiæ, precii C. aureorum servos quosdam, quorum benevolentiam gratiam volebat referre, manumisit. In hoc casu mala non est intentio, sed eventus lædit creditores. Non sufficit enim quod reliquum est, substantiæ creditores dimittere. Ecce enim hic putabat multas esse suas facultates, & posse satis inde fieri creditoribus, & benevolentissimos manumisit servos. Et ubique ostensum est, malam fraudem non subesse, eventum autem esse pessimum: quoniam non sicut putabat, vere majus fuit debitum ipsius patrimonium. Interdum enim per ignorantiam aliter opinamur de nostris facultatibus, quam verum habeat. Ergo oportet (ut breviter dicam) tunc irritas fieri manumissiones, quando malo animo servos manumisero, & factum meum damno afficiat creditores.

§. Eadem lege.

Cognovimus ex præcedentibus Ælium Sentium irritas facere libertates in fraudem creditorum datas, odio habentem manumittentis mentem, tanquam ad injuriam aliorum intentam. Eadem lex prohibet libertates datas a minoribus XX. annis non propter odium; sed propter benevolentiam manumittentium: sciebat enim id ætatis homines facile decipi, etiam fervorum adulationibus, & hoc modo suam ipsorum diminuere substantiam. Hoc igitur sciens illorum insidiis suam ipsius legislationem opposuit; vetans autem hos suum servum manumittere, jussit manumissionem justa de causa apud magistratum in consilio approbari. Dicamus autem prius quid est consilium, & sic dicemus justas causas. Consilium est confessus clarorum virorum certo anni tempore constitutus. Fiebat autem hoc consilium non solum Romæ, sed & in provinciis: constituebatur autem in tempore conventus. Et quid est conventus? certum tempus ad dissolutionem controversiarum introductum: Romani enim totum fere annum in bello gerendo impendentes, quodam tempore ab hyeme, & his quæ in ipsa sunt, difficultatibus impediti, quoniam quidem in communi vita non licebat esse sine litibus, dimissis armis judiciis vacabant; & multos ad hoc iudices constituebant qui dirimerent ipsorum controversias, qui dicebantur recuperatores, quia per eos unusquisque debitum recipiebat. Dicebatur autem tempus illud a conveniendo conventus, quoniam convenire est congregari. Congregabantur autem in idem iudices & rei: in ultimo autem die conventus ha-

Tom. II.

bebatur consilium. In provinciis hoc modo. Procebat magistratus, & sedebat in suo tribunali; & cum ipso XX. viri, qui dicebantur peregrini recuperatores, quia per eos mancipium naturalem libertatem recipiebat (nosti enim naturam omnes liberos produxisse) & apud hos allegabantur manumissionis justæ causæ a manumittentibus. Habebatur autem & Romæ consilium uno die conventus, prætor sedente in suo tribunali, & confidentibus cum ipso quinque senatoribus, & quinque equitibus Romanis. Equitum autem Romanorum dignitas minor erat quam senatorum.

Quoniam dictum est de consilio, dicamus & de justis causis. Justa est causa, quando minor XX. annis vult patrem, vel matrem manumittere: quos fecit quidem natura filio parentes, voluntas autem domini servos reddidit. Et quo modo provenit hunc quidem in servitute natum liberum esse & Romanum, parentes autem sub filii esse dominio? Fac tres sub uno & eodem esse dominio, morientem autem dominum instituisse filium heredem minorem XX. annis, & hoc modo suorum parentum cum aliis rebus dominum ipsum esse factum; deinde cum nollet filius in servitute parentes suos videre contumelia affectos, manumisit hos in consilio. Justa est causa etiam si quis dicat: filius est meus naturalis, filia mea est naturalis. Facito enim fuisse aliquem captum amore suæ ancillæ, & habuisse ex ipsa filium, vel filiam; servum fuit, quod natum est, ut ex servo utero progressum. Rursus & illa justa causa est, si quis frater meus est naturalis, & soror mea naturalis. Quoniam enim meus pater servæ suæ mixtus habuit filios, quos non manumisit, illo autem mortuo, horum ego dominus jure sum factus, & hos propter naturalem liberavi cognationem: Justa causa est. Item si quis dicat: pædagogus meus est, vel nutrix, vel educator, vel alumnus, vel alumna, & communiter dictus connutritus, vel connutrita, hoc est, collactaneus. Idemque est si servum manumittere volo procuratoris habendi gratia, ad hoc ut liber factus citra impedimentum omnes meas res gubernet: vel ancillam manumisi matrimonii causa, hoc est ut, capiam ipsam in uxorem, quoniam enim inter liberum & servum non constituuntur nuptiæ, ideo ipsam manumisi. Is autem, qui manumittit matrimonii causa, intra sex menses debet ipsam ducere uxorem, nisi justa causa impediatur: Veluti, quando senator fuit manumissor, nam senator libertinam uxorem ducere non potest: qui autem manumittitur procuratoris habendi gratia, debet major esse decem & septem annis. Quum semel autem justa causa in consilio approbata est, sive vera sit, sive falsa, non retractatur manumissionis probatio. Dum enim approbatur, contradicere licet, & hujus dationem prohibere: quæ probata postquam est, non creditur ei, quicumque dicit justam causam esse fictam.

§. Justæ.

§. Semel.

§. Cum ergo.

Postquam autem diximus minorem XX. annis

N n n

nis

nis manumittere non posse, nisi justam dixerit causam in consilio, hinc absurdum quiddam oritur. Evenit enim ut is, qui quatuordecim annos habet, possit legata relinquere multi precii, & testari, & heredes instituere, & quo vult modo de sua ipsius hereditate disponere, servum autem X. aureis aestimatum non possit manumittere: Ridiculum igitur jus, quod quidem majora largitur, minora autem non permittit. Quod utique non ferendum existimatur, ut quis omnia quidem sua bona in quem vult transferat, manumittere autem servum unum non possit. Ideo sacratissimus noster Princeps motus tali juris absurditate iussit ut, sicut de aliis rebus disponit adolescens testator pro voluntate, sic & suos servos XX. annis minor manumittere in testamento permittatur. Quoniam autem inestimabilis res apud Romanos est libertas, & id propter ante vigesimum annum Ælius Sentius libertatem dari vetuit, ideo mediam quandam viam ipse ingressus non aliter concessit minori XX. annis testamento dare libertatem suo servo, quam si XVII. annum impleverit, & attigerit XVIII. Cum enim veteres majori XVII. annis patrocinari concederent aliis: quare non dicamus ipsius iudicii stabilitatem ad suum servum servitute liberandum non ei prodesse? Qui enim adeo sapit ut alios patrocinio juvare possit, is haud dubie & sibi recte consulat. Ergo minor XX. annis inter vivos quidem non manumittet, testamento autem post XVII. annum hoc faciet. Sex enim anni cum sint a quartodecimo usque ad vigesimi impletionem, Princeps in primis tribus annis usque ad decimumseptimum prohibitionem servavit Ælii Sentii, post decimumseptimum vero hoc fieri concessit.

T I T. VII.

De lege Fusia Caninia.

Ælius quidem Sentius minori XX. annis domino suum servum liberare non concedebat: erat autem alia lex de manumissione differens Fusia Caninia, quæ in universum manumitti volebat testamento, hanc autem legem clementissimus noster Imperator ut libertati adversantem, & invidentem manumissioni per suam sustulit sanctionem, inhumanum esse iudicans vivos quidem habere licentiam omnes suos servos manumittendi, nisi qua causa impediatur; (ut si manumissor sit minor XX. annis, vel in fraudem creditorum manumittat) morientibus autem non concedi suos servos absque impedimento manumittere.

T I T. VIII.

De his, qui sui, vel alieni juris sunt.

Completa est nobis prima personarum divisio, in qua dictum est hominum quidem aliquos esse liberos, aliquos autem servos, &

servitute quidem esse individuum quiddam esse, libertatem autem in duo dividi: quosdam enim esse ingenuos, quosdam autem libertinos: & quidem ingenuitatem esse individuum, libertinitatem autem olim in tria genera dividi. Quoniam libertinorum aliqui fiebant cives Romani, aliqui autem Latini Juniani, aliqui dedititii. Addidimus etiam conditionem Dedititiorum, & Latinorum diversis constitutionibus esse sublatam a clementissimo nostro Principe: ut reliquum sit libertinitatem esse unius speciei, sicut est ingenuitas. Dicatur & de secunda personarum divisione: Hominum enim quidam sunt alieni juris, quidam autem sui. Dicamus igitur prius personis, quæ alieno juri subjectæ sunt. Hinc enim & facilis erit cognitio de his, quæ sunt sui juris: quæcunque enim non in his numerantur, manifestum esse eas in sua potestate. Potestatem autem habemus vel in nostros servos, vel in nostros liberos. Ac prius videamus de his, qui sunt in potestate suorum dominorum.

Est autem potestas summa licentia. Hæc autem in servos potestas juris gentium est: non solum enim apud Romanos hæc in usu habetur, sed & apud alias gentes. Et est maxima hæc in servos potestas, quum vitæ, necisque potestatem habeamus in ipsos, & liceat nobis impune hos occidere; & quodcumque unquam per servos acquiritur, hoc domino acquiritur: Hodie autem nulli hominum sub Romano agenti imperio licet sine causa legibus cognita occidere suum servum.

Ac neque etiam supra modum contra ipsum sævire. Constitutio enim Antonini Principis jubet, eum, qui sine causa justa suum servum occidit, sic puniri, ut si alienum servum interfecisset. Est autem justa causa, si dominus deprehendit suum servum suæ ipsius concubentem uxori; vel cum manus iniicere domino vellet, hic illum antevergens occidit. His enim de causis impunita cædes dimittitur. Non solum autem coercuit princeps injustam servorum occisionem, sed & excedentem sævitiam dominorum cohibuit alia constitutione, quæ ex tali occasione cœpit initium: Julius quidam Sabinus sævus admodum erat in suos servos. Non ferentes hi intolerabilem ipsius acerbicatem, relicto domino, partim quidem ad sacras ædes confugerunt, partim ad statuas principis: prætereunte illac Ælio Marciano provinciæ præside, invocarunt ipsius auxilium. Hic autem cum interrogasset: simul cognovit eorum conditionem, & causam talis accessus didicit. Non habens autem legem talem casum decidentem, interrogavit principem, quid oporteret facere, omnia ut gesta erant exponens. Princeps ad ea commotus rescripsit non temere credendum esse servis expostulantibus in dominos (natura enim servus domini hostis) sed iudicem eos convocare, & cognoscere debere quid controversiæ sit inter ipsos: ut si visa fuerit non ferenda dominorum sævitia, necessario cogantur domini eos, quos tam dure habent, bonis condi-

S. In potestate.

S. Sed major.

ditionibus vendere, & precium accipere. Propter hoc autem dixit, bonis conditionibus: ut ne dominus aliquando infensor servo conditiones venditioni graves imponat: patet forte, ut ipse sit in vinculis, vel nunquam manumittatur, vel habitet in regione gravissimi coeli, cui non ille assueverit, & detur licentia domino vendenti ex compacto puniendi etiam post venditionem servum. Recte autem & illud princeps addidit, & vendendum servum, & dandum precium domino: ut scilicet servus per venditionem molestus fugiat dominum, dominus autem non lædatur venditione servi precio recepto. Nec est, quod indignetur dominus non permitti sibi imperare servis: nam princeps etiam invitos subditos beneficio afficit. Futurum enim erat forte, ut servi desperatione se ipsos occiderent vel etiam fugientes dominum læderent in precio. Ergo utrisque providit, & dominis & servis; expedit enim reipublicæ, ne quis male sua utatur re. Sunt autem talia constitutionis verba ad Ælium Marcianum rescripta: Dominorum potestatem illibatam esse decet in servos; nec oportet hoc jus transgredi: hoc est, non oportet quicquid unquam dominici juris diminui. Confert & dominis ferri opem servis male acceptis a dominis, vel ex ira intolerabili, vel fame, vel injuria; unde non oportet negare jus petentibus servis. Cognosce igitur de querela eorum, qui ex Julii Sabini familia confugerunt ad statuas. Et si querens inveneris inhumanius habitos a Sabino, quam decebat, vel ad turpissimam ipsos tractos actionem: venundari jube: sic tamen, ut non revertantur in ejus, qui eos vendidit, potestatem. Si enim dictus Sabinus in fraudem hujusmodi constitutionis facere quidquam tentaverit, prima quidem fronte servos vendens, sed clam inito pacto, ut hi rursus sibi reddantur: severissimus talia peccanti, & ejus constitutionem circumvenienti princeps senietur.

T I T. IX.

De Patria potestate.

COgnovimus in precedentibus nobis esse potestatem in nostros servos, & in nostros liberos: Cum dictum autem sit de nostra in servos potestate: restat dicere de potestate in liberos. In potestate habemus nostros liberos, quos ex justis nuptiis præcreavimus. Et quid sunt nuptiæ? viri, & mulieris conjunctio individua vitæ consuetudinem continens. Hoc autem jus potestatis, quod habemus in nostros liberos, solum Romanorum proprium est: nullus enim alius in suos liberos talem habet potestatem, qualem Romani. Ergo juris civilis est hoc institutum. Nam potestas, quam in servo habemus, juris est gentium. Qui ergo ex me nascitur, & mea uxore in mea potestate est; sicut natus ex eo, qui mei juris est, & ex ipsius uxore, hoc est, meus nepos, & mea neptis similiter erunt in mea potestate. Idem & de pronepotibus, & abnepotibus, & de

cæteris deinceps. Qui tamen ex filia mea nascuntur, non subiiciuntur potestati avi materni, hoc est meæ, sed erunt in sui patris potestate.

T I T. X.

De Nuptiis.

Justas autem nuptias inter se contrahunt Romani, quum ea, quæ de nuptiis legibus constituta sunt, custodierint. Oportet autem mares quidem puberes esse, fœminas autem viri potentes: hoc est, illos quidem transgressos esse XIV. annum; has autem majores esse XII. annis. Hæc autem dicimus sive filiifamilias, sive patresfamilias sint, qui ad nuptias coeunt. Sed in filiifamilias, & aliud quiddam requirimus, consensum scilicet parentum, quorum in potestate sunt qui conjunguntur. Hoc enim debere fieri & civilis, & naturalis ratio postulat. Civilis quidem propter Romanorum proprietatem, hoc est potestatem. Naturalis autem; quoniam justum est, eos, qui nutriverunt usque ad hanc ætatem, videlicet parentes, hoc haberi dignos honore, hoc est, ut nuptias comprobent. Oportet autem patris præire jussionem, hoc est oportet patrem consentire. Unde & illud in quæstionem venit. Furiosi patris filius vel filia ad nuptias venire festinabant, non enim desinit habere in potestate filios furiosus pater, quoniam non sobria ratio patris in potestate facit patribus esse liberos (ut nos dicamus privatum patrem una cum intellectu perdere & in liberos potestatem) sed potius liberi ex justis nuptiis geniti. Volebant igitur liberi ad nuptias venire: filiifamilias autem existentes patris indigebant consensu; consentire autem furiosus non poterat: quærimus igitur, an possint. Et si quidem dicimus consensum esse, quum specialiter dicit pater, contentus sum facto: talem in furioso consensum præberi morbus non concedit. Si autem acceperimus consensum esse, cum pater rem videt, & non contradicit, sine impedimento nuptiæ procedent. Sed hoc non est verum: furiosus enim tacens non consentit; ille enim tacens consentit, qui sentiens factum adversari potest, nisi hoc placet. Factus autem furiosus tacet quidem oppressus a morbo, sed non ut placide quiescens. Quoniam igitur multæ circa hæc jura quæstiones fuerunt, facta est constitutio nostri Principis rescindens ambiguitatem, & permitteus filio furiosi sibi capere uxorem, & patris consensum non expectare: sicut & filia, nam de filia minime dubia res erat, servatis scilicet quæ divali constitutione continebantur. Quoniam autem diximus justas nuptias esse, quando Romanus Civis transgressus XIV. annum ducit uxorem Romanam, Civem majorem XII. annis; an & si quis in uxorem acceperit suam matrem, vel sororem, vel filiam, justæ sint nuptiæ? Et dicimus, minime: Sunt enim nuptiæ quædam prohibitæ, & ut hanc rem totam melius percipias, tene hæc tanquam

S. Ergo non.

in prævia quadam notione. Cognatio nomen est generale, dividitur autem in tria, in ascendentes, & descendentes, & transversales. Et ascendentes quidem sunt, qui nos genuerunt, ut pater, mater, avus, avia, & his etiam superiores: Descendentes autem ex nobis geniti, ut filius, filia, nepos, neptis, & his etiam inferiores: Transversales autem, qui neque nos genuerunt, neque ex nobis geniti sunt, sed qui eandem generationem, & radicem cum nobis participarunt, ut frater, soror, patruus, sive *θεῖος*, avunculus, amita, sive *θεῖα* matertera, fratris *ἀνεψίος*, *ἀνεψία* sororisve filius, & filia, & his deducti: Transversalis autem cognatio dividitur in duo, in agnatos & cognatos: Et agnati quidem sunt ex masculina linea nobis conjuncti, sicut frater germanus, & soror germana; & filii ex fratre; & ex filio fratris nepos, neptis; vel patruus, & ex hoc filii; & ex filio patris nepos neptis, vel amita. Et paucis, quandiu non inventa sit muliebris persona, quæ sit causa cognationis, dicitur ex ordine provenire agnationem. Cognati autem ex fœminina linea nobis cogniti, sicut frater ex eadem matre, non autem eodem patre, & qui ex hoc descendunt; vel soror uterina; sive etiam consanguineæ sororis filii, & ipsi enim cognati sunt, quoniam sororis persona dividit agnationem. Agnati dicuntur etiam legitimi & cognati, videlicet naturales. Cognati autem soli naturales, non etiam legitimi: quos enim jus novit, hos novit & natura; quos autem natura cognoscit, non omnino jus cognoscit. Ipsa autem cognatio dupliciter contrahitur, vel natura, vel jure, sive adoptione. Et natura quidem, quando ex justo matrimonio filii proveniunt. Adoptione autem, quum habens quis filium, accipit alium aliquem in adoptionem. Sic enim adoptatus, filii mei naturalis & fratris sui adoptivi est agnatus, est autem & cognatus. Quos enim adoptio agnatos ei facit, hos efficit & cognatos: etenim legitimus actus, hoc est, adoptio facile conjungitur agnationi, quæ legitima est & ipsa: legitima enim legitimis conjunguntur. Cæterum agnatio conjuncta adoptioni trahit secum & naturam, hoc est, cognationem; & quos agnatos vocat adoptatus, hos etiam cognatos nominat. Quos autem debebat cognatos vocare, siquidem naturalis esset mihi filius, hos adoptivus neque agnatos, neque cognatos vocat: quod enim natura cognatum est, adoptione nihil esse existimatur. Posteaquam tibi hæc prævisa sunt, specta deinceps quod propositum est. Dicebamus in superioribus non semper a Romano Romanæ conjuncto, justum contrahi matrimonium, quia sunt, quæ impediunt. Et quidem inter ascendentes & descendentes nuptiæ impediuntur in infinitum. Non potest enim quis accipere in uxorem suam matrem, vel aviam, vel filiam, vel neptem, sive naturales sunt, sive adoptivæ, etiamsi adoptio soluta sit per emancipationem; erubescit enim adoptivam pristina patris & avi appellatio.

Etiam inter transversales personas est aliquod impedimentum, sed non perpetuum. Ecce enim inter fratrem & sororem non contrahitur matrimonium sive germani sunt, sive uterini; eodem modo autem sive solum germani, sive solum uterini. Si autem sit mihi adoptiva soror, quandiu permanet adoptio, nuptiæ impediuntur; hac autem dissoluta, quod ego vel illa fuerit emancipata, citra impedimentum nuptiæ contrahentur. Quoniam enim adoptio legitima existens per emancipationem pariter legitimam & ipsam dissoluta est, jure nullam speciem habeo erga ipsam cognationis. Antea equidem, quoniam ambo eramus filii familias & in unius potestate agnatam ipsam vocabam & cognatam; dissoluta vero adoptione per emancipationem, agnatam ipsam non vocabo. Non amplius enim legitima adoptio obtinet in ipsa legitimam agnationem, hoc est, cognationem: sublata autem agnatione tollitur & cognatio. Postea vero quam agnatam ipsam vocare non possum, jure neque cognatam. Ideo si quis suum generum in adoptionem vult capere, debet prius filiam emancipare. Si autem quis habens filium nurum velit adoptare, emancipare prius debet filium: si enim hoc non fecerit, adoptione generi vel nurus matrimonium dissolvitur, inveniuntur enim fratres; inter fratres autem neque, si sint adoptivi, contrahitur matrimonium.

Fratris mei vel sororis meæ filiam matrimonio jungere non licet, sed neque horum neptem & si quarto gradu sit, ex quo tamen gradu possum uxorem ducere, veluti filiam patris *θεῖα*, avunculive, vel amitæ *θεῖα*, & matertera: Regula enim sit tibi hæc universalis; Cujus personæ filiam non possum uxorem ducere, hujus neque neptem. Si autem naturalis pater meus puellam aliquam adoptaverit, nata autem sit ex hac filia: possum ducere hanc uxorem. Quoniam cognata mea est hæc ex fœminina linea; diximus autem naturalem cognationem pro nulla haberi in adoptione.

Duorum fratrum, vel fororum liberi, vel fratris & sororis non possunt inter se matrimonio conjungi.

Amitam meam (amita autem est patris mei soror) non possum ducere uxorem, licet adoptiva sit, neque materteram (matertera est, quæ matris soror est) quoniam matrum loco habentur. Hac ratione neque magnam amitam, neque magnam materteram ducere poterò, quoniam aviarum locum obtinent. Est autem magna amita avi mei soror, quam meus pater amitam, ego autem magnam amitam voco; magna vero matertera soror meæ aviæ, quam mea mater materteram vocat, ego autem magnam materteram. Dicitur est supra de amita, me non posse hanc uxorem ducere, neque si sit adoptiva; non autem hoc idem placuit in matertera. Et quomodo contingit esse adoptivam amitam, vel magnam amitam adoptivam? Sic v. g. paternus avus meus habens filium meum patrem, puellam quandam adoptavit; & meus quidem pater vocabat ipsam adoptivam sororem, ego autem

§. Inter eas.

§. Fratris.

§. Ejus vero.

§. Duorum.

§. Item amitam.

tem

tem adoptivam amitam. Magna autem amita adoptiva quo modo contingit? Fac proavum meum paternum habere filium mihi avum, & adoptivam quandam in filiam, quam meus avus vocabat adoptivam sororem, meus autem pater adoptivam amitam, ego autem magnam amitam adoptivam. Propter hoc autem in amita addita mentio adoptionis; non item in matertera: quoniam cum per masculinam lineam mihi illa conjungeretur, inveniebatur agnata; & eadem erat cognata: qui enim agnatus est, is omnino est & cognatus. In matertera autem adoptiva non impediuntur nuptiæ: quia enim per femininam lineam me contingit, ideo mihi tantum cognata est: & ex adoptione nullo jure mihi jungitur cognationis propter regulam, qua dicimus, cognationem, quæ natura contingit, pro nulla haberi in adoptione. Quando igitur cum hac nuptiæ non prohibentur, propterea in fingenda exempli specie casum non posui adoptivæ materteræ. Sed quo modo contingit id fieri, ut habeam adoptivam materteram? tali scilicet modo. Avus meus maternus filiam habens meam matrem, adoptavit quandam in filiam, quam mea mater vocabat adoptivam sororem, & ego voco adoptivam materteram.

§. Affinitas.

Diximus jam de nuptiis per cognationem impeditis: sunt & aliæ quæ non jure cognationis, sed veneratione affinitatis minus procedant. Affinitas autem est necessitudo personarum, quæ ex matrimonio nobis conjunguntur citra cognationem. Ut, non possum ego capere in uxorem meam privignam, vel nurum, quia filiarum loco sunt. Et nurus quidem est filii uxor, privigna autem meæ uxoris filia: oportet autem addere verbum (olim) & dicere, non possum capere in uxorem nurum, olim meam vel meam olim privignam; apponentes enim (olim) ostendimus non subesse personas, quæ fuerunt causæ affinitatis. Et tamen neque sic possum eis conjungi, etiam mortuis personis, per quas fuit affinitas, & veneratione affinitatis abstinemus a conjunctione. Si enim dixerò, meam olim nurum, ostendo mortuum esse filium quidem meum, ipsius olim maritum. Si vero dixerò meam olim privignam, ostendo mortuam esse matrem ejus, uxorem meam. Si enim adhuc illa mea est nurus, hæc autem privigna, majori prohibitus sum ratione hanc ducere: inveniretur enim, vel vir habens duas uxores, vel mulier habens duos viros. Si enim accepero in uxorem meam nurum, illa & me habebit & meum filium, maritos. Sin autem meam privignam: eveniet mihi duas uxores habere: eam quæ nunc uxor mihi est, & ipsius filiam, meam privignam. Capitale autem constitutum est supplicium contra duplex matrimonium contrahentes. Nullus igitur majore punitione neglecta (ea est capitale supplicium) tractat de minore & dicit impeditas esse nuptias propter affinitatis reverentiam. Non possum accipere in uxorem focrum olim meam, vel meam olim novercam, quoniam matris lo-

§. Socrum.

cum obtinent. Et focus quidem est uxoris meæ mater; Noverca autem patris mei uxor, ex qua non sum natus. Addidi autem & hic (olim) ut ostendam non extare personas, quæ causam dedere affinitati, quia mortua sit meæ uxor, vel meus pater. Si enim adhuc vivant: duplicatio introducit matrimonii. Si enim uxorem duxero meam focrum, invenior duas habere uxores, focrum, & ipsius filiam. Si autem novercam: reddetur illa duarum personarum uxor, patris mei, & mea ipsius. Scis autem capitale esse duplex contrahere matrimonium.

Vir habens filium ex Titia accepit in uxorem mulierem habentem filiam ex Titio; vel contra, ille quidem habebat filiam, hæc autem filium: horum filii vulgo dicti ἀλλοπρόγονοι. Igitur inter se privigni recte contrahunt, etiam si frater, vel soror ipsis nata sit ex contracto post ipsos natos matrimonio.

Mea uxor dissoluto mecum matrimonio per repudium, viro alteri conjuncta habuit ex hoc filiam: quærimus an ipsius filiam possum ducere uxorem. Et dico hanc non esse privignam (privigna enim est, quæ ante meas nuptias est nata) tamen propter honestatem abstinendum est mihi ab ipsius nuptiis. Nam & scæmina sponsa mei filii non fuit mihi nurus, nuptiis non consecutis. Neque patris mei sponsa fuit mihi noverca, nuptiis impeditis: & quantum ex dictis patet, poteram has jungere matrimonio. Sed & hic honestatis gratia rectius facere nos ait Julianus, si tales nuptias non contraxerimus.

Certo autem & cognatio servilis impedimento est matrimonio, ut, manumissus est aliquis cum sorore: quærimus, an permittantur nuptiæ fieri inter ipsos; Et quantum quidem ad juris subtilitatem non existimatur aliqua inter ipsos esse cognatio; veruntamen jure sanguinis conjunctio prohibita est. Sunt & aliæ personæ, quas diversarum causarum gratia non possum matrimonio copulare: has autem in Digestis five Pandectis ex multis veteribus collectas referri Divus noster mandavit Imperator.

Si autem quis contra ea, quæ dicta sunt, coierit, non reveritus ascendentium, vel descendentium cognationem, neque ex transverso impeditas personas, neque habens rationem impeditas affinitatis, & contemptui habens cognatos simul manumissos: neque ipse vir, neque illa uxor vocabitur. Sed neque nuptiæ erunt quod ita gestum fuerit; neque dos quod inde datum. Sed quoniam hæc incontinentium cohibere non possunt cupiditates, majorem poenam lex imponit. Dicit enim eos, qui ex tali coitu nascuntur, in potestate patris non esse; & quos natura largita est, jus ignorat, ut non natos ex ipsius instituto, sed (quantum pertinet ad patriam potestatem) tales sunt, quales esse contingit vulgo conceptos. Etenim neque hi patrem habere intelliguntur, quando incertus hic est propter multitudinem coeuntium, unde solent spurios vocare,

§. Mariti.

§. Si uxor.

§. Illud.

§. Sunt.

re,

re, vel a græca voce ἀποβαδμῆ quasi σπερμαῖν, id est, sparsim concepti, vel a latinis notis S. P. quasi sine patre filii. Sequitur ergo illud ut tali dissoluto coitu, nec dotis sit exactio. Nec tamen qui prohibitas nuptias contrahunt, solum dictas pœnas patiuntur, verum etiam alias, quas ex Imperatoris constitutionibus nosse licet.

§. Aliquando.

Sciendum est autem fieri aliquando ut aliquis cum primum natus est, patriæ potestati non subfit, subfit autem postea. Et quis nam est hic? Consuetudinem habui ego quadam cum muliere, quicum iustum contrahere matrimonium non vetabar, miscebar autem ipsi non tanquam uxori, sed tanquam meretrici forsitan vel pellici: Nati hinc liberi non sunt in potestate, quia matrimonium non præcessit; sed naturalis est filius: Hunc dedi postea curiæ, erit mihi in potestate. Idem est si concubui cum muliere, non ut uxore, quam habere me uxorem non jus impediit, sed absuit animus; natus hic filius non est in potestate. Si autem postea (quemadmodum dictavit sanctio clementissimi nostri Imperatoris) dotalia componantur cum ipsa; non solum nati ante dotalia, sed & postea, si quos nasci contigerit, erunt in mea potestate secundum ea, quæ continentur in divi nostri Principis constitutione.

T I T. XI.

De Adoptionibus.

Cognovimus in præcedentibus esse nobis in potestate liberos nostros ex iusto matrimonio nobis genitos; scire autem oportet hanc ipsam potestatem & in adoptivos extendi filios. Et quid est adoptio? legitimus actus imitans naturam ad liberorum solatium excogitatus. Forte enim non habens quis filios, quia non cepit uxorem; vel cepit quidem, sed liberos non procreavit; vel procreavit quidem, sed eos amisit; levare volens vel naturæ vitium, vel contingens infortunium relevare; cepit quandam in adoptionem; Hoc autem ideo dictum est, non quod solum adoptent illi, qui non habent filios. Nam etiam qui habent, sine impedimento adoptabunt, ut superius dictum est in illo casu, ubi diximus eum, qui vult generum vel nrum adoptare, oportere ut filium prius filiamve emancipet. Ergo in illo casu nisi nuptiæ prohibuissent, nihil impediabat actum adoptionis. Sed dixi hic ad solatium eorum, qui sunt sine liberis, introductam esse adoptionem, ut ostenderem quod, ut plurimum fieri solet.

§. Adoptio.

Adoptio vero, Romana vox, generale est nomen, quod in duo dividitur, in arrogationem, & ejusdem nominis adoptionem. Adoptio autem fit duobus modis, aut principali rescripto aut imperio magistratus. Imperatoris rescripto eos easve adoptamus, qui sunt sui juris, hæc autem adoptionis speciale dicitur arrogatio. Imperio autem magistratum licet ado-

ptare, qui quæve sunt alieni juris, five primum teneant apud naturales parentes gradum, qualis est filius vel filia; five inferiorem, qualis est nepos, neptis: hæc autem proprie adoptio dicitur generali nomine & speciali.

Sed olim quidem licebat omnino extraneam alieni juris personam adoptare; & qui in potestate erat patris naturalis, transibat in adoptivi potestatem: Hodie autem clementissimi nostri Imperatoris constitutio extat, jubens, quam quis extraneum adoptat, non dissolvi naturalis patris potestatem; neque quicquam transire ad patrem adoptivum; neque esse ipsius in potestate filium; & si successionem ab intestato in res adoptantis ipsum eadem constitutio ipsi tribuerit. Si autem naturalis pater non extraneo alicui, sed suo focero dedit hunc in adoptionem, qui erat ipsi avus maternus; vel si ipse, qui emancipatus sit, deinde liberos procreavit: & natum tibi post emancipationem filium patri quidem suo, avo autem paterno ejus, qui adoptatur, dedit in adoptionem. In his casibus, quoniam in unam & eandem personam concurrunt & jura naturalia, hoc est ea, quæ ex generatione, comparantur & jura adoptionis: sine controversia filius erit in potestate patris adoptivi copulatus ipsi & lege & natura: & in familia & potestate erit hujus patris adoptivi.

§. Sed hodie.

Sunt igitur multæ differentiæ arrogationis, & adoptionis; & prima hæc: Arrogatio quidem fit apud Principem, adoptio autem apud magistratum. Secunda differentia, quod arrogatio quidem locum habet in his, qui sui juris sunt, adoptio autem in iis, qui sunt juris alieni. Est & tertia differentia. Impubes sui juris non poterat olim adoptari; ad extremum autem id concessum est fieri; sed quædam hic observanda sunt. Quando igitur per principale rescriptum impubes sui juris adoptatur, oportet quærere si honesta aliqua causa adoptionem constituit, hoc est, non propter turpem amorem futurus pater velit adoptare. Item an hoc pupillo expediat, vel non expediat. Fortassis enim egens est adoptivus pater, vel interdum prodigus; pupillus autem dives. Et si unum ex ipsis apparuerit, non procedet adoptio: Oportet etiam præterea ut caveat arrogator personæ publicæ, hoc est tabulario, se, si contigerit adoptatum impubrem mori, restitutum illis bona: qui, si non esset adoptatus, venturi erant ad ipsius successionem. Sed neque aliter talem impubrem emancipare potest arrogator, nisi iusta emancipationis causa demonstrata: Quid enim quod vel insidiatus est adoptivo patri? vel aliud quid fecit, quo se dignum reddidit emancipatione? Sic tamen emancipabitur: ut ipsi videlicet reddantur bona, quæ ille adoptivo patri acquisiverat. Si autem decedens adoptivus pater cum exheredaverit, vel etiam adhuc vivens injuste emancipavit: jubetur quartam partem suorum bonorum ipsi relinquere, detractis scilicet bonis ad patrem adoptivum translatis, & quorum ipsi lucrum

§. Cum autem.

acquisivit post adoptionem. Omnia autem hæc in eo impubere filiofamilias, qui adoptatur, cessant: primum, quia nihil habere videtur ipse filiofamilias, deinde quia pater potest hæc curare, & sic ipsum præbere adoptandum.

§. *Mino-*
1877.
Diximus tres differentias, dicamus convenientias arrogationis, & adoptionis, ubi enim differentia, omnino erit & convenientia. Est autem prima convenientia hæc: Oportet adoptantem esse majorem natu eo, qui adoptatur, quoniam ad imitationem naturæ inventa est adoptio; natura autem senio rem filio patrem cognoscit. Putatur enim monstrum esse, & a natura alienum dicere, filium esse natu majorem patre. Hæc autem tam in alieni juris, quam in sui juris hominibus procedunt. Oportet sane ut pater decem & octo annis præcedat, talis enim ætas dicitur plena pubertas, quando etiam iis, qui sero pubescunt, habitus corporis tunc omnino concurrat. Est autem secunda convenientia in his: Possum enim loco nepotis, vel neptis, aut pronepotis & proneptis, vel etiam deinceps adoptare, etiam si non habeo filium.

§. *Licet.*
Illud autem, quod sequitur, non convenientiæ, sed magis differentiæ proprium est, quæ est tertia. In his enim, qui sui juris sunt, non procedit. In locum enim nepotis tam alienum filium adoptare possum, quam alienum nepotem in loco filii. Neque enim necessarium est sequi me ordinem, qui apud naturalem patrem invenitur. Est & quarta convenientia, si quis loco nepotis aliquem adoptaverit, tanquam natum ex suo filio naturali, vel adoptivo: oportet omnino & ipsum filium consentire; quoniam enim mortuo eo, qui adoptavit, adoptatus transiturus est in illius potestatem, ex quo nativitate ipsi effinxit adoptio, id propter oportet medium consentire, ut ne invito sibi suus heres agnoscat. Si tamen contra habens quis filium, & ex hoc nepotem dat alteri nepotem adoptandum, non necesse est filium consentire.

§. *Et tam.*
Extat quinta convenientia arrogationis, & adoptionis in his: quem enim non extraneum adoptavero per arrogationem, vel per adoptionem, vel apud Imperatorem, vel apud prætorem, vel magistratum, possum eundem in adoptionem dare alteri. Sicut enim in plurimis sic & in hoc naturam imitantur arrogatio & adoptio.

§. *Sed si quis.*
Sextam convenientiam arrogationis & adoptionis dat nobis eunuchus; Hæc autem sic præconsideres licet: eunuchus nomen est generale, quod secatur in tria, Eunuchorum enim aliqui sunt spadones, aliqui castrati, aliqui thlibiæ. Et spadones sunt, qui propter aliquod vitium, vel frigiditatem genitalibus partibus nocentem liberos generare impediuntur, unde liberati generant: Thlibiæ autem, qui a nutrice vel matre casu elisionem testiculorum passi sunt: Castrati autem sunt, in quibus facta est sectio genitalium partium: his præconsideratis quod reliquum est specta: Quæsitum est an eunu-

§. *In plurimis.*
chus possit adoptare. Et dicimus castratos quidem & thlibias non adoptare; neque eum, qui sui juris est, apud Imperatorem; neque eum, qui alieni est, apud magistratum. Quibus enim natura negavit filios generare, his & jus incedens per naturæ vestigia: desperata enim his liberorum procreatio. Spado autem, quoniam spes inest (par enim, cum vitium recesserit, posse filios suscipere) adoptabit tam filiumfamilias, quam qui sui juris est. Sed spado filiumfamilias adoptatum non habebit in potestate; omnino enim adoptatus erit extraneus. Quo modo enim spado avus esse paternus vel maternus possit? Nisi forte quis dicat, spadonem non solum illum esse, qui a principio non potuit filios gignere, sperabat autem, sed & illum, qui olim quidem poterat: ad postremum autem propter morbi casum eo adductus est, ut jam non possit procreare.

§. *Sed et illud.*
Est & septima convenientia, quam facit mulier: Mulier enim neque per arrogationem, neque per adoptionem, potest aliquem adoptare. Adoptio enim dat nobis in filium potestatem, hæc autem naturales filios in potestate non habet: jus autem naturam sequitur. Merito igitur non adoptabit aliquem, nisi utique ex indulgentia Principis ad solatium amissorum filiorum voluerit adoptare. Ergo non habens filios mulier, neque per principale scriptum adoptabit. Præter dictas differentias est & illa: si arrogavero aliquem habentem filium in potestate, sequitur ipsum filius; & unus quidem erit apud me loco filii, alter autem loco nepotis. Si autem filiumfamilias, cui sit filius, adoptavero, ipse solus transibit in potestatem, suum autem filium relinquit apud naturalem avum. Et ratio manifesta: quoniam filiofamilias habere in potestate non poterat. Quod vero habens filium in potestate, si fuerit adoptatus, trahat secum filium suum, inde patet: quod Augustus non prius Tiberium successorem sibi postea in imperio adoptavit, quam is Germanicum adoptasset: nam cum vellet Tiberium quidem habere loco filii, Germanicum autem loco nepotis, idque una fieri adoptione: perfecit ut Germanicus antea a Tiberio adoptaretur, postea sic ipse Tiberium adoptavit.

§. *Fœminæ.*
Suum aliquis servum adoptavit: quærimus an rata sit adoptio, vel quid hinc efficiatur? Et dicunt antiqui Catonem dixisse, adoptionem quidem non valere (in liberis enim hæc procedit). Adoptio autem, quamvis ut adoptio non sit rata, tamen servum liberum ostendit. Nam qui servum voluit adoptare, manifestum est hunc studuisse, ut tacite liberaret ipsum a servitute. Hic igitur quod quidem pronuciavit non fecit; quod autem non cogitavit, perfecit. Unde commotus Divus noster Imperator, cum accessisset quidam in curiam, & dixisset in actis de servo quodam, filius meus est: respondit his verbis: servum quidem filium non esse, defuisse autem servum esse.

§. *Illud proprium.*
§. *Apud Catonem.*

T I T. XII.

*Quibus modis jus Patriæ potestatis
dissolvitur.*

Perceptum quidem est ex præcedentibus quos habeamus in potestate, servos videlicet, & liberos nostros tam adoptivos quam naturales. Recensuimus postea arrogationis differentias & convenientias (sunt enim differentia quidem sex, convenientia autem septem). Videamus nunc quo modo potestas, dissolvatur: quod enim aliquo modo contrahitur, hoc & aliquo modo dissolvitur. Solvit autem potestatem in servos modus manumissionis; quot vero modis fiat manumissio, prædiximus. Mors enim domini non liberationem a servitute, sed mutationem domini profitetur. Potestas autem in liberos pluribus modis dissolvitur. In primis enim parentis mors sui juris facit filium. Debes autem scire parentes dici omnes ascendentes, liberos autem omnes descendentes. Quod dictum est, mortem patris ostendere filium sui juris, recipit quandam distinctionem. Nam si pater est mortuus, sane filius & filia sui juris efficiuntur; mortuo autem avo non omnino nepotes & neptes fiunt sui juris. Oportet enim videre, quo tempore avus sit mortuus. Et nisi persona media sit inventa, hoc est filiusfamilias: nepotes, qui erant in avi morientis potestate, erunt in patris potestate avo mortuo: recident enim in sui patris potestatem: Si vero persona media aut mortua est antequam pater, vel a potestate ipsius liberata est: tunc nepotes, quoniam non recidunt in ipsius potestatem, sui juris fiunt. Dissolvit autem in filium potestatem & patris deportatio. Si quis enim alicujus criminis accusatus convictus fuerit, & receperit talem sententiam magistratus, volo te deportari in illam insulam: statim lata sententia jus privat ipsum civitate & rebus, & fit peregrinus, Romana civitate privatus. Hoc modo, ut ipsius morte, sic ob deportationem definit filius esse in potestate: Romanus enim filius non potest esse in potestate peregrini, soli enim Romani filios habent in potestate. Si autem & filius fuerit deportatus, definit esse in potestate: peregrinus enim in Romani potestate esse non potest. Si tamen ex indulgentia principis revocatus receperit civitatem: omnia ipsi secundum pristinum statum restituuntur. Si vero deportatus quidem non fuerit, sed relegatus pater: (dixit enim magistratus, relego te in illam insulam) non aufert jus a patre civitatem; ideo permanet in gradu, habens subjectos filios. Et e contrario filii si relegati fuerint, non liberantur a patris subjectione.

§. Cum an-
tem.

§. Pæne. Accusatus quis fuit alicujus peccati, deinde convictus est peccatæ; & magistratus pronuntiavit, mitto te in metallum, vel trado te bestiis: hic statim servus fit pænæ, excidens non solum civitate, sed & libertate: & hoc modo sui juris fiunt ejus liberi.

Filiusfamilias militavit, vel factus est senator, vel etiam consul; manet nihilominus in patris potestate: militia enim vel consulatus dignitas sui juris filium non facit. Si autem factus sit patritius filiusfamilias: tunc ex constitutione nostri Imperatoris una cum acceptis patritiatus codicillis a patria potestate liberatur. Quis enim ferat patrem quidem posse per emancipationem tollere potestatis vinculum; Imperatoriam autem celsitudinem non posse eum ex patria potestate eximere, quem sibi patrem elegit?

§. Filiusfamilias.

Contigit meum patrem captivum fieri ab hostibus, & factus est videlicet servus hostium: quarimus utrum ego capti filius mei juris sum an alieni? Et quidem non possum me mei juris dicere propter spem postliminii. Postliminium autem est jus quoddam reversis ab hostibus restituens omnem pristinum statum. Cur autem dicatur postliminium, in progressu dicemus. Reversus pater recipiet liberos in suam potestatem; postliminium enim sic eum fingit, ut qui semper manserit in civitate, & nunquam sit egressus. Non possum autem dicere interea me ipsum in potestate aliena. Quomodo enim ego Romanus ero in potestate servi hostium? Ergo interea in suspensio erunt jura potestatis. Et si quidem revertetur pater, ero in ipsius potestate, si autem illic morietur, fiam mei juris. Et quod quidem fiam mei juris, mortuo ipso apud hostes, confessum est. Sed quarimus, ex quo tempore videar a potestate liberari: utrum ex quo captus est, an ex quo mortuus est apud hostes. Et sane nonnulla est differentia, & quidem magna. Fac enim quempiam habere duos liberos, & substantiam solidorum duum millium, captumque esse ab hostibus. Horum autem alter quidem erat industrius, qui sumptis mille aureis ex patris substantia mercaturæ incumbens, potuit suis laboribus lucrari alios mille; alter autem ignavus nihil superacquisivit. Quodam tempore post, enunciatum est patrem ipsorum apud hostes decessisse. Cum vellent igitur dividere paternam hæreditatem, dicebat ignavus: Nunc cum revera pater decessit, facti sumus nostri juris. Igitur quæcunque acquisivisti tu, industria patris sunt, & oportet nos tria aureorum millia dividere: hoc est, utrumque capere æqualiter mille quingentos. Industrius contra dicebat: Ex quo contigit patrem fieri captivum, facti sumus nos nostri juris; nam non reversus videtur esse mortuus illo tempore. Igitur sic mei juris factus quæcunque acquisivi, mihi ipsi, non alteri acquisivi. Cui sententiæ magis credimus. Si autem & meus filius, vel nepos ab hostibus captus fuerit: dicimus consimiliter suspendi jus in ipsum potestatis. Neque enim dico meipsum non habere in potestate filium propter jus postliminii, potest enim reverti. Quomodo autem qui semel exiit de mea potestate immediate huic subiicietur? Quoniam postliminium non solum reddit mihi, quam habebam, in alios potestatem; sed & quam alii habebant in

§. Si ab ho-
stibus.

me

me potestatem mihi conservat. Neque dico potestatis jura mihi salva esse in filium. Quomodo enim possum in potestate habere servum hostium? Ergo in suspenso erunt jura potestatis. Dictum autem est postliminium a limine & post; nam captus ab hostibus si ad fines Romanos post accesserit: bene dicimus postliminio reverti. Sicut enim limina in domibus finis sunt ipsarum domorum; ita & Romani Imperii limen, videlicet terminum veteres esse voluerunt. Hinc & limes dictus est, quasi finis quidam & terminus. Hinc & postliminium dictum est, quia per ipsum limen revertitur, quod perdidit captus ab hostibus. Non solum autem & qui effugit hostes, vel ab ipsis dimissus est, postliminium habet; sed & qui victis hostibus a nobis recuperatus est.

Diffolvit potestatem & emancipatio. Et quid est emancipatio? Actus trium emancipationum & trium manumissionum, vel unius emancipationis, & unius manumissionis complexivus. Fiebat autem olim emancipatio sic: Quinque aderant testes, & libripens tenens libram, & æreus nummus, & medius quidam. Deinde presentibus ipsis medius emebat filium a patre, dato ipsi ratione imaginarii precii uno nummo. Sic filius transibat in medii potestatem tanquam servus; medius vindicta manumittebat, & ille tacita quadam ratione revertebatur in patris potestatem: vendebat ipsum pater iterum eodem modo, & emptor manumittebat ipsum vindicta; & rursus tacita ratione revertebatur in patris potestatem: vendebat ipsum tertio pater, & sic dissolvebatur potestas, manumittebatur autem vindicta, & fiebat sui juris. Ergo tres emancipationes, & tres manumissiones potestatem dissolvunt. Emancipatio autem dicitur facta dicto modo venditio. Sui juris filium faciunt tres emancipationes, & tres manumissiones. Idcirco autem vendebatur filius, ut videretur deduci in servitutem, & convenienter ipsum manumissio consequeretur, liber enim non poterat manumitti. Filia tamen, & nepos, & neptis, & reliquæ personæ per unam emancipationem & unam manumissionem fiebant sui juris: fiebant autem hæc & sine imperiali rescripto. Sed hæc quidem ex antiquo jure. Postea autem constitutio facta est clementissimi nostri Imperatoris, quæ in melius hæc reduxit: ut relicta antiqua forma & imaginariis venditionibus, possimus nos parentes apud judicem competentem procedere, & nostros filios filiasve, nepotes neptesve, & deinceps, a nostra liberare potestate dicentes simpliciter, hunc emancipo, & e mea manu mitto. Quod si contigerit post hujusmodi emancipationem emancipatum emancipatamve sine liberis mori, condito testamento: eadem jura præbebuntur ex edicto prætoris patri, qui manumisit, in res defuncti filii, quæcunque dantur patrono in substantiam liberti mortui sine liberis condito testamento. Si vero contigerit emancipatos esse impuberes: pater, qui manumisit, tutor erit:

Tom. II.

his enim ad libertatis dationem tutelæ onus accedit.

Habebat quidam filium, & ex hoc nepotem vel neptem in potestate. Potest quidem filium emancipare, nepotes autem retinere in potestate: & e contrario, nepotes quidem emancipare, filium autem retinere in potestate. Quod si pronepotem habet, vel proneptem, idem dicimus: quoniam licet quidem pronepotem emancipare, filium autem, & nepotes retinere; vel e converso filium & nepotes emancipare, pronepotes autem retinere, vel omnes etiam emancipare.

Est & alius modus dissolvens potestatem. Si enim ego eum, qui mei juris est, paterno maternove avo adoptandum præbuero: dissolvitur quidem ea quam habebam potestatem in ipsum, transfertur autem in avum. Id fit hoc modo, intervenientibus actis apud judicem competentem. Oportet enim accedentem patrem, præsentem avo, qui adoptat, & filio, qui adoptatur, consentiente & non contradicente, sic manifestare suam voluntatem dicendo: hunc do in adoptionem: Tunc in avum transferuntur jura potestatis. In hoc enim casu diximus adoptionem esse plenissimam, & alieni juris fieri adoptatum.

Habebat quidam filium in potestate, cui uxor erat pregnans. Filium emancipavit, vel adoptandum dedit avo: natus est postea nepos. Querimus cujus in potestate erit natus, utrum avi, an patris. Et dicimus ipsum esse in potestate avi: quoniam consideramus in justis nuptiis tempus conceptionis. Quoniam autem cum conceptio facta est, alieni juris erat filius, qui hunc genuit: merito is in potestate est avi naturalis. Si autem post emancipationem, vel adoptionem conceptus & natus fuerit; sui patris vel adoptivi avi subiicitur potestati. Hoc autem regulariter debemus scire, filium meum, quem habeo in potestate, sive naturalis est, sive adoptivus, nullo modo cogere me posse, ut de mea ipsum dimittam potestate.

T I T. XIII.

De Tutelis.

Diximus hominum quosdam esse servos, quosdam autem liberos; & liberorum quidem aliquos ingenuos, aliquos libertinos. Diximus & secunda divisione, aliquos quidem esse sui juris, aliquos autem alieni. Dicta igitur potestate in servos & in liberos, quam justæ nuptiæ efficiunt, vel etiam adoptio. Dictis autem & dissolutionibus ipsarum transeamus ad aliam divisionem personarum, sui juris: quarum quædam in tutela sunt, quædam in curatione: quædam neque in tutela sunt, neque in curatione. Sed quoniam multi sunt, qui neutro jure tenentur, dicamus de his, qui in tutela sunt & curatione: nam qui neutro jure tenebuntur, erunt reliqui. Et prius dispi-

O o o

cia-

§. Adm-
nendi.

§. Sed
si.

§. Illud.

§. Pro-
ter.

ciamus de his, qui sunt sub tutoribus, Sed tamen ante scire debes non competere his, qui in potestate sunt, esse in tutela; proprium autem esse eorum, qui sunt sui juris.

§. Est autem tutela.

Ac in primis definiamus quid est tutela. Tutela est (ut Servius definit) jus & potestas in liberum caput data, & ad tuendum ipsum introducta, qui propter ætatis imperfectionem non valet ipsum se tueri, jure civili permitta. Tutores igitur sunt, qui dictam vim habent & potestatem; quos necesse est prospicere pupillo & ipsius bona custodire, qua ex re nomen acceperunt. Appellantur enim tutores, quasi tutores, veluti in tutiori loco ponentes pupilli bona, & undique ipsum defendentes; sicuti æditi dicuntur sacerdotes, qui ædes, hoc est, templa tuentur.

§. Permissum.

Dicamus primo loco, qui quibus relinquunt tutores. Tutores dant testamento patres filiis, quos habent in potestate. Et si paulo ante diximus non solere, qui in potestate sunt, esse in tutela; tamen scire debes relinquere quidem tutores filiis, qui sunt in potestate; sed post mortem patris, quando filii fiunt sui juris; tunc enim valebunt, quæ in testamento scripta sunt. Ergo relinquunt patres filiis familias impuberibus tutorem testamento & masculis & foeminis. Nepotibus autem & neptibus tunc possunt dare, quando post avi mortem non recaluri sunt in sui patris potestatem. Ergo si quis habeat filium in potestate, & ex hoc nepotem, reliquerit autem nepoti tutorem testamento; siquidem quo tempore testator mortuus est, medius erat in potestate; nepotes non erunt in tutela sub testamentario tutore. Qui enim futuri erunt in potestate post avi mortem suo patri, nulla ratione erunt in tutela. Dictum est enim non competere his, qui in potestate sunt, esse in tutela. Si vero contigerit mediam personam inveniri mortis tempore sui juris; tunc, quoniam avi mors nepotem sui juris ostendit, tutelæ datio in eum, qui sui juris est, procedens rata habetur.

§. Cum autem.

Filiis quidem naturalibus posse nos tutorem dare manifestum est. Num ergo & postumis? (postumi autem sunt post mortem nostram nati) Ita omnino: quandoquidem in multis casibus pro jam natis accipiuntur. Tunc bene posthumis tutores dantur, quando futuri erant, si vivis patribus nati essent, nobis in potestate ab alio non præoccupati eorum qui sui dicuntur.

§. Sed et si.

Si autem emancipato filio tutor a patre datus fuerit testamento, non confirmatur datio jure civili propter id, quod dictum est, solis his, qui sunt in potestate, testamentarios tutores dari. Prætor autem sive magistratus mortui voluntatem adimplens, talem confirmat sine inquisitione; hoc est, non quisito utrum dives sit, vel ex his, qui pupilli bona possunt administrare: sufficiente ipsi ad plenissimam horum probationem mortui testimonio.

Qui tutores testamento dari possunt vel non.

E Numeratis his, qui dant tutores, discamus & qui dari possunt. Damus non solum patres familias, sed & filios familias; & nostrum servum testamento cum libertate recte tutorem damus. Si autem reliqui servum tutorem quidem meo filio, libertatem autem non adscripsi, sed (quod dicitur) sine libertate ipsum reliqui tutorem: propter circa impuberes studium; placuit tacite libertatem directam convenire ipsi, & per hoc tutelam confirmari: Idcirco autem dixi directam libertatem, ut una cum morte testatoris sine impedimento servus servitute liberatus suscipiat tutelam; si enim fuisset fideicommissaria, indigebat manumissionis a pupillo. Hoc quid sit, necesse est clarius dicere. Habe autem hæc tanquam in prævisione. Evenit ut qui testamentum legerit, inveniat diversa verba. Sunt enim quædam, per quæ heredem instituimus; alia, per quæ legamus; alia, per quæ damus tutores; alia, quibus libertatem; alia, quibus fideicommissum fideicommissariamve libertatem relinquimus. Heredem instituimus dicentes, illum heredem esse jubeo; & vocatur hæc institutio heredis; Legatum damus sic, huic lego decem numismata; & dicitur legati datio. Tutorem sic, illum filio meo tutorem do; & appellatur tutoris datio. Libertatem relinquimus sic, ille servus meus liber esto, & dicitur libertatis datio: hæc autem omnia verba dicuntur directa. Relinquimus autem & aliis verbis bona sic, rogo te heres, ut des illi X. solidos; & dicitur fideicommissum. Libertatem sic relinquimus, rogo te heres, ut servum illum meum manumittas; & dicitur hæc datio fideicommissariæ libertatis: verba autem hæc, per quæ fideicommissum fit, dicuntur præcaria. Ergo libertatem relinquimus directam quidem per, Esto, præcariam vero per, Rogo. Differentia vero duarum libertatum hæc: Directa quidem eodem tempore, quo institutus heres adit hereditatem, facit quod suum est, hoc est servum liberat a servitute; Præcaria autem indiget etiam facto quodam heredis, hoc est, ut manumittat ipsum apud magistratum, vel uno aliquo modorum superius dictorum. His prævisis, specta reliquum, quod modo propositum est. Dictum est a nobis, si servum meum sine libertate reliquero tutorem filio meo, directam ipsi tacite deferri libertatem. Propter hoc autem directam, quia non indigeat facto heredis, sed ex ipso testamento competat sibi libertas. Nam si fuisset fideicommissaria, & pupillus esset institutus heres, non poterat manumittere servum relictum sibi tutorem; scis enim minorem X. & VIII. annis impeditum lege Ælia Sentia non posse manumittere suum servum nisi probaverit justam causam in consilio: Sed potest quis dicere esse & hanc justam cau-

cau-

causam. Verum primum quidem non connumeravimus in prædictis hanc causam cum justis causis; deinde & si specialiter connumeravissimus, tamen indigebamus consensu tutoris. Quo modo autem poterat consentire, qui nondum erat tutor, sed agebat in servis? Si vero testator suum servum liberum esse ratus, tanquam liberum tutorem reliquit, non amplius dicimus tacite ad ipsum libertatem deferri: in præmissis enim casu, ex mortui notitia hanc ipsi dedimus; in præsentem autem hujusmodi mortui scientiam haudquaquam est invenire. Quomodo enim, si putabat hunc esse liberum?

§. Servus autem.

Alienus servus testamento pure datur tutor inutiliter, sic tamen potest: esto ille tutor hujus servus cum liber erit. Nostrum autem servum inutiliter sub tali conditione damus tutorem, dicentes. Esto tutor noster servus, cum liber erit. Ratio est manifesta: Quoniam qui in nostra est potestate: hunc in conditionem retrahere non debemus.

§. Furiosus.

Si furiosum, vel minorem tutorem dedit testamento: erunt tutores, hic quidem quem respiciet, ille autem XXV. annum excefferit.

§. Ad certum.

Ad certum tempus, vel ex certo tempore recte datur tutor. Ad certum tempus, ut: ille esto tutor per duos annos. Ex certo, ut: esto ille tutor post duos annos a mea morte. Potest & sub conditione: Esto tutor si navis ex Asia venerit. Possumus & ante heredis institutionem relinquere tutorem, ut verbi gratia: esto ille tutor mei filii; esto autem meus ille heres. Non possumus autem nominatæ rei vel nominatæ causæ tutorem dare, ut: esto ille tutor ad illum agrum vel ad illam causam: personæ enim consuevit tutor dari, non rei, vel causæ.

§. Si quis filiabus.

Si quis filiabus suis vel filiis tutorem dedit: etiam posthumis videtur dedisse, quia filii vel filiarum appellatione etiam postumus & postuma continentur. Ergo & nepotes filiorum continentur appellatione, ut ipsis videatur dedisse filiis datum tutorem, si filiorum appellatione significantur & nepotes. Et dicimus, maxime: modo non dixerit, filiis; sed liberis. Si enim dixerit: filiis meis tutorem do, non continentur nepotes; aliter enim filii, & aliter nepotes appellantur. Si autem dixerit: postumis do tutorem: hinc quicumque fuerit natus sive filius, sive nepos, erit in tutela sub dato tutore.

TIT. XV.

De legitima agnatorum tutela.

Diximus posse a patribus testamentarium tutorem relinqui filiis in potestate. Quid igitur, si nullus esset testamentarius tutor? Vel enim pater ab intestato mortuus est, vel testatus oblitus est relinquere tutorem, vel relictus a testatore præmortuus est. Quis erit tutor horum? Lex XII. tabularum tunc agnatos his dat.

§. Sunt autem.

Et qui nam sunt agnati? Hæc prævideas licet: Cognatio nomen est generale, dividitur

autem in tria, in ascendentes, in descendentes, in transversales. Et ascendentes quidem sunt, qui nos genuerunt, pater, mater, avus, avia, proavus, proavia, & etiam his superiores. Descendentes autem, ex nobis nati, filius, filia, nepos, neptis, pronepos, proneptis, & etiam his inferiores: Transversales autem, qui neque nos genuerunt, neque a nobis geniti sunt, ejusdem autem generationis & radicis nobiscum participes; sicut frater, soror, frater, frater, consobrinus & patruelis, consobrina, & patruelis anephus, anepha, & ex his deducti. Hæc autem transversalis cognatio in duo dividitur, in agnatos & cognatos. Et agnati quidem sunt ex masculina linea nobis conjuncti, ut frater germanus, & ex hoc filii soror germana; patruus, & hujus filii, & amita. Cognati autem sunt per femininam lineam nobis conjuncti, ut soror uterina & ejus filii; matertera, & hujus filii, sive materteræ filii. Agnati autem dicuntur & legitimi: dicuntur autem & cognati, hoc est naturales: quoniam quos lex cognoscit, cognoscit & natura. Cognati autem dicuntur naturales solum: quos enim natura cognovit, non omnino lex cognoscit. His prævisis, spectata rem, de qua modo agimus. Testamentariis tutoribus non existentibus, necesse est legitimos sive agnatos tutores esse, qui per masculinam lineam nobis junguntur: Dicuntur autem hi agnati, ut germanus frater, & hujus filius, & ex illo nepos. Conjuncti autem nobis per lineam femininam non sunt agnati, sed naturali jure cognati: Sic igitur materteræ meæ filius non est mihi agnatus, sed cognatus, & ego ipsi cognatus sum: quoniam qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur. Amita vero agnata est, qui autem ex ipsa est, cognatus est. Quæ igitur causa? Quoniam feminina persona apposita amitæ divisit agnationem: Universaliter autem illud scito, quacunque me contingit aliquis cognatione, eandem ego habeo cum ipso.

Quod autem dixi, vocari agnatos ad tutelam, non solum id locum habet, quando non testatus sit pater potens dare tutorem; sed etiam si quantum pertinet ad tutelæ rationem, intestatus decesserit. Quod quidem etiam tunc contingit, cum reliquit quidem tutorem, sed is, qui datus est ante testatorem, decessit, vel forsitan testator oblitus est filio tutorem dare. Sed agnationis quidem jus omnibus capitibus diminutionibus plerumque perimitur: agnatio enim juris quoddam est nomen. Cognationis autem jus non omnibus mutatur capitibus diminutionibus. In agnatione autem ratio hæc est: quoniam civilis ratio, hoc est, capitibus diminutio, civilia jura, hoc est agnatorum corrumpere potest; naturalia vero, hoc est, cognatorum, non utique.

§. Quod autem.

§. Sed agnationis.

T I T. XVI.

De capitis diminutione.

Diximus capitis diminutione plerunque agnatorum jura corrumpi. Definiamus autem quid est capitis diminutio. Capitis diminutio est prioris status commutatio: vel sic, passio ex juris approbatione contingens, statum mutans sive diminuens patientis. Tres autem sunt capitis diminutiones; nam vel maxima est, vel minor, quam quidam mediam vocant, vel minima. Maxima est capitis diminutio, quando aliquis simul & libertatem & civitatem perdit: quod quidem in illis accidit, qui servi fiunt pœnæ propter atrocitatem latæ in ipsos sententiæ, ut quando feris vel igni traditi fuerint; vel in libertis si fuere ingrati circa patronum, & propter hoc condemnati; vel in iis, qui se ad precium participandum venundari passii sunt: Horum unusquisque incurrens magnam capitis diminutionem cum civitate libertatem amittit. Media capitis diminutio est, quando civitas quidem amittitur, libertas vero manet integra: quod contingit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei, qui in insulam deportatus est: Uterque enim liber existens excidit Romana civitate: & in hoc quidem æqualitas. Diversitas autem, quod deportatus quidem loco circumclusus est, hoc est, insula; ille autem, cui aqua & igni interdictum est, omni summovetur loco. Minima autem est capitis diminutio, quando & civitas & libertas retinetur, videlicet conservatur, præfens autem status commutatur: quod contingit in his, qui cum sui juris essent, dederunt se adoptandos, & facti sunt alieni juris. Vel ex adverso filiusfamilias factus est sui juris: hic enim solius subjectionis vel suæ potestatis facta est mutatio. An ergo servus manumissus patitur capitis diminutionem? Minime: quia nullum antea habebat caput, sed nunc post manumissionem cœpit habere caput, & cognosci a jure.

§. Maxima.

§. Minor.

§. Minima.

§. Servus autem.

§. Quibus.

§. Quod autem.

Quos autem dignitate Imperator privabat, non ii patiebantur capitis diminutionem. Ergo Senatu motus non est capite diminutus.

Agnatio quidem igitur perimitur per capitis diminutionem, plerunque (sed cur appositum est plerunque discamus:) cognatio autem plerunque non perimitur. Propter hoc autem dixi plerunque: quia minima capitis diminutio interposita in suo habitu statuque servat cognatorum jura. Nam maxima capitis diminutio si incurrat, etiam cognationem corrumpit. Siquis enim in servitutem reductus sit, non amplius manet cognatus, quibus erat cognatus. Sed neque manumissus, qui paulo ante erat liber, pristinam videlicet, quam ante servitutem habebat, recipit cognationem. Si autem & mediam capitis diminutionem quis patiatur, ut deportatus: etiam hoc modo dissolvitur cognatio.

Quando pupillus indiget tutela, scis cum testamentaria non adit, locum esse agnatis. Si multi vero agnati fuerint, non ad omnes simul pertinet tutela, sed ad proximiores gradu: veluti est agnatus frater, & est patruus. Frater magis accedit & ad tutelam vocatur. Si autem multi sunt ejusdem gradus, ut multi fratres, vel multi patruus: omnes simul vocabuntur.

§. Cum autem.

T I T. XVII.

De legitima patronorum tutela.

Libertus vel liberta indigebant tutore propter imbecillam ætatem; quis eorum fiet tutor? testamentarius nequaquam. Hos enim dat habens impuberes in potestate; hi autem alieni juris non sunt, manumissi ex servitute (non enim habent ascendentes). An legitimi? non. Et quomodo non habens ascendentes habere potest transversales? ex illis enim hi accipiuntur. Quid igitur? Lex XII. tabularum patronos & patronorum liberos ad horum tutelam vocat. Prædixi enim in datione libertatis tutelæ onus inesse. Dicitur autem & hæc legitima, quoniam a XII. tabulis inventa sit. Sed potest quis dicere: atqui legens XII. tabularum verba memoriam non inveni hujus tutelæ. Sed dicamus, etsi non manifeste verbis legis de ipsa nominatim cautum sit, tamen ex intentione XII. tabularum est hoc intelligere. Inquit enim in quadam parte suæ legislationis: *Si quis sine liberis & intestatus decesserit, agnati ad eunto ad hujus hereditatem, & rursus in alia parte dicit, si quis indiget tutela, agnati sunt in tutela.* Quos igitur agnatos consolata est lucro hereditatis, hos oneravit tutela. Hæc de ingenuis. Progressa autem ad liberos dixit: *Si libertus vel liberta sine liberis & intestati decesserint, horum hereditati patroni vel liberi patronorum succedunt.* De tutela autem nihil dixit. Quoniam igitur vocavit patronos ad liberos hereditatem, de necessitate veteres legem interpretati, dicunt eodem modo ipsos ad similitudinem agnatorum etiam tutela onerari: plerunque enim ubi successione est lucrum, illic & tutelæ onus esse debet. Ideo autem dixi *plerunque*, quia si fœmina impuberem manumiserit, decesserit autem impubes libertus: vocatur ipsa quidem ad ejus hereditatem; non gravatur autem ipsius tutela: quia tutorem agere masculorum est, a fœminis autem alienum est.

T I T. XVIII.

De legitima parentum tutela.

Meum filium, vel meam filiam, vel nepotem, vel neptem impuberes emancipavi. Quis ipsorum erit tutor, quia tutorem indigent? testamentarium non licet dicere, testamentarium enim dat habens impuberem sub potestate. An agnatus? Non: quia corrupta sunt

sunt

sunt emancipatione agnationis jura. Quis igitur vocabitur ad tutelam? pater & avus, quemadmodum diximus etiam in superioribus, qui manumiserunt ipsos, tutores etiam sunt ad imitationem patronorum. Atque ita dicuntur & ipsi legitimi tutores.

T I T. XIX.

De fiduciaria tutela.

Præter dictas tutelas est & alia, quæ fiduciaria dicitur. Nam si filium meum, vel filiam, vel nepotem, vel neptem, vel pronepotem, vel proneptem impuberes emancipavero: ego (sicuti in præcedenti titulo narravimus) sum ipsorum legitimus tutor, manumissor enim liberi capitis ad imitationem manumissi ex vera servitute vocabitur ad tutelam. Si vero contigerit mori habentem liberos virilis sexus, hi fient fiduciarum tutores impuberis, cujus per emancipationem factus sum legitimus tutor. Accidit autem non solum fratrem fratri esse fiduciarum tutorem, sed & patruum nepoti, & patrem filio. Fratrem quidem fratri sic: Habebam duos liberos, unum quidem XXV. annorum, vel & majoris ætatis; alterum autem postquam impuberem emancipavi, eram tutor ipsius legitimus. Me defuncto frater adultus erit ipsius fiduciarius tutor. Patruus autem nepoti quomodo? Habebam filium majorem XXV. annis & nepotem vel neptem ex defuncto filio; nepotem emancipavi. Ego tutor ero ut legitimus; post meam igitur mortem patruus ut fiduciarius erit tutor. Pater autem filio hoc modo: Habebam filium majorem XXV. annis & impuberem ex hoc nepotem; nepotem emancipavi. Equidem legitimus tutor ero; post me autem pater ut fiduciarius erit tutor. Sed potest quis dicere, Quid? Patronorum quidem liberi legitimi dicuntur tutores; cur autem liberi horum patrum, qui emanciparunt impuberes, differunt appellatione? Nam hi quidem dicuntur legitimi tutores; horum autem liberi fiduciarum. Sed hæc est ratio: si non contigerit me adhuc viventem facere filium meum sui juris; mea morte fit sui juris, non recidens in potestatem sui fratris, vel sui patru; ideo neque eandem habebit tutelam filius emancipatoris, sed vocabitur fiduciarius. Libertus autem nisi esset manumissus, sed mansisset in servitute, omnino servus erat liberorum defuncti. Tunc autem predicti omnes ad prædictas tutelas trahuntur, quando contigerit majores ipsos esse XXV. annis. Hoc enim generaliter constitutio nostri Imperatoris in omni tutela & curatione respondit, absurdum ratus indigentem alienæ opis aliorum gubernare substantias.

T I T. XX.

De Attiliano tutore, & eo, qui ex lege Attilia, Julia, & Titia datur.

Pupillus, vel pupilla indigebant tutore; testamentarius non suberat, neque quidem

agnatus; excludebatur autem & patronalis tutela: neque pater erat ad imitationem patronorum tutor futurus, vacavit autem & fiduciaria tutela. Quis vocabitur ad tutelam? Et dicimus, Romæ quidem a prætore urbano cum majori parte Tribunorum plebis, hoc est, cum sex vel septem (nam X. erant omnes) facta inquisitione idoneum dari, lege Attilia hoc jubente: qui a legislatore dicitur Attilianus. Angustissima autem hujus legislatio, intra Romam nempe continebatur, nec ulterius procedebat. In provinciis vero ad hujus exemplum duæ leges latæ sunt Julia, & Titia, quæ jusserunt in indigentia tutoris judicio præsidis provinciæ dari tutorem, qui ex ipsis nominatus est Julius Titianus.

Non solum autem non habenti tutorem datur Attilianus, vel Julius Titianus; verum etiam, si hic adest, sed impeditur ab aliqua causa suscipere tutelam. Quid enim quando moriens quis suum filium instituit heredem; dedit autem ipsi tutorem sub conditione, si navis ex Asia venerit, si in diem, hoc est, biennio post suam mortem? Quando conditio aut dies suspensa fuit, Attilianus, vel Julius Titianus tutor datur. Sed & si pure datus est tutor: & institutus heres deliberat, num adire debeat hereditatem. Fac enim extraneum institutum esse heredem, & exheredatum esse filium; tutorem autem ipsi pure relictum, & deliberet institutus heres interea. Et hic datur Attilianus, vel Julius Titianus; Si autem contigerit conditionem venisse, vel diem accessisse, vel heredem adisse: tunc testamentarius fit tutor hi autem desinunt.

Si autem qui tutor est, ab hostibus captus fuerit: rursus Romæ quidem Attilianus, in provinciis Juliotitianus datur: qui desinet, si ab hostibus captus hostes effugerit, reversus enim recipit tutelam jure postliminii. Sed hæc quidem ex veteri observatione. Postea vero Attilianorum & Juliotitianorum sublata est datio, ceperunt enim primo loco Coss. utriusque sexus impuberibus tutores dare secundum jurisdictionem, hoc est, inquirentes, an divites sunt, futuri tutores: an honeste & frugaliter vivant; an denique alienis rebus administrandis sufficiant. Post consules autem prætores ex constitutionibus eadem faciebant. Nam prædictæ leges Attilia Titia neque de cautione debita a tutoribus quidquam statuebant, ut salvas res pupillorum servarent: neque de compellendo, tutore ad pupilli res gubernandas nominatim cavebant aliquid.

Hoc igitur utimur jure, ut Romæ quidem præfectus urbis, vel Prætor det tutores secundum suam jurisdictionem, (ideo autem dixi secundum suam jurisdictionem, quia sunt quidam, quibus præfectus, non prætor potest constituere tutorem). In provinciis autem provinciarum præsides, vel magistratus jussu præsidum, quando impuberum sunt modicæ facultates, tutores præbent.

Noster autem Imperator sua constitutione hujus-

§. Sed &c.

§. Si ab hostibus.

§. Sed ex his.

§. Sed hoc.

§. Nos autem.

hujusmodi hominum difficultates refecans, iussit civitatum defensores, non expectata præfidum iussione, quando impuberis vel minoris substantia usque ad quingentos solidos est, una cum religiosissimo civitatis Episcopo convenientibus, & aliis publicis personis, hoc est, magistratibus, vel Alexandriae jus dicentibus, tutores vel curatores dare, legitima cautela (quemadmodum ipsa continetur constitutione) præstita periculo accipientum ipsam, si contigerit hanc cautelam dantes indigere. Impuberes autem in tutela esse naturali juri convenientis est. Justum enim est hos, qui sunt imperfectæ ætatis aliorum regi administratione. Posteaquam autem puberes facti fuerint impuberes, habebunt in tutores jus repetendi rationes tutelæ.

T I T. XXI.

De auctoritate tutorum.

Quoniam didicimus tutorem dari ad res pupilli administrandas, debes scire, oportere nunc auctoritatem interponere in quibusdam pupilli causis: & quod factum est, hujus auctoritate non interveniente, neque factum videri. Sunt autem quædam, in quibus haudquaquam necessaria est tutoris auctoritas: ut pupillus stipulatus est a me, promittis dare mihi X. solidos? ad corroborandam stipulationem tutoris auctoritas supervacanea est. Si vero ipse pupillus interrogatus promisit, confirmat stipulationem tutoris consensus. Placuit enim licere quidem pupillo meliorem sibi facere conditionem suam, & augere sua bona sine tutoris auctoritate; diminuere autem non aliter, quando si facta adit tutoris auctoritas. Unde in his casibus, in quibus ex utroque latere nascuntur obligationes contrahentibus, ut in emptione, conductione, mandato, deposito (nam qui obtulit, habet directam depositi actionem qui autem impendit circa depositum, habet contrariam) si non intervenierit tutoris auctoritas: contrahens quidem cum pupillis obnoxius ipsis fiet, ipsi autem contrahenti non obligantur.

§. Neque. Sed neque hæreditatem adire, neque bonorum possessionem petere, neque fideicommissariam hereditatem suscipere aliter possunt, nisi ex tutoris auctoritate: quamvis lucrosam sit fideicommissum, & nullum habeat in se damnum.

§. Tutor. Tutor autem præsens auctor fieri debet, si hoc conferre pupillo iudicet. Post tempus vero, vel præsens, vel absens per epistolam non firmiter interponit auctoritatem. Ut, contraxi ego cum pupillo, oportet tutorem præsentem, cum sit contractus, dicere: auctor fio. Si autem adest in civitate; post unum autem forte diem accedens dixerit: auctor fio; vel etiam non veniens per epistolam indicaverit, se auctoritatem interponere: infirma, (sicuti dictum est) erit auctoritas.

§. Si autem inter.

Pupillus cum tutoris auctoritate debet judi-

cium agere. Unde illud quaesitum est: tutor ego pupilli sum, habebam causam adversus ipsum, reus vel actor; Pupillus nec convenire, nec conveniri poterat sine mea auctoritate; Ego in rem meam auctoritatem interponere prohibebatur; causa autem dilationem non recipiebat. In hoc casu olim tutor a prætore constituebatur, qui etiam prætorius dicebatur, quia apud prætorem dabatur. Sed veteri sublata diligentia sublatus est simul prætorius tutor. Hodie autem curator in locum ipsius datur: quo interveniente peragitur iudicium, & eo peracto curator esse desinit. Et in hac causa pupillus pariter & in tutela est, & in curatione; in aliis enim rebus ego sum ipsius tutor. In causa autem sola, quam adversus me habet, recipit datum curatorem.

T I T. XXII.

Quibus modis tutela finitur.

Dicta constitutione tutelæ, dicamus ipsius etiam dissolutionem: quod enim aliquo modo constituitur, id aliquo modo dissolvitur. Dissolvitur tutela pubertate masculi pariter & fœminæ. Pubertatem autem veteres non solum ex annis, hoc est excessu XIV. annorum iudicabant, sed etiam ex habitu corporis. Ergo si habitus accessisset ante XIV. annum, si quis excessisset quartum decimum annum habitu nondum adveniente: hic inter puberes non habebatur, sed quando duo illa concurrebant. Hodie autem clementissimus noster Imperator indignum id esse castitate suorum temporum iudicans, iussit id, quod fuit vetus consuetudo in fœminis (in illis enim tempus solum quaerebatur, an excessissent XII. annum, habitum enim in ipsis curiose explorari turpe existimatum est). Reputavit igitur noster Imperator & in masculis impudens esse habitum corporis spectare: ideoque constituit hoc valere, quod valebat in fœminis. Unde fecit constitutionem, in qua disposuit pubertatem in masculis incipere post finem XIV. anni; in fœminis autem quæ antea obtinebant, rata esse voluit, videlicet ut post XII. annum completum viri potentes esse censeantur.

Præterea dissolvitur tutela, si impuberes facti fuerint captivi, vel fuerint arrogati, vel deportati. Interdum enim proximi pubertati deliquerunt aliquid, & in hanc pœnam inciderunt: Vel si facti sint servi, ingrati forsitan visi circa suos patronos; vel si sint capti ab hostibus: Ergo tollit tutelam minima, & media, & maxima capitis diminutio. Sed & si quis datus sit tutor testamento impuberi cum certa conditione: ut, esto tutor usque quo navis venerit ex Asia; conditione eveniente dissolvitur tutela. Mors etiam tutoris, vel pupilli dissolvit tutelam. Si autem & passus fuerit tutor magnam capitis diminutionem, per quam amittit libertatem, vel mediam, per quam perdit civitatem: omnis tutela perit. Minima autem capitis diminutione tutoris (ut si seipsum arrogandum præbuerit) legitima

§. Itē.
nitur.

§. Sed &
si.

§. Simili.

§. Sed &
capitis.

ma

ma tantum corrumpitur tutela; reliquæ autem ut testamentariæ, & datæ a magistratu manent in habitu. Pupilli enim capitis diminutio, etsi minima sit, omnes tollit tutelas; fit enim alieni juris pupillus. Qui vero sunt alieni juris, alienum est his esse in tutela. Datus est aliquis tutor in testamento usque ad duos annos; ubi biennium præterierit, tutor esse desinit.

§. Præterea.

Cessare facit tutorem etiam remotio a tutela, quia visus sit suspectus; forte enim male gubernat res orphani. Item si uratur excusatione, hoc est excusaverit se ex iusta causa (discemus autem iustas causas inferius) etiam sic tutor esse desinit.

§. Desinit.

T I T. XXIII.

De Curatoribus.

Diximus eorum, qui sui juris sunt, aliquos quidem esse in tutela, aliquos autem in curatione, aliquos autem neutro jure teneri: item diximus de tutoribus, & quot sint tutelæ, (sunt autem hæ: testamentaria, agnationis sive legitima, patronorum, hac autem continetur & manumittentium parum tutela, fiduciaria, & Attiliana, sive Juliatitiana, cujus in locum aliam nunc introduxit divus noster Imperator). Præterea etiam quot modis dissolvitur tutela. Dicamus nunc & de curatione. Masculi quidem & fœminæ puberes facti, curatores accipiunt usque ad XXV. annos completos: qui quamvis sint puberes, tamen adhuc hujus ætatis sunt, ut non possint suam tueri substantiam. Dantur autem curatores ab iisdem magistratibus, a quibus tutores. Sed curator non datur valide testamento, datus autem prætoris decreto, vel præsidis confirmatur. Adulescens invitus non accipit curatorem, præterquam in certam litem: quia curator etiam ad certam causam dari potest, ut prædiximus. Ergo multæ sunt differentiæ inter tutores & curatores. Tutor enim, impuberum solum est tutor: curator autem puberum, verum nonnunquam impuberum. Tutor testamento bene datur; curator autem invalide. Invitus nullus curatorem accipit; tutorem autem aliquis etiam nolens. Tutor ad certam causam dari non potest; curator autem maxime.

§. Masculi quidem.

Curatores accipiunt præter minores furiosi quoque; insuper & prodigi, & si majores sint XXV. annis: Sunt autem in curatione agnatorum ex lege XII. tabularum. Et Romæ urbis præfectus, vel prætor; in provinciis autem præfides dant furiosis & prodigis ex inquisitione curatores, quando non subest agnatus; vel si subest, non est idoneus ad gubernandum. Dantur curatores, & mentecaptis, & furdis, & mutis, & his, qui perpetuo morbo laborant, quia non possunt ipsi res suas curare.

§. Furiosi.

§. Interdum.

Interdum & pupilli curatores accipiunt; ut si legitimus tutor non sit idoneus. Propter hoc enim alius tutor non datur, sed curator; quia regula

est dicens; tutorem habenti tutor dari non potest. Si autem testamentarius tutor, vel a magistratibus datus non idoneus est ad administrationem, nec tamen fraudulenter versetur circa pupilli negocia: solet ei curator adjungi. Item in loco excusantium se a tutela ad tempus curatores solent dari, quod ex sequentibus cognoscemus.

Si tutor ægroter, vel ab alia necessitate impediatur pupilli negocia administrare, ut suis detentus litibus; & pupillus vel abest, vel præsens quidem, est infans: potest tutor suo periculo actorem constituere apud prætorem, vel apud provinciæ præsidem: qui actor ideo appellatur, quia per acta constituitur. Si autem adest pupillus, & possit loqui, cum tutoris auctoritate exhibebitur.

§. Quando si.

T I T. XXIV.

De satisfatione tutorum, vel curatorum.

Exposuimus curatorum constitutionem & dissolutionem, & aliquos quidem usque ad XXV. annos curatores accipere, aliquos autem propter morbum usque ad morbi finem: nunc generalem sermonem instituiamus ad omnes administratores pertinentem. Omnis tutor & omnis curator cavere debet, datis fidejussoribus, & promittere salvas, & stabiles custodire res eorum, quos habent in tutela vel curatione: hæc enim maxima prætoris cura. Excipe autem in tutoribus testamentarium, hic enim fidejussoribus non gravatur. Fidelem enim ipsum & diligentem fore circa administrationem, testatoris nobis probatum est testimonio. Similiter autem dati ex inquisitione tutores, vel curatores satisfadare non coguntur. Idoneos enim ipsos esse, magistratum arguit inquisitio, solet enim magistratus hæc inquirere: an honesta sit vita, an dives, an habeat vitæ pignora, hoc est liberos. Nam liberos habens, novit quo modo oportet agere cum pupillis, quibus datur loco patris: & an diligat eam, quæ se protulit, patriam.

Interdum autem & hi satisfadant. Si enim contigerit duos, vel plures datos esse testamentarios, vel ex inquisitione tutores curatoresve; unus autem horum volens indemnem servare pupillum, offert satisfadationem: præponitur contutori, vel concuratori, & solus admittitur. Tutior enim est pupillo satisfadatio, quam defuncti testimonium, qui potuit decipi, sicut & magistratus in inquisitione. Ideo soli ipsi committetur administratio. Potest tamen & alter hac in re contradicere, & satisfadando, in seipsum transferre administrationem. Ergo cum sunt multi testamentarii, non potest quis exurgens dicere contutori, vel concuratori, satisfadare & habe tibi administrationem. Sed si quis id velit agere, ut contutor aut concurator suus satisfadet: ipse prius satis offerat, ut ex æmulatione & invitamento alius det satis. Offerens enim ego satisfadationem do electionem contutori,

§. Sed si.

tori, utrum velit satisfactionem a me accipere, & præbere mihi administrationem; an potius ipse satisfacere, & administrare. Quod si nullus testamentariorum vel datorum ex inquisitione factis offert: si quidem defunctus certæ alicui personæ administratione mandavit, ille administrat solus: Si vero de nullo hoc declaravit testator, ille administrat, quem major pars contutorum elegerit: hoc enim etiam prætoris edicto continetur. Sin autem dissentiunt inter se tutores circa administraturi electionem, & eligunt alius alium (par enim, cum non magna sit pupillaris substantia, unum sufficere administrationi) tunc prætor quem vult eligat, & ipsi committat administrationem. Idem dicimus in omnibus & quamplurimis datis ex inquisitione: oportet enim & in ipsis majorem partem eligere eum, qui administrat. Adultus autem adolescens, videlicet minor factus perfectæ ætatis non solum tutores, vel curatores causa administrationis reos facere potest, sed & illos, qui ab administratoribus capiunt satisfactionem: habetque in hos in factum actionem vel indemnitate, quæ dicta est subsidiaria, quasi ultimum præsidium sibi præbens. Quando enim neque administratores, neque ipsorum fidejussores indemnitate pupillo compararunt: tunc qui acceperunt cautionem ab his, tenebuntur actione in factum, quæ ab re dicta est subsidiaria. Datur autem quando vel omnino nullas acceperint satisfactiones, has accipere soliti; vel acceperint quidem, sed idonei satisfactores non fuerint. Hæc autem & in hæredes datur (ut dictum est) tam ex prudentum responsis, quam ex imperialibus constitutionibus. Sed & illud caveretur, uti præbit tutores, vel curatores nisi voluerint satisfacere ob suam administrationem, captis pignoribus ad hoc compellantur: hoc est jussu magistratus capientur ex ipsorum bonis res loco pignoris. Neque tamen urbis præfectus neque prætor, neque præses provinciæ tenebuntur subsidiaria; sed hi soli, quibus consuetudo est tales accipere satisfactiones, ut magistratus, defensores civitatum.

T I T. XXV.

De excusationibus tutorum, vel curatorum.

Non solum autem quod modo diximus, tutorum & curatorum illud commune est, ut unusquisque ipsorum satisfactionibus oneretur, sed & illud quoque ut unusquisque ipsorum vocatus ad administrationem, excusatione uti possit. Sciens enim lex onerosam esse, & gravem curam administrationis, excusationes ex diversis causis induxit: quarum una si quis utatur, effugit administrationis molestiam. Plerumque autem propter liberos excusare nos possumus sive in potestate sint, sive emancipati. Si enim quis habet tres liberos viventes Romæ, vel quatuor in Italia, vel in provinciis quinque, libere se excusat a tutela & curatione ad exemplum cæterorum munerum: nam & tu-

telam & curationem publicis adnumerari muneribus conceditur. Adoptivi filii non profunt ad excusationem, sed naturales, sicuti dictum est: etiam si contigerit esse datos alteri in adoptionem. Ex filio nepotes proderunt, media persona extincta, succedunt enim patris loco: ex filia autem non excusant. Liberi autem, ut dixi, viventes tantum proderunt, non mortui. Sed si in bello amissi sint, quaesitum est an profint. Et placuit hos solos præbere nobis excusationem, qui in acie & in ipso conflictu ceciderunt. Qui enim pro republica interierunt, videntur per rerum gestarum gloriam semper vivere. Et Marcus Imperator in constitutionibus semestribus rescriptis, eum, qui fiscales sive publicas res administraret, quandiu talem retinet administrationem, habere excusationem a curatione & tutela. Et ratio manifesta est. Necessè enim est nos vel subvenientes pupillo filicum lædere, vel indemnitate fisco vindicantes pupillorum jura facere deteriora.

Item reipublicæ causa abientes excusantur ab administratione, non solum futura, sed etiam presenti; & si post acceptam administrationem, non præbetur excusatio. Qui vero attingit publicam administrationem, & interea reipublicæ causa abesse cœperit, utitur quidem excusatione; sed tandiu abstinere sine periculo potest ab administratione, quandiu reipublicæ causa abest. Itaque & curator datur interea loco ipsius; reversus autem hic ex peregrinatione causa reipublicæ statim subiicitur tutelæ oneri, ne anni quidem habens ad hoc excusationem sive vacationem, sicut & Papinianus in quinto responsorum libro scribit: anni enim spatium reversis ab reipublicæ causa peregrinatione datur ad excusationem, quando quis ad novam vocatur administrationem. Ergo si tutor existens, reipublicæ causa abfuero: desino quidem esse tutor, reversus autem statim recipiam administrationem cogente necessitate. Sed si non existens tutor reipublicæ causa abfuero, deinde rediero, post autem reditum vocatus fuero ad administrationem aut primo mense post reditum aut sexto aut decimo aut duodecimo, & (ut simpliciter dicam) priusquam peractus sit annus: possum meipsum excusare.

Et potestatem aliquam gerens utitur excusatione, ut vult divi Marci rescriptum: susceptam autem tutelam potestas accedens non dissolvit.

Litem habebam cum pupillo. Excusationem hoc non dabit, nisi utique de tota nostra substantia sive de hereditate sit nobis controversia.

Tres tutelæ, vel curationes, quas non data opera suscepi, vacationem mihi præstant quartæ administrationis, quandiu geruntur tres tutelæ, vel curationes. Ideo autem dixi, quas non data opera suscepi: quia si sæpe studui hanc tutelam vel curationem subire, quæ sit levissima, non perficiet trium numerum. Illud autem sciendum est, ex bonis non ex personis multitudinem judicari tutelarum. Si quis enim decesserit, tribus pluribusve liberis relictis, & fio

§. Sciendum.

§. Item divi.

§. Item bi.

§. E. no potestatem.

§. Item præter.

§. Item tria.

fio

fio horum tutor, una est tutela, quoniam est una substantia.

§. Sed propter.

Item paupertas excusat ab administratione: hoc enim tam divi fratres Severus & Antoninus rescripserunt, quam per se divus Marcus. Ergo licet invenire etiam paupertatem adjuvantem. Si quis vocatus ad tutelam ostenderit se non idoneum neque sufficientem administrationi; vel etiam malam valetudinem sibi adesse allegabit, quæ concedat sibi ne suas quidem res gerere, habebit excusationem a tutela. Illiteratus administrationis excusationem habet ex divi Pii responso, quamvis etiam imperiti literarum interdum possunt alienas substantias administrare.

§. Item propter adversam.

§. Similiter.

§. Item si.

Si quis suum inimicum reliquerit testamentarium tutorem suo filio, excusatur datus. Sicut per contrarium non excusabitur, qui viventi adhuc patri impuberum promisit se filiorum ipsius tutorem fore. Nullus ex hoc tantum se poterit excusare, quod dicat se ignotum fuisse patri pupillorum: jubet enim contra divorum fratrum constitutio. Inimicitia, quæ fuerunt mihi cum patre impuberum, vel minorum: si quidem capitales fuerunt, neque reconciliatio intercessit, excusant me a tutela. Si autem non fuerunt capitales, non excusant.

§. Inimicitia.

§. Item si quis.

Si quis induxerit mihi de statu quæstionem: non cogor filiorum hujus tutor esse.

§. Item major.

Major LXX. annis & a tutela, & a curatione liberabitur; minor autem XXV. annis olim quidem vocatus utebatur excusatione dicens, minor sum XXV. annis. Constitutio autem nostri Imperatoris hunc prohibet, nedum excusat. Unde si quis minor XXV. annis vocatus fuerit ad tutelam, vel curationem, non indiget excusatione, ut ea ipsa divina caveretur sanctione. Ergo neque pupillus, neque pubes dum fit minor, ad legitimam tutelam vocabuntur. Erat enim hoc ab omni civili lege alienum alieno indigentes auxilio in suis rebus administrandis & ab aliis regendos aliorum fieri administratores. Sicut autem minor neque volens fit administrator, sic neque miles.

§. Item in.

§. Item Romæ.

Romæ grammatici, rethores, medici & in patria sua talia profitentes studia, & qui intra numerum sunt a constitutione complexum, vacationem habebunt ab administratione. Constitutio enim est Antonini, quæ definit quot grammaticos, vel rethores, vel medicos oporteat esse in unaquaque civitate.

§. Qui autem.

Habens multas excusationes, si quibus ipsarum usus aliquis reprobatus est, intra excusationis tempora reliquis uti potest.

§. Qui autem excusare.

Vocatus ad tutelam, vel curationem, & volens effugere hoc onus, excusatione utitur, non appellat: tunc enim appellatio necessaria, quando aliquis usus excusatione non obtinuerit causam. Utens autem excusatione intra L. dies continue currentes non quidem utiles hac utatur: ex quo enim cognovit se tutorem datum, incipiunt currere. Utuntur excusatione sive testamentarii, sive legitimi, sive patronales, sive fiduciarii, sive a magistratibus dati tutores;

Tom. II.

sive etiam curatores specialiter dati, vel a legibus vocati, sive habitant in ipsa civitate, in qua vocati sunt, sive intra centesimum lapidem ab illo loco, ubi dantur tutores, sive ultra centesimum lapidem commorantur: calculatione facta XX. milliariorum, quæ in singulos dies præbentur, quæ debet facere vocatus, ut perveniat ad locum, in quo nominatus est, ut utatur excusatione. Sic tamen, ut relinquuntur ipsi XXX. dies, postquam confiterit in illa civitate, in qua vult se excusare. Quod etiam Scaevola sic dicebat debere computari, ut minus quidem quam quinquaginta dies nunquam habeat tutor ad excusationem; nonnunquam & amplius. Ut, abfuit CC. millibus; postquam cognovit, habet ad iter quidem X. dies, post adventum autem quadraginta. Abfuit trecentis, habet ad iter XV. dies, & post adventum reliquos XXXV. dies. Si autem abfuit CD. millibus, habet quidem ratione viæ dies XX. vicies enim viginti fiunt CD. reversus igitur habet XXX. dies. Si autem abfuit D. millibus, habet XXV. dies ad viam, & triginta post reditum. Si autem mille millibus abest, habet L. prætextu viæ, & XXX. integros post decursum L. dierum. Et hoc modo invenitur habens plus, quam L. dies; minus autem nunquam, prout propositum est in superioribus exemplis.

Datus est aliquis tutor: hic ad omnia pupilli negocia dari creditur. Neque dicimus in aliquibus quidem esse tutorem, in aliquibus autem non esse.

Tutor sui pupilli, factus est pubes. Nominatus sum hujus curator, nolens non cogor ad curationem. Igitur & si pater testamento tutorem me reliquit filio suo impuberi, & adjecit eundem me curatorem ipsi fore: non cogor ipsius curator esse. Hoc enim divi Severus & Antonianus rescripserunt.

Datus est quispiam uxori suæ curator, Potest uti excusatione, quamvis antea immiscuerit se administrationi. Tutor aliquis nominatus, & allegationibus usus falsis meruit excusationem. Non liberat ipsum hoc a tutelæ onere; sed si quod evenerit damnum pupillo, ex eo, quod ipse non administravit, hoc rescire tenetur.

TIT. XXVI.

De suspectis tutoribus, vel curatoribus.

Diximus, quæ sunt circa excusationes: dicamus & quæ sunt circa crimen suspectorum tutorum, & curatorum. Hoc autem crimen lex XII. tab. introduxit. Et videamus, qui cognoscant tale crimen, & qui ut suspecti reiiciantur, & qui suspectos criminari possint. Accusantur suspecti, Romæ quidem apud prætorem, in provinciis autem apud præsides, & amplius apud legatum proconsulis.

Ostensis cognitoribus, dicamus & de suspectis. Sciendum omnes tutores sive testamentarii sunt, sive alterius generis recte accusari. Un-

§. Datus.

§. Qui tutelam.

§. Videns rescripserunt.

§. Si quis.

§. Ostendimus.

P P P

de

de & legitimus ut suspectus removeretur. Si autem & patronus sit, idem dicemus. Hoc tamen scire oportet parcendum esse patroni famæ, licet ut suspectus remotus fuerit: nam suspicionis iudicium famosum est.

§. *Consequens.*

Nunc consequens est dicere, qui suspectos possint accusare. Et sciendum est talem accusationem esse publicam, hoc est, omnibus hominibus permissam esse talem actionem. Plus dico, etiam mulieres admittuntur ad tutorum accusationem: permittente divorum Severi & Antonini rescripto. Sed illæ solæ, quæ pietatis necessitudine inductæ ad hoc processerunt; ut mater, nutrix, avia. Sed neque prohibita est soror, neque alia mulier, cujus prætor videt mentem inclinantem ad pie faciendum: quam tamen non impudenter agentem neque sexus verecundiam egredientem videt, sed pietate ductam non posse pati pupillis illatam injuriam; hanc etiam admittit ad accusationem.

§. *Impubes.*

Impubes tutores suos, non repellunt ut suspectos. Puberes autem curatores accusant: de sententia tamen necessariarum personarum, ut cognatorum & per affinitatem sibi conjunctorum. Et hoc Severus & Antoninus rescripserunt.

§. *Suspectus.*

Suspectus autem est & qui non bona fide tutelam gerit, & si solvendo sit. Hoc enim Julianus inquit. Tutorem etiam, antequam incipiat administrare, ut suspectum removeri posse Julianus respondit, & statim responsum ejus constitutione quadam comprobatum est. Remotus autem ut suspectus, siquidem propter dolum, famosus est; si ob culpam, non æque.

§. *Suspectus autem remotus.*

§. *Si quis autem.*

Quandiu autem aliquis ut suspectus accusatur, quousque peractum sit iudicium, non debet administrationem attingere. Interdictum enim est ipsi, ut Papiniano videtur. Si autem suspecti cognitio ante suscepta sit, interea vero tutor vel curator decesserit: extinguitur tale iudicium. Quomodo enim fieri potest ut reiciatur jam defunctus?

§. *Si quis tutor.*

Si tutor non apparet, ut alimenta pupillo a magistratu decernantur: cautum est sanctione Severi & Antonini, ut in possessionem bonorum ipsius pupillus mittatur, & curator detur bonis tutoris, distracturus quæ mora temporis corrumpuntur, ut jumenta, & vestes, & quæcunque talia. Ergo ut suspectus removeri potest, qui pupillo non præstat alimenta. Si quis autem præsens negat posse ministrare alimenta pupillo, ideo quod sit pauper, mendax autem sermo ipsius demonstratus sit: remittetur ad urbis præfectum puniendus, sicut & ille,

§. *Sed si quis.*

qui datis pecuniis tutor fieri studuit. Libertus si male gessisse tutelam filiorum vel nepotum sui patroni probatur, remittetur ad præfectum urbis in corpore puniendus.

§. *Novissime.*

Novissime autem hoc sciendum est, qui fraudulenter circa tutelam, vel curationem versantur, etiam si satisfactionem offerrent, rem pupilli salvam fore, nihilominus removendos esse a tutela; quia satisfactio malevolum tuto-

ris propositum non mutat, sed facultatem diutius grassandi in pupilli bonis ipsi præbet. Suspectum enim illum putamus, qui tam indecentibus est moribus, ut ex ipsis ostendatur esse suspectus. Tutor autem, vel curator, quavis pauper sit, fidelis tamen, & diligens, quasi suspectus removendus non est.

§. *Suspectum.*

INSTITUTIONUM LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

De rerum divisione.

Persecuti libro superiore legislatores, auspiciatque juris divisionem, diximus circa tria Romanorum versari legislationem; circa personas, circa res, circa actiones. Completa autem in ipso personarum doctrina, qua diximus aliquos quidem esse liberos, aliquos autem servos & liberorum alios esse ingenuos, alios autem libertinos. Exposuimus & secunda divisione, qui hominum sunt alieni juris, qui sui; & potestas in quos constituitur, & quot modis dissolvitur. Et eorum, qui sunt sui juris, qui nam sint in tutela, qui autem in curatione. Cognitis & tutorum constitutionibus, & dissolutionibus, & excusationibus, & suspectorum accusationibus, veniamus nunc ad librum ordine secundum, & dicamus de rerum divisione. Divisio autem est immensæ materiæ brevis comprehensio. Summa autem rerum divisio ita se habet. Rerum quædam sunt sub nostro dominio, & potestate, quædam extra dominium nostrum & potestatem. Quædam naturali jure sive jure gentium communia omnium sunt; quædam autem publica sive popularia; quædam universitatis; quædam nullius; pleraque autem singulorum: quæ variis de causis unicuique acquiruntur, sicut ex subjectis apparebit. Naturali quidem jure communia omnium hominum sunt hæc: aer, aqua profluens, mare, per hoc & littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibebitur deambulandi gratia, vel navem adaptandi. Sic tamen ut a villis sive domibus & illic jacentibus monumentis vel ædificiis se absteineat, & hæc non turbet. Nec enim ea sunt communia omnium hominum, neque juris gentium, sicut & mare. Flumina autem omnia & portus publici sunt, hoc est populi Romani. Ideo & jus piscandi omnibus commune est in portibus & fluviis. Quod autem dixi, littus juris gentium est, sicut & mare, definire oportet quid est littus. Littus est, quatenus hybernus maximus fluctus excurrit; ergo & æstatis tempore illuc usque littus determinamus.

§. *Et quidem nulli.*

§. *Flumina.*

Riparum quoque usus jure gentium, sicut & ipsius fluvii publicus est. Itaque & naves ripis applicare, vel funes natis illic arboribus religare, & onera navis in his locis deponere libera omnibus est facultas; sicut & navigare per ipsum fluvium nullus prohibetur. Usus igitur (ut dictum est) riparum publicus, videlicet

§. *Riparum.*

licet juris gentium est; proprietas autem ipsarum riparum illorum est, quorum prædiis adhærent. Ideo arbores quoque in eisdem natæ ripis, illorum sunt, quorum est & proprietas riparum: solo enim cedunt imposita.

§. Littorum.

Littorum quoque usus publicus est, sicut & ipsius maris. Unde omnibus volentibus liberum est tuguria ibi imponere, quo se recipiant ad quietem; sicut & ficcare retia, & a mari deducere. Proprietas autem littorum speciali domino non subicitur: ejusdem enim juris est & mare, & quæ mari subjacet terra, vel arena.

§. Universitatis.

Conventus autem sive universitatis, non singulorum sunt, quæ sunt in civitatibus theatra, stadia publica, lavacra, porticus, & si qua alia sunt communia civitatum.

§. Nullius.

Nullius autem sunt sacra, & religiosa, & sancta. Quod enim divini juris est, id nullius in bonis est. Sacra autem sunt, quæ rite & per Pontifices Deo consecrata sunt: quales sunt ædes sacræ, & martyrum monumenta, & oratoria, & dona, quæ convenienter ad ministerium Dei determinata sunt, ut preciosi thesauri. Hæc enim nostri Imperatoris constitutio alienari, & obligari prohibuit, excepta causa redemptionis captivorum. Si enim contigerit captos esse aliquos a barbaris, & sanctissima civitatis illius ecclesia pecuniarum indigeat: facultas datur civitatis Episcopo sive dispensatori preciosos thesauros vendere, & pignori dare ad pecuniarum contractionem, ut ex illis captivos redimat. Si quis autem sua auctoritate quasi sacrum sibi ipsi constituerit locum, nemo hunc sacrum vocet (diximus enim semel quomodo sacra fieri consueverunt). Sed dicimus hujusmodi locum esse prophanum. Si vero evenit templum sacrum terræ motu corruisse, vel etiam antiquitate collapsum esse: nihilominus locus, in quo templum fuerat, sacer manet, & nullius domini, ut Papinianus inquit: factus enim sacer nullo modo desinit sacer esse.

§. Religiosum.

Nullius domini sunt etiam religiosa. Religiosum autem unusquisque homo sua facit voluntate, dum mortuum infert in suum locum. Loco autem communi, siquidem purus est, nec dum factus est religiosus, invito socio & inferri illuc nolente, non licet ibi reliquias deponere. Quod si commune est sepulchrum, etiam sociis nolentibus, licet ibi inferre & reponere. Si cujus autem loci alius habeat usumfructum (ususfructus autem est jus quoddam certis modis constitutum, quod mente percipitur, quod facit me in aliena proprietate usum habere & fructum). Si igitur ejusdem loci alius habeat usumfructum, alius autem proprietatem: proprietarius in dicto loco deponens reliquias præter usufructuarii voluntatem religiosum locum non facit. Ex quo enim religiosus est, non potest esse in bonis. In aliena autem proprietate usumfructum constitui definitio nos docuit usufructus. Haud injuria necessarius est usufructuarii consensus, & nihil est ratum eorum, quæ fiunt a proprietario in usufructuarii damnum. In alienum autem locum concedente domino licet

reliquias inferre, & religiosus fit locus. Si vero deposuerit absque notitia, & dominus ubi factum rescierit, proprium duxerit: etiam sic locus fit religiosus.

Sanctæ autem res, veluti mœnia, portæ, quodammodo divini juris sunt, & in nullius bonis esse possunt. Ideo autem mœnia diximus sancta, quia pœna capitis constituta sit in eos, qui aliquid contra mœnia deliquerunt, ut qui lapides abstulere, vel quomodocumque nocuerunt. Unde & illas legum partes, in quibus pœnæ scriptæ sunt contra adversantes legibus sanctiones vocamus. Dicuntur autem inde sancta, quod sancire est firmare. Quoniam igitur firmant nos mœnia, ideo sancta appellantur. Potest & fabulosa quædam appellationis causa reddi. Dicunt olim Deos consuetudinem habuisse cum hominibus, & illesos ipsos undique conservasse; deinde subsecutis temporibus reliquisse homines, damnatis illorum moribus: quo auxilio destituti homines ad exemplum divinæ custodiæ mœnia excogitarunt. Quoniam vero sanctum est venerabile, ideo mœnia & portas, ut quæ loco maxime venerabilium excogitata sunt, sancta nominaverunt.

§. Sanctæ.

Dicamus posthac & de rebus, quæ referuntur sub proprietatem singulorum hominum. Hæc autem multis modis nostri sunt domini. Quarundam enim rerum domini efficiuntur naturali jure, quod (quemadmodum dictum est) juris gentium appellatur: quarundam vero stricto & civili jure, hoc est, speciali Romanorum. Sed commodius sit ab antiquis doctrinam incipere. Palam est autem antiquius esse jus naturale; quod cum ipso genere humano in lucem natura protulit. Civilia enim jura tunc esse cœperunt, cum & civitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

§. Singulorum.

Feræ igitur bestię & volucres, item pisces, hoc est, quecumque animalia in terra, vel in mari, vel in cœlo nascuntur, simul atque ab aliquo capta fuerint, jure gentium statim illius domini esse incipiunt. Quod enim antea sub nullius erat dominio, id naturali ratione preoccupantis fit. Nec refert utrum feras bestias, & volucres in suo quisquam fundo capiat, an in alieno, progressus illuc ad venandum aucupandumve. Recte autem potest a domino fundi, si id præviderit, prohiberi, ne suum fundum ingrediatur. Si quid autem predictorum animalium quisquam cœperit: eousque sub suo habet dominio, donec ipsius custodia coercetur. Si vero possidentis custodiam evaserit, & in naturalem libertatem se receperit, desinit esse illius, qui antea possidebat, & rursus occupantis fit animal. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur animal, cum nostros oculos effugerit; vel subjacet quidem nostro conspectui, sed ita, ut difficilis sit comprehensio. Quid enim si effugerit in altissimum quempiam locum, & inaccessum?

§. Feræ.

Illud quæsitum est: Cervus vel aper ita a me vulneratus est, ut facile capi possit: quidam dicunt statim hujusmodi animal meæ fieri

§. Illud quæsitum.

ri proprietatis: aliis autem placuit fieri quidem meum, quod a me vulneratum est, simul ac vulneratum est; sed eousque meum videri, donec persequar. Quod si persequi desiero, meum esse desinit, & occupantis fit. Tertia fuit sententia dicentium, me, qui vulneravi, non aliter esse bestiae dominum, quam si ipsam ceperero. Et hanc tertiam sententiam magis confirmat noster Imperator addita tali ratione, quod multa accidere solent, ut eam non capiam. Fortasse enim occurrens bestia fera prohibuit me ulterius progredi, vel rapuit a me vulneratam, vel in persequendo loca offendi difficultia, ut non potuerim feram investigare.

§. *Apium.* Apium natura fera est. Itaque quæ in tua arbore confederunt apes, non prius fiunt tuæ, quam ipsas alvearibus incluseris. Sicut neque aves, quæ in tua arbore nidum fecerunt, non prius tuæ sunt, quam ceperis. Unde si quis præveniens easdem in suis reposuit alvearibus, earum dominus erit. Favos quoque, quos ab apibus fieri contigerit, volens potest eximere, etsi in meo agro facti sunt. Si vero priusquam favos alius tetigerit, prævidens ego ingredi ipsum meum fundum, prohibui: (possum enim hoc jure facere) favos capiam nullo impediente. Apium examen si relictis tuis alvearibus avolarit: eousque intelligitur esse tuum, quoad subjectum fuit tuis oculis, & ejus comprehensio non est difficilis: si vero tuum effugerit conspectum; occupantis fit.

§. *Pavonum.* Pavonum & columbarum fera natura est. Nec prodest dicere, consuevisse ipsos avolare & revolare: nam apes idem faciunt, & constat ipsarum naturam esse feram. Cervos quoque quidam sic habent mansuetos, ut ii relinquunt dominos, & in sylvas abeant, & redeant: & ipsorum nihilominus fera natura est. In his autem animalibus, quæ ex consuetudine abeuntia reverti solent, talis nobis potentissima regula tradita est, qualis in apibus, columbis, pavonibus, cervis: dicimus enim tandiu nostra esse, quoad animum habent ad nos revertendi. Quod si deserint hujusmodi animum habere: delinunt nostra esse, & fiunt occupantis. Sed quoniam in animalibus animus deprehendi non potest, hunc ex ea, quam circa reditum habent, consuetudine percipiemus. Fac enim mihi cervam esse, quæ me reliquens in sylvas ire consueverit, & redire eodem die, sive postridie, sive perendie, nondum autem ultra tres dies mea domo absuit: si quidem intra triduum quo reverti consuevit, capta ab aliquo fuerit: ego ut injuria affectus circa proprietatem, habeo in ipsum actionem in rem. Si vero quarto die coepit quis ipsam, nullam in eum habeo actionem. Perspicuum enim est ex eo, quod non servavit revertendi consuetudinem, meum ab illa contemptum esse dominium.

§. *Gallarum.* Domesticarum gallinarum & anserum natura non est fera: idque ex eo possumus intelligere, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus, græce ἀγριορνίδες item alii anseres, quod feros appellamus, græce ἀγριοσχηναρίαι:

ideoque si tui anseres aliquo casu turbati turbataque avolaverint, licet conspectum tuum effugerint, quocumque tamen loco sint: tui tuæque esse intelliguntur. Et qui lucri gratia sive intervertendi animo ea animalia retinet, furtum committere intelligitur, & tenetur furti actione.

Naturalis acquisitio est & earum rerum, quæ ex hostibus capiuntur: jus enim gentium statim nostra fieri vult, quæcumque cepimus ex hostibus. Itaque & liberi homines capti a nobis statim in servitutem nostram deduntur; qui tamen evaserint a nostra potestate, & ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt. Lapides preciosi, item & gemmæ & cætera, quæ in littore inveniri solent, naturali jure statim fiunt inventoris. Item ea, quæ ex animalibus dominio meo subjectis nascuntur, mea sunt eodem jure, quo illa sunt, ex quibus nata sunt. Naturalis quoque acquisitio est alluvionis: alluvio autem est abundatio, vel aggeratio; quod enim per alluvionem nostro fundo fluvius adiicit, meum fit jure naturali. Est autem alluvio (ut definiamus) incrementum latens: per alluvionem autem id videtur addi, quod ita paulatim additur, ut non possit intelligi, quantum quoque tempore nobis addatur. Fac enim duos esse agros, tuum, item & meum, medium autem fluvium intercurrere. Si fluvius paulatim, & insensibiliter addiderit aliquid meæ terræ, id meum fit per alluvionem; si vero fluvii vis & imperus partem aliquam tui agri abstulerit, & meo adjecerit: clarum est additam partem tuam remanere; neque enim insensibiliter fieri contigit. Quod si pars ex agro tuo ablata arborifera fuerit, & ad meum agrum adlata per multum tempus ipsi adhæsit, & illata arbores radices egerint ita alte, ut meum fundum attigerint: ex eo tempore videntur mihi acquisitæ, ex quo nutriri ceperunt a mea terra, ut quæ radices in ea habeant.

Insula si quam nasci contingat in mari (quod raro fieri solet) præoccupantis fit. Quæ enim antea nullius erat, incipit nunc esse alicujus. In flumine vero nascens (quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis teneat, erit communis eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident: pro modo latitudinis cujusque fundi hinc inde sit, quæ latitudo prope ripam sit. Ut porrigitur hæc insula, verbi gratia, in pedes centum. Habens autem fundum ad dexteram insulæ partem prope ripam ipsum habet latum centum ipsos pedes; alter autem septuaginta. Qui quidem in dextera parte est, possidebit pro latitudine centum pedum; qui autem in sinistra, pro latitudine LXX. Quod si alteri quidem ripæ proxima est, ab altera autem distat: eorum erit tantum, qui ab illa parte prope ripam prædia possident. Quod si fluvius meum agrum præterfluens per partes divisus, scissusque bifariam meum circumvenit agrum, videlicet circumdedit: deinde ad extremum in se ipsum rediens unus iterum factus sit: ita ut medius

§. *Item ea, que ex hostibus.*

§. *Item Lapilli.*

§. *Item ea, que ex animalibus.*

§. *Præterea.*

§. *Insula.*

locus insulæ formam detineat, a fluvio ipso, diviso in duas partes, & meum fundum circumfluente, videlicet circumdatus: ager, ita circumclusus meus remanet, ideo quia & antea erat in meis bonis. Quod si naturali alveo, lecto videlicet in universum derelicto, per aliam partem fluere cœperit; prior quidem alveus eorum erit, qui prope ripam ejus prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quæ latitudo prope ripam sit; novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus erat fluvius, id est publici. Quod si post aliquod tempus ad priorem reversus fuerit alveus, rursus derelictus nunc ab ipso alveus eorum esse incipit, qui prope ripas prædia possident. Alia quædam causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit: hic enim non dicimus totum agrum fieri publicum, neque ipsius dominium commutari, permanet enim nihilominus meus. Et ob id si recesserit ex illis locis, quos facta inundatione texerat, meum agrum recipiam, nullum jus habentibus in eo proximis possessoribus. Sicuti novus alveus, cum publicus factus fuerit, fluvio recedente, proximorum sit possessorum. Ex aliena materia speciem fecit aliquis. Queritur quis eorum naturali ratione dominus sit speciei: utrum qui mutavit materiam in speciem; an qui materiæ erat dominus, erit & speciei? Ut, ex alienis medicamentis emplastrum collyriumve composuit, vel ex alienis uvis, vel olivis, vel spicis vinum aut oleum, aut frumentum fecit aliquis; aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod paravit, aut ex alieno vino & melle confecit mullum, aut ex aliena lana vestimentum, aut ex alienis tabulis navem. Multæ super his ambiguitates fuerunt Sabinianorum & Proculianorum. Et Proculiani quidem dicebant, qui speciem fecerat, dominum esse debere. Sabiniani autem eum speciei dominum esse volebant, qui fuerat & materiæ; Sed tertia extitit sententia media quædam, quæ partim quidem Sabinianis, partim autem Proculianis suffragatur, quam & clementissimus noster Imperator elegit. Ea sic inquit: Si facta speciem resolvi potest, & ad rudem materiam reduci, unde facta est: materiæ dominus erit dominus etiam speciei. Si autem speciem reduci ad pristinam materiam non potest: qui fecit speciem, dominus erit. Ut pro casu. E massa æris, vel argenti, vel auri vas conflatum si fundatur, potest pristinam æris, vel argenti, vel auri formam recipere; vinum autem, vel oleum, vel frumentum in uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest. Sed neque mullum in vinum & mel resolvi potest. Hæc quidem quando tota materia aliena fuit. Quod si partim ex mea, partim ex tua materia speciem aliquam fecerim: veluti ex meo vino, & tuo melle mullum, vel ex meis & tuis medicamentis emplastrum, vel ex mea & tua lana vestimentum; dubitandum non est hoc casu eum esse dominum, qui fecerit, cum non solum operam suam impenderit circa speciem, sed & partem præstiterit materiæ.

§. Quod si naturalis.

§. Cum ex aliena.

§. Quod si partim.

Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis intexuit, licet apposita purpura preciosior sit vestimento, cui accessit: tamen in accessionis partem accipietur, & purpuræ dominus in eum, qui furripuit, & hæc fecit, habebit furti actionem, & conditionem: sive ipse fur sit, qui vestimentum fecit, sive alius quidem furripuit, alius autem surreptam conjunxit vestimento: actionem enim in rem habere non potest purpuræ dominus: videtur enim purpura quodammodo extingui, ideo quod non sit eadem per se, sed alteri vestimento conjuncta sit. Movebitur autem omnino furti conditio. Extinctæ enim res sive deletæ, etsi per actionem in rem vindicari non possunt: in fures tamen furti conditionem & in omnes possessores, etsi non sunt fures, movere poterimus. At siquidem fur est, qui possessor factus est, purpuræ vestimentum habens: & furti actio, & conditio intentabitur. Sin alius autem a fure, sola conditione tenetur, non item actione furti.

§. Si tamen.

Duæ quædam materiæ ex voluntate dominorum confusæ sunt; totum illud corpus ex confusione factum utriusque erit commune: ut duo quidam sua vina confuderunt, aut massas argenti vel auri conflaverunt. Sed & si diversæ materiæ sunt, & ex earum commixtione propria species facta sit: velut ex vino & melle mullum, aut ex auro & argento electrum: etiam hic dicimus idem juris esse, & factam inde speciem communem duorum esse. Et hæc quidem, quando id de voluntate dominorum factum est. Quod si fortuito & non voluntate dominorum confunderentur materiæ, vel diversi generis, vel ejusdem: idem jus erit.

§. Si duorum.

Quod si Titii frumentum frumento tuo mixtum fuerit, & unus factus sit acervus, si quidem vestra voluntate: communis erit acervus, quoniam unumquodque corpus, hoc est singula grana de vestro consensu sub commune dominium devenerunt. Quod si casu facta est mixtio, vel Titius non de sua voluntate frumentum miscuit: acervus non erit communis, quia singula grana in sua manent substantia, nec ea per mixtionem sunt commutata. Ergo non magis erit acervus communis in hujusmodi casu, quam grex ovium communicabitur, si oves Titii tuis ovibus commixtæ fuerint. Sed si contigerit frumenti acervum vel a te, vel a Titio retineri: alius in eum, qui possideat, actionem in rem habebit. Officium autem erit judicis, ut æstimet quale cujusque erat frumentum; & pro qualitate mensuraque actori possessorem condemnare.

§. Quod si.

Si quis in suo solo domum ædificavit ex aliena materia, ipse dominus intelligitur ædificii, ædificatum enim solo cedit: cum illud sit clarum materiæ dominum nunquam excidere dominio ipsius materiæ. Sed tantisper neque vindicare eam, neque actionem ad exhibendum habere potest propter legem XII. tabularum, qua cavetur, ut ne quis alienum tignum suis ædibus injunctum eximere cogatur, sed ut duplum ipsius exsolvat precium per actionem per-

§. Cum in suo.

sonalem, quæ dicitur de tigno injuncto. Locus autem huic actioni est, non solum quando tignum mei domini subjecerit quis suæ domui; sed & si lapidem, vel pessulum, vel columnam. Tigni enim appellatione omnis materia significatur, ex qua potest ædificari. Ideo autem hæc leges latæ sunt XII. tabulis, ut non vindicetur neque agatur ad exhibendum sub prætextu tigni injuncti meæ domui: ut ne iudice condemnante me in eadem re, cogar domum destruerre, occasione satisfaciendi sententiæ, & multa hinc providentia dignatæ sunt XII. tabulæ domos. Quod si contigerit ex aliqua causâ ædificium dirui: materiæ dominus si nondum per actionem de tigno injuncto duplum retulit, potest sine impedimento vindicare, & ad exhibendum agere.

§. Ex diverso.

§. Certe illud.

Diximus de eo, qui domum in suo solo de aliena materia ædificavit; nunc contrarium casum ponimus. In tuo solo si ex mea materia domum ædificavi, tu soli dominus eris, & ædificii dominus propter regulam dicentem, imposita subjectis cedere. Ergo & materiæ dominium penitus perdidit, sciens enim in alieno solo ædificabam. Itaque licet domus diruta sit, non habeo actionem ad vindicandum materiam. Illud autem indubitatum est: si contigerit me ædificatorem esse in possessione domus; dominus autem soli utens regula dicente, imposita suppositis cedere, petat actionem in me ad vindicandum: si quidem bonæ fidei possessor eram existimans meum esse solum: capiam non solum materiæ precium, sed & mercedem fabricatorum; & nolentem hæc facere ipsum repellam per doli exceptionem dicens, non nisi bona fide ædificavi. Si autem mala fide possedi locum, quia sciebam ipsum esse alienum: nullam habeo exceptionem, sed cogar locum reddere cum impositis: potest enim unusquisque culpam mihi obicere, quod temere sciens in alieno loco ædificabam.

§. Si Titius.

§. Qua ratione.

Si Titius alienam arborem in suo plantavit agro, Titii erit arbor. Sed si Titius suam arborem in agro Mævii plantavit, erit arbor Mævii, dummodo in utroque casu plantata arbor radices egerit. Prius vero quam agat radices, & subjacentem comprehenderit terram, prioris domini est arbor: postquam enim radices egit planta, transfertur ipsius dominium ad dominum soli, in quo sita est. Itaque hinc quæsitum est quiddam tale. Vicinus meus in finibus sui agri prope meos agellos arborem habebat: contigit talis arboris radices serpentes paulatim sub terra pervenisse ad meum agrum, & meam terram comprehendisse, & illinc nutriri: quæstione facta, placuit meam esse arborem. Neque enim naturalis ratio permittit alterius arborem esse quam illius, cujus in terra radices habet. Unde si in terminis duorum agrorum arbor nascitur, cujus radices extensæ utrunque agrum comprehenderit: communis fiet illa arbor. Qua enim ratione plantæ, quæ in terra nutriuntur & augentur illius sunt, qui dominus est subjacentis terræ: eadem ra-

tione & fata, veluti frumentum, hordeum, & quæcumque talia solo cedunt. Sed sicuti qui bona fide ædificavit in alieno loco, provocatus actione in rem per doli exceptionem se defendit: similiter & qui consecit suis sumptibus alienum agrum, si bona fide hoc fecit, per doli exceptionem tutus erit.

Meas quis capiens chartas vel membranas inscripsit quippiam in ipsis, & librum fecit: hic ad soli exemplum cedunt imposita suppositis, etiam si aureæ sint literæ superscriptæ; & ego fio libri dominus. Nec interest, sive carmen, sive historiam, sive orationem scripserit. Unde futurum est, ut experiens ego actione in rem adversus eum, qui librum fecit, & scripturæ impensas non solvens sine mora repellar per doli exceptionem: ideo quod bonæ fidei possessor fuit, qui hæc scripsit.

Cepit quis alienam tabulam, & pingens fecit imaginem: quæsitum est cujus sit imago. Et nonnulli quidem dicunt pictorem esse dominum tabulæ, & picturæ tabulam cedere; alii autem tabulæ dominum etiam picturæ dominum esse inquit, qualiscunque sit pictura. Noster autem Imperator priorem magis sententiam probavit, & pictorem tabulæ dominum fieri jubet. Ridiculum enim esse existimavit Apellis picturam, vel Parrhasii, qui optimi fuerunt pictores, vilissimæ tabulæ cedere. Unde si tabulæ dominus imaginem possideat, pictor autem accellerit vindicaturus, nec solvat tabulæ precium, poterit per exceptionem doli subinvereri. At si is, qui pinxit eam, possideat: tunc dominus tabulæ directam quidem actionem in rem habere non potest: excidit enim dominio, pictura imposita; datur autem ipsi utilis in rem actio: ut agens dicat se experiri, quasi esset dominus. Sed utili in rem actione utens, nisi præbuerit factas impensas circa picturam illi, qui pinxit bona fide, repellatur per doli exceptionem. Et hæc quidem tractata sunt circa dominium imaginis. Nam illud palam est, sive is, qui pinxit, tabulam furripuit, sive alius quispiam, competere domino furti actionem in furem.

Mercatus sum a te agrum, vel dono cepi; bona fide tamen, cum crederem te esse dominum; vel alia iusta ex causa, veluti ex permutatione. Naturalis ratio vult me dominum esse perceptorum fructuum propter diligentiam & curam, quam in ipsis adhibui. Et ideo si postea dominus supervenerit, & agrum vindicet: nullam actionem habebit in me de fructibus, quos inde perceptos consumpsi. Si vero sciens alienum agrum possedi, ipsos non consequar. Itaque agrum cogor restituere cum perceptis inde fructibus, licet a me consumptis.

Ejusdem fundi cum ego proprietatem habeam, tu usufructum: tu usufructuarius non aliter fies fructuum dominus, quam si ipse eos perceperis ex terra. Ideo si maturis fructibus, necdum e terra sublatis decelleris, non percipiet hoc tuus heres, sed proprietario acquiruntur. Eadem fere dicuntur & de colono, hoc est con-

§. Litura.

§. Si quis in aliena.

§. Si quis a n. domi- no.

§. Is vero.

du-

ductore. Si enim fundum tibi locavero, non prius efficiaris dominus fructuum, qui inde percipiuntur, quam hos e terra exemeris. Vox *ferre* redundat. Quoniam autem de fundi usufructu differui, sciendum est in pecudum usufructu esse ipsarum foetum, ut lac, pilos, lanam. Itaque agni, & hœdi, & vituli, & equulei simul ac nascuntur, naturali jure in dominio sunt usufructuarii. Partus vero ancillæ non sunt in fructu. Unde si præbuero tibi meæ ancillæ usufructum, habebis tu quidem in fructu ministerium ipsius, & manuum operas: quod autem nascitur, ad proprietatis dominum pertinet: Absurdum enim existimatum est hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura gratia hominum comparaverit. Sed si gregis usufructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex foetu usufructuarius summittere, & complere numerum debet, quod & Juliano videtur: Ut, præbui tibi usufructum gregis ovium centum; demortuæ sunt XXX. oves; pepererunt autem quinquaginta: oportet te triginta commiscere primis, ut servetur datus tibi numerus: sic reliquæ XX. oves erunt in tua proprietate. Si vero vineæ aut fundi usufructum tibi dedi, in locum demortuarum, vel quæ fenuerunt, vitium, & in locum lapsarum arborum alias debes substituere: recte enim oportet te, & bono modo agrum colere, cujus datus est tibi usufructus, & sic in eo versari, ut versaretur optimus paterfamilias.

§. In pecudum.

§. Sed si gregis.

§. Thesauros.

Invenit quis Thesaurum in suo agro. Divus Hadrianus naturalem secutus æquitatem ei concessit, qui invenit; idemque statuit, si quis in sacro vel religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno agro non data opera, sed fortuito casu invenerit: dimidium domino soli concessit Hadrianus. Consequenter igitur si quis in loco Cæsaris invenit thesaurum, dimidium quidem thesauri dabit Cæsari; dimidium inventor retinebit. Si quis etiam in civitatis loco, vel fiscali invenerit: consimiliter dimidium quidem inventor lucratur, alterum dimidium fiscus, vel civitas accipiet.

§. Per traditionem.

Naturalis modus acquisitionis est & per traditionem. Est autem traditio, de manu in manum translatio; liberum & simplicem & naturalem actum habens. Nihil enim tam conveniens est naturæ, quam ratam haberi domini voluntatem rem suam transferentis in alium. Ut autem per traditionem dominium transferam, hæc concurrere oportet: Ut ego tradens sim dominus, & ex animo velim transferre dominium; faciam traditionem, & corporale sit quod traditur. Corporale ideo dixi, quoniam incorporea tactum non admittentia non recipiunt traditionem. Dominum esse debere, qui tradit, ideo dixi: quia qui non est dominus, quod non habet dominiuram, non potest transferre: Animo ut velim facere dominum eum, qui recipit, idcirco appositum est: ut exciperem usum, & depositum. In his enim licet corporalis sit res, & dominus sit, qui tradit, attamen tradit, paulo post sperans hæc recuperare Nec interest,

qualiscunque sit res, quæ traditur a domino sive ager Italicus, sive stipendiaria prædia, sive tributaria: Stipendiaria autem & tributaria prædia dicuntur, quæ in provinciis imperatoria jussione a populo possidentur. Appellationis autem causa inde emanavit. Romanorum olim princeps potitus imperio totius orbis, cum habitus esset in admiratione a Romanis ob suam potentiam, divisit provincias: & aliquas quidem retinuit ipse sibi; aliquas autem distribuit populo. Et a populo vocatæ sunt stipendiariæ inde, quod stipēs erant collatio, & paulatim facta argenti & aliarum rerum collectio. Quoniam igitur pauca quædam Provinciales ex his, quæ nascebantur apud ipsos, collectione facta, mittebant populo, quæ impenderet in suos usus & oblectationes; ideo vocatæ sunt stipendiariæ; convenienter igitur & domus, & agri stipendiarii. Principis autem provinciæ nominatæ sunt: quoniam tributum est grave vectigal, quod imposuit suis provincialibus Imperator, ut qui multa impenderet ad milites alendos. Habentes olim stipendiaria & tributaria prædia concessu populi, vel principis non erant domini (dominium enim eorum erat vel apud populum vel apud principem) sed habebant in ipsis usufructum, & plenissimam possessionem, ut possent transferre & hæredibus transmittere. Italicorum enim agrorum sive domorum domini dominium habebant. Sed hæc quidem ex veteri consuetudine. Hodie autem constitutio nostri imperatoris nullam vult esse differentiam Italicorum, & stipendiariorum, & tributario-riorum. Sed si quidem dominus tradit mihi rem suam ex causa donationis, aut dotis, aut ex alia qualibet causa, ut ex permutationibus, sine dubio transfert in me dominium.

Si vero venditor tradat, non aliter ad emptorem dominium transfert: quam si emptor venditori pretium rei venditæ solvat, vel satis ipsi faciat pro pretio. Quid enim si dedit Titium quendam qui pro ipso promisit pretium, vel etiam pignus dedit pro pretio? Hoc autem & XII. tabularum lege cautum est, & tamen invenimus hoc esse jurisgentium, quoniam inest ipsi naturalis justitia; ideoque apud omnes gentes valet. Ergo semper quidem in aliis causis dominus tradens transfert dominium; in venditione autem non aliter, quam si acceperit pretium, vel cautum sit ipsi de pretio. Sed si venditor neque accepit pretium, neque aliquem pro emptore fidejudentem, neque pignus; sed acquievit emptoris fidei, confidens se pretium recepturum: dicimus hic statim dominium transire ad emptorem. Traditione autem facta, nulla erit differentia, utrum ipse dominus tradat, an alius de ipsius voluntate. Qua ratione si cui facultatem præbuero administrandi, ut vult meam substantiam; hic autem ex his rebus quicquam vendiderit & tradiderit: transfert dominium in accipientem: videtur enim voluntate domini id facere.

§. Venditæ.

Inveniuntur autem quidam casus, in quibus & sine traditione, nuda tantum voluntas sufficit

§. Integrum.

cit

cit ad dominium transferendum: veluti librum meum tibi commodavi, vel locavi tibi meum fundum, vel deposui apud te meam mensulam. Si postea tibi hæc vendidero, aut donavero: statim cum donatione aut cum venditione proprietas tibi horum acquiritur, & hæc traditione non facta: quoniam enim præcedebat naturalis possessio apud te earundem rerum, ob hoc solum, quod volo rem meam fieri tuam, statim acquiritur tibi dominium; sicut si donationis gratia aut venditionis specialis traditio facta esset. Reposui in horreo varias merces: dixisti mihi ut has tibi venderem: facta conventionem dedisti pretium. Si adstans horreo claves horrei tibi tradidero, statim dominus mercium efficeris.

§. Item si quis.

§. Hoc amplius.

Sæpe volens dominium transfero in aliquem mihi incognitum, de quo interrogatus & ante, & post traditionem haudquaquam possum dicere quæ nam sit persona. Quod accidit prætoribus vel consulibus, qui solent vel in processu, vel in spectaculis jactare quædam in vulgus; & dominus statim efficitur, qui cepit: tamen qui hæc mittit, ignorat quid eorum quisque sit accepturus. Inde manifestum fit, rem, quam contempsero, & a mea rejecero possessione, occupantis statim fieri, quod veteres dicunt pro derelicto. Pro derelicto autem est, quod dominus abiicit ea mente, ut nolit ipsum esse in suis bonis, itaque statim desinit hujus esse dominus.

§. Alia.

Alia sane causa est earum rerum, quæ ob maris tempestatem volentes qui navigant levare navim, imposito onere ejecerunt: ejecta enim eiicientium manent in dominio. Quippe certum est horum ejectionem factam esse, non quia nolint hæc sui domini esse; sed magis quia cupiant una cum illis navim quoque periculum maris evadere. Unde si quis has res a fluctibus ejectas, vel per aquam vectas capiat animo lucrandi, vel intervertendi furtum, committit. Similia autem sunt his & illa; veluti: Volebam ire in aliquem locum; habebas tu rhedam, in qua possem viam perficere: rogavi te ut liceret mihi conscendere ipsam, & meas res reponere, quo maturius pervenirem ad locum, quem quærebam: hoc mihi promissisti pacta mercede, vel etiam sine mercede, reposui res meas in rheda. In via contigit res quasdam cadere de rheda, me non intelligente; non sunt inventientium, sed reservantur meo dominio. Datur enim mihi in ipsis actio in rem, ad exhibendum; furti & furtiva conditio: hoc est vindicationi similis actio, vel evictio adversus in fures.

T I T. II.

De Rebus corporalibus, & incorporalibus.

Diximus in precedentibus de rerum divisione, quasdam quidem esse naturales sive jurisgentium, quasdam publicas, quasdam universitatis, quasdam nullius, plerasque autem singulorum. Et diximus multis modis res fieri

nostri domini, & naturales modos hos diximus, occupationem, prædam, inventos in littore lapillos sive gemmas, nata ex nostris animalibus, alluvionem, & insulam, quæ vel in mari nascitur, quod raro fit, vel in fluvio, quod frequenter: item & proximum esse alveo quem fluvius dereliquit; & ex aliena materia speciem facere, ita ut facta non possit in pristinam reverti materiam; & ex sua & aliena materia aliquid efficere; & alienam purpuram suo contexere vestimento, & eadem materias vel diversas commisceri duorum dominorum voluntate, vel & fortuito: aut plurium dominorum acervos frumenti de ipsorum voluntate in unum confundi; non similiter autem si de unius voluntate, neque si casu hoc evenerit; & dicentem regulam, cedere imposita subjectis, ut in multis casibus est inspectum: ut, quando ex aliena materia ædificatum est in meo solo, vel ex mea materia in alieno ipse ædificavi, vel alienam arborem in suo quis plantavit fundo, vel suam arborem in aliena terra ita ut radices egerit; quod obtinuit, & in frumento lato, & in literis meæ chartæ, vel meæ membranæ impositis. Contrarium autem in imagine, illic enim aliena tabula cedit picturæ. In naturalibus autem acquisitionibus est, & bona fide capere fundum ab eo, qui non est dominus: hæc enim bonæ fidei possessio sufficit ad faciendum dominum consumptorum fructuum. Et thesauri inventio, vel totum, vel partem acquirit inventori. Et naturalis acquisitio est per traditionem uti constitutum est. Sed hæc omnia dicta sint de corporalibus. Quoniam autem rerum quidem aliquæ sunt corporales, aliquæ autem incorporales; Corporalis quidem est, quæ & nomine intelligitur, & tangi potest, & videri, ut fundus, domus, vestis, servus. Incorporalis autem est, quæ in jure consistit, ut hereditas. Et quid est hereditas? jus quoddam certis modis constitutum, quod facit me alienæ substantiæ universalem fieri dominum. Item & usufructus; usufructus autem est jus quoddam certis modis constitutum, quod facit me in alieno dominio habere usum & fructum. Item & obligationes quoquo modo contractæ: multi enim sunt modi contrahendæ obligationis, ut procedentes docebimur. Et quid est obligatio? vinculum juris, quo quis quodque facere cogitur, quod debet. Nec dicendum est in hereditate res corporales reperiri, quia hereditas & servos contineat, & fundos, & ædes, & libros; nam & usufructus continet in se fructus ex agro perceptos, qui corporales sunt. Et quod nobis debetur ex obligatione, plerunque corporale est: ut ager, servus, pecunia: Dixi *plerunque*, quoniam sæpe (quod in sequentibus monstrabitur) etiam incorporale aliquid ex obligatione petimus. Non dicendum igitur est hereditatem, & usufructum, & obligationem res corporales esse, quia quæ continentur in ipsis, (ut dictum est) corporalia sint. Videre enim oportet jus ipsum quod facultatem mihi præbet in universum aliena capiendi bona, vel alieno fundo utendi, fruendi,

vel

vel exigendi debita esse incorporale, licet corporalia in ipsis contineantur. Sunt inter corporales & quæ vocantur servitutes tam domus quam fundi. Et quid est servitus domus? jus quoddam certis modis constitutum mente intellectum, quod facit vicinum urbanum tolerare vicini onera. Servitus autem agri est jus quoddam certis modis constitutum mente intellectum quod facit vicinum in agro tolerare onera vicini. Item usus. Et quid est usus? jus quoddam certis modis constitutum mente intellectum, quod facit me in alieno dominio habere usum solum. Item habitatio. Et quid est habitatio? jus quoddam certis modis constitutum mente intellectum, quod facultatem mihi præbet habitandi in alienis ædibus, separatum ab usu & usufructu.

T I T. III.

De Servitutibus.

Diximus primo loco de servitute rustici prædii, & simul & definitionem cognovisti: necesse est nunc dicere species servitutis. Rustici prædii servitus est iter, actus, via, aquæductus. Et quid est iter? Habebam verbi gratia ego rusticum prædium, habebas & tu propinquum alterum: Volens ego in meum ire, indigebam multo circuitu: rogavi te ut præberes mihi iter, hoc est, ut liceret mihi ire per tuum prædium, brevis enim erat hæc via ferens in meum agrum: præbuiisti mihi iter, ut transirem non cum jumento, neque cum vehiculo. Actus ab agendo jumento dicitur: quando rogabo te v. gr. ut liceat mihi per tuum prædium ire cum jumento vel vehiculo. Ergo habens iter non habet actum: nam cum jumento vel curru transire non potest. Habens autem actum habet & iter: potest enim & solus transire & cum jumento. Via est jus eundi & agendi jumenta. Ergo via hæc habet, quæ & actus. Differentiæ autem sunt in aliis, quas in Digestis docebimur. Aquæductus est jus docendi aquam per fundum alienum: ut habebas fundum aqua abundantem, habebam autem ego prope fundum aqua indigentem: petii a te ut liceret mihi ex fonte apud te scaturiente aquam ducere in meum fundum, concessisti hoc mihi; hæc servitus dicitur aquæductus.

§. Prædium.

Dicamus nunc urbani prædii servitutes. Servitutes urbani prædii sunt, quæ ædificiis inhaerent. Ideo urbani prædii dicuntur, quoniam omnia ædificia urbana prædia appellantur, etsi in villa ædificata sunt. Et quæ nam sunt servitutes urbanorum prædiorum? ut onera vicini sustineam; Et quæ sunt hæc? Habebam ego domum; habebas & tu prope me domum. Quæsi a te ut liceat mihi meas trabes in parietem tuam immittere, vel ut mihi liceat stillicidia sive fluxus a meis tegulis emittere in ædes tuas, vel in tuam aream. Vel tu habebas tale jus in meas ædes, & quæsi a te, ut non emitteres in domos meas, vel in meas a-

Tom. II.

reas stillicidia vel fluxus a tuis tegulis. Vel quæsi a te tale jus mihi dari, ut non liceret tibi tollere domum tuam, & inde meam domum lumini officere.

§. Iter.

In servitutibus rusticorum prædiorum (oporet enim ad illas reverti) dicunt quidam computari recte aquæ haustum, ut liceat mihi venire in tuum agrum, & ex eo fonte, qui est apud te, aquam haurire. Item ut potum ducere liceat in agrum tuum meas oves; vel illic pascere ipsas, quia forte herbosus sit; vel ut calcem coquam; vel arenam fodiam. Ideo autem hæc servitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt. Nemo enim servitutem potest acquirere urbani, vel rustici prædii, nisi qui habet prædium; neque rursus debere quisquam potest aliquam earum servitutem, nisi qui prædium habet.

§. Ideo autem.

Si quis velit vicino aliquod jus constituere servitutis, pactionibus atque stipulationibus id efficere potest: pactione enim facta, de concessa servitute stipulatur ex concessione is, qui eam accepturus est; spondes manere concessæ servituti? Quod si non manseris, spondes dare mihi pro pœna C. solidos? Potest etiam in testamento quis heredem suum damnare dicens; damno te heres, ne tollas ædes, ut non officias vicinæ domus lumini: vel damno te heres, ut patiaris vicinum volentem tignum immittere in tuum parietem, vel emittere stillicidia in tuas ædes; vel ut patiaris vicinum habere iter vel actum per tuum fundum, vel aquam ducere ex eo in suum fundum. Ergo constituitur servitus pactionibus, & stipulationibus, & in testamentis.

§. Si quis.

T I T. IV.

De Usufructu.

Percurramus nunc post prædiorum servitutem ea, quæ dicenda sunt de usufructu; Quid autem sit usufructus, definitum est in superioribus. Sed non absurdum fuerit & alteram asserere definitionem. Usufructus est jus quoddam, quod facit me alienarum rerum habere usum & fructum, salva rerum substantia: Quoniam vero incorporalis est usufructus, dicitur autem de corporali: necesse est sublato corpore tolli & ipsum: ut dedi tibi usufructum mei servi, & tu quidem usufructuarius es, ego autem proprietarius. Quandiu vivit servus, usufructus consistit, eo autem defuncto usufructus extinguitur. Usufructus igitur a proprietate separationem recipit, idque pluribus modis accidit, ut exempli gratia: legavi tibi mei agri usufructum: heres quidem habet hujus agri proprietatem; legatarius autem usufructum. Vel contra, legavi tibi fundum deducto usufructu: hic legatarius quidem habet proprietatem, heres autem usufructum. Vel rursus: alii quidem legavi usufructum, tibi autem proprietatem. Et hæc quidem in testamento. Sine testamento vero si quis velit alii usufructum

§. Usufructus.

Q 9 9

ctum

Etum constituere, pactionibus, & stipulationibus id efficere debet. Ne autem in universum inutiles essent proprietates abcedente semper usufructu, placuit certis modis extinguere usufructum, & ad proprietatem reverti.

§. Constituitur.

Constituitur autem usufructus non tantum in fundo & ædibus, verum etiam in servis & jumentis, & cæteris rebus, exceptis his, quæ ipso usu consumuntur. In his enim neque naturali ratione, neque civili usufructus potest constitui. Et quæ nam hæc sunt res? ut vinum, oleum, frumentum, vestis. Quibus proxima est pecunia numerata: nanque in ipso usu & assidua permutatione ex eo quod ab altero transit ad alterum, quodammodo extinguitur: Quoniam igitur in ipsis usufructus procedere non dicitur, S. C. factum est, ut & in ipsis utilitatis gratia constituatur usufructus. Si quis enim moriens instituat heredem, & leget tibi mille solidos, vel mille sextarios vini, vel olei, vel XX. modiorum frumenti usufructum: capiens tu legatarius solidos, vel vinum, vel oleum, efficeris horum dominus præter usufructus naturam, usus enim fructus in alieno dominio est. Sed quoniam non consistit in his de jure usufructus, merito & regulæ usufructus in ipsis exceduntur: usufructus enim (ut dictum est) in alieno dominio est: satisfabis autem mihi te redditurum talia, qualia accipis, si contigerit te mori, vel capitis diminutionem sustinere: Non solum autem in dictis, sed & in reliquis rebus, ut vestimentis, vel cera, vel ubi (ut simpliciter dicam) usus rem, de qua agitur, consumit. Fiunt autem hæc juris legatarii, si æstimatio ipsarum ineatur non quidem pecuniarum; (pecuniæ enim non æstimantur, cum ipsæ sint aliarum rerum æstimatio) cavente legatario, se redditurum se harum rerum æstimationem, si decesserit, aut capite fuerit deminutus. Ergo senatus hac lege lata non constituit quidem in ipsis usufructum, neque enim poterat; per cautionem autem quasi usufructum constituit.

§. Finitur.

Finitur autem usufructus morte usufructuarii, & duobus capitis diminutionibus, maxima, & media, & non utendo certo modo, & definito tempore: quæ omnia nostri Imperatoris constitutione continentur. Item finitur usufructus, si usufructuarius proprietatis domino cedat: nam si cedat extraneo, nihil agit, sed inefficax est cessio. Vel e contrario, si usufructuarius proprietatem rei acquisierit, similiter definit. Dicitur autem id consolidatio, quando concurrunt in idem usufructus cum proprietate. Si autem ædium quis habeat usufructum, eaque incendio consumptæ fuerint aut terramotu, vel vetustate corruerint: existinguitur usufructus sic, ut ne quidem aræ usufructus usufructuario debeat: quoniam usufructus non soli, sed ædium ipsi traditus fuerat. Cum autem extinctus totus fuerit usufructus aliquo dictorum modorum: revertitur ad proprietatem: & ex eo tempore rei dominus plenissimam in re habet potestatem: hoc est, potest etiam fructus percipere, cum antea quod fructus percipere

non posset, non videretur plenam in re habere potestatem.

TIT. V.

De usu & habitatione.

Post servitutes & usufructum consequens est dicere de usu & habitatione. Usus eisdem constituitur modis, & eisdem extinguitur, quibus & usufructus. Minus autem lucri fit ex usu, quam ex usufructu. Nam is, qui fundi habet usum, nihil ulterius habere potest, quam ut illic natis oleribus, pomis, floribus, feno, stramentis, lignis, ad cotidianum usum sufficientibus utatur. Eatenus autem licet usufructuario morari in eo fundo, ut non videatur molestus domino fundi, neque fundum colentibus esse impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut vendere, aut locare, aut gratis dare potest: cum is, qui usufructum habet, omnia hæc possit facere.

Item is, qui ædium usum habet, hætenus jus habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet, nec tamen transferat in alium habitationem. Quæsitum autem est, an hospitem licet ipsi recipere; & placuit licere. Permissum est etiam ei uxorem habere in habitatione, & liberos suos, & libertos, nec non alias personas liberas, quibus non minus quam servis utitur, ut conductis. Si autem ad mulierem usus ædium pertineat: sine dubio licet ipsi cum marito illic habitare.

§. Item is.

Si servi usus ad me pertinet, ego tantum operis ejus atque ministerio uti possum. Idem juris est, si jumentis usus ad me pertinet. Si autem pecudum, ut ovium usus mihi legatus est, neque lacte, neque agnis, neque lana ex ipsis uti permittor: quia ea in fructu sunt, hoc est in usufructu, non in usu. Sed ad hoc tantum confert mihi habere usum ovium, ut possim ducere ipsas in meum agrum ad stercorandum: ovium enim sterco agrum lætum & fertilem reddit.

§. Item is ad quem.

Sed si cui habitatio legata, sive aliquo modo constituta sit: neque usus videtur hic esse neque usufructus, sed quasi proprium aliquod jus. Quæsitum autem est, an habens habitationem possit hanc alteri locare. Et multis contradicentibus jurisconsultis, solo Marcello concedente locationem, promulgata est clementissimi nostri Principis decisio permittens propter rerum utilitatem non solum eum in ea degerere, si velit, sed etiam aliis locare.

§. Sed si cui.

Hæc de servitutibus, & usufructu, & usu & habitatione dixisse sufficiat; de hereditate & obligationibus suis locis exponetur. Quoniam vero diximus summam quibus modis naturaliter res possidemus: necessarium est nunc dicere, quibus modis legitimo & civili jure aliena acquirere possimus.

§. Hæc de.

TIT. VI.

*De usucapionibus & longi temporis
præscriptionibus.*

Recensuimus naturales acquisitiones, cognoscamus & legitimas. Certum est, si quis rem suam mihi tradiderit, transferre plenum dominium. Quid si quis alienam rem, cuius non erat dominus, tradidit, an mihi transfert hic dominium? minime. Quo modo enim cum non haberet. Quid igitur? transtulit ad me ipsam, quam habebat, possessionem; neque est hoc parva res. Si enim bona fide rem cepero: (bona fide autem est, si credam me dominum esse ex emptione, vel donatione, aliave iusta causa, ut permutatione), olim quidem si mobilis erat res, anno decurso fiebam dominus, si in Italia degerem, si in provinciis. Si autem immobilis, biennio elapso, cum fundus domusve esset in Italico solo, usucapi a me poterat, & fiebat mei domini ex lege XII. tab. Et ne quis putet injustam esse legem, ut alius quidem per usucapionem, hoc est, temporariam possessionem fieri dominus; alius autem suis rebus privaretur: sciat hoc introductum esse, ne res corrumpantur. Quisque enim ignorans utrum esset dominus rei, quam possideret, nihil eam curabat, sperans quancumque adfuturum verum dominum, qui hanc auferret. Et hanc ob causam negligebant res suas homines, & negligentibus eis res manebant incustoditæ, & earum perditio ob incuriam corruptioque merito accidebat. Cum prospexisset igitur lex XII. tab. huiusmodi hominum cogitationem, definit tempus anni in mobilibus, biennii autem in immobilibus: intra quod nisi accedat dominus, stabilis res manet apud possessorem, dominis non indignantibus. Sufficiebat enim ipsis anni biennive tempus ad res suas inquirendas. Sed hæc quidem lex XII. tab. Princeps autem noster meliore, & humaniore usus sententia, iussit ne tam facile, tam mature suis rebus domini defraudarentur. Neque certo loco suum conclusit beneficium, sed promulgavit super hoc generalem constitutionem, qua cautum est, ut res quidem mobiles per triennium ubique usucapiantur; immobiles autem per longi temporis possessionem: id est, decennio, si domini adsunt; vicennio si absint. Ut fundum tradidisti mihi, vel domum ad Titium pertinentem, cum te dominum esse putarem, & ideo bona fide rem accipienti: Si quidem præsens sit Titius, sufficit mihi ad usucapionem decennium; Si autem absens fuerit; vicennium. Et hos quidem modos non solum in rebus immobilibus, quæ sunt in Italia, sed etiam in his, quæ sunt in provinciis, quæ olim stipendiariæ & tributariæ appellatæ sunt: & paucis, in omni terra, quæ sub ejus imperio gubernatur, valere constituit, præcedente tamen ubique bonæ fidei possessione.

Quoniam vero diximus bonæ fidei possessionem usucapere posse: licet casus invenire, qui non acquirunt nobis usucapionem. Ut si quis possideat liberum hominem, vel sacram rem, vel religiosam. Quoniam enim usucapio dominium acquirit; hæc autem res extra dominium sunt, jure usucapioni non subiiciuntur. Idem intelligendum est, si quis alienum possidet fugitivum, nec enim usucapi potest. Neque item res furtivæ, neque vi possessæ, etiam si X. aut XX. anni intercesserint, & bona fide possessæ fuerint. Furtivas autem accipe in mobilibus; vi autem possessas in immobilibus: usucapionem enim impediunt. Furtivarum quidem rerum lex XII. tab. & lex Attilia usucapionem inhibuit; vi autem possessarum Julia & Plautia. Cum quis igitur interrogat te, num possidens ex venditione possit usucapere: oportet te prius quærere, utrum bona fide an mala fide possideat. Et si quidem intellexeris bona fide possidere, fac statim iterum interroges: nunquid sacra est res, num religiosa, num libera persona, num furtiva res, num vi possessa. Et siquid horum esse inveneris: responde usucapionem non competere, quia rei vitium inest: est enim furtiva aut vi possessa. Ergone fur, & violentus possessor potest usucapere? Dices forsitan: minime, quia vitium rei inest, aut furti, aut violentæ possessionis. Atqui non ita decet respondere, ordinis enim oblitus esses; sed oportet dicere, non licere usucapere propter præcedentem rationem, hoc est, quia mala fide possidet, scit enim esse furtivam aut vi possessam. Sed si qui per vim possidet, vel fur alii dedit bona fide accipienti: tunc (quantum quidem attinet ad priorem responsum) quoniam rei possessor bona fide possidet, non impeditur usucapio. Impeditur autem propter inhærens vitium rei, quia furtiva est, aut vi possessa. Et quid est furtivum? Furtivum est non solum quod nocte, vel per diem occulte capitur, sed omnis res mobilis aliena invito domino contractata; Contractare autem est circa rem agere se ut dominum, & facere in ipsa dominis convenientia. Sed si verum est, quod dictum est, nunquam aliena res usucapi potest: omnis enim qui alienam rem possidet, invito domino contractat. Quod si contractat invito domino, furtiva res efficitur: furtivæ autem rei usucapio inhibetur. Deficit autem definitio, & oportet addi ipsi, malo animo, & dicere: Furtivum est, non solum quod nocte vel interdum occulte capitur, sed omnis res mobilis aliena, quæ invito domino malo animo contractatur.

Sic habens definitio integra est, sed & sic quoque invenio usucapionem non procedere. Si quis enim possidet alienam rem invito domino, malo animo eam contractat, & furtivam reddit. Sed hoc est falsum. Fieri enim potest ut aliquis contractet rem alienam invito domino, & furti non alligetur; quia malum animum non habeat, ut hoc calu. Commodavi Titio meum librum, vel locavi ipsi meum servum, vel deposui apud eum meum discum:

§. Sed aliquando.

§. Furtiva.

§. Sed tamen.

decessit hic te herede: invenisti tu ea in hereditate, suspicatus esse hereditaria: vendidisti cuidam bona fide accipienti, vel donasti, vel in dotem dedisti. Ecce rem alienam & invito domino contractas, & tamen furtiva res non redditur, quoniam malum animum non habuisti. Ideo non est dubium, quin is, qui acceperit, usucapiat: quoniam & bona fide possidet, & res vitio caret. Nec enim dici potest furtum committere heredem, qui bona fide vendidit. Licet idem cognoscere & ex alio casu: Pertinuit ad te usufructus ancillæ meæ (usufructus autem ancillæ est manuum operæ & ministerium) peperit hæc apud te. Constat partum mihi domino cedere ob causas supra commemoratas; existimans tamen partum ancillæ cedere tibi usufructuario, vendidisti hunc vel donasti. Ecce & hic invito domino fecisti, & tamen quia vacas malo animo, non committitur furtum hoc facto. In universum enim scire debes furtum sine malo animo nunquam committi, furtum enim sine affectu furandi non committitur. Et ego quidem paucos tibi casus proposui: varii autem intelligi possunt ex rebus, in quibus quis deprehendatur alienam rem alienare invito domino, & furtivam ipsam non facere.

§. Quod autem.

Hæc quidem de furtivis. Vi autem possessum ex facto vim inferentis iudicatur. Ut si quis me aggressus vi expellat mea domo, vel meo fundo. Furtivum enim quid sit, ex juris regulis comprehenditur. Ergo si vi te expellam ex re immobili, non possum eam usucapere, quia possideo mala fide. Non tamen qui bona fide a me acceperit, usucapiet propter vitium, quod in rem cadit (est enim vi possessa) si vero vacet vis illata vitio: qui eam accipit a me bona fide, potest usucapere. Sed quo nam modo fiat, dicendum est. Habebat quidam fundum, quem factus absens reliquit incuratum, vel etiam præsens nulla ejus cura tenebatur; vel is decessit sine successore, & nullus omnino hujus suscepit bona. Cum ego fundum vacare vidissem: possessionem cepi; usucapere eum nulla possum ratione: mala enim fide possideo, quem scio esse alienum. Tamen si alii bona fide accipienti tradidero, competit huic usucapio, & longum tempus (ut dictum est) acquirit ipsi dominium. Nec enim prima responsio impedit usucapionem, quia possidet bona fide; neque secunda, quia vitio res vacat. Sed dicit quis rem furtivam effici: propterea quod sciens ego fundum esse alienum, eum alienans, furtivum facio. Sed stulta hæc ratio: furtum enim in immobilibus non committitur. Abolita est enim & rejecta quorundam jurisprudentium sententia, existimantium furtum committi in immobilibus. Sed neque vi possessa est res: nec enim actus per vim consecutus est. Relinquitur igitur decennio, aut vicennio dominum fieri fundi eum, qui accipit bona fide. Cui proficitur per constitutiones dicentes neminem longa, & indubitata possessione privari.

Diximus res furtivas & vi possessas usucapi non posse. Eæ tamen interdum cedunt usucapioni, ut si reversa res fuerit in domini potestatem: tunc enim vitio rei purgato procedit ejus usucapio. Veluti, furatus es servum Titii, vel vi acceptum ejus fundum vendidisti mihi; prohibebatur usucapio; interea contigit possessionem transferri a me in Titium dominum: statim res delinunt esse furtivæ, aut vi possessæ. Ideo subditæ posthac meæ possessioni sine dubio usucapiuntur.

§. Aliquando.

Habe hæc tanquam in prævisione. Si quis condito testamento decesserit: institutus heres ei succedit. Si autem decesserit intestatus: adibunt ejus hereditatem liberi, si fuerint: his deficientibus, agnati; agnatis vero non extantibus, cognati fiunt bonorum possessores. Quod si hi quoque vel defuerint, vel noluerint cernere hereditatem, res fiunt vacantes, & fisco cedunt. Quicumque autem actionem habuerit in defunctum vel in rem, vel personalem, vel hypothecariam, hanc intra quadriennium movebit in fiscum. Quoniam hæc prævisa sunt, quod reliquum est, considera. Diximus in præcedentibus res furtivas & vi possessas usucapi non posse. Invenies tamen & aliam rem, quæ non usucapitur: veluti fiscalis res usucapi non potest. Tamen Papinianus scripsit, si quis decesserit sine successore, & bona ejus fiant vacantia, si prius quam denunciata sint fisco, aliqua ex ipsis mihi vendita sint & tradita: bona fide ementi procedere usucapionem. Nondum enim facta sunt fiscalia, cum fiscus ea non ceperit. Id non solum Pius Imperator, sed & divi Severus, & Antoninus rescripserunt.

§. Res fisci.

Novissime autem sciendum est, rem, quæ usucapienda est, talem esse debere, ut nullum in se habeat vitium, & bona fide ematur, vel dono capiatur, vel ex alia causa accedat. Et sciendum oportere veram possessionis esse causam. Falsæ enim causæ error usucapionem non parit: Ut, possidebam rem existimans me emissem, cum non emissem; vel dono accepissem, cum non esset donata: impeditur (quoniam falsa est possessionis existimatio) usucapio. Possidebat quis bona fide alienum fundum, & longo tempore indigebat, ut fieret dominus, & post octo vel novem annos decessit civili herede instituto, vel prætorio successore. Hujus heres, vel bonorum possessor cum de cætero possederit, rem stabilem habebit, licet scierit fundum esse alienum. Possessionem enim, quæ bona fide incepta est, pessima successoris fides non delet. Quod si e contrario mala fide quis alienum fundum possidebat: hujus heres vel bonorum possessor, licet ignoret fundum esse alienum, non juvabitur; ideo quod mala fide ceperit defunctus possidere. Id autem de longo tempore dictum divi nostri Imperatoris constitutio etiam in usucapione procedere ostendit: ut bona fide incepta a defuncto possessio in re mobili proficit successoribus ad perficiendum usucapionem, & confirmandum ipsius tempus; licet scierit rem

§. Novissime.

§. Error.

§. Diutina.

alie-

alienam. Et ex adverso cum male cœperit possidere defunctus: bonæ fidei possessio non prodest heredi.

§. *Inter.* Si quis autem bona fide emerit rem alienam & aliquandiu possederit, deinde vendiderit: possederit autem & is, qui emit ab emptore, conjuncto per utranque emptoris personam tempore possessionis secundo: emptori rei dominium acquiritur ex rescripto divorum Severi & Antonini.

§. *Edicto.* Extat, ut in edicto divi Marci, constitutio dicens, eum, qui rem alienam a fisco emit, quinquennio præterito, rei dominum effici. Edictum autem necessarium fuit in his, qui non poterant domini rei emptæ fieri tempore minore quinquennio: veluti, quoniam furtiva forte res erat; & post quinquennale tempus conventus emptor exceptione repellebat agentem. Et hæc quidem divus Marcus. Constitutio autem divi Zenonis prospexit, ut qui emit a fisco, vel dono accepit, vel permutatione, ipse quidem statim habeat securus, & si ve conveniatur, si ve experiatur, victor fiat. Dominus autem rei ad quadriennium usque actionem habeat in fisco. Idque non solum in dominio, sed etiam in hypotheca eadem sanxit constitutio: ut neque dominus actionem in rem neque creditor Servianam in alienatis a fisco salvas habeat actiones post quadriennium. Emanavit autem nostri Imperatoris constitutio, quam nuper promulgavit, qua cavetur, ut eadem observentur & in alienatis vel ab ipso Augustissimo Imperatore, vel a clementissima nostra Augusta, quæ Zenonis constitutio in fiscalibus statuit alienationibus.

TIT. VII.

De donationibus.

EST & alius acquirendi modus, qui fit per donationem; & necessarium est ipsam dividere. Meminimus autem hujus tanquam in transitu, etiam in superioribus; sed nunc plenam ejus doctrinam tradimus. Donationum duo sunt genera: unum dicitur mortis causa; alterum inter vivos. Mortis causa donatio est, quæ propter suspicionem fit mortis: ut si quis donec alicui navigaturus periculofam navigationem, vel facturus iter infestatum a feris, vel latronibus, vel hostibus, ut si quid humanum donanti contigerit, stabilem habeat donationem, qui eam accepit. Si autem donatarius decesserit ante donatorem, liceret donatori repetere rem donatam. Similiter si poenituisse donatorem, reciperet donationem, æque ac si donatarius demortuus fuisset. Donationes vero mortis causa similes sunt legatis per omnia. Antea enim cum inter prudentes ambiguitas quædam versaretur; utrum donationis an legati instar haberet: quoniam utriusque habebat insignia, donationis inquam, & legati: hi quidem similem esse donationi; hi autem legato eam

dicebant. Hanc decidit controversiam nostri Imperatoris constitutio, qua sancitum est, ut per omnia fere legatis adæquaretur: fere dixi, quoniam a vivente in viventem confertur. Constituitur igitur, secundum dicta a divina constitutione. In summa autem mortis causa donatio est, quando quis se mavult habere, quam illum cui donavit, & rem magis haberi a donatario, quam a suo herede. Talis donationis auctorem divinus Homerus in Odyssea Telemachum inducit Piræo donantem, his verbis: (a)

*Piræe, non enim scimus quo modo erunt hæc opera,
Si me proci superbi in domibus
Latenter occidentes paterna omnia comedent,
Ipsam habentem te volo frui, quam quenquam horum:
Si autem ego his eadem, & mortem plantabo,
Utique mihi gaudenti feres ad domos gaudens.*

Cognita mortis causa donatione, dicamus de reliquis donationibus, quæ sunt inter vivos. Fiunt autem hæc nulla cogitatione subjacente mortis: quæ haud similes sunt legatis; & quas perfectas temere non possumus revocare. Perficiuntur autem, quando donator suam manifestaverit voluntatem in scriptis, vel sine scriptis. Et sicut venditor rem venditam tradere cogitur, ita nostri Imperatoris constitutio cogit eum, qui donare voluit, omnino tradere rem donatam, præbens perfectionem donationi; etiam si traditio non subsequatur. Nec solum hoc circa donatarios constituit clementissimus noster Imperator, sed & aliud quiddam superinduxit. Nam cum retro principes donationes insinuari actis intervenientibus jussissent, si donatio major esset CC. solidis: ipse respondit usque ad D. solidos etiam sine insinuatione ratam esse donationem. Et quasdam invenit donationes, quæ neque actis insinuari desiderant, si D. solidorum summam non excederent: sed habere plenissimum robur jussit. Et alia insuper multa ad uberiores exitum & firmitatem donationum invenit, quæ omnia licet colligere ex eisdem constitutionibus.

Sciendum tamen donationes, licet plenissimæ sint, dicto modo factæ, si ingratus fuerit donatarius in benefactorem: ex constitutione nostri Imperatoris certis ex causis revocari posse, ut ne qui, rebus suis liberalitatis gratia in aliam translatis, contumeliam & damnum patiantur ab illis, quibus donarunt. Modos autem ingrati animi & actiones, per quas donationes revocantur, discere poterit, quisquis legerit eandem constitutionem.

Est & alia species donationis inter vivos prudentibus quidem veteribus incognita, constitutionibus vero principalibus juniorum prudentium nuper edita, quæ dicitur ante nuptias do-

§. *Alia.*

§. *Sciendum.*

§. *Est aliud.*

(a) Odiss. XVII. circa princ.

donatio. Facit autem hanc sponsus in sponsam, quæ tacitam in se habet conditionem, ut tunc rata sit, cum matrimonium fuerit consecutum. Nominatur autem ante nuptias, quia fiebat ante nuptiarum conjunctionem, nunquam autem post nuptias. In universum enim omnis donatio celebratis nuptiis inter virum & mulierem interdicta est. Sed extat divi Justinii constitutio permittens, sicut ex antiquis prudentibus licet post celebratas nuptias augere dotem (& si contigisset centum solidos datos esse in dotem, licere & post tempus nuptiarum mulieri addere alias quascunque vellet facultates, & majorem facere dotem, nec quisquam tale factum vocabat donationem) ita & ante nuptias donationem licere viro majorem facere, & una parte augente, concessit & alteri paria facere. Sed quoniam hæc quidem volebat constitutio, nomen vero donationis ante nuptias erat rebus dissonum, cum diceretur ante nuptias, quæ fiebat post nuptias: clementissimus noster Imperator nolens denominationes esse mancas, & consequentia rebus nomina esse studens, constituit hujus modi donationes non solum augeri constante matrimonio, sed etiam initium accipere (si enim ego, conjunctus sum cum muliere matrimonio, neque feci donationem illi ante nuptias, forsitan propter pauperatatem, vel alia de causa; nunc autem constituere ei aliquam velim: non prohibeor facere) non donationem ante nuptias, sed propter nuptias eam vocari decernens. Exaquatur igitur per hæc donatio ante nuptias doti. Et sicut non solum augeri, sed etiam fieri dos post nuptias potest: sic & propter nuptias donationes non solum præcedent nuptias, verum etiam post eas contractas & fient ex parte, & principium capient.

S. Erato-
lim.

Civiles acquisitiones diximus tum eam, quæ fit per usucapionem, & quæ per longi temporis possessionem. Inveniet autem, qui quæret, & alium modum civilis acquisitionis, eumque vetustiorum: is est accrescendi. Fiebat autem hoc modo. Patrimus & Titius communem servum habebant: huic Patrimus sine Titii consensu libertatem dedit vindicta, sive apud magistratum. Jussit civilis lex in hoc casu Patrimus non solum nihil facere, hoc est, servum non eximere servituti, sed amittere quam in ipso habebat partem domini, quæ Titio accrescebat: & perfecte solus Titius fiebat dominus. Sed cum pessimum hoc esset exemplum, & servum libertate privari, & humanitate uti, volentes dominos in servum damno affici; nolentes autem hujusmodi genus hominum miserari & a servitute liberare, lucro augeri parte servi ipsis accrescente: invidiæ plenum hoc judicans clementissimus noster Imperator, divinam remedii rationem excogitavit, per quam & Patrimus manumissor, & Titius non consentiens, & servus manumissus ejusdem constitutioni gratias haberent. Jussit enim servum liberum esse: quoniam & prisca legislatores multa præter communes regulas libertatis studio

constituerunt; & Patrimus quidem gaudere stabilitate libertatis concessit; & socium indemnem servari, reddito ipsi precio a manumisso pro parte domini quod in ipsum habebat: quem admodum eadem diffinitum est sanctione.

T I T. VIII.

Quibus alienare licet, vel non.

NEcessarium exinde admirabiles casus enumerare: Aliquando dominus rem suam alienare non potest; & aliquando qui non est dominus, alienandæ rei non suæ habet potestatem. Dicamus autem primo loco, quando vir non potest alienare. Mulier quædam viro conjuncta matrimonio dedit diversas res in dotem, inter alias fundum; & per traditionem dominum fecit ipsum totius dotis. Vir igitur data omnia sibi in dotem alienans ut dominus, transfert in accipientem dominium; dotalem autem fundum, hoc est in dotem datum Julia lex alienari prohibet, quamquam ejus vir est dominus. Verum lex Julia immobiles quidem res in Italia fitas alienari prohibuit a viro, muliere invita; hypothecis autem has obligare vir non poterat, etiam muliere consentiente. Sed videbatur iniquius alienationem quidem cum mulieris consensu recte fieri, ubi rei erat alienatio; hypothecam autem, ubi dominium servabatur adhuc penes virum, non permitti, eadem consentiente. Sed dicimus legem illud considerasse, delata a viro ad mulierem dotalis fundi alienatione, usu venire, ut eam audiens, conturbetur mulier, neque velit consentire. Si vero dixerit quidpiam vir de hypotheca, fore ut ea facile persuadeatur. Merito igitur jus hypothecæ sua munivit lege; alienationis vero mulieris difficultati reliquit. Julius igitur alienationem præter mulieris voluntatem prohibuit; hypothecam vero etiam ea volente fieri vetuit. Et locum hæc habebant in rebus tantum immobilibus in Italia. Noster autem Imperator utilissima cogitatione duo commutavit: Jussit enim non solum possessionum Italicarum, sed & provincialium interdictam esse viro alienationem, & dotalium rerum hypothecam, licet mulier rebus consentiat: ne muliebris sexus fragilitas perniciem rebus ipsis pariat. Dicendum nunc, quando qui non est dominus potest alienare. Hoc procedit ut in hoc casu: Mutuo sumpsi a te centum solidos. Pro his meum fundum tibi oppignoravi, pactus ut liceret tibi finito anno, nisi mutuum reddidissem, pignus vendere. Ecce hic creditur, qui non est dominus, bene alienat. Sed si quis diligenter inquiret, nihil est mirum. Videtur enim dominus, qui est debitor, vendere huic ipsi creditori, cui ex pactione concedit vendere, non facta mutui redditione ex fide. Sed olim creditores quidem formam quandam habebant, secundum quam concedebatur ipsis vendere hypothecas sive pignora. Constitutio autem nostri Imperatoris promulgata est, quæ

ne-

neque creditores impediri vult circa eorum, quæ debentur repetitionem, neque debitores temere suis rebus cadere. Certum igitur alienationum modum introduxit, per quem pignorum venditio potest procedere. Quæ constitutio pari beneficio complexa est debitorem & creditorem. Quibus autem modis hæc fieri possint, qui eam legerit, poterit invenire.

§. Nunc autem admo-
nendi.

Licet invenire & alios, qui res suas alienare non possunt; Veluti pupillus, vel pupilla non possunt alienare res suas sine tutoris auctoritate; ideo neque mutuo dant. Cur hoc autem, dicendum est; Habe tu hæc tanquam in præcognitione. Definitio mutui est, accipientem fieri dominum, sed nobis obnoxium reddi, non ad hæc eadem, sed ad alia ejusdem substantiæ & quantitatis. Ideo dixi accipientem fieri dominum, ut fugiam usum & depositum: in his enim, qui accipit, non fit dominus. Ideo dixi reddi nobis obnoxium, ut fugiam donationem: in hac enim non est obnoxius, qui accipit. Ideo dixi, non ad hæc eadem, sed ad alia ejusdem substantiæ & quantitatis, ut non excipiam usum mutui: si enim cogeretur mutuator eadem dare, quæ accepisset, superfluum fuisset mutuari. Sumit autem mutuo non omnes res, sed quæ sunt in pondere, numero, mensura. Et in pondere quidem sunt, velut aurum, argentum, plumbum, stannum, cera, æs, pix, & omnia talia. In numero autem sunt, velut tenues nummi. In mensura, velut frumentum, hordeum, & hujusmodi. His præmonstratis, reliqua instantia spectanda sunt. Diximus pupillum non posse sine tutoris auctoritate alienare res suas. Quid igitur quod mutuo dedit præter tutoris voluntatem, ratum ne erit? minime. Nam si in mutuo qui accipit fit dominus, hic non fit: quoniam pupillus sine tutore alienare non potest. Ergo nec mutuum constat, nec obnoxius factus est accipiens. Quid erit igitur? Vindicari poterunt nummi a pupillo: & id quidem, cum nummi extant. Sed si accipiens mala fide consumpsit eos, sciens scilicet pupillum esse, qui mutuo dedit; tenebitur actione ad exhibendum: in his enim qui extant, nummis actio in rem datur; in occultatis vero, vel consumptis mala fide locus est actioni ad exhibendum. Si vero expensum sunt bona fide, hoc est, existimante eo, qui mutuo sumperat, puberem esse, qui dedit; tunc actio in rem non competit: neque enim extant nummi. Neque competit ad exhibendum: quoniam iidem neque occultantur, neque mala fide consumpti sunt. Quid igitur fiet, ut ne introductum jus pupillo convertatur in ejus damnum? propterea quod nulla ipsi competit actio ex jure, dabitur ipsi condictitia. Et quod non fecit pecuniarum dinumeratio, hoc est, ut mutuum constaret, & mutuatus condictitiæ fieret obnoxius; hoc facit & bona fides consumptis; nascitur enim & hic condictio.

§. At ex
contrario.

At ex contrario qui rem dedit pupillo sine tutoris auctoritate, dominum eum constituit sine dubio: lex enim non invidet ipsi augenti

bona sua sine tutoris auctoritate. Quid igitur quum debitor pupilli exolvit ipsi pupillo debitum? an quia constat pupillum esse dominum soluti, ideo liberatus est debitor ab obligatione? minime. Nam si dicamus liberari debitorem, invenitur alienans obligationem pupillus, propterea quod debitum accipit sine tutoris auctoritate, quod prohibitum est. Ergo in debiti solutione tutoris consensus necessarius est. Nisi enim de ejus voluntate solverit, debitor non liberatur. Et hoc evidentissima constitutione clementissimus noster Imperator sanxit, quæ rescripta est ad caesarienses advocatos ex suggestione Triboniani eminentissimi exquæstoris, qua imperatum est, tutori vel curatori debitorem pupilli facere solutionem (scies enim impuberem esse sub curatore) sed ita solvere debere, ut prius judicialis sententia celebretur, sine omni sumptu permittens fieri solutionem. Quo subsecuto, si & judex pronunciaverit, & debitor solverit: securitatem habet solutor, tanquam debito liberatus. Sin autem præter dictam dispositionem debiti solutio facta fuerit, & solutæ pecuniæ servantur apud pupillum; vel qui eas accipit pupillus consumpsit, & ipse inde auctus est, hoc est ipsius substantia facta est locupletior, fortasse enim domum paravit, vel suos fundos excoluit, vel magistris dedit mercedem, vel creditoribus satisfecit: nihilominus sic quoque impubes habet firmam in debitorem actionem; quam tamen movere tentans & debitum repetere, submovebitur per doli exceptionem. Quod si accipiens male consumpsit, & inutiliter, vel furto amisit: repetet debitum a debitore, nulla ab initio opposita exceptione. Condemnatur enim debitor sine controversia, quia temere sine tutoris auctoritate, non secundum nostri Imperatoris dispositionem solvit.

Pupilli quoque, vel pupillæ solvere sine tutoris auctoritate non possunt: quia non transferunt dominium in accipientem, cum nullam habeant ipsi facultatem alienandi res suas sine tutoris auctoritate. Quid igitur fiet, quando solverunt, & non liberati sunt debito; ut qui non fecerunt nummorum dominum eum, qui accepit? Dicimus, extantibus quidem nummis, habituros esse actionem in rem; occultatis autem vel mala fide consumptis eam quæ est ad exhibendum. Si vero bona fide consumpsit, quia cum creditor putaret ipsos esse puberes, consumpsit: quoniam non competit actio in rem nummis non apparentibus; excluditur & actio ad exhibendum, malo sumptu non facto, neque nummis occultatis. Tunc perfecte liberabitur a debito pupillus, & quod non fecit sine tutoris auctoritate facta dinumeratio; hoc perficiet facta bona fide impena.

§. Sed ex
diverso.

T I T. IX.

Per quas personas nobis acquiruntur.

OMnia dicta sive in rebus sive in actionibus acquiruntur nobis non solum per nos; sed

fed & per illos, quos habemus in potestate; & per alienos servos, in quibus habemus ufumfructum; & per liberos homines & alienos servos, quos bona fide possidemus, nostros esse credentes. De singulis autem diligentius inspiciamus.

§. *Igitur liberi.*

Primum quidem liberi nostri, quos habemus in potestate, & masculi, & foeminae nobis acquirunt. Sed olim undecunque ad ipsos aliquid perveniret, acquirebant nobis habentibus eos in potestate, exceptis castrensibus pecuniis. Et ita fiebant haec parentum, quae a liberis fuerant acquisita, ut ipsis omnis facultas daretur id, quod ab uno filio, vel una filia acquisitum esset, alteri filio, vel extraneo donare vel vendere, vel quocunque modo applicare. Quod inhumanum cum visum esset nostro Imperatori, generali constitutione congruens remedium adhibuit, quo liberis pepercit, & debitum suum patribus reservavit. Sanxit enim, ut siquid ex re patris filiofamilias obvenerit, patre forte donante, vel quocunque alio modo ad ipsum transferente: ut hoc valeat a principio totum patri acquiri. Nulla enim invidia est, quod ex patris sententia profectum est, hoc ad ipsum patrem reverti. Quod autem ex alia causa sibi filiofamilias acquisivit, hujus quidem usufructus patri acquiratur; dominium autem apud filium remaneat. Iniquum enim quod multis laboribus, vel fortunae prosperitate accedit, alii hoc tradere, & luctus causam fieri illi, qui a principio acquisivit: contristat enim quempiam non minus id, quod non acquisitum est, quam quod post acquisitionem est ablatum.

§. *Hoc quoque.*

Quoniam autem & ante clementissimi Imperatoris nostri constitutionem erant quaedam, quae patri non acquirebantur, ut materna & lucrifacta nuptiis. Erat autem & constitutio dicens, licere patri emancipanti filium, tertiam partem rerum, quae acquisitionem effugiant, retinere ratione dominii: quasi precium acciperet emancipationis. Accidebatque quiddam inhumanum, ut emancipatio in honorem data filiofamilias (quia eum sui juris efficit) in damnum eidem verteretur; nam suis defraudabatur rebus, substantia diminuta. Unde constituit clementissimus noster Imperator, ne amplius tertiam dominii partem, rerum acquisitionem effugientium filii pater consequatur, sed usufructum dimidiae partis. Hoc enim modo & intacta filii res remanet apud filium, & dimidiae partis usufructum accipiens pater, majoris nominis gaudet honore, nam pro tertia dimidiam accipit.

§. *Item nobis.*

Acquirunt nobis praeter filiosfamilias etiam servi nostri, sive per traditionem quid acceperint, sive stipulentur, sive ex alia qualicunque causa acquirant. Hoc enim etiam ignorantibus, & (quod majus est) nolentibus dominis acquirunt. Nam servus, & qui in potestate est nihil suum habere potest, excipit hereditatem. Si meus enim servus ab aliquo heres instituitur: non aliter hanc tenere potest, quam si iussu meo adiverit. Quoniam possint majora esse

apparentibus lucris occulta onera, & non apparentia. Absurdum autem erat ignorantes nos, sive etiam invitos damnosam suscipere hereditatem. Ideo in ipsius acquisitione necessarium est domini iussum praecedere. Et si servus meus de mea voluntate adiverit: non aliter haeres fiam, quam si ego ipse institutus essem haeres. Convenienter autem & relicta servis legata nobis acquiruntur. Non solum autem dominium per eos, qui sunt in potestate, nobis acquiruntur; verum etiam possessio. Si quis enim rem non suam meae potestatis homini tradiderit, vel mobilem, vel immobilem bona fide accipienti: per ipsius possessionem dominus suo ex usufructu, vel longi temporis acquisitione.

Hac de nostris servis. Acquirunt autem nobis, ut dictum est, & alieni servi, in quibus habemus usufructum; non quidem omni de causa, sed ex duabus tantum ex re mea, & ex operis suis. Ex re mea est, quando curam ipsi mearum pecuniarum commisi, vel mandavi ipsi pecunias meas foenerari; & feci ipsum dispensatorem. Potuit hic ex industria sua, vel ex agricultura, vel ex datis ad usuram aliquid extra ea, quae nobis debentur, lucrifacere: hoc dicitur ex re mea, & mihi acquiruntur. Ex operis autem suis: ut tutor erat, vel faber, vel pictor: locavi ipsum ego ut aliis operetur, & mercedem constitutam pro ipsius arte accipiat. Hic ultra constitutas mercedes potuit aliquid accipere, & quod inde partum est, mihi acquirunt, hoc est ex operibus suis. Siquid vero extra has duas causas acquisivit: hoc ad proprietatis dominum pertinet. Ergo si haeres institutus sit, sive etiam legatarius, & legatum nactus est, vel ab aliquo donationem acceperit: non usufructuario, sed proprietario id acquirunt.

§. *De his autem.*

Dicta de servo, in quo habeo usufructum, placent eadem & de illo, quem bona fide possideo, sive liber est, sive alienus servus. Nam & ipsi ex duabus causis nobis acquirunt: hoc est, ex re mea, vel ex operis suis. Siquid vero praeter has duas causas acquirant: siquidem liber acquisivit, quem bona fide possideo: jus ei servat in illud tempus, quo cognoverit suum statum. Quod, si alienus servus est, bona fide a me possessus: vero dominio acquirunt, quaecunque acquisierit extra duas illas causas. Qui autem bona fide possedit alienum servum, tandiu ex duabus tantum causis recipit acquisitionem, donec triennium praeterierit: hoc praeterito usufructu deinde servum, & a servo parta ex omni causa ejus fiunt. Qui enim liberum bona fide possedit, non usufructu, ut dictum est; nec usufructum habens unquam potest usufructu capere. Primum quidem quia non possidet: possessione enim deficiente, non procedit usufructu. Possessio autem est, animo dominandi possidere; hic autem jus habet utendi & fruendi. Siquis autem non sequens juris intellectum, sed ex apparentibus rem aestimans, dixerit usufructuario possidere: alia majori ratione usufructu prohibebitur: quia mala fide possidet usufructuario, scit enim esse alienum: Non solum

§. *Idem placet.*

autem proprietates per hos servos, in quibus usufructum habeo, vel quos bona fide possideo, vel per liberum, quem possideo bona fide credens esse meum servum; sed & possessio nobis acquiritur secundum ea, quæ ante dicta sunt: hoc est, ex re mea, vel ex operis suis. Si enim rem alienam ex duabus his causis acceperint ab eo, qui non est dominus: per ea tempora, quibus ipsi possident, usucapio procedet.

§. Ex his.

Ex his itaque causis apparet per liberos homines, qui non sunt nostro juri subjecti, neque bona fide nobis serviunt, item & per alienos servos, in quibus neque usufructum, neque bonæ fidei possessionem habemus, ex nulla causa quicquam nobis acquiri posse. Et hoc est, quod apud omnes dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse, excepto sequenti casu. Si quis enim vendiderit mihi possessionem in alio loco sitam, deinde, cum non possem locis illis immorari, misero meum procuratorem, & hic possessionem ceperit prædiorum: per eum mihi possessio acquireretur. Nec solum possessio nobis acquiritur, siquid eis nostro nomine datum fuerit, nobis scientibus, verum etiam ignorantibus. Ut vult divi Severi constitutio. Deinde possessione nobis acquisita tacite sequitur & dominium, si dominus fuerit tradens. Si vero non esset dominus: per usucapionem, vel longi temporis decursum traditæ rei dominium acquirō.

§. Hactenus.

Sufficit hactenus recensuisse quo modo singulæ res nobis acquiruntur. Est & alius justus acquirendi modus per legatum, per quod singulæ res nobis acquiruntur. Item per fideicommissa, per quæ etiam speciales nobis res possunt relinqui. Hæc autem opportunius dicentur in locis inferioribus. Ergo vel naturales sunt acquisitiones, vel legitimæ. Et naturales quidem quatuordecim, ut occupatio, præda, & in litore inventi lapilli, vel præciosæ gemmæ, & ex nostris animalibus fœtus, alluvio, insula in mari nata, vel in fluvio, relictus alveus a fluvio possessori propinquus; alienæ materiæ in speciem transformatio, quæ in pristinam materiam reduci non potest, ex aliena suaque materia facta species; commixtio ejusdem materiæ vel diversæ, de dominorum voluntate, vel fortuito facta; & regula quæ dicit superficiem cedere subjecto, ut in multis casibus est visum: ut quando ex aliena materia ædificavi in meo solo, vel ex mea in alieno; alienæ arboris in suo fundo plantatio, & e contrario plantatio suæ arboris in alieno fundo, ita ut radices agat; literarum in meis membranis chartisve impressio. In imagine autem regula fallebat: cedebat enim picturæ tabula; Bona fide alienum fundum & possidere & seminare; Thesaurum ex casu invenire in suo loco, vel sacro, vel religioso. In alieno enim sive privati sit, sive principis, sive fisci, sive civitatis locus, dimidia partis fit dominus. His accedit traditio. Legitimæ autem acquisitiones olim quidem quinque; hodie autem quatuor: velut usucapio, longa possessio, & apud veteres jus accrescen-

Tom. II.

di ex temeraria communis servi manumissione; & legatum, & fideicommissum. Sed hæc quidem singulares dicuntur acquisitiones, quoniam una quædam res est, quæ geritur, & una venit in dominium nostrum. Sunt autem & aliæ acquisitiones, quæ dicuntur per universitatem, in quibus una quidem res est, quæ fit; multæ autem res sub una in nostrum veniunt dominium. Sunt autem acquisitiones per universitatem hæc: Hereditas, bonorum possessio, arrogatio, addictio nobis alienorum bonorum, libertatum conservandarum causa; Ac prius de hereditate videndum est. Sed quia hereditatum duplex est acquisitio (acquiruntur enim vel ex testamento, vel ab intestato) necessarium est prius exponere de ea, quæ obvenit ex testamento, & ante omnia docere initio, quo modo testamentaria ordinentur.

T I T. X.

De Testamentis ordinandis.

ANte alia necessarium est dicere testamenti definitionem, sive etymologiam. Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis sit. Sed ut antiquitatis nihil penitus ignoretur, & si hujus ignorantia nullum afferat periculum; tamen historiæ gratia, & discendi, quo modo tempore paulatim procedente hæc immutata sint, non absurdum fuerit dicere. Olim duo genera testamentorum fuerunt: Unum, quod calatis comitiis dicebatur. Alterum, quod procinctum. Et illud quidem fiebat pacis tempore bis in anno, hoc modo: præco totam circuibat civitatem conclamans, & omnis populus conveniebat; & ita qui volebat, teste populo testabatur. Dicitur est autem calatis comitiis inde, quod calare est vocare; comitia autem conventus. Quoniam igitur vocati conveniebant, dictum est, calatis comitiis. Hoc autem fiebat, quando exituri erant in prælium, accepto nomine ab habitu, in quo testabantur: procinctus enim dicitur accinctus & paratus ad pugnam: Quoniam enim incerta erat reversio, testati primum sic irruerant in prælium. Hæc duo genera cum essent: contingebat quosdam repentino morbo occupatos mori intestatos. Nec enim calatis comitiis testabantur, quia tempus nondum instabat: neque in procinctu, quia non erat bellum. Deinde illud mali ominis videbatur, testari quemquam sano corpore. Ideo accessit tertium genus, quod per æs, & libram dicebatur. Fiebat autem per emancipationem, quæ imaginaria est venditio: & fiebat hoc modo. Accedebant quinque testes, & libripens, cives romani puberes: quibus præsentibus, futurus mortui successor emebat morituri bona, dicens quædam verba formalia, quæ nunc superfluum est apponere; & dabat ratione imaginarii precii nummum domino bonorum; dicebaturque emens familiæ emptor. Deinde moriturus constituebat quid dari deberet post suam mortem: dicebat enim familiæ emptori sive heredi: volo te dare huic fundum,

R r r

illi

illi domum, alii centum solidos. Et hoc genere introducto, priora illa duo genera calatis comitiis & procinctum ex veteribus jam temporibus in desuetudinem abierunt. Ipsum autem per æs, & libram neglectum est paulatim. Quoniam enim familiæ emptor idem erat & heres; & inde sciens postea se esse succiorem bonorum, domino insidiabatur: ideo secundum quidem veterem formam accipiebatur familiæ emptor, quisquis imaginarie emebat morituri substantiam; testator autem privatim scribebat in libris, vel in chartis, quem volebat fore sibi heredem. Sed hæc quidem dicta testamentorum genera solum civile jus noverat. Postea vero prætoris edictum aliam testamentorum formam introduxit. Jure enim prætorio nulla emancipatio, hoc est imaginaria venditio fiebat; sed septem testium signa sufficiebant ad factionem prætorii testamenti. Si quis enim testabatur, & testamentum hoc septem testium signis signari faceret; perficiebatur prætorium testamentum: cum civile jus necessaria testium signa non cognosceret.

§. Sed cum paulatim.

Sed postquam paulatim partim quidem ex diverso hominum usu, partim autem ex constitutionum emendationibus in unam consonantiam civile simul, & prætorium jus conjungi cœperunt, constitutum, est ut uno eodemque tempore (quod civile jus exigebat) septem testibus adhibitis, & subscribentibus (quod ex constitutionibus inventum est) & signacula imponentibus (quod prætor requirebat) testamentum perficeretur. Ergo hodie testamenta ex triplici jure constituuntur, ex civili, & constitutionum, & prætorio. Ex civili quidem descendit, ut præsentibus testibus uno contextu conjunctim testamentum perficiatur; testatoris autem, & testium subscriptiones ex constitutionibus; signa autem & septem testium numerus ex edicto prætoris. Omnis autem talis observatio, ut nulla fraude occupetur testamentorum factio, & ab omni dolo sincera sit, ex constitutione divi nostri Imperatoris addita est: ut testator sua manu scribens judicet hunc institui heredem; id si non fecerit, necesse sit a testibus nomen heredis exprimi. Et (ut simpliciter absolvam) omnia debent procedere secundum ejus constitutionis tenorem. Quoniam vero diximus testes debere signa imponere, scire debes uno etiam annulo posse omnes testamentum signare. Quid enim cum septem testes annulos haberent omnes unius sculpturæ, hoc est, unam & eandem habentes notam? Licet (quemadmodum Pomponio visum est) & alieno annulo signare.

§. Possunt.

§. Testes autem.

Illi autem testes adhiberi possunt, quibuscum habemus testamenti factionem, hoc est, qui a nobis possunt heredes scribi, & nos scribere. Sunt autem quidam, qui omnino excluduntur a testamenti testimonio, ut mulier, impubes, mutus, furdus, furiosus, prodigus, servus: item improbus intestabilisque: Quis hic autem? dicam exemplo. Testante quodam, adhibitus est Titius testis; testificatus est, hoc est, subscri-

psit testamento, & signavit: defuncto autem testatore noluit accedere, & testificari suam esse subscriptionem, & suum signum. Oderunt talem jura, nec permittunt eum quidquam capere ex alieno testamento, neque dant ipsi testandi facultatem, neque adhibent testem alii testanti: dicitur talis improbus, intestabilisque.

§. Sed cum aliquis.

Quid igitur si quis testium testamenti quidem faciendi tempore liber putabatur, postea autem servus apparuit? Dispiciamus an irritum sit testamentum: quoniam servus (ut dictum est) prohibitus est esse testis. Hac igitur quaestione vigente, facta est prius divi Adriani ad Catonium Verum constitutio. Eadem rursus emersa, divi Severus & Antoninus rescipserunt ex sua liberalitate se testamentum corroborare, ut sit eodem loco, quo futurum erat, si a principio rite factum esset, omnibus liberis ad testificandum adhibitis: quia quo tempore factum est testamentum, ille testis de omnium sententia liber esse putabatur; nec quisquam erat, qui quaestionem ei de statu moveret.

§. Patet.

Me testante potest esse testis unus cum altero, qui in ejus potestate est. Sed & si duo fratres sint in ejusdem patris potestate, non prohibentur esse testes; nihil enim impedit ex una domo, sive una familia plures alieno testamento testes adhiberi. Cum quis testatur; si vult testamentum esse firmum, contempletur futuros testes, & scrutetur, num quis testium sit in potestate testatoris; & si esse invenerit, repellat ipsum. Illud autem non quaerimus, num quis testium in potestate habeat testatorem, vel cum ipso sit in aliena potestate. Ratio hæc est; Utrum vis esse testatorem, sui juris, an alieni? Si quidem sui juris dixeris: non procedit quaestio, an quis sit cum eo alieni juris, aut habeat eum in potestate. Si autem alieni juris ipsum facies: alia majori ratione testamentum prohibes. Qui enim in potestate est, testari non potest: quia testamentum est de rebus suis dispositio. Non putatur autem quicquam habere in plenissima potestate, qui in aliena est potestate, ita ut faciat in eo, quæ vult. Si vero possumus invenire alienæ potestatis testantem, tunc postea spectamus, an cætera procedere possunt. Et quaerentes invenimus veteranum alienæ potestatis (veteranus autem est, qui militavit, & jam missionem accepit) de castrensi peculio testari posse, quod acquisivit ex bellicis laboribus: honoraverunt enim eum constitutiones. Igitur quoniam testator alieni juris inventus est, tractabimus sequentia: Veterano igitur alienæ potestatis testante super castrensi peculio, pater habens ipsum in potestate, vel frater qui ejusdem est potestatis cum eo testes fieri possunt? Nequaquam: domesticum enim testimonium reprobatur in testamento, testimonium autem domesticum non ex cognatione, sed ex eorum conjunctione, qui in aliena potestate sunt, accipimus. Nam etiam si constitutiones testari concesserunt ei, qui sit in potestate; tamen requirunt ab eo, ut cum testatur, non contemnat diligentiam.

Te-

§. Sed ne-
que.

Testans aliquis instituit me heredem : non possum testis adhiberi huic testamento ; neque is, qui in mea potestate est, neque pater, qui me habet in potestate, neque frater meus, qui in ejusdem patris est potestate, quia hoc totum negocium, quod hodie agitur testamenti ordinandi gratia, inter heredem & testatorem agitur. Nam, etsi olim confusum fuerat tale jus & quam maxime conturbatum, quando jus familiae emptoris obtinebat ; (quoniam primo aspectu ipse putabatur heres esse, non poterant conjuncti cum familiae emptore per potestatem testes esse testamento : heredi autem privatim scripto (sicut praedictum est) per potestatem copulati, & ipse etiam heres, non prohibebatur esse testis, diligentia testimonio adhibita : propterea quod videretur totum lucrum ferri in familiae emptorem, scriptum autem privatim heredem ignorari.) Attamen permittentes hoc antiqui, & non prohibentes scriptum heredem, neque conjunctos ipsi per potestatem testamento testificari, suadebant testaturos non abuti hoc jure. Et haec quidem apud antiquos. Imperator autem noster talem corrigens inconvenientiam (inconvenientia enim videbatur facultatem quidem praebere, suadere autem ea non uti) veterum suasionem in legis transtulit necessitatem. Et sicut antiquo familiae emptori prohibitum fuerat omne testimonium conjunctorum cum familiae emptore per potestatem : ita neque heredi pristini familiae emptoris imaginem retinenti licentiam concessit testimonium praestandi ; neque aliis illi conjunctis per potestatem : videtur enim in suum lucrum testimonium praestari. Et quoniam veterum imperatorum constitutio heredi permittebat esse testem, hujusmodi constitutionem vetuit divus noster Imperator suo inferi codici.

§. Legatarius.

Legatariis autem & fideicommissariis (quia non incorporeae rei successores sunt) & omnibus, qui cum eis sunt copulati per potestatem, liberum dabitur testimonium. Immo specialis constitutio est quaedam nostri Imperatoris specialiter eis concedens, posse legata relinquere futuris testibus testamento, & multo magis his, qui conjuncti sunt per potestatem.

§. Nihil.

Nihil autem refert, in qua materia factum sit testamentum : utrum in tabulis, an in chartis aut in membranis, aliave materia : puta, in pelle, vel eboreis pugillaribus. Potest aliquis testans multa pariformiter scribere testamenta : sic tamen ut unumquodque ipsorum secundum obtinentem in testamentis observationem conficiatur. Id autem necessarium est, ut sint multa exemplaria testamentorum. Interdum enim aliquis navigaturus habere secum vult testamentum, & alterum domi relinquere, ex quo mortui voluntas indicatur. Evenit & ob alias innumerabiles causas, maxime necessarium id esse, quae ex humanis casibus contingunt. Nonnunquam enim accidit furto auferri unum, vel eum, qui acceperit in deposito, iter facere, nec constare, ubi nam locorum commoretur.

§. Sed haec.

Haec autem omnia intelligenda sunt de testa-

mentis, quae in scriptis conficiuntur. Si quis autem sine scriptis voluerit facere testamentum, civile videlicet (sine scriptis enim testamentum praetor non novit, qui enim possit, qui signa requirit semper ?) Si igitur praesentibus septem testibus suam voluntatem coram ipsis manifestaverit, hoc perfectum & firmum jure civili testamentum erit constitutum.

T I T. XI.

De militari testamento.

Diximus in praecedentibus quo modo oporteat condere testamentum. Sed illa diligens observatio in paganis quidem testamentis locum habet, in militaribus autem vacat omnino hujusmodi ratio. Concessum est enim ipsis ex principalibus constitutionibus propter eorum juris imperitiam negligentius testari. Itaque si vel uno praesente teste testentur, vel etiam sua manu heredis nomen non scribant : rata habetur eorum voluntas. Versantes enim in militia jure ignorant diligentem observationem. Sed olim quidem ubicunque degerent, militariter testari poterant. Constitutio autem nostri Imperatoris tunc eis concessit hoc facere, cum degunt in castris, vel in expeditione : quomodocunque enim voluntas ipsorum ordinata sit, vel in scriptis, vel sine scriptis, ex ipsa corroboratur. Quibus autem temporibus alibi degunt quam in expeditione, militaribus in testando privilegiis non fruuntur. Et filii familias etiam non prohibentur testari, dum eadem observent ubique, quae, cum sunt extra castra.

§. Illius an-
tem.

§. Plane.

Non absurdum autem ferre in medium, & quae Trajanus inscripsit de militari testamento in hujusmodi casu. Miles quidam convocatis quibusdam dixit : Hunc, vel hunc volo esse heredem, & hunc servum manumitti : fecit haec sine scriptis. Quaestio post ejus mortem nata est inter heredes ab intestato, & eum qui nominatus est. Et heredes quidem ab intestato dicebant ea defuncti verba ad testamentum non respexisse ; heres autem proferebat militare privilegium, inde testamentum confirmans. Hujusmodi quaestionem audiens Statilius Severus ad Trajanum detulit : Ille haec rescripsit : Militare privilegium, quo sancitur facta a militibus testamenta quomodocunque rata esse, sic intelligi debet : ut prius constet testamentum esse factum, sive sine scriptis, sive in scriptis. Si defunctus igitur miles, super cujus bonis movetur quaestio, convocatis quibusdam ea de causa, ut voluntatem suam coram testibus manifestaret, clare protulit, quem vellet habere heredem, & quem servorum manumittere dignum duceret : firmum hujusmodi sine scriptis testamentum vocamus. Si vero (quod plerumque in sermonibus usuvenire consuevit) praesentibus aliquibus testans alieno dixit : Ego te heredem facio, vel meas res tibi relinquo : non oportet hoc testamento jura habere. Ad nullum enim magis pertinet hoc spectare, quam

ad milites, quibus id privilegium datum est, ut quomodo velint, testentur: ut quæ in sermonibus dicuntur, in testamenti formam non referantur. Alioqui facile post cujusvis militis mortem testes existent, confirmantes se audivisse aliquem defunctum dixisse alicui: relinquo te heredem, vel relinquo tibi res meas, unde veræ militum voluntates subvertuntur.

S. Quin-
immo.

Miles sive mutus sit, sive surdus firmiter testatur; sed ita, si non fuerit exauctoratus causaria missione: inconveniens enim talem militare. Nam hic quidem non audit ducis mandata; ille autem, si qua re indiget necessaria, velut armis, non potest hoc eloqui.

S. Sed ha-
tenus.

Sed hæcenus ex principalibus constitutionibus concessum est militibus testari negligentius donec militant, vel etiam commorantur in castris; post vero missionem, hoc est, cum facti sunt veterani, vel sunt extra castra, licet adhuc militent, paganorum diligentiam debent observare. Sed quoniam diximus milites quidem testantes in castris, tuto diligentiam contemnere, veteranos autem eam observare debere: spectata hinc ortam quæstionem, quæ est inter militem & veteranum. Miles in castris degens, quomodolibet testatus, missione accepta decessit: videamus nunquid obtineat ejus voluntas. Ac si quis examinaverit tempus, quo factum est testamentum: ratum haberi dico, etiam diligentia non adhibita. Si vero mortis tempus; non oportet valere quod factum est sine diligentia: Quid igitur? tempus tollit dubitationem. Et si quidem intra annum post missionem decesserit, puta decimo, vel undecimo, vel duodecimo mense, militare adhuc ipsum testamentum vocans, firmum esse jubeo. Si vero obeat anno post missionem elapso, irritum est: Satis enim fuit intermedium tempus ad eum commonendum, ut servaret debitam diligentiam circa testamenta, ita ut secundum eam immutato testamento testaretur. Quid autem si quis militariter testatus heredem instituit sub conditione: inde decessit intra annum post missionem: conditio autem institutionis post annum advenit? Videamus nunquid hoc noceat testamento. Minime. Mortem enim requirimus intra annum fuisse post missionem, non autem aditionem.

S. Sed &
si.

Paganus quispiam testatus est non jure, postea militavit, & in castris degens resignato testamento, quædam adjecit, vel detraxit, vel etiam tantum legit, vel fecit quid aliud, ex quo manifesta sit voluntas militis volentis hoc ratum haberi, decessit postea. Valet etiam non jure factum testamentum, quasi a nova ejus voluntate, quam in castris degens habuit in testamento. Miles degens in castris testatus est non jure, postea capite diminutus est; vel cum sui juris esset, dedit se arrogandum; vel cum alieni juris esset, emancipatus est: remanebit testamentum nihilominus firmum, ut ex nova militis voluntate, post emancipationem. Ex quo enim ipsum non mutavit, firmum habere voluit. Neque capitis diminutio irritum facit

testamentum: quoniam miles est, qui testatur. Quod enim, ut procedentes intelligemus, testatoris capitis diminutio subvertit testamentum, id hic non observatur; Absurdum enim, testamentum non jure factum, sed tamen validum civili jure everti.

Sunt quidam alieni juris, qui castrense quidem peculium non habent, sed quasi castrense, idque tam ex prioribus legibus, quam ex posterioribus constitutionibus. Qualia sunt, quæ percipiunt: Magistratus, assessores, advocati hoc est annona ex publico eis præbita. De his permissum est etiam constitutis in aliena potestate testari. Sed quia parva quædam dubitatio inerat in eis, facta est generalis nostri Imperatoris constitutio dicens: quicumque alieni juris peculium quasi castrense habeat; testari posse in eo, sed communi jure. Si legeris igitur dictam constitutionem, nihil ignorabis pertinentium ad jus tale.

S. Scien-
dum.

T I T. XII.

*Quibus non est permissum testamentum
facere.*

Hominum aliqui quidem testantur. Aliqui autem non testantur. Dicamus de valentibus testari. Sed quia complures numero sunt, dicamus de non valentibus testari, qui pauci sunt: ut ex his majorem numerum cognoscamus. Primum qui alieno juri subiectus est, testari non potest: quoniam testamentum est bonorum suorum dispositio. Alieno autem juri subiectus non potest res suas, ut vult, constituere; sed adeo quidem prohibitus est testari, ut quamvis ego pater (ut solet fieri) per obsequium ei permiserim in quantam vult partem meæ substantiæ testari, tamen testari jure non possit: non decet enim, privati voluntatem jure publico esse firmiorem: Sunt tamen qui etiam alieno juri subiecti testantur, ut habentes castrense peculium, quod a principio solis militibus est concessum ex auctoritate cum Augusti, tum Nervæ, tum vero etiam optimi Imperatoris Trajani. Postea autem constitutio Hadriani, ægre id ferentibus veteranis, concessit testari etiam alieno jure subiectis. Et si dicti omnes testati fuerint super castrensi peculio: accipiet hoc institutus ab eis heres. Si vero decesserint intestati, neque liberos habentes, neque fratres superstites communi jure: ut quaecunque paganicum, peculium id ad parentes pertinebit. Quando enim quis non utatur concessio sibi novo jure, prius juri est locus. Prius autem omne peculium mortui filii pater capiebat. Multæ differentiæ sunt paganici, & castrensis peculii. Et prima quidem hæc: super castrensi quidem testari potest alieno juri subiectus; super paganico non potest. Secunda differentia. Indignatus pater in eum, quem habet in potestate, paganicum quidem peculium ei potest adimere; castrense autem non potest. Tertia differentia. Si quis mul-
tis

tis debens sustinuerit venditionem a suis creditoribus, filii quidem peculium, videlicet paganicum convenditur; castrense autem minime: Est & quarta differentia. Si multis filiis superstitibus, pater decesserit, & contigerit unum ex his utrumque habere peculium: paganicum quidem erit commune fratrum; castrense autem illius tantum, qui acquisivit. Et quidem peculia omnia filiorum familias pars paternæ substantiæ perinde esse putantur; ac servorum peculia dominorum bonis adnumerantur. Dicta autem de castrensibus, intellige & de illis, quæ patri non acquiruntur ex constitutionibus, variis de causis. Exceptis igitur habentibus castrense, vel quasi castrense peculium, si quis alieni juris testatus fuerit: inutile est ejus testamentum, & si factus sui juris decessit. Spectamus enim semper non solum tempus mortis, sed & factionis testamenti, an in utroque tempore testandi facultatem haberet.

§. Præterea. Secundo loco testamentum facere non possunt impuberes. Scis enim testamentum dici mentis testationem; impubes autem animi iudicium non habet: Sed neque furiosi possunt testari, quia mente carent. Ergo neque impubes testamentum facit, neque furiosus, quia mentis iudicium huic quidem non advenit, hunc autem defecit. Infirmum autem ipsorum testamentum, etiam si impubes factus pubes decesserit, furiosus autem mentis compos. Quod si furiosus per id tempus testetur, quo furor intermittitur, hoc est, per intervalla: quæritur, an obtineat? Et dicatur iustum esse testamentum: Quid autem cum quis testatus furiosus factus est? Furor postea interveniens neque recte factum testamentum corrumpit, neque alium contractum. Prodigum vero, cui bonorum suorum administratio interdicta est, jus testari non permittit; testamentum autem factum ante prodigalitatem, hoc est, priusquam bonorum administratio ei interdiceretur, ratum est.

§. Item prodigus. Item mutus & surdus non semper faciunt testamentum. Loquimur autem de illo surdo, qui omnino non audit; non de eo, qui tarde audit: hic enim testatur. Nam & mutum illum dicimus, non qui tarde loquitur, sed qui omnino non loquitur. Non semper, autem apposui ob eam causam: quia sæpe litteratus, & eruditus casu aliquo (plurimæ, autem sunt hunc inducentes causæ) audiendi loquendive facultatem amittit. Et quoniam tales apud veteres testamentum facere non poterant, constitutio nostri Imperatoris prodiit his, qui in hunc casum incidunt, quadam cum observatione testamentum facere permitti. Modum autem & observationem perfecte noverrit, qui dictam legerit novam constitutionem. Si quis autem testatus, adversa valetudine, vel supplicio a magistratu irrogato, vel alio quolibet casu mutus aut surdus esse cœperit: testamentum ante factum firmum remanet. Cæcus tunc potest facere testamentum, cum observat divi Justiniani constitutionem.

Ejus qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, licet contigerit hunc ad nostram reverti civitatem. Quod vero fecit apud nos testamentum, ante quam factus sit captivus, id valere dicimus. Nam si redierit: valet jure postliminii; si decesserit apud hostes, valet ex lege Cornelia.

T I T. XIII.

De exheredatione liberorum.

DIximus in præcedentibus quo modo oportet facere testamenta: scilicet ut testator sua manu scribat heredis nomen, aut hoc dicat coram testibus, qui sint septem, & subscribant testamentum, & hoc signent uno contextu: utque unum ex his omisum, testamentum reddat inutile. Atqui non solum ea indigemus observatione ad firmiter testandum, sed quærimus & aliud quiddam. Quia videre oportet, si filium in potestate habet testator, sive nullius iuri subiectum; oportet enim hunc vel exheredem scribere vel exheredem facere nominatim. Nam si silentio præterierit; irritum fit testamentum ex ipsa scriptura. Itaque licet contingat ante filium mori, quam pater: nihilominus invalidum est testamentum ob regulam dicentem: quæ a principio infirma sunt, ex post factis firmitatem non recipiunt.

Nec poterunt scripti heredes accipere defuncti substantiam, licet filius præteritus non superveniat. Et hæc quidem, quando filius est subiectus. Si quis autem filiam habeat subiectam, aut nepotem neptemve, aut pronepotem proneptemve, neque ipsos scripsit heredes, neque exheredavit, sed injuria præteritionis affectus; testamentum quidem non infirmatur. Præteriti vero scriptis heredibus accrescunt (jus accrescendi autem est jus partis auferendæ.) Sed si scripti quidem extranei sunt, dimidium accrescit; si autem sui, ex proportionem: Veluti tres quidam heredes instituit, filia, nepoteve præterito. Si scripti heredes extranei quidem sunt, filia sive nepos accipiet semissem: tres autem extranei heredes alterum semissem. Si autem sui: accipiunt ex proportionem, hoc est quadrantem, quantum erant accepturi, si pater decessisset intestatus, hoc est, quartam bonorum ipsius portionem. Licuit autem hos non solum nominatim, verum etiam inter cæteros sive indeterminate exheredare, dicendo: Reliqui exheredes sunt. Nominatim autem fiebat exheredatio hoc pacto. Titius filius meus exheres esto. Potest & ab exercitio. Grammaticus esto exheres. Et ab arte, faber ferrarius. Et ab ætate. Senior, vel junior. Et a colore. Albus & niger. Et simpliciter omnis sermo manifeste indicans subiectam personam, nominatim perficit exheredationem.

Oportet autem testatorem non solum eorum qui nati sunt, sed & posthumorum curam habere, & eos heredes scribere, vel facere exheredes: quoniam præteriti simul cum partu rumpunt

§. Ejus.

§. Posthumi.

punt testamentum. Nec licet hic differentiam invenire filii filiæve, aut nepotis neptisve: præteritis enim eis, valet testamentum cum scriptura; editis autem postea in lucem posthumis, frangitur testamentum, & omne inde infirmatur, videlicet ex eorum præteritione. Nec infirmatur ex scriptura, sed ex partu. Quia si contigerit mulierem, ex qua posthumus sperabatur, abortum facere: nihil impedimento est scriptis heredibus, quin adeant hereditatem. Sed fœminæ quidem posthumæ vel nominatim, vel inter cæteros exheredantur. Si enim dixerit testator: Esto mihi quidam heres: reliqui autem sint exheredes; per hæc verba exheredari posthuma videtur. Verumtamen, ut ne postquam nata est, turpe adversus scriptum heredem iudicium moveat, dicens: non cogitavit de me testator, quando & me ignorabat: oportet & legata relinquere in hæc verba: esto meus heres quispiam, cæteri autem sint exheredes; sed nascenti mihi posthumæ C. solidos lego. Hoc enim ita habente, respondemus factam de ea exheredationem inter cæteros, ideo quod ei legatum reliquit: Masculos autem postumos, hoc est filium, nepotem, pronepotem, non aliter placuit exheredari, quam nominatim. Sed quod nomen dici potest de nondum nato? dicamus manifestandum esse hoc modo. Quicumque mihi filius nascetur, exheres esto; vel quicumque nascetur ab tali mea uxore, exheres esto.

§. Posthumus.

Sunt & alii posthumis similes, qui antecessore per gradum suo defuncto, sui fiunt, ut in hoc casu. Habebam filium in mea potestate, & ex hoc nepotem neptemve. Sed filius quidem erat etiam suus, quia præcedebat. Nepos autem, vel neptis in potestate quidem erant; sed quia eorum pater præcedebat, non erant sui. Testans ego cujus debeo curam habere? Manifestum est debere filii, & hunc heredem scribere vel exheredare. Non igitur nepotis aut neptis? Minime. Hi enim cum non sint sui, si præteriti fuerint: neque ipso jure irritum faciunt testamentum, neque jus habent accrescendi. Hæc enim suorum propria. Verum si talis casus esset mihi perpetuus, bene hæc dicerentur. Sed quoniam potest fieri, me vivente, mediam personam exire de potestate, vel ob mortem, vel quia patriciam dignitatem adeptus est: invenitur deinceps nepos neptisve suus suave, ut post nati, & postumos in hoc imitantes. Nam qui ante sui non erant, nunc fiunt sui. Et sicut posthumi partu, ita hi agnatione rumpunt testamentum. Ut ne igitur novus hic suus adnascens nepos rumpat testamentum: sicut ipsum filium, ita & nepotem neptemve oportet scribam heredes, aut exheredem nominatim. Si vero præteriti sint: agnatione, quando media videlicet persona sublata est, ut non legitime firmatum infirmant testamentum. Et hoc lege Julia Velleja provisum est: quæ lex ad similitudinem posthumorum exheredes eos fieri docuit: hoc est nepotem quidem nominatim, vel inter cæteros; filias autem & neptes cum legati datione.

Habebat quidam filium filiamve emancipatos, hic testans quantum ad jus civile non cogitur eos scribere heredes, vel facere exheredes, ignoti enim sunt XII. tabularum legi ob capitis diminutionem. Prætor autem naturalem spectans cognationem novit etiam hos filios; & jubet eosdem emancipatos scribi heredes. Quod si testator nolit: masculi quidem nominatim exheredari debent; fœminæ autem & nominatim, & inter cæteros. Quod si neque heredes instituantur, neque ita, ut dictum est, exheredentur: dat eis prætor bonorum possessionem contra tabulas, per quam filius quidem vel nepos omnem accipiet defuncti substantiam; filia vero vel neptis tantum accipit quantum lucrabatur per jus accrescendi, alienæ potestati subjecta. Habe hæc tanquam in prævisione: Ubi aliquem adoptavero, erit hic mihi filius & jure & natura. Jure quidem propter ipsam adoptionem. Natura autem propter jus: jus enim continet penes se naturam. Eo usque autem naturæ filii pater esse putor, quousque vigent jura adoptionis. Quod si ipsum emancipavero, legitimus actus jus solvit adoptione constitutum, jure non amplius servato, abit simul & natura non habens id, quo continetur: Hæc ubi prævisa sint, reliqua sunt spectanda. Matrimonio tibi junxi filiam meam; natus est filius; is in tua erat potestate. Rogatus tu a me dedisti mihi hunc adoptandum. Quærimus uter nostrum faciens testamentum cogatur hujus curam habere. Et dicimus, quod ego pater adoptivus. Nam propter adoptionem videtur hic ejusdem juris, cujus sunt ex iustis nuptiis quæsitum mihi filii. Ergo sicut justum filium meum, quem habeo in potestate, cogor heredem, vel exheredem secundum prædicta facere, ita & adoptivum. Tu tamen naturalis pater non cogoris eum heredem scribere. Neque enim jure civili tuus est filius, quia non habes eum in potestate; neque naturali, cum propter jus ego adoptivus videor esse naturalis ejus pater; nullus autem duos naturales patres habere potest. Quod si eum emancipavero: neque civili jure, neque eo quod ad prætorem attinet, inter liberos connumerabitur. Igitur neque ego cogor eum heredem instituere; neque naturalis pater idem facere cogetur. Ita enim erit hic filius, sicut si a te naturali patre esset emancipatus.

§. Emancipator.

§. Adoptivi.

Sed hæc quidem secundum vetustatem. Constitutio autem extat nostri Imperatoris nullam faciens differentiam inter masculos & fœminas in jure testamenti: utramque enim personam ad liberorum procreationem similiter aptam natura produxit. Et inde constat nullum esse inter eas discrimen, quod lex XII. tabularum ab intestato vocat similiter masculos & fœminas. Et prætor XII. tabularum legem secutus videtur. Itaque simplex & simile jus introduxit in filiis utriusque sexus, cæterisque per virilem sexum descendentes, non solum natis, verum etiam posthumis; neque solum suis, sed & emancipatis: & jussit, sive sui sunt filii, sive emancipati-

§. Sed hæc quidem.

cipa-

cipati, nisi scribantur heredes, nominatim ipsos exheredes fieri: præteriti enim consimiliter infirmant ex ipsa scriptura testamentum, sive sui sint, sive emancipati; sive jam nati, aut etiam posthumi postea nascantur. Super adoptivis filiis certam quampiam observationem induxit in alia sua constitutione divus noster Imperator, quam posuit circa adoptivos.

Miles degens in expeditione testatus, suos liberos jam natos vel posthumos, neque heredes instituit, neque nominatim exheredavit; sed præteritionis nota affecit: Quærimus an valeat ejus testamentum? Et dicimus: si quidem sciebat sibi esse liberos, & eorum mentionem non fecit: silentium pro nominatim facta exheredatione accipi, ut cautum est imperatoris constitutionibus, & ejus testamentum valere. Si vero ignorabat, ipso jure irritum est ejus testamentum.

Mater, aut avus maternus testantes non habent necesse filios suos heredes facere vel exheredes, sed possunt eos silentio omittere: silentium enim matris, aut avi materni tantum valet, quantum patris exheredatio. Neque enim mater filium filiamve; neque avus nepotem nepemve ex filia coguntur scribere heredes, aut exheredare: Itaque præteriti neque jure civili juvantur, neque prætor dat eis contra tabulas possessionem. Hæc enim in suis tractantur, non in his, qui desunt esse sui. Erit igitur eis aliud subsidium, quod paulo post dicemus.

T I T. XIV.

De heredibus instituendis.

Post doctrinam, quam super filiorum institutione, & exheredatione posuimus, necessarium dicere, quot alias personas possumus heredes instituere, tam servos, quam liberos, & non solum nostros servos, verum etiam alienos. Sed nostros quidem servos olim quidem de complurium jurisprudentium sententia non aliter quam cum libertate instituere licebat. Hodie vero & sine libertate servi institutio valet ex nostri Imperatoris constitutione, quæ & sine libertate institutos eos sine impedimento vocat ad hereditatem. Id autem non per innovationem aliquam ejus constitutio introduxit, sed secuta jurisprudentium sententiam. Atilicinus enim Jurisconsultus admisit & sine libertate servi institutionem recte fieri, ut refert Paulus prudentissimus, tam in suis ad Massurium Sabinum libris, quam in his, quos scripsit ad Plautium. Noster autem servus intelligitur & ille, cujus usufructu alii concessio, nudam in eo habemus proprietatem. Est autem invenire admirabilem casum, in quo quis servum neque cum libertate heredem firmiter instituit: id divorum Severi & Antonini sanctione cavetur. Postulavit quidam Titiam adulterii cum Stichoservo suo commissi. Judicio nondum peracto, dicta Titia moriens eundem Stichum cum libertate heredem instituit. Post ejus mortem quæstio exorta est,

§. Est autem.

valeat ne institutio. Et iidem divi Imperatores rescripserunt, servum adulterii reum non firmiter testamento manumitti ante finem judicii ab ea ipsius domina, quæ quasi subiecta eidem crimini postulatur. Ergo institutio hujusmodi servi nullius est momenti.

Quoniam autem diximus, nos etiam alienum servum recte instituere heredem, debes scire etiam illum esse alienum, in quo testator habebat usumfructum. Cum vero servum meum heredem instituero cum libertate, & sine libertate (non enim refert, sicut dictum est) si quidem subest dominio meo, liber fiet, & necessarius meus heres. Sin vero supervivens testamento eum manumifero, voluntarius fiet heres pro arbitrato, potens vel adire hereditatem, vel non adire. Necessarius enim esse non potest, ut qui utrunque non possit habere ex domini testamento, id est, hereditatem & libertatem. Si vero non manumifero eum, sed alieno: jussu novi domini adiens hereditatem illi acquirit. Ipse enim alienatus non manens sub meo dominio, neque liber, neque heres esse potest, licet cum libertate sit institutus: videtur enim dominus a libertatis datione destitisse, quatenus eum alienavit. Hæc quidem in nostro servo. Si autem alienum servum instituam heredem, si quidem manet apud ipsum dominium, jussu ejus adiens, hereditatem ei acquirit. Si vero alienatus fuerit vivo testatore, aut etiam post mortem, ante quam adeat jussu ejus: tunc de mandato novi domini adire poterit. At si vivo testatore fuit a suo domino manumissus servus, aut etiam post mortem ante aditionem: ut liber factus suo arbitrio adibit.

§. Alienus.

§. Servus autem a domino.

§. Alienus quoque.

Habe hæc tanquam in prævisione. Quarum rerum dominos possumus heredes scribere, harum & servos: nam servus personæ vicem non sustinens ex suo domino denotatur. His prævisis, quod reliquum est, specta. Titius servum habebat Stichum nomine. Hunc ego Stichum heredem institui his verbis: Esto mihi heres Stichus post mortem Titii sui domini: Quærimus nunquid testamentum irritum sit, quoniam Titius defunctus non est in rerum natura, ita ut ex ipso servus denotetur. Sed placuit, ut testamenti institutio firma sit. Et ut non supervivat Titius olim ejus dominus: tamen hæreditati subest incorporali, & hereditarius est servus; & cum hereditariis servis habemus testamenti factionem. Hereditas enim nondum adita personam sustinere videtur defuncti, non futuri heredis. Hoc autem verum esse, inde patet. Si quis decefferit, relicto filio posthumo: defuncti servum recte possum instituere heredem, posthumo etiam nondum nato; veruntamen alienum posthumum (alienus autem est qui nascens non est mihi suus) non concedunt mihi veteres instituere heredem. Si tamen incorporalis hereditas personam sustineret futuri heredis, non recte hereditarius servus in præsentem casu heres institueretur. Obtinebant multi dominium unius servi. Possum hunc instituere heredem: & dummodo cum omnibus habeam

§. Servus autem.

§. Servus.

testamenti factionem, pro parte dominica unicuique mea acquireretur hereditas.

§. Et unum.
§. Hereditas.

Possunt & unum & multos & in infinitum scribere heredes. Hereditas plerumque dividitur in XII. uncias: quæ tota assis appellatione continentur: Habet autem in se has partes, quæ propria habent nomina ab uncia usque ad ipsum assem. Sunt autem hæc: Uncia, duodecima pars hereditatis: Sextans, hoc est duæ uncia, quæ est sexta pars. Quadrans, pars quarta, quæ sunt tres uncia: Triens, tertia, quæ facit quatuor uncias: Quincunx, tertia assis & duodecima, quæ facit quinque uncias: Semis, dimidia, quæ facit sex uncias. Septunx, dimidia & duodecima, quæ facit VII. uncias: Bes, duæ tertiæ, id est octo uncia: Dodrans, duæ tertiæ & duodecima, quæ facit novem uncias: Dextans, duæ tertiæ & sexta, quæ facit X. uncias: Deunx, duæ tertiæ & quarta, quæ facit XI. uncias: As, XII. uncia. Non semper autem in XII. uncias dividi patrimonium oportet, de quo aliquis testatur: tot enim uncia assis efficiunt, quot testator voluerit. Siquis unum instituerit heredem, verbi gratia, in semissem: totus as erit in semisse. Neque enim dicimus scriptum quidem sex uncias capere, reliquos autem ab intestato alterum semissem. Paganus enim eodem jure ex testamento & ab intestato heredem instituire non potest. Miles autem maxime: jus enim ipsis est in testamentis voluntas, quæcunque sit. Itaque si miles testans dixerit: Esto meus heres in tres uncias: qui succedunt ab intestato novem accipiunt. Potest autem quis testans in pauciores uncias assis contrahere, & in plures eum extendere. Sicut potest dicere. Ille esto mihi heres in octo uncias, & ille in septem.

§. Si plures.

Si plures heredes instituam, & velim eos æquis partibus mea bona suscipere: sufficit sine parte eos instituere dicendo: ille, & ille, & ille sint mei heredes: ubi enim uncias non nominavero, æqua portio eis accedet. Si vero ex partibus inæqualibus eos heredes esse velim: tunc ex certa parte scribere oportet, & dicere: Ille in quatuor, ille in sex uncias heredes sint. Quid autem quod, scriptis pluribus heredibus, in aliquibus quidem certas uncias pronunciaui, unum autem sine parte institui: institutus sine parte quantum capiet? Dicimus, si quidem quicquam assis desit: forte enim Primum institui heredem in quinque uncias, Secundum in tres. Tertium in duas; tum addidi. Quartus sit meus heres. Vel sic; Quartus & Quintus & Sextus sint mihi heredes. Tunc dicimus unum, vel etiam tres scriptos sine parte venire heredes in sextantem. Si vero præveni, ut consumpserim assis in tres: uno quidem in sex uncias, altero autem in quatuor, tertio vero in duas heredibus institutis: deinde unum aut plures sine parte super induxi: tunc (quoniam nihil est reliquum assis, in quod possint venire instituti sine parte) dimidium illi, illisve dabitur, qui fuerint instituti sine parte, ut videatur testator in viginti & quatuor uncias testatus

esse. Ergo heres sine parte, vel quod assis reliquum est, vel dimidium accipit. Nec interest, primum ne scriptus sit sine parte, an novissimus, an in medio omnium: ubique enim idem erit effectus. Plures institui heredes ex certa parte, neque consumpsi in eos assis, sed adhuc aliquid deerat. Id quod reliquum est, ad quem pertinebit? Dicendum est tacite reliquum scriptis heredibus accrescere. Velut tres institui heredes ex ternis uncias, ut reliquæ sint alia tres uncia. Hæ tres uncia tacite unicuique scriptorum pro parte hereditaria accrescent; & inveniuntur deinceps ex effectu unusquisque, velut scriptus in quatuor uncias, quasi unoquoque in trientem instituto. Quod si contra, plures heredes instituire ex certa parte, & in scriptis ex certa parte duodecim uncias transcendendi: unicuique tacite decrescit. Veluti, quatuor heredes institui ex triente. Jus ab unoquoque unciam æqualiter aufert, & cum effectu inveniuntur habentes æqualiter quadrantem.

§. Videamus.

Institui plures heredes ex certa parte, & supergressus sum duodecim uncias; apposui autem & alium sine parte. Is quantum capiet? Dicimus, quantum dupondio desit. Velut dixi sic: Primus sit meus heres in quincuncem, Secundus in semissem, Tertius in bessem; sit autem & Quartus heres. Respondemus quartum reliquas quinque uncias accipere, decem enim & novem uncia scriptis ex certa parte relicta sunt. Idem est, & si dupondium in tres consumpsi, & postea superinduxi aliquem sine parte. Unum is capiet assis, ut sint omnes uncia triginta sex: & vigintiquatuor, vel triginta sex uncias possum in unum assem redigere.

§. Et si plures.

Heredem & pure, & sub conditione possum instituire. Pure quidem: Esto mihi ille heres; Sub conditione autem: Sit mihi ille heres, si navis ex Asia venerit. Ad certum tempus, vel ex certo tempore non recte scribitur quispiam heres. Velut, sit mihi ille heres quinquennio postquam ego moriar, a Calendis Januariis. Vel sic: sit ille meus heres usque ad Calendas Januarias: Omissio enim tempore, a Calendis, vel usque ad Calendas, sic erit instituit, ut pure facta.

§. Heres.

Institui aliquem heredem sub impossibili conditione dicens: Sit ille mihi heres, si mare biberit. Vel etiam legatum sub tali conditione reliqui alicui, vel fideicommissum, vel libertatem servo. Aufertur impossibilis conditio & pro non scripta habetur, & relicta heredi pura efficiuntur. Heredem quendam institui sub pluribus conditionibus. Quærimus an oporteat expectare, donec omnes impletæ sint. Et dicimus, si quidem conjunctim scriptæ sunt: velut, cum dixi: Sit ille heres, si ascenderit in capitolium, & si navis ex Asia venerit, & quidam factus sit consul: oportet omnium exitum expectare. Si vero separatim & disjunctim hæc scripsi dicens: Sit ille heres, si ascenderit in capitolium, vel si dederit Titio X. solidos: utramvis ipsarum implens fiet heres.

§. Impossibilis.

§. Si plures.

§. Hi, quos. Illos quoque firmiter heredes aliquis scribit, quos nunquam vidit. Velut, habebat quis fratrem in peregrina terra agentem; is liberos procreavit. Potest fratris filios, quos nunquam vidit, recte scribere heredes: ignorantia enim testatoris circa heredem institutionem non infirmat.

T I T. XV.

De vulgari substitutione.

Potest etiam testator instituere, & substituere, & (ut paucis expediam) plures gradus heredum facere. Gradus autem heredum dicitur totum habens assem. Licet enim nobis sic testari: Sit primus heres. Si autem non fuerit Primus heres; sit secundus. Quod si secundus non fuerit, sit Tertius. Tertio non extante, sit Quartus: & sic substituere possumus in infinitum. Et novissimo loco five gradu tanquam in ultimum subsidium servum nostrum possumus instituere: ut si contigerit omnes recusare, servus heres fiat necessarius. Possumus autem uni unum substituere, & uni plures, & unum pluribus, & pluribus plures. Uni unum: Velut, sit mihi Primus heres; si autem non fuerit primus, sit secundus. Uni plures sic: sit mihi Primus heres. Si autem non fuerit: Secundus & Tertius sint mihi heredes. Plurimis unum substituimus hoc modo. Primus & secundus sint mihi heredes. Si autem non fuerint: Tertius sit mihi heres. Et plures pluribus, ut Primus & Secundus sint mihi heredes. Si autem non fuerint: Tertius & Quartus sint. Possumus & invicem heredes substituere. Veluti; Sit mihi heres Primus in semissem, & Secundus in semissem. Si autem non fuerit primus, sit secundus etiam in ejus partem. Si autem Secundus non adierit, substituatur primus in secundi partem.

§. Et plur.

§. Et si ex disparibus.

§. Sed si institutio.

§. Si servum.

Si vero & ex disparibus partibus heredes scriptos invicem substituerit, hunc quidem in septem, illum autem in quinque, nulla partium in substitutione mentione facta: tantum capiet substitutus, quantum erat capturus ille, si adisset, cui ipse fuit substitutus. Nam si acciderit eum adire, qui scriptus fuit in quinque uncias; illum autem, qui in septem recusare: non est dicendum, primum ex substitutione capturum esse quincuncem, sed septuncem: tot enim secundus adiens erat capturus.

Instituit quis heredes. Primum in semissem, & secundum in alterum tantum, dixitque sic: Si non fuerit secundus heres: sit primus etiam in secundi partem. Si autem non fuerit primus, sit tertius. Severus & Antoninus rescripserunt tertium indistincte posse heredem esse, five primus solus, five primus & secundus non fuerunt heredes.

Tuum servum, cum putarem sui juris esse, heredem institui. Substitui autem sic: Quod si mihi non fuerit heres, sit Mævius heres post meam mortem. Jussisti tu servum tuum, quem institui, hereditatem adire. Quærimus nunquid

fit locus substitutioni? Et dicimus substitutum dimidium accipere. Sed possit quis dicere, oportere substitutum totum accipere. Testator enim dixit: sit meus ille heres; si vero non fuerit, sit Mævius. Igitur hic quoniam institutus, cum servus esset, non poterat heres fieri, oportebat substitutum in totum vocari: Sed ad hoc dicendum est, verba illa. Si heres non erit, si quidem institutus alieni juris est, & hoc novit testator, sic debemus intelligere: Si neque ipse institutus erit heres, neque alium faciet heredem, hoc est non acquirat alii, ut locum habeat tunc substitutio. In instituto autem illo, quem testator putabat esse sui juris, hoc significat verbum, si heres non erit: Si hereditatem sibi, five illi, cujus postea in potestate esse incipiet, non acquirat: ut substitutio locum habeat in toto. Hic autem quoniam jam alieni juris erat, qui reputatus est esse sui juris, id propter dimidium substitutus accipit. Et hoc rescripsit divus Pius de Parthenio suo servo: Parthenium enim principis servum ratus quidam liberum esse, heredem instituit, facta his verbis substitutione: Si vero Parthenius non erit mihi heres, sit heres Mævius. Et facta est tunc constitutio, ut dimidium quidem hereditatis per Parthenium principi acquireretur; in alterum vero dimidium Mævius substitutus vocaretur.

T I T. XVI.

De pupillari substitutione.

Possumus non solum extraneis heredibus institutis substituere, verum etiam nostris liberis his verbis. Ille filius sit meus heres. Si autem non erit, sit ille heres: & dicitur hæc vulgaris substitutio, competit enim omnibus tam extraneis, quam liberis. Sed in extraneo quidem plures sunt casus, in quibus substitutioni locus esse potest: velut, si institutus ante decesserit, quam testator; vel repudiaverit hereditatem; vel eo sub conditione instituto, deficit conditio. In filio vero locus est substitutioni uno in casu: velut si decesserit is, qui in potestate est, ante quam pater testator. Nam si decesserit pater prius quam filius, substitutio nulla est: existit enim statim heres patri, neque dum abstinet se, deponit heredis nomen. Incorporale enim nomen hereditatis, semel uni affixum difficile ad alium transit. Est & alia substitutio, quæ procedit in nostris filiis: & non solum in filiis, verum etiam in his, quos habemus in potestate: & non solum in his, qui sunt in nostra potestate; verum etiam suis impuberibus. Quæ pupillaris dicitur ex ætate, in qua tractatur. Et possumus pupillarem substitutionem facere hoc modo: Sit filius meus heres. Si vero institutus heres decesserit impubes: ille ei sit heres. Et si filius heres factus decesserit impubes, locus est substitutioni. Licet autem & vulgarem pupillari admiscere, & eam facere, quæ dicitur vulgari

pupillaris, sic: Sit heres meus filius, si autem non erit (quod proprium est vulgaris) vel adhuc impubes decesserit (quod proprium est pupillaris substitutionis) ille sit meus heres. Quid dicis? mortuus est ante filium quam pater: ex prioribus verbis substitutus accedit, & sit heres patris, non autem filii mortui. Sed si pater pramortuus est, demonstratus autem heres filius decessit impubes: locus est pupillari substitutioni ex posterioribus verbis: fitque substitutus heres non patris, sed mortui filii. Hoc autem, quod pupillaris substitutionis est, non a speciali jure introductum est, sed ex non scripta consuetudine. Nam quia pupilli non poterant testari, pro ipsis patres testamenta condere justum est existimatum.

§. Quarta
tione.

Hujusmodi motus ratione divus noster Imperator constitutionem promulgavit, quam & in suo codice poni iussit, qua tali casui prospexit. Inquit enim: si quis mentecaptos habeat filios, vel nepotes, vel pronepotes cujuscunque sexus vel gradus, liceat ei, & si puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis certas personas substituere: si quidem contigerit tales filios in dementiæ morbo mori. Sin autem resipuerint: infirmari iussit substitutionem. Et hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ simul ac pupillus adoleverit, infirmatur.

§. Igitur.

In quo autem secundum traditum modum pupillaris substitutio constituta est, duo quodammodo sunt testamenta: unum quod a patre in filium, alterum autem a filio in substitutum, tanquam si ipse filius sibi heredem instituisset. Vel potius (si verum dicere oportet) unum quidem est testamentum; duæ autem hereditates: una quidem a patre in filium derivata, altera autem a filio veniens in substitutum. Quæcunque enim filius suscepit a patre vel & ipse superacquisivit post patris mortem, transeunt ad substitutum. Nam quod unum sit testamentum, constat ex testibus, qui VII. soli accipiuntur. Atqui si duo fuissent testamenta, quatuordecim testes adesse oportuisset. Contigit persæpe aliquem substituentem filio pupillariter in extremum timorem devenire, ne quo modo substitutus pupillo, intelligens cum patris morte se pupillo substitutum, insidietur impuberi: expositus autem est pupillus insidiis ob ætatem infirmam. Si igitur formidolosus pater inveniatur, & velit inde metum evitare: scribens pupillum heredem, vulgarem quidem substitutum statim post pupilli institutionem scribat intrepide, sic enim impuberi non poterit insidiari: neque patre vivente, quia quæ in testamento scripta sunt, ignorantur: neque post testatoris mortem; quia filius jam patri heres declaratus non dat locum vulgariter substituto. Neque quisquam est, qui velit pupillo insidiari sine lucro. Hæc quidem de vulgari. Pupillarem vero substitutionem si quis velit constituere, dicat hoc modo: filius meus sit heres; si vero non erit, sit heres meus ille. Et posteaquam reliquerit tutores, legata, fideicommissa, libertates, in inferiori parte testamen-

§. Sin au-
tem.

ti verba hæc scribat: Si vero filius factus heres impubes decesserit, sit ei ille heres, & hanc partem proprio lino alliget, propria signet cera. In superioribus tamen testamenti partibus verba hæc scribat: nolo inferiorem testamenti partem aperiri, filio meo vivente & adhuc impubere. Facta enim hac pupillari substitutione, filius insidias non patietur. Neque enim vivente ipsius patre locus erit insidiis, quia clausum sit totum testamentum: neque post mortem patris, quia quæ scripta sunt in pupillari substitutione, ignorantur. Testans quis ubi impuberem filium heredem scripsit, statim induxit pupillarem substitutionem. Firma est nihilominus substitutio: nisi quod qui sic ordinavit, & illic scripsit substitutionem, ubi sibi filium heredem instituit, periculose quoad filium heredem testari videtur.

Non solum autem heredibus institutis impuberibus liberis; pupillariter parentes possunt substituere, sed & exheredatis. Ergo propter potestatem, non quoniam scribuntur heredes, accipiunt pupillarem substitutionem: ideo & exheredatis liberis recte substituimus. Sed possit quis dicere: quid capiet exheredati pupilli substitutus? Dicimus, si quid pupillo contigerit acquirere ab hereditate, vel legatis, vel donationibus cognatorum aut paternorum amicorum, hoc omne venturum esse ad substitutum. Quæcunque dicta sunt de substitutione impuberum liberorum institutorum heredum, vel exheredatorum, eadem etiam de posthumis dicamus. Possumus enim posthumis vulgariter substituere sic: sit posthumus meus heres. Si vero non erit, sit meus heres ille. Non est autem, si non sit natus, vel natus decedat ante, quam pater. Potest autem & pupillariter sic: Sit posthumus meus heres. Si vero impubes decesserit, sit ejus ille heres: & consequenter prædictis vulgari pupillarem in eo facimus substitutionem.

§. Non so-
lum.

Hæc nunc prævidenda sunt. Pars illa testamenti, qua pater sibi heredes instituit, dicitur principalis, pars autem illa, qua filio impuberi substituit, pupillaris. Et a principali pendet pupillaris, & ab ea accipit firmitatem. His præcognitis, quod restat videndum est. Diximus posse nos nostris impuberibus liberis substituere; sed tunc intellige, quando nobis ipsis heredes instituimus, hoc est, cum condimus partem principalem: Hac enim non facta, pupillaris non habet unde confirmetur. Pars enim & quasi sequela principalis est pupillaris. Sequela autem inveniri non potest, principio non existente. Adeo autem inde corroboratur pupillaris, ut principali infirma neque pupillaris firma sit. Fac enim propria manu non scriptum esse ipsum heredis nomen in principali. Nulla utilitas fuerit hoc facere in pupillari, principali non valente. Possumus, cum plures impuberes liberos habemus, unicuique pupillariter substituere, vel etiam novissimo impuberi morienti. Sed si quidem nullum impuberum liberorum velim mori intestatum: singulis proprie substituo. Si vero successionem ab intestato inter li-

§. Liberis
autem.

§. Vel sin-
gulis.

be-

beros fervari velim: tunc novissimo impuberi morienti substituo alium aliquem extraneum. Et si quidem alii decesserint: vivi fratres habebunt ab intestato hereditatem. Si vero unus ex ipsis novissimus impubes obierit, tunc substitutus accedet.

§. Substitutus.

Possum autem substituere impuberi nominatim dicendo: Si filius meus institutus heres impubes decesserit, Titius sit ejus heres. Possum & generaliter ei substituere. Ut, plures institui heredes post filium meum; vel pluribus institutis heredibus, filium exheredavi. Possum generaliter sic substituere: Si quis mihi patri erit heres, sit substitutus impuberis morientis filii mei. Per quæ verba ex substitutione in impuberis bona venient & qui scripti sunt heredes, & extiterunt. Nam si scripti principalem recusaverint: non accipient bona ex pupillari substitutione. Dividuntur autem pupilli bona pro parte hereditaria, hoc est, in quantum quisque patri succedit.

§. Mascululo.

Et masculis quidem liberis usque ad quatuordecim annos licet substituere; foeminis autem usque ad XII. Hanc ætatem si exceßerint, substitutio extinguitur.

§. Extraneo.

Extraneo autem vel etiam puberi filio heredibus institutis nemo substituit ad imitationem impuberum filiorum dicens. Ille sit mihi heres. Si vero factus heres decesserit, verbi gratia, ante XXX. annum, sit ejus heres ille. Sed hoc solum permissum est nobis facere, ut scribentes heredem aliquem possimus per fideicommissum eum obligare, ut alii hereditatem restituat, vel totam, vel pro parte. Fideicommissi vero jus qualem habeat effectum, suo loco tradetur.

T I T. XVII.

Quibus modis testamenta infirmantur.

Didicimus quo modo fiunt jure testamenta. Sed si quid ex his, quæ diligentiam requirunt, omissum fuerit: dicitur testamentum non jure civili factum, vel (ut breviter dicam) injustum. Contemptus enim est forsitan legitimus testium numerus vel a jure definitus; vel adfuerunt quidem septem, sed non omnes subscripserunt; vel & omnes quidem subscripserunt, sed non signaverunt; vel hæc quidem fecerunt, testator vero sua manu heredis nomen non scripsit; neque quidem coram testibus nominavit futurum sibi successorem; vel liberos quidem habens suos, neque heredes hos fecit, neque exheredatos. In his omnibus dicitur testamentum non jure civili factum. Si vero nihil horum contemptum est: neque sic omnino usque ad finem robur inerit testamento: nam ruptum fit, vel irritum. Rumpitur autem hoc modo: Testatus est quis recte; non manente testatore in eodem statu, testamenti jus vitiatur. Si quis enim post conditum testamentum aliquem adoptaverit, vel sui juris apud Imperatorem; vel alieni apud Magistratum secundum ea, quæ dicta sunt in constitutione clementissimi nostri

Imperatoris, hoc est, quando avus adoptat; tunc enim adoptio manifestat sua jura: factum testamentum novi sui adgnatione tanquam si posthumus natus esset, rumpitur.

Etiam alterum testamentum jure perfectum potest superius rumpere, sive extitit aliquis heres ex eo, sive non extitit, poterat autem omnino existere. Hoc enim solum spectamus, si quo casu potuit heres existere. Et quo modo potens quis heres existere non extitit? Fac institutum heredem in posteriore testamento repudiasse, vel vivente testatore decessisse, vel post ejus mortem ante aditionem, vel sub conditione institutum esse, & conditionem defecisse. His in casibus contingit testatorem factis duobus testamentis intestatum mori: priore quidem rupto alterius factione; posteriore autem infirmato, quia nemo inde heres extiterit.

§. Posterioriore.

Testans aliquis instituit primum heredem: post aliquod tempus fecit alterum testamentum, quod & ipsum jure perfecit, secundo heredem instituit sic: sit secundus heres in hac & in hac re; nihilominus & sic primum frangitur testamentum: Neque enim quod ex certa parte institutus est secundus in secundo testamento, infirmat institutionem. Et hoc divi Severus & Antoninus rescripserunt. Cujus constitutionis verba sunt hæc: neque enim absurdum, ipsorum meminisse, quia & aliud quiddam utile ex ipsis potest significari. Testatus quidam, & pluribus institutis heredibus, in altero testamento alium ex certa parte heredem instituit: addens nihilominus velle prius testamentum valere. Hoc mortuo, venit res ad Severum & Antoninum. Et ita rescripserunt Coccejo Campano: Testamentum quidem secundo loco factum, & si in certis rebus institutus est aliquis in eo heres, tamen evertit prius: perinde ac si sine rerum mentione in secundo testamento institutio facta esset. Jusserunt autem heredem quidem esse institutum in secundo testamento; sed teneri institutis heredibus in priore testamento ad hereditatis restitutionem, contentum rebus, in quas ipse scriptus est heres. Et si hæc sibi relicta non faciunt Falcidiam, tamen oportet illi supplere, quod deest quartæ. Hujus autem rei causa sunt verba in secundo testamento scripta, in quibus constat prius testamentum valere. Rupti igitur testamenti vitium pluribus modis contingit: Posthumi enim præteriti natiuitas, & novus suus adgnatus, & alterius testamenti factio rumpit testamentum. Sed hæc quidem de rupti vitio. Ipsum etiam irriti vitium dissolvit factum testamentum: veluti, eum testatus, capite sit diminutus. Id quibus modis fiat, primo retulimus Institutionum Libro. Si enim testator sustinuerit magnam capitis diminutionem, & factus sit servus; vel mediam, & civitate exciderit; vel minimam, & factus sit alieni juris dando se in arrogationem: irritum fit testamentum. Ergo, ut jam dictum est, tria vitia turbant testamenta. Non jure civili factum, ruptum, irritum. Possumus autem & irritum

§. Sed si quis.

§. Alio autem modo.

ruptum vocare, & ruptum irritum: & quod a principio non jure factum est testamentum, irritum vocare possumus, & indifferenter his utimur nominibus. Propterea autem proprie unicuique vitio appellationem propriam excogitavimus, ut ex propriis nominibus cognito subjacente vitio, possumus hoc effugere.

§. Non
tamen.

Sed dicta quidem tria vitia civile evertunt testamentum; prætorium autem non attingunt. Vitium enim non jure civili facti fatuum est dicere in prætorio: Neque rupti vitium dissolvit ipsum, neque quidem irriti, si contigerit testatorem effugere, quam sustinuit capitis diminutionem. Prætor enim duo tempora inquirat, & factionis testamenti, & mortis. Et si invenerit eum utroque tempore habentem testamenti factionem, firmum jubet esse ejus testamentum, de medio tempore non sollicitus, si civitatem siue libertatem perdidit: Omnino enim quia septem testium inerant signa, & in utroque tempore testamenti factionem habebat defunctus, (nam & Romanus erat & sui juris) dat scripto heredi secundum tabulas possessionem. Si tamen deceaserit in capitis diminutione, cum se dederit in arrogationem, ut mortuus sit, priusquam fieret sui juris: tunc & ipse prætor agnoscit irritum testamentum, neque concedit scripto secundum tabulas possessionem.

§. Ex eo
autem solo.

Testatus quis & supervivens factioni testamenti dixit, nolo ipsum valere. Ex his solum verbis infirmum non redditur testamentum, quæ enim jure fiunt, jure subverti debent. Quin etiam post factum testamentum cœpit quis alterum facere testamentum, & inter faciendum mortuus est, aut etiam ductus pœnitentia non perfecit. Extat divi Pertinacis constitutio, firmum jubens esse prius testamentum. Dicit enim non aliter jure factum prius testamentum ab altero infirmari, quam si jure factum fuerit & alterum: imperfectum enim testamentum invalidum est sine dubio.

§. Eadem.

Eadem constitutione & illud continetur, non oportere hujusmodi institutionem valere, ubi quis quia litem habeat adversus aliquem, principem instituit heredem: neque firma vocat talia testamenta. Sed neque sine scriptis factam in principem institutionem admittit: neque dicit se commissurum, ut quicquam accipiat ex scriptura, tanquam ex ultima voluntate, nisi adsit ei plena juris auctoritas. Hujusmodi constitutionem divi Severus & Antoninus sæpe secuti rescripserunt: etsi legibus non subjacemus (inquiunt) tamen secundum leges vivimus: quam vocem tam divinam oportet admirari, & in ore habere.

T I T. XVIII.

De inofficioso testamento.

Diximus in præcedentibus posse ascendentes testatores non instituere heredes descendentes, sed exheredare, vel præteritionis

contumelia afficere, in quibus prætorio pro exheredatione accipitur. Sed quoniam parentes naturali hanc licentiam suis nocebant filiis, relinquentes eos in paupertate: nam si quis ascendens per masculinam lineam esset, qui filium exheredasset, neque ipso jure invalidum erat testamentum, neque ab intestato filius adire poterat: qui enim posset, testamento existente? neque a prætore contra tabulas habebat, præteritis enim, non autem exhereditatis hæc dabatur. Si vero mater esset testans, descendens per matrem neque cogitare de contra tabulas possessione licebat: namque adversus testamentum feminae filius non datur bonorum possessio contra tabulas. Pro ultimo igitur subsidio inventum est, ut filii de inofficioso accusent, dicantque injuste se exhereditatos esse, vel præteritos sub hoc colore: quasi furiosus fuerit defunctus, quando condidit testamentum. Quod a filiis dicitur, non quod revera mortuus insanierit: sed quia etiam recte quidem factum est testamentum, non tamen ut pietatis ratio postulabat: nam si revera insanisset, non potuisset testari, vel magis insanire ideo putandus est, quia naturam odit sine ratione. Non solum autem filiis permittum est, parentum testamentum, quasi non convenienter factum accusare: sed & parentibus liberum est, filiorum testamentum accusare. Soror autem & frater evertunt tunc mortui testamentum, quasi scriptis a jure præpositi, quando turpem scripti personam sustinent: veluti aurigæ, mimi, arenasarii, & ex turpi re cogniti. Hoc enim divinis cautum est constitutionibus. Ergo ascendentes & descendentes: dummodo non extiterint ingrati in mortuum, contra omnem scriptum querelam movebunt de inofficioso: frater autem & soror contra turpes tantum personas. Ultra autem fratrem, sororemve cognati nullum habent ingressum ad actionem de inofficioso, sed si tentaverint, convincentur.

Liberi autem movent de inofficioso tam naturales, quam adoptivi, secundum ea, quæ dicta sunt in nostri principis constitutione. Tunc autem moventes quæ est de inofficioso, hac firmiter utentur, quando omni subsidio caruerint: ultimum enim est subsidium actio de inofficioso. Non enim alio jure abundans, per quod possit totam defuncti substantiam, vel ejus partem accipere, potest transire ad agendum de inofficioso, quod non solum de natis filiis, verum etiam de posthumis intelligi oportet.

§. Tanta
autem.

Hæc autem sic accipimus, si nihil ipsis omnino a mortuo relictum est, quod ex divi nostri Imperatoris constitutione introductum est servantis naturæ convenientem verecundiam. Olim enim nisi totum, quod debebatur, relictum esset: locus erat actioni de inofficioso. Veluti, CD. solidorum substantiam quis habebat: oportebat eum omnino centum relinquere, hoc est quartam substantiæ, ut non ageretur de inofficioso. Hodie autem vel si unus solidus exhereditato, aut quantacunque pars here-

§. Sed hæc.

here-

hereditatis relicta sit, aut etiam qualiscunque res: cessat accusatio ex actione de inofficio, constitutione supplente quod deest quartæ partis ab intestato: etiam si testator non adscripserit sua manu velle se, ut si quid quartæ deesse inventum fuerit, hoc suppleretur arbitrato boni viri: Hoc enim licet non additum, ipsa constitutio naturaliter admittit, vel quasi naturæ competens.

§. Si tutor.

Si quis amplectatur patris voluntatem, non potest hanc evertere per actionem de inofficio. Unde spectata, quodnam quaesitum est. Filius, quem ego habebam in potestate, erat tutor cujusdam pupilli. Moriens ego eum, qui mei juris erat, exheredavi, alio instituto herede; & legatum pupillo reliqui, cujus ille erat tutor. Repetivit legatum meus filius pupillo relictum: postea vult agere de inofficio tanquam nihil habens ex paterna substantia: utrum potest; an ex eo impeditur, quod cognita defuncti voluntate hoc idem legatum petivit? Et dicimus nullum eum sustinere præjudicium, quoniam tutelare quoddam officium implens legatum accepit. Ergo recte suo nomine actionem de inofficio intentabit. Et e contrario hoc quaritur, Habebam ego impuberem filium mei juris: eum impuberem alio instituto herede exheredavi nihil ei relinquens. Legavi autem Titio cuidam solidos CC.: quem ego testamentarium tutorem impuberi reliqui, vel magistratus dedit, vel etiam fortassis a jure vocatus est. Movit Titius impuberis nomine actionem de inofficio, & superatus est, quod forsitan impubes recte exheredatus invenitur. Postea Titius procedit contra scriptum heredem legatum petens, quod sibi relictum est: id sine dubio accipiet.

§. Igitur.

Excludit autem actionem de inofficio quarta relicta heredi ab intestato vel in legato, vel in fideicommitto, vel in mortis causa donatione. Donatio autem inter vivos non adnumeratur, nisi quando in hoc data sit: ut in illis casibus, quorum meminit divi nostri Imperatoris constitutio; & aliis modis, qui continentur in antiquo jure. Et divalibus tamen constitutionibus si quarta filio dabitur, actio de inofficio cessat. Et si quidem unus sit filius, quartam ipsi oportet me relinquere propriæ substantiæ. Si vero duo sint, aut plures: quarta omnibus relicta pro rata et ex æquo, tacere facit actionem de inofficio: velut, duo sunt: oportet singulis relinquere unam unciam æqualiter & dimidiam. Si vero tres sint: oportet relinquere singulis unam unciam.

TIT. XIX.

De heredum qualitate & differentia.

Heres nomen est generale, quod in tria dividitur: heredes enim aut necessarii dicuntur, aut sui necessarii, aut extranei. Quis autem est necessarius? servus heres institutus, ideo sic nominatus, quia velit, nolit, omnino

post mortem domini statim liber fit, & necessarius heres. Itaque qui suspectas habent suas facultates, & cogitant neminem toleraturum propter exiguitatem suam accipere substantiam, consueverunt suum servum primo, aut secundo, aut tertio gradu, aut etiam ulteriori heredem instituire; velut, Stichus meus servus sit heres. Ecce in primo gradu: Vel in secundo sic; Sit primus heres, si vero non erit, sit Stichus meus servus heres; vel etiam ulterius. Postea igitur nullo sustinente adire hereditatem, de necessitate Stichus veniet, & fiet heres, & si non solvantur creditoribus defuncti debita, neque factis eis fiat in debitis; manet quidem contumelia liber defunctus; hereditas autem venditur, illis jam non dicentibus hujus defuncti res vendi, sed Stichi heredis. Positi autem creditores in possessione eas aut distrahunt, aut inter se dividunt. Mercedem autem talis contumeliæ habebit servus, primum quidem libertatem, qua nihil preciosius. Deinde & illud ei accedit, ut quæcunque post mortem sui patroni sibi Stichus acquisiverit ex aliis causis, quam ex occasione hereditatis, ipsi reserventur, & non turbentur a creditoribus, etiam si defuncti substantia non suffecisset implere debita. Et hi quidem sunt necessarii.

Sui autem necessarii qui sint, inspiciamus. Sui necessarii sunt: velut, filius filia, nepos neptis, liberi ex filio & deinceps ceteri, qui sunt in potestate mortis tempore. Sed filius quidem & filia habent apud se omnino jus suorum. Nepos autem & neptis non solum etsi fuerint in avi mortui potestate, non habent jus sui; sed opus est eis ad acquirendum, sive desuisse ipsorum patrem, ex quo geniti sunt, in potestate esse sui patris; morte forsitan aut emancipatione, vel alio qualicunque modo liberatum esse a potestate. Tunc enim nepos, neptisve in suis patris locum redit. Et sui quidem propterea appellantur, quia domestici heredes sunt, hoc est, etiam vivo patre quodammodo domini existimantur: unde & XII. tabularum Lex primam eis dedit vocationem ordinans jura successionis ab intestato. Et sui quidem heredes ob dictas causas dicuntur. Necessarii autem, quia omnino velint, nolint, tam ab intestato, quam ex testamento fiunt heredes. Sed secundum quidem civile jus nulla differentia intercedit inter necessarium, & suum necessarium. Prætor autem spectans ad jus naturale dat eis licentiam abstinendi se a paterna hereditate, ex quo hanc suspectam putant. Ex duobus enim ingenuis potius est contumelia afficere mortuum, quam viventem & sentientem exinde ignominiam. Ipso igitur abstinente, bona mortui accipient creditores, sed non sub filii nomine.

Extranei autem sunt omnes præter hos: ut simpliciter dicam, quicumque non subjecti fuerunt mortui potestati: unde & nostri filii emancipati extranei vocabuntur, & filius matri extraneus vocabitur, & fiet heres: foemina enim filios in potestate habere non potest. Testans quidam suum servum hæredem instituit. Supervivens

§. Si autem.

§. Ceteri.

te-

testamenti factioni, vindicta hunc manumisit, & mortuus est testamento non mutato: quærimus, institutus heres utrum necessarius sit, an extraneus. Dicimusque eum esse extraneum, quoniam duo ex mortui testamento ad eum accedunt, hoc est libertas, & hereditas. In extraneis autem heredibus illud oportet observare, ut cum eis testamenti factionem habeamus, si ve ipsi heredes instituuntur, si ve hi, qui sunt in eorum potestate. Hanc autem testamenti factionem habere eos requirimus duobus temporibus: quando testamur, ut tunc constet institutio; & quando morimur, ut bene facta institutio bonum habeat effectum. Quod si quis diligenter perscrutabitur, inveniemus & tertium tempus, quo oportet eum habere testamenti factionem, hoc est, quando adit hereditatem: absque ulla differentia, utrum pure institutus sit heres, an cum conditione. Jus enim heredis, hoc est, an possit hereditare, in illo maxime tempore inspicitur, quo oportet hereditatem adire. In medio autem tempore inter testamenti factionem, & testatoris mortem, vel exitum conditionis, ex quo conditionaliter aliquis institutus est heres, jus heredis mutatum nullum ei affert impedimentum ad succedendum. Ergo si contigerit, institutum a me heredem esse civem Romanum, deinde post testamenti factionem civitatem amiserit, & recuperarit ante, quam moriar; si ve (ex quo conditionaliter institutus est heres) ante conditionis exitum; non impediatur hereditare. Ergo (hæc enim est collectio si ve effectus) tria quærimus tempora, quibus heres testamenti factionem habeat oportet: testamenti factionem, mortem testatoris, tempus aditionis; potissimum autem testamenti factionem & aditionem.

§. Testamenti.

Testamenti autem factionem habere intelligitur non solum qui testari potest, sed etiam qui ex alieno testamento potest accipere, vel alii acquirere, etsi maxime hic non potest facere testamentum: Ideo & furiosus, & mutus & pupillus, & infans, & posthumus, & filiusfamilias, & alienus servus habere dicuntur testamenti factionem. Etsi enim testari non possunt, tamen ex alterius testamento vel sibi, vel alii possunt acquirere. In furioso autem oportet casum ponere, ut a patre sit heres institutus. Si idem ab altero instituatur: quoad respicietur, neque sibi, neque alii poterit hereditatem acquirere.

§. Extraneus autem.

Extranei autem heredes dicuntur & voluntarii, quibus potestas est adeundi, vel non adeundi hereditatem. Alii vero necessarii dicuntur, qui ad successionem vocentur de necessitate. Neque solum in hoc differentia est; verum etiam in illo, quod succedere hereditati in extraneo quidem dicitur aditio vel successio; in necessariis autem immixtio: & reiicere hereditatem in extraneo quidem dicitur repudiatio vel separatio; in necessario autem abstinentia. Sed extraneus quidem repudians perinde est quasi nunquam vocatus fuisset ad hereditatem; suus autem necessarius abstinens, quoniam post

patris mortem statim heres declaratus est, nihilominus nomen heredis retinet, quemadmodum dictum est sapius. Incorporale enim nomen hereditatis, quod alicui semel inhæsit, difficile ad alium transit, nisi quidem prætor, abstinentia cognita, a creditoribus ipsi quietem vindicat. Et in his quidem differentiæ. In illo autem convenientia: quia si ve necessarius immiscuerit se, si ve extraneus adierit, non possunt postea abstinere se ab hereditate, nisi utique minores sint XXV. annis. Hominibus enim id ætatis, sicut in reliquis omnibus causis deceptis, ita & hic ex quo temere damnosam susceperint hereditatem, prætor succurrit, dans illis in integrum restitutionem, ut hereditatem relinquunt. Quid autem si major aliquis XXV. annis divitem esse ratus mortui substantiam, adivit; postea vero alienum æs latens emerit, quod plurimo hereditatem excedebat. Extat divi Hadriani constitutio huic subveniens. Nam si primo aspectu hereditas visa est copiosa, latens autem postea æs alienum apparuit, quod quidem aditionis tempore latebat. Hadrianus quidem ex speciali beneficio certæ personæ talem præbuit veniam. Divus autem Gordianus postea in milites solos talem extendit beneficium.

Nostri autem principis benevolentia commune hoc manentibus sub ejus imperio donavit beneficium. Fecit enim constitutionem nobilemque & justam faciendi inventarium ante aditionem, certas habens observationes: quas si quis observaverit, etsi tenuem adivit hereditatem, in tantum tenebitur, in quantum bonorum hereditatis quantitas redigitur: ut deinceps neque cretio sit necessaria. Introducta enim fuit cretio, ut cognosceret prius, adeunda ne sit hereditas, & sic adiret: ut nequis ex improvise damnosam susceperet hereditatem. Si quis autem contemptis quæ continentur in divali nostri Principis constitutione, quæsierit cretionem, & postea hereditatem adiverit, non consequetur auxilium a constitutione, sed universum æs alienum postulabitur.

Extraneus institutus heres, vel ab intestato tanquam legitimus heres potest pro herede gerere, vel ut heres ministrare, agere, tractare: hoc est, nuda voluntate suscipere hereditatem, & heres fieri. Videtur autem pro herede gerere, qui hereditariis rebus utitur, tanquam dominus, vel in vendendo, vel in colendo prædia, locandove. Et simpliciter quoquo modo voluntatem suam declarat aut re, aut verbo de suscipienda hereditate: dummodo noverit utrum pro herede gerat ex testamento, vel ab intestato. Si enim scriptus fuisset heres, adisset autem tanquam ab intestato vocatus, vel e contrario: non esset heres. Pro herede gerere est pro domino gerere, veteres enim heredis nomine pro domino usi sunt. Sicut autem dicendo nuda voluntate, suscipio hereditatem, fit heres extraneus: ita & contraria destinatione dicendo, non adeo hereditatem, statim ab hereditate repellitur. Mutus, vel surdus natus, vel etiam factus postea ex morbo, non prohibetur pro he-

§. Sed nostra.

§. Item extraneus.

rede gerere, & acquirere sibi hereditatem: dummodo intelligat se facere hæc hereditatis causa.

T I T. XX.

De Legatis.

Post doctrinam testamentorum necessarium dicere de legatis. Sed possit quis dicere, hoc facientem doctrinæ continuationem dissecare. Propositum enim erat ordine dicere de rebus, quæ nobis per universitatem acquiruntur. Et decens eum, qui dixit de hereditate a testamento veniente inducere statim & de ea, quæ venit ab intestato, & sic deinde per reliqua venire ad legatum, quod specialis est acquisitio. Sed in promptu est excusatio: Quoniam enim de hereditate, quæ est ex testamento, differuimus; in testamento autem etiam legata relinquuntur: non extra rationem ullam est, deinceps dicere etiam de legatis.

§. Legatum itaque.

Prius autem definire oportet, quid sit legatum. Legatum est donatio a defuncto relicta. Sed ipsius quidem legati nomen principale est, & quasi materia. Hinc autem procedunt quatuor genera, vindicatio, damnatio, sinendi modus, præceptio. Sunt autem verba quædam certa unicuique legati generi assignata, per quæ genus significatur. Et vindicationis quidem hæc sunt verba: Do huic solidos CC. Hæc autem vindicatio dominum faciebat legatarium una cum heredis aditione, ut ipse posset omni tempore actionem in rem movere; & ideo referebatur & hæc inter speciales actiones, dominium nobis vindicantibus, ut supra prædiximus. Dicebatur autem vindicatio a vindicare, quod est, per actionem in rem tueri aliquid. Damnationis autem verba: Condemno te heres dare huic C. solidos. Acquirebatur autem hinc contra heredem personalis actio, quæ dicitur ex testamento. Sinendi modo autem: Condemno te heres, permittere huic hanc rem accipere: & hinc similiter competebat actio ex testamento. Præceptionis autem verba: Præcipuam ille ex parte heres hanc rem accipito, itaque non recte ei, qui non est heres ex parte, per præceptionem relinquimus. Dicere enim, Romane præcipito, hoc est, præcipuum accipito, indicat se præsupponere partem aliquam hereditatis: hoc est, ultra partem, quam ei relinquo, volo eum habere etiam hoc ex electione: requirebatur autem præceptio propter jus familiæ heriscundæ. Sed hæc quidem antiquitas. Constitutiones autem juniorum principum sustulerunt verba solemnia, per quæ singula quæque genera significabantur. Edita vero est & divi nostri Imperatoris constitutio, quam cum magna fecit lucubratione, studens validiores firmioresque esse defunctorum voluntates, qua iussit non verbis, sed voluntatibus defunctorum attendere, ut omnibus legatorum generibus una sit natura: & quibuscumque verbi aliquid derelictum esse contigerit, liceat legatariis id accipere per actiones personales si velint, aut per

§. Nostra.

in rem, vel per hypothecariam. Multa autem alia, & utilia eadem docet constitutio. Ejus autem perpensam vim discere licet exactius ejus verba legenti.

Sed in his tantum non consistit hæc constitutio, verum etiam quid majus addidit. Cum enim videret legata quidem magna constringi diligentia, in fideicommissis autem, quæ magis sovent testatoris voluntatem, pinguiorem indulgeri naturam: necessarium duxit omnia legata fideicommissis exæquare, ut nihil intersit inter ipsa; sed quod legatis deest, ex fideicommissorum natura suppleatur; vel in quo legatum exuberat, ejus particeps fiat fideicommissum. Sed ut ne confuse & mixtim de legatis & fideicommissis differentes, in ipsis legum primordiis teneriores adhuc juvenum aures difficilioribus doctrinis conturbemus: operæ pretium esse duximus per introductionem prius de legatis separatim, & postea de fideicommissis tractare: ut cognita separatim utriusque natura, eruditi in posterum, habitu jam contracto, subtiliores, & diligentiores intrepide accipiant doctrinas.

§. Sed non usque.

Non solum autem res testatoris, vel heredis, sed etiam alienæ legari possunt. Non ut dominus suis rebus privetur: cogitur enim heres convenire dominum, & colloqui de redemptione. Et si quidem non recusat dominus vendere: heres qui redemit, dat id legatario. Si vero non potuerit, nolente domino: æstimationem rei dabit legatario. Sed si quis moriens talem mihi rem legaverit, cujus commercium non habeo, hoc est, jus eam acquirendi: non solum non expectabo ipsum legatum, sed neque ejus æstimationem petere poterò. Quid enim quod legavit mihi quidam campum Martium (locus hic publicus Romæ) vel basilicam, vel templum, vel quæ publicis usibus destinata sunt, veluti spectandi locum, venandi, equitandi? Omnia enim hujusmodi legata irrita sunt. Quod autem paulo ante diximus, posse me alienam rem firmiter legare, tunc intelligamus oportet, quando ego testatus sciam eam esse alienam: si enim ignorabam, nullum est legatum: nam si scissem rem meam non esse, forsitan eam non legassem, & hoc divi Pii constitutio continet. Si quis alienam rem mihi legaverit, & heres nolens eam redimere, & dare, aut dare æstimationem, dicat legatum esse invalidum, quia testator ignorabat id esse alienum; Contra ego legatarius insto & repugno, confirmans ipsum esse validum, quia defunctus sciebat rem esse alienam: Uter onus habet probandi, heres dicens ignorasse testatorem, an legatarius scisse eum contendens? Dicimus legatarium onus probandi habere, non heredem cogi ad probandum, legatarius enim cum sit actor jure probandi, onus sustinet.

§. Non solum.

Titius mutuatus a primo oppigneravit ei pro debito suum fundum: moriens Titius prius quam reddiderit debitum, legavit mihi hunc agrum: cogetur heres solvere debitum primo, & pignore liberum ipsum mihi dare. Et hic locum

§. Sed & si.

cum habet ipsa distinctio, quæ etiam in præcedenti casu, quando aliena res legata est. Tunc enim cogitur heres dissoluto debito liberare legatum ab hypotheca, quia scivit defunctus rem esse obligatam: & hoc divi Severus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium legatum ab obligatione, & hypotheca liberare, & hoc expressè specialiter, non debet heres id luere.

§. Si res aliena.

Alienam rem tibi legavi: superstiti me testamenti factioni, tu legatarius factus es ejus rei dominus. Quoniam quidem ipsam rem ab herede petere non potes (quo modo enim quod est sub tuo dominio, concedatur?) sane neque ejus æstimationem petere poteris. Sic autem distinguendum est. Si quidem ex emptionis causa id acquisivisti, movens in heredem actionem ex testamento: accipies ejus rei æstimationem. Si autem ex donatione factus es ejus dominus, vel ex legato: non repetes æstimationem propter regulam dicentem, duas lucrativas causas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione si primus & secundus eandem rem mihi legaverint: quærimus an possim duorum legatum petere ab heredibus? Et dicimus, si quidem ex unius testamento rem accepi, ex altero nihil accipiam; neque eandem rem, (quo modo enim quando est sub meo dominio?) neque æstimationem: rem enim ex lucrativa causa acquisivi. Sed si prius ex uno testamento æstimationem accepi, ex altero rem petere non prohibeor.

§. Ea quoque res.

Neque solum res eas, quæ sunt in rerum natura, sed etiam quæ non sunt, sperantur autem esse, recte legamus, veluti fructus futuros ex illo fundo, vel quod natum erit ex illa ancilla.

§. Si eadem res.

Si duobus unam & eandem rem legavero si ve conjunctim, si ve disjunctim, venerintque ambo ad legati petitionem: scindetur inter eos legatum in duas partes. Si vero alter defecerit voluntate aut casu: voluntate quidem, quoniam legatum repudiavit; casu autem, quoniam vivo testatore decessit: aut alio quoque modo defecerit, forte enim civitatem amisit: tunc totum legatum pertinet ad collegatarium. Et conjunctim quidem est, si sic relinquo: Titio & Sejo servum Stichum do & lego. Disjunctim autem ita: Titio Stichum servum do & lego, Sejo servum Stichum do & lego. Sed & si apposui Sejo eundem servum, æque disjunctim legatum perficitur: ergo ¶ conjunctio præfens conjunctim facit legatum, si vero non adscripta fuerit ¶ disjunctum ipsum facit.

§. Si cui fundus.

Titii fundum moriens mihi legasti, hunc ego fundum te adhuc vivente a Titio emi, deducto usufructu: hoc est nudam proprietatem accepi excepto usu; remansit autem penes Titium usufructus. Paulo post decessit Titius: & ipsius morte extinctus usufructus, quem obtinebat, redivit ad proprietatem. Te mortuo, volo agere contra te heredem ex testamento. Julianus ait, recte me petere per personalem actio-

nem proprietatis agri æstimationem: usufructus enim hic locum obtinet servitutis. Officium autem judicis est, deducto usufructu, jubere, ut heres præstet æstimationem: velut, fundus cum usufructu valet CL. solidos; sine usufructu C. Ago igitur ipse petens CL. solidos; sed officium judicis perficit, ut proprietatis tantum æstimationem accipiam, hoc est centum solidos. Nam accipere me usufructus æstimationem absurdissimum est, ideo quod usufructus ex lucrativa causa ad me pervenit.

Legavit quidam mihi fundum meum: inutile legatum; nam quod meum est, amplius meum fieri non potest. Et licet fundum alienaverim, non debetur mihi neque ipse, neque ipsius æstimatio. Erat Titius cujusdam servi dominus: hunc legavit mihi, existimans esse Primi: valet legatum; nam plus valet veritas, quam opinio. Sed etsi meum, videlicet legatarii hunc esse putavit, valet & sic nihilominus; effectum enim utilem habet legatum. Defunctus enim dominus est: non ego; & dominium transferri in me potest absque impedimento.

§. Sed si rem.

Legasti mihi rem tuam; supervivens autem eam alienasti. Ait Celsus, si quidem tanquam adimens, & a mea recedens amicitia eam alienasti, non deberi mihi legatum. Si vero non eo proposito alienasti (forte enim publicorum debitorum necessitas, vel privatorum incubuit, & pecuniæ indigens vendidisti) me posse petere legatum a tuo herede. Idque Severus & Antoninus rescripserunt. Prædium quidam suum mihi legavit; supervivens pignori dedit: ab eisdem rescriptum est, principibus oppignerantem non videri hoc facere animo auferendi legatum. Unde legatarius cogit heredem debitum creditori solventem, liberum prædium ab hypotheca facere, & legatario dare. Si quis autem, legato mihi fundo, supervivens ejus partem alienaverit: Quæ pars alienata non est, omnino mihi debetur; debetur & alienata, si non recedens a mea amicitia eam alienavit.

§. Si quis rem suam.

Debebas mihi C. solidos: legavi tibi debiti liberationem: valet legatum. Et meus heres neque a te, neque a tuo petet herede, neque ab aliquo alio locum heredis tenente, velut per universitatem fideicommissario, vel bonorum possessore. Verum etiam ex adverso poterit agere contra meum heredem ex testamento, urgens eum, ut se liberet ab acceptilatione. Non solum autem continue possum debiti petitionem meo debitori condonare, sed & ad tempus dicere: Condemno te heres, ut usque ad X. annos non petas debitum a meo debitore. Quid autem quod ex contrario debitor moriens quod debebat debitum, creditori legavit? quærimus an valeat. Et dicimus legatum esse inutile, si nihilo plus sit in legato. Si enim C. debens centum legavit, non valet. Igitur quasi debitum petitur: & locum habente Falcidia, non minuitur, ut reliqua legata. Si vero CXV. legavit, valet propter additionem. Ex quo autem C. solidi sunt in legato, idcirco non valet, quia damnosum est le-

§. Si rem suam.

legatum. Debebam tibi in diem; forte enim stipulatus es, me dare tibi C. solidos post XV. annos: vel debebam tibi sub conditione, veluti, si navis ex Asia venerit: legavi tibi hoc debitum pure. Quærimus an hoc legatum valeat? Et oportet dicere ipsum valere propter representationem, hoc est, quoniam inde jam solvitur. Lucratur enim creditor, inde jam accipiens quod sibi dandum erat post decennium; vel post exitum conditionis; vel etiam interdum non dandum: si quidem conditio non extitisset. Sed quid, in hoc legato si contigerit vivo testatore debente diem venisse, vel conditionem extitisse? Dicit Papinianus utile esse nihilominus legatum: quia semel constitit, & habet in se lucrum, quod & verum est. Neque enim eorum jurisprudentium sententia obtinuit, qui dicebant legatum extinguere, quia in eum locum pervenerat, a quo incipere non poterat. Ecce enim dies venit, aut conditio extitit, & purum post hac debitum invenitur in tempore mortis testatoris. Sed si quis a principio pure legaverit: diximus legatum non valere. Hic autem valet, quia constitit a principio.

§. Sed si uxori.

Recepi ego dotem a mea uxore, matrimonio adhuc constante: moriens ei dotem legavi. Valet legatum: lucratur enim plus mulier petens rem tanquam legatam, quam tanquam ex dote. Quoniam, ut possumus scire, non simul cum matrimonii dissolutione semper dos redditur; legatum autem statim solvitur. Quid igitur quod dote non accepta, dotem uxori meæ legavi? Severus & Antoninus rescripserunt: si quidem simpliciter legavero his verbis; Lego uxori meæ dotem, quam mihi dedit: inutile legatum. Nihil enim mihi dedit, & incerta est quantitas. Sin autem certam mentionem quantitatis feci, dicens, C. solidos, quos ratione dotis mihi dedit, ei lego: vel forte etiam hunc fundum, quem mihi dedit, ei lego: firmum legatum est; vel etiam dixi: Quæ continentur dotali instrumento ei lego: sic valet legatum.

§. Si res legata.

Servum legavi tibi; sine facto, vel sine dolo mei heredis decessit hic servus. Legatarius hinc damno afficietur. Et si alienus erat legatus servus, & manumissus est a domino, non de heredis voluntate, vel decessit: hic heres non tenetur. Si vero heredis servum tibi legavi, & ipse heres eum manumisit: Scripsit Julianus heredem teneri ad æstimationis dationem. Nec interest nostra, utrum sciret, an ignoraret talem a me servum legatum esse. Idem est, si & ipse servum quidem non liberavit, sed donavit alteri, qui per donationem acceptum manumiserit: nam & hic petetur ejus æstimatio ab herede, licet ignoraret eum legatum esse.

§. Si quis ancillas.

Ancillam suam cum filiis suis quidam legavit: testatore adhuc vivo, decessit ancilla. In ipsa quidem legatum extinguitur; in filiis vero valet, & non perimitur cum ea legatum in filiis. Meus servus dicitur ordinarius, servi autem mei servus dicitur vicarius. Habens igitur quidam servum Stichum nomine, qui ha-

bebat vicarios, legavit mihi ordinarium cum vicariis; contigit ordinarium mori. Etiam hic extinctum legatum in ordinario obtinet in vicariis. Habeto hæc tamquam in prævisione: Sunt quædam principalia, sunt & horum sequela. Et in quantum quidem firma sunt principalia, consistunt & quæ ex ipsis; peremptis autem illis, & hæc simul perimuntur: velut principale est servus, sequela autem est ejus peculium. Quoad servus existit, constat etiam peculium; servo autem vel mortuo, vel manumisso, vel alienato, extinguitur peculium: quomodo enim potest peculium apud me remanere, principali non remanente? Rursus principale est fundus; sequela, ejus instrumentum; instrumentum autem fundi est omne, quod confert ad generationem, & collectionem, & transportationem, & conservationem fructuum. Ad generationem quidem, ut, agrum colentes servi, boves, aratra, ligones, & his similia. Ad collectionem, falces & hujusmodi. Ad transportationem autem, velut currus, cophini, & alia: Ad conservationem, dolia, testæ, phaci, & quæcunque talia. His prævisis, quod restat animadvertite. Legavi meum servum cum peculio: supervivens testamenti factioni servum manumissi, vel alienavi, vel ipse casu mortuus est. Legatum non solum in ipso, sed & in peculio extinguitur: principalibus enim non constantibus, neque sequela possunt constare. Idem est, si legavero meum fundum instructum, vel cum instrumentis, & supervivens eum alienavero; Quia hic quoque extinguetur legatum, etiam in instrumentis, quoniam instrumentum sequela est fundi.

Legavi tibi gregem meum ovium, contigit postea totum gregem ad unam ovem redigi. Potest legatarius reliquam ovem vindicare. Gregem meum tibi legavi, qui erat centum ovium. Me vivo contigit, aliis adnatis, fieri centum & L. etiam post testamenti factionem adnascentes gregi connumerantur, & omnes legato cedent, inquit Julianus: grex enim unum corpus est ex diversis capitibus constitutum; sicut ædes unum corpus est ex coherentibus lapidibus, vel materiis compositum. Itaque si ædes tibi legavero, & post testamentum columnas marmorave adjecero: hæc adjecta etiam accipies.

§. Si grex.

Legavi tibi peculium mei servi, habens in bonis X. Sive me vivo ad XV. solidos auxit: Sive id me vivo minuit: ad te spectat legatarium, sive lucrum accedat, sive damnum. Tu hæc habe in modum cujusdam præviæ inspectionis. Cessio est legatorum nondum acceptorum ad heredes importatio. Quod autem heres est ei, qui sui juris est, hoc est servo dominus. Nam quod possum ego mei juris importare ad meum heredem ante acceptionem, hoc servus acquireret domino: Quod vero non potest cedere, neque transire ad heredes, hoc dominis non acquireretur. Cedunt autem legata, cum delata sunt ad nos: delatio autem est actionis competentia: competit autem in puris a morte testatoris: in conditionibus autem post conditionis exitum.

§. Si peculium.

tum. Et quidem olim ab adita hereditate cedebant legata. Sed quia id legatariis erat damnosum: (heredes enim cum viderent quosdam legataros periculose interdum ægrotantes, differebant additionem, ut legata eis non cederent, neque ad eorum heredes transfirent) idcirco placuit, ut cessio sive delatio locum haberet a morte testatoris: quoniam hoc tempus non subiacet heredis voluntati. Est autem invenire & nodie legata quædam propter regularum statum ab adita hereditate de veteri consuetudine cessionem habentia. His prævisis, quod instat, spectata: Stichus mei servi peculium legavi. Post meam mortem ante aditionem idem Stichus superacquisivit nonnulla; ergo hæc cui erunt lucro? utrum remanebunt apud heredem, an dabuntur legatario? Julianus inquit; si quidem ipsi Stichus manumisso in testamento legatum fuerit suum peculium: omne, quod ante heredis aditionem acquisivit, ei dabitur. Sed quam ratione? quia talis legati dies post heredis aditionem cedit. Tamen si a morte testatoris cedebat legatum, heredi sane competebat. Quæ igitur mutationis causa? Scis cessionem esse nondum acceptorum legatorum ad heredes importationem. Hic Stichus igitur legatum sibi peculium in quem translaturus erat ante aditionem? In heredes non poterat (servus enim heredem habere non potest) sed acquireret domino. At nullus hujus dominus ante aditionem; jure igitur sine cessione manet legatum. Post autem aditionem, quia factus est liber, & heredem habere potest: merito etiam cessionem habet legatum. En igitur casus, qui secundum veterem legislationem habet hodie cessionem ab adita hereditate. Jure igitur quoniam ante cessionem auctum fuit legatum, omnia etiam superacquisita ad Stichum venient legatarium. Sed si extraneo alicui Stichus servi peculium legavi: quæ super acquisita sunt post meam mortem ante aditionem, remanent penes heredem: tale enim legatum cedit a morte testatoris. Hæc autem dico: quoniam acquisita post meam mortem legatario non dantur, nisi utique quæ acquisita sunt, ex rebus peculiaribus accesserint: Velut, ancilla erat in peculio, & peperit; fundus, & provenerunt hinc fructus.

§. Peculium.

Sciendum est autem, manumissum servum in testamento peculium non sequi. Si vero inter vivos ipsum manumisso: accipiet peculium manumissus, nisi utique specialiter illud ademerit. Hoc enim divi Severus & Antoninus rescripserunt. Servus autem meus habet in peculio non solum quæcunque acquirit ex quacunque causa. Sed & si quid impenderit circa me dominum, auget hoc peculium: Velut, Habebat quidam peculium mille solidorum; ei ego debebam C. solidos, quos circa me impenderat: erit peculium M. & C. solidorum. Si igitur testamento talem servum manumisso, & peculium ei legavero, quia quidem accipit M. solidos, constat. An autem & centum, quæ circa me impendit? Idem principes rescri-

pserunt non habere eum in his petitionem. Nam in promptu existentia, & in parato visus tum ei legare; non quidem ea, quæ impendit circa meas rationes. Sed si dispensatorem meæ substantiæ manumisso in testamento sub conditione, Si reddiderit rationes suæ dispensationis, legare ei videor peculium, & dicere, ut eisdem placuit principibus: ex eo, quod videtur ei legari, peculio, oportere ipsum reliqua solvere. Unde enim servus existens impleturus erat debita, nisi ex peculio, ex quo solutus erat, si & vivens dominus petebat ab eo reliqua? Non solum corporales, verum etiam incorporales res possumus legare. Ideo si quis debet mihi C. solidos, possum actionem in eum alii legare; & cogitur heres eam præstare legatario. Sed si supervivens testamento exigam debitum: extinguitur legatum. Ecce igitur hic legata est res incorporalis, hoc est actio. Sed & valet legatum sic relictum: Damno te heres hujus domum reficere, aut Titium liberare, qui premitur ære alieno.

§. Tam autem.

§. Sed & tale.

Generaliter quidam legavit servum, vel aliam rem dicens: do & lego huic servum. Vel do & lego huic equum: quærimus utri detur optio, heredi ne, ut solvat quem vult, an legatario, ut accipiat qui sibi placet. Et dicimus legatarium habere electionem, nisi testator contrarium dixerit specialiter.

§. Si generaliter.

Optionis legatum, hoc est, ubi defunctus ex suis servis, aut vestibus, aut libris legatarium jussit optare, conditionem in se habet. Unde nisi legatarius ipse optarit vivus, sed ante optionem decessit, non transit legatum ad ejus heredem ob regulam dicentem: Conditionale legatum ante conditionis exitum mortuo legatario non transit ad heredes. Optio autem est, quando sic dixit testator: Optato Titius de familia mea servum unum. Sed hæc quidem in usu apud veteres. Constitutio autem divi nostri Imperatoris reformavit in melius: data licentia etiam heredi legatarii servum optandi, quem legatarius vivens non optaverat. Diligentissime vero hoc tractans & illud suæ addidit constitutioni. Quia enim antiquitus duobus, pluribusve relicta optione, si accidisset eos non concordare circa optionem; sed hic quidem Stichum elegisset, ille autem Pamphilum: secundum quidem aliquos jurisprudentes tandiu quiescebat legati petitio, dum concordarent; secundum autem alios extinguebatur dissensione: jussit in eadem constitutione, sive unius legatarii plures essent heredes, qui circa optionem non consentirent; aut plures legatarii existentes non eundem eligant servum, & non conveniant, ne legatum pereat, quod plerisque jurisprudentium videbatur adversantibus benevolentia: sed talem optionem voluit fortunæ committere, & illinc expectare judicium: forte enim ducta, cui fors dederit, illum habere optionem, & alios collegatarios, aut coheredes eum sequi, & accipere quem optaverit is, ad quem fors devenit.

§. Optionis.

Illis autem solum legare possumus, quibuscum

§. Legatum.

cum

§. *Incertis.* cum testamenti factionem habemus. Incertis personis neque legata, neque fideicommissa licet relinquere. Et non solum obrinet hoc in paganis, sed neque militibus permiffum fuit, ut divus rescripsit Hadrianus. Incerta autem persona est, quam incerto iudicio testator sibi subjecerat, de qua interrogatus nihil manifestum potest dicere: velut si quis ita dixerit: Quicumque meo filio suam filiam junxerit matrimonio, accipiat ab herede meo hunc fundum. Vel ita, primis post meam mortem designatis Cofs. det meus heres X. solidos; Incerta & hic persona. Neque enim manifestum est, quis daturus sit suam filiam uxorem filio testatoris, vel quis designandus est consul post mortem. Nam si testator de eo interrogetur, nihil dicet clarum. Sunt & alii complures casus hujusmodi.

§. *Libertas.* Libertas quoque incertæ personæ, si relinquatur, inutilis est. Placuit enim nominatim servos testamento liberari. Sub certa vero demonstratione incertæ personæ recte lego: ut, si dicam: Si quis ex cognatis, qui nunc mihi sunt, meam filiam uxorem duxerit, rem eam accipiat ab herede meo. Hic enim persona quidem incerta; demonstratio autem manifesta. Dixi enim, ex cognatis, qui nunc mihi sunt: qui numerus manifestus est. Incertæ personæ legatum reliqui. Legatum videlicet invalidum. Sed si heres per errorem hoc solverit, non poterit repetere. Hoc enim cavetur sacris constitutionibus.

§. *Posthumus.* Alienus posthumus similis est incertis personis: ideo inutiliter ipsi legamus. Est autem alienus posthumus ille, qui natus suus non fit heres: ideo ex emancipato filio meo conceptus, & natus nepos, extraneus erit mihi posthumus. Sed hæc quidem omnia secundum veteres. Constitutio autem nostri principis in ipsius codice posita omnes has incertorum species mirum in modum correxit, non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis; quæ constitutio lecta ipsa se manifestat quam clarissime.

§. *Tutor autem.* Tutor autem incertus dari neque per eandem poterit constitutionem, debet enim esse manifestus, & oportet testatorem aperte suis filiis tutorem dare: inutilis igitur erit tutoris datio, si testator dixerit: Sit tutor mei filii primus veniens ad meum funus.

§. *Posthumus.* Alienus posthumus heres institui poterat & antea, & nunc sine impedimento institueretur: nisi quidem eum contigerit ejus mulieris esse in utero, quam jure uxorem habere non possum.

§. *Si quis in nomine.* Ad subjectarum personarum manifestationem complures antiqui plures nominum appellationes introduxerunt. Est enim nomen proprium ut Titius: Cognomen, quod nomini subjungitur, & a vituperio accipitur, aut a laude: a vituperio quidem ut superbus; a laude autem ut pius: Est & prænomen, quod accipitur a progenitoribus, vel a benefactoribus; a progenitoribus quidem, velut si quis vocet Æacidem

Achillem; a benefactoribus, sicut videmus præfides provinciarum præponentes suis nominibus nomina illorum, per quos facti sunt: velut Strategium vel Constantinum. Igitur cum legans quis erravit circa nomen legatarii, & cum opus esset dicere Titium, dixit Sejum: vel circa cognomen: nam cum oporteret dicere superbum, dixit pium; vel circa nomen appellativum. Ut si pro Strategio dixerit Primum: Quærimus an legatum sit inutile? & dicimus, si constiterit de quo intellectum sit, nihilominus valet legatum: idemque in heredibus servatur. Si enim heredem aliquem instituens erravero circa unum prædictorum, institutio non infirmatur. Et recte: nomina enim significandorum hominum causa reperta sunt, quæ si quolibet alio modo subjectam personam possunt comprehendere, nihil interest; neque detrimentum fit ex errore circa nomen.

Similis huic rationi illa regula, quæ dicit: Falsa demonstratio legatum non perimit. Scendum enim est legatis accedere aliquando quidem demonstrationem, aliquando autem causam: demonstratio autem est rei, quæ legatur, manifestatio. Velut, legavit tibi quidam ita dicens: Stichum servum meum vernam lego Titio: utile legatum, etsi Stichus non erat verna, sed emptus. Vel etiam ita dixi: Stichum servum, quem de Sejo emi, lego Titio, emi autem a Primo; utile & ita legatum propter illam ipsam regulam: Falsa demonstratio legatum non perimit.

Ficta autem causa legato addita non infirmat legatum. Causa autem est impulsus manifestatio, propter quem legatur. Velut, legavit quidam sic: do & lego Titio Stichum meum servum, quia me absente mea curavit negocia. Vel sic: Servum lego Titio, quia ejus patrocínio capitali crimine liberatus sum. Licet enim neque negocia mea curavit Titius, neque patrocínio ejus capitali periculo sum liberatus, valet legatum propter regulam dicentem: falsa causa legatum non perimit. Si tamen conditionaliter causam enunciavi, eaque falsa inventa sit, nihil accipiet legatarius: Dixi enim sic, verbi gratia: Lego Titio fundum, si mea negocia procurarit. Nam si quidem procurarit, accipiet, ut conditione adimpleta; si autem non procurarit, nulla actio dabitur legatario, ob conditionem eo modo infirmatam.

Hæc sint tibi præcognita: Cum in unam & eandem personam concurrerint jura actoris & rei: facta hoc modo confusio judicium extinguit: nullus enim contra seipsum potest jus experiri. Debes & illud scire, quod paulo ante dictum est: delationem legatis esse, puris quidem testatoris mortem; conditionalibus autem conditionis exitum. His prævisis, specta quod instat: Moriens quidam instituit me heredem; deinde Sticho meo servo legatum a me reliquit. Quærimus an recte relictum sit legatum, quia in unam personam concurrunt jura actoris & rei. Ego enim sum reus, sicuti qui sum heres: Ego rursus actor, sicut qui sum do-

§. *Huic proxima.*

§. *Longe magis.*

§. *An servo heredis.*

minus. Quoniam igitur in me concurrat jus rei & actoris, iudicium confunditur. Sed quidam iurisperiti dicunt, oportere attendere delationem, hoc est, quando competit legati actio; & an quidem illo tempore divitæ sint ab invicem heredis, & legatarii personæ. Forte enim vivo testatore Stichum servum meum manumissi, vel alienavi: & quoniam dividuntur personæ, valet id legati: Quod extinguitur ob iam dictam rationem, si quo tempore testator mortuus est, inventus sim servum meum, qui & legatarius est, habere in potestate. Hæc quidem, cum pure legatum est. Nam cum legatum est conditionaliter, non amplius testatoris mortem spectamus, sed conditionis exitum. Et si quidem adimpleta conditio invenerit Stichum, aut liberum, aut alterius servum: legatum est firmum. Si vero, ea adimpleta, inventus fuerit in mea potestate: legatum infirmum. Et hæc quidem secundum quosdam. Quod vero obtinet, sic habet: In conditionalibus verum est, oportere videre exitum conditionis; in puris autem cum scriptura legatum inutile est, ob Catonis regulam dicentem: legata omnia quæ futura sint inutilia, si statim post testamenti factionem decessit testator: hæc non ideo confirmari, quia contigerit permultum tempus supervivere condito testamento: ut locus heredi esset, Stichum suum servum aut alienare, aut manumittere. Si enim testator simul ac testamentum fecerat, decessisset: inveniendus erat servus in heredis potestate. Quid autem si ex diverso moriens quispiam meum servum instituit heredem, legatum autem mihi reliquit ab ipso? Hic sine ulla dubitatione valet legatum. Etenim si post testamenti factionem testator statim decessisset, non cedebat legati dies apud heredem. Supra enim, ubi heres erat dominus, legatarius autem servus, deveniens legatum ad servum statim acquisitum est domino. In hoc autem casu dici non potest, legatum deveniens ad dominum acquisitum esse servo heredi instituto. Hic enim hereditas a legato separata est, & potest alius per eum Stichum heres fieri. Nam si prius, quam iussero adire & mihi acquirere hereditatem, in alterius potestatem transierit: novo domino acquirit hereditatem. Sed si manumissus fuerit: ipse adiens eam sibi acquirit. Et in his casibus utile erit legatum. Divitia enim est persona heredis & legatarii. Itaque potero vel in manumissum, qui iam adierit, vel in novum dominum agere, & legatum petere. Si vero adhuc manens in mea potestate iussu meo adierit: evanescit legatum: invenior enim ego & legatarius a scriptura, & heres ab acquisitione.

§. Ante heredis.

Ante heredis institutionem inutiliter legamus. Et recte: testamenta enim vim accipiunt ex heredum institutione. Ideo veluti caput, atque fundamentum totius testamenti intelligitur esse institutio. Ergo quod relinquatur ante heredis institutionem, extra testamentum esse videtur. Eadem ratione neque libertas dari potest ante institutionem. Sed quia

absurdum putavit esse noster divus Imperator nos ordinem servare scripturæ in testamento, (quod & ab ipsis antiquis vituperabatur) testatoris autem voluntatem spernere: facta constitutione & præfens vitium emendavit, ut liceat & ante heredis institutionem, & inter medias heredum institutiones legatum relinquere; & multo magis libertatem, quæ multo majore studio digna habita est. Et ante heredis quidem institutionem: velut, si testamentum incipiens ita dixerit: Lego huic C. solidos; vel, Sit ille liber: & postea adjecero: Sit ille meus heres. Inter medias heredum institutiones est, cum dixerit: Sit ille meus heres in semissem, Lego huic & huic C. solidos; aut, Sit liber Stichus servus: postea vero adjecero secundum heredem in alterum semissem.

Post mortem heredis, vel post mortem legatarii inutiliter legatum relinquatur: velut si quis dixerit: Post heredis mortem lego huic C. solidos. Quamdiu enim heres agit in vivis, legatum non petitur; post ipsius autem mortem neque ab herede petetur propter regulam dicentem: Actio contra nos non incepta contra nostros heredes non transit. Idem & in legatario. Nam si dixerit: Lego primo C. solidos, postquam decesserit, inutile legatum: Nec enim ipse potest petere propter verba testatoris, neque ipsius heres propter eam, de qua diximus, regulam: actio a nobis non incepta ad nostros heredes non transit. Et pridie quam heres aut legatarius morietur, inutile est legatum: velut si dixerit: Pridie quam moriatur meus heres, vel moriatur Titius, lego Titio C. solidos. Incerta enim dies, quæ est pridie mortis. Post enim mortem tunc ad præteritum recurrentes dicimus hesternam diem pridie mortis fuisse. Et quoniam ex morte cognoscitur, rursus ad legatum post mortem recedit. Sed & hæc eadem correctione dignatus est divus noster Imperator, firmitatem præbens huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem. Sic enim relicta fideicommissa admittentibus antiqui calumniantes legata. Ergo nulla in his differentia legatorum & fideicommissorum est: valent enim utraque.

§. Post mortem.

Pœnæ quoque nomine inutiliter legatur, vel adimitur, vel transfertur. Pœnæ nomine legari videtur, quod coercendi heredis gratia relinquatur, quo magis faciat aliquid aut non faciat. Nam cum multi morientes imperarent aliqua fieri, & vim eis quodammodo imponerent, quo modo oporteret eos agere in civitate, deinde heredes tales spernerent voluntates impune: ideo homines cum vidissent sperni a se mandata, postea introduxerunt pœnam pecuniariam, per quam cogebatur heres etiam præter intentionem aliquid facere. Sed dicamus exemplo, quid sit legatum pœnæ nomine: velut, sit ille meus heres, & det suam filiam in matrimonio Titio; vel ex contrario, non det. Si autem meæ voluntati adversatus fuerit, det Sejo X. solidos. Aut sic: Meus heres si meum servum Stichum alienaverit; vel e contrario non alienaverit, Titio det X. solidos.

§. Pœnæ quoque.

Non

Non valet legatum propter duas rationes. Primum quidem, quoniam odit jus legatum in heredis voluntate repositum. Hic autem in ipso est, debere & non debere. Nam si quidem impleverit dicta a testatore nihil solvit; si autem contra fecerit, obnoxius fiet legatario: quoniam oportet legata relinquere ob benevolentiam & amicitiam erga legatarium, non ob odium contra heredem. In tantum autem hæc regula dicens: inurilia esse legata pœnæ nomine relicta, observatur: ut plures sint principales constitutiones, quibus significetur, ne principem quidem pati accipere legatum pœnæ nomine relictum. Sed neque militare testamentum valere cogit legatum relictum pœnæ nomine; quamvis aliter militum voluntates in testamentis, ut jurisprudentes dicunt, valeant. Sed neque libertas pœnæ nomine relicta firmitatem habet, neque heredem aliquis pœnæ nomine valide instituit, ut inquit Sabinus: velut si quis ita dicat, Titius sit meus heres, si filiam suam dabit Sejo uxorem. Si autem Titius filiam suam Sejo in matrimonio non collocarit, sit ei coheres Sejus. Inutilis Seii institutio. Nam sicut contristat heredem legati datio: ita & accipio coheredis eum damnificat, privat enim dimidio hereditatis. Sed hujusmodi scrupulositates divus noster Imperator perosus, generali constitutione rescuit dicens: etsi pœnæ nomine relicta sint, vel adempta, vel in alios translata: non distare hæc a cæteris legatis, in quibus sine pœna datio, vel ademptio, vel translatio est: exceptis his videlicet, quæ vel impossibilia, vel legibus interdicta, aut alias sunt probrosa. Hujusmodi enim testamentorum dispositiones valere alienum esse a piis temporibus sui imperii respondit. Et impossibile quidem est: velut si dixerit: Do & lego Titio C. solidos, si ascenderit in Cœlum; Si autem non ascenderit, lego eos Primo. Hic enim Titius legatum accipiet. Aut ita dixit: Lego Titio C. solidos, si adulteraverit hujus uxorem, si autem non adulteraverit, lego eos Primo. Hic quoque Titius accipiet. Vel sic: Lego Titio C. solidos, si verberaverit suam matrem, si minus, do eos Primo: Aut etiam adimo ita: Si vero non ascenderit in Cœlum, vel non adulteraverit hujus uxorem, vel matrem suam non verberaverit, non lego ei C. solidos. Irrita enim & hic ademptio; sicuti in præcedenti casu translatio. Si vero neque impossibilia sunt legatario imposita, neque legibus contraria, neque probrosa: tunc etiam pœnæ nomine facta datio, & ademptio, & translatio obtinet.

T I T. XXI.

De Ademptione legatorum.

ET in ipso testamento licet legatorum ademptionem firmiter facere, & in codicillis. Nec refert, si contrariis verbis fiat ademptio dicendo: Titio do & lego C. solidos; deinde paulo post in ipso testamento, vel in codicillis

apposita vocula, Non: Velut, quos dari dixi Titio C. solidos, non do nec lego. Ecce hic contraria dicuntur: per quæ enim dedi, per ea privo, apposito Non: do enim contrarium est, non do. Si vero & aliis verbis fiat ademptio, etiam sic valet: ut dicens ita: Titio C. solidos lego. Deinde dixerim: nolo Titio dari C. solidos. Possimus etiam transferre ab alio in alium: velut, reliqui Titio Stichum meum servum. Possimus sic dicere: Stichum, quem legavi Titio, lego Sejo. Et hoc possum dicere tam in codicillis, quam in testamento. Translatio autem habet in se tacitam ademptionem: nam a Titio in Sejum cum legatum transfero, hoc tacite a Titio aufero.

T I T. XXII.

De Lege Falcidia.

Hinc de lege Falcidia dicendum est, per quam modus novissime legatis impositus est. Olim enim liberum erat, totum patrimonium legatis erogare, vel prope totum: id lege XII. tab. permittente, quæ dicit, *uti quisque legasset suæ rei, ita jus esto*. Sed postea placuit, talem legandi licentiam coarctare. Et hoc pro testantibus inventum est: quia ut plurimum ab intestato moriebantur testatores, scriptis heredibus aditionem recusantibus ob id, quod nullum, aut minimum eis inde lucrum proveniret. Et lata est postea lex Furia, quæ dixit, non licere cuiquam legare ultra mille solidos. Quod si quis majorem quantitatem relictam suscepisset: quadruplum, ultra id, quod plus erat, reddebat: ut, si cepisset mille & centum solidos, reddebat quadruplum centum, hoc est quadringentos. Sed facile talis lex circumveniebatur. Nam quispiam quinquies mille aureorum substantiam habens, si quinque legatariis æqualiter legasset mille: nihil legi adversabatur; & tamen inveniebatur heres hereditatem, quia nullum afferret lucrum, repudians: & ita rursus testamenta evertiebantur. Sed lata est tertio loco lex Voconia, quæ dixit nihilo plus accipere legatarium, quam heredem. Sed ipsa etiam facile evertiebatur. Nam si quis centum aureorum substantiam habens instituisset me heredem, & nonaginta novem legatariis æqualiter legasset unum aureum: neque legem excedebat; & rursus locum dabat repudiationi. Propter unum enim aureum non tolerabat heres integræ hereditatis onera subire. Novissime igitur lata est lex Falcidia, quæ defuncti substantiam in duodecim divisit uncias, & cavit, ne liceret cuiquam plus legare, quam dodrantem totius substantiæ, siue unus sit institutus heres, siue plures; sed quartam remanere apud heredem, aut heredes bonorum.

Habens quis CD. aureorum substantiam instituit duos heredes ex æquo, Titium & Sejum: & nominatim legavit ex parte Titii dicens: condemno te Titio dare huic & huic bona, quæ valeant aureis ducentis, aut centum octo-

S. Et cum questum.

Octoginta. Ex parte autem Seii aut nihil legavit specialiter, vel tot legavit, quot ad dimidium institutionis ejus pervenirent, ut relinquerentur ei centum aurei integri. Accesserunt legatarii agentes contra Titium, & petentes ab ipso legata integra. Is autem nihil habens reliquum post legatorum extractionem aut paucissima, volebat suæ institutionis quartam retinere, hoc est quinquaginta aureos. Opposuerunt se legatarii dicentes, testatorem satisfecisse legi Falcidiae, nec plus quam dodrantem substantiæ legatis erogasse. Titius vero dignum (sicuti dictum est) putabat, quartam suæ institutionis retinere. Quæstione igitur hujusmodi exorta, placuit ut unusquisque suæ institutionis quartam retineat. Nec quia integer est apud Sejum semissis, aut quadrans, ideo impediatur Titius suæ institutionis quartam retinere. Decet enim unumquemque heredem quartam habere suæ institutionis.

§. Quantitas. Quoniam autem diximus, oportere quartam substantiæ defuncti servari integram heredi: quo tempore spectanda est quantitas defuncti substantiæ, utrum mortis, an aditionis? Et magis placuit, spectari tempus mortis testatoris. Igitur usque ad aditionem sive damnum aliquod & diminutio bonorum facta est, sive accessio: hoc legatarios (quantum attinet ad Falcidiam) neque damno afficit, neque beneficio; sed duos effectus, diminutionis, inquam, & augmenti heres intelliget: velut in casu. Habebat quidam patrimonium C. aureorum: legavit C. aureos: constat competere heredi ex Falcidia retinere XXV. hoc est quadrantem. Dilata aditione contigit per hereditarios servos acquiri nonnulla hereditati: quia vel pepererunt ancillæ, vel foetus pecorum extitit; & tantum accessit hereditati, ut heres possit quartam habere, & ita neque Falcidiae indigeat. Sed quoniam placuit spectare tempus mortis, tunc enim competit Falcidia: facta in medio bonorum accessio heredi prodest. Hic enim ipse nihilo minus quam centum aureorum quartam retinebit, habens insuper quæ lucrifacta sunt. Quod ex diverso quoque tractabimus. Habens quidam centum aureorum substantiam, legavit LXXV. Et constat heredem non indigere retentione ex Falcidia, cum habeat quartam de voluntate testatoris. Post mortem autem testatoris ante aditam hereditatem absumpta domo hereditaria incendio, vel facto naufragio bona perierunt, vel mortui sunt hereditarii servi, ut hereditas ad XXV. aureos minueretur, & ad septuaginta quinque aureos superesset, vel

& ad pauciores, hoc est ad LXX. Adiens heres cogitur integra legata solvere. Quo enim tempore mortuus est testator, habebat de ejus voluntate quadrantem, nec indigebat auxilio Falcidiae. Ergo in tali casu nihil lucratur, aut etiam interdum damno afficitur: tamen non tristetur: nam si non adeat, tale potest damnum evitare. Unde legatarii intelligentes, illo hereditatem excusante, nihil ad se ex legato pervenire, disponebantur ad paciscendum cum herede, ut & ipsi nonnullam partem relictorum legatorum acciperent: & quod Falcidia non dabat, hoc methodus heredis præbebat, quia repudiationem minabatur.

Quantitas autem substantiæ sic spectatur. Oportet enim excipi æs alienum defuncti, circa funus, impensam, & precia manumissorum servorum: postea quod reliquum est, quantum sit, videre: hoc enim pura substantia esse existimatur, & hujus quadrantem retinere. Velut in casu: Decessit quidam habens octingentorum aureorum patrimonium, legavit CD. debebat autem creditoribus CC. Manumissi autem servi erant centum quinquaginta aureorum; expensi sunt circa ejus sepulturam L., ita ut relinquerentur quadringenti, videlicet ipsum legatum. Igitur tanquam ex quadringentis centum debet retinere, non ut ab octingentis ducentos, propter factas (ut dictum est) extractiones. Ergo tres quidem partes dabuntur legatariis ex proportione; Quadrans autem, hoc est centum, manent apud heredem. Habens quis CD. aureorum substantiam puram, quadringentos legavit. Quadrans retineri debet, hoc est centum: Quid quod legavit CCCL? octava pars retineri debet: octava enim quadringentorum sunt quinquaginta. Habet igitur heres quinquaginta de voluntate testatoris; ex lege autem alia quinquaginta, quæ quartæ quantitatem efficiunt. Si vero habens CD. in bonis, legavit quingentos sic: Primo C., Secundo C., Tertio, Quarto, Quinto æqualiter centum: Oportet superfluum excipi, hoc est, unuscujusque legati quintam minui partem, ut relinquantur unicuique legatario octoginta. Postea tanquam ex Falcidia retinet heres ab uno quoque legatario æqualiter XX. aureos. Et ipse quidem sic centum acquireret, hoc est quadrantem bonorum defuncti. Habebunt autem quinque legatarii, quibus æqualiter centum legata sunt, æqualiter sexaginta.

T I T. XXIII.

De fideicommissariis hereditatibus.

*****

§. Cum autem ratio.

I N D E X

RERUM, ET VERBORUM

Prior numerus Paginam, posterior Columnam indicat.

- A**bbas, sive Archimandrita in Monasteriis quis, & quomodo eligendus. 370. 1.
 Abigei quomodo puniantur. 235. 2.
 de Abigeis. 235. 2.
 Abicere. 36. 1.
 Absentia ejus, qui reipublicæ causa abest, neque ei, neque aliis damnosa. 446. 2.
 Abstrahens confugientem ad Sanctam Ecclesiam quomodo puniatur. 234. 2.
 Accensi. 113. 2.
 Accentus signa Græca in Flor. Pand. non erant. 100. 1.
 Accepta, & expensa. 83. 2.
 Accrescendi alter modus civilis acquisitionis. 494. 1. quomodo fiebat. ibid.
 Accursiana tempora. 29.
 Accursius de punctis. 27. 1.
 -- emendandus. 13. 2: 39. 2: 56. 2.
 Accusatus si voluerit accusatorem ipsum accusare, apud quem judicem id facere debeat. 336. 2.
 Acervalis. 89. 1.
 Achilles Bochius. 78. 1.
 Acquiritur quibus modis amittitur. 448. 1.
 Acquiruntur res per procuratorem ex Severi Constitutione. 497. 1. per legatum. ibid. per fideicommissa. ibid.
 Acquisitiones legitime, quæ. 497. 1. & 2.
 -- naturales, quæ. 497. 1.
 -- per universitatem, quæ. 497. 2.
 Acquisitionis naturalis modus. 487. 1.
 Acta. 117. 2.
 Actio, cui datur, multo magis eidem exceptio competit. 449. 1.
 -- de dolo competit, calliditate intercedente. 421. 1.
 -- de peculio ex pœnalibus causis regulariter in patrem non datur. 423. 2.
 -- nulla est cum servo. 433. 1.
 -- qualibet adversus defunctum exerceri nequit per novemdiem contra quoscumque defuncti heredes vel successores. 348. 2.
 Actione mandati obstringitur, qui ratum habet, quod gestum est. 423. 2.
 Actionem denegare ejus est, qui & eam dare potest. 432. 2.
 -- habere minus est, quam rem. 450. 1.
 -- non habere, vel eam per exceptionem infirmari nihil desert quoad effectum. 434. 2.
 -- qui habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur. 414. 1.
 -- quis habens contra Clericum, vel Monachum &c. quomodo eam exercere debeat. 367. 1. & 2.
 Actiones omnes, quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ judicio salvæ permanent. 446. 1.
 -- plures etsi concurrant ejusdem rei nomine una tantum uti debet. 420. 1.
 -- pœnales in heredem transire non solent. 434. 2.
 -- præsertim pœnales de eadem re concurrentes alia aliam consumit. 445. 1.
 Actionis verbum omittitur. 31. 1.
 Actor damno efficiens reum. 216. 2.
 -- non petens totum quod suum est. 216.
 Actori non licet, quod reo non permittitur. 419. 1.
 -- reo coram iudice legitime convento, non liceat a iudicio recedere, & negotium suspensum deserere. 344. 1. quid, si id faciat. ibid.
 Actoribus quando liceat trahere reos, fideiussores præstando. 309. 2: 310. 1.
 Actum iri. 35. 1.
 Actus legitimi, qui. 427. 2. conditionem, vel diem recipientes in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem. ibid.
 -- quadratus. 49. 1.
 Ad Sabinum, ad Plautium, ad Mucium. 19. 1.
 Aderari quid sit. 125. 1.
 Aderata possessiones. 125. 1.
 Aderatio. 125. 1.
 Addictio. 36. 1.
 Additum in Flor. Pand. 117. 1.
 Adfectata tutela. 96. 2.
 Adjectio. 36. 1.
 Adicere. 36. 1.
 Administratio rerum Ecclesiis donatarum ex voluntate donatariorum facienda. 155. 2.
 Administrator religiosæ domus an aliquid præstare possit ei, a quo proponitur, vel alteri personæ pro commissa sibi administratione. 366. 1.
 Administratores, seu Economi locorum piorum an, & quibus rationem reddere debent. 368. 1. an ipsorum heredes. 368. 1. & 2.
 Administratori rerum Ecclesiæ majoris, aliorumque intra imperialem civitatem eas alienare non licet. 357. 1. nisi ad imperialem domum fiat permissio. ibid.
 Adoptantis requisita. 471. 1.
 Adoptare impuberem sui juris quo pacto liceat extraneo. 470. 2.
 -- olim licebat personam alieni juris transeuntem in potestatem adoptantis. 470. 1.
 in Adoptione quando adoptatus consentire debeat. 471. 1.

Ado-

- Adoptionis, & arrogationis differentia.* 470.
2. *convenientia.* 471. 1.
Adoptatus filiusfamilias, cui sit filius, ille qui-
dem transit in potestatem adoptati, hic au-
tem remanet apud naturalem avum. 471.
2. & ratio. *ibid.*
- *hodie quando transeat in potestatem ado-*
ptantis. 470. 1.
- *quocumque modo non extraneus dari potest*
alteri in adoptionem. 471. 1.
Adoptio dividitur in duo. 470. 1.
- *fit duobus modis.* 470. 1.
- *generale nomen est.* 470. 1.
- *legitima per legitimam emancipationem dis-*
solvitur. 468. 2.
- *quid est.* 470. 1.
- *Romana vox.* 470. 1.
in Adoptione pro nulla habetur naturalis cogna-
tio. 468. 2: 469. 1.
de Adoptionibus. 231. 2.
Adfessorem. 115. 1.
in Adulteros, sive mæchos quæ pœnæ. 380. 2.
Adulterus, sive mæchus condemnationem effu-
giens, si eam duxerit, a qua fuerit accusa-
tus, quid. 380. 2.
Ædificans domum in suo solo ex aliena materia
quid. 485. 2: 486. 1. *quid si in alieno so-*
lo ex propria materia. 486. 1.
Ædificare volentes si impediuntur; causa quo-
modo finienda. 230. 2.
Ædificia quantum inter se distare debeant.
227. 2.
de Ædificiis privatis. 226. 2.
Ædificiorum causa non lædantur, quæ sunt pu-
blici Juris. 227. 2.
Ædiles. 104. 2.
- *curules qui.* 461. 1.
Ædiliæ curæ. 104. 2.
Ægydius Albornotius. 39. 2.
Ælius Marcianus provincie præses. 466. 2.
- *Sentius facultatem manumittendi dedit iis,*
qui solvendo non sunt. 464. 1.
Æmilianus ab Æmilio. 67. 2.
Æquitas in omnibus, maxime tamen in jure
spectanda. 430. 2.
Ærariæ Annonæ. 125. 1.
Ærarii Milites. 125. 1.
- *Tribuni.* 125. 1. & 2.
Ærarium. 125. 1.
Æs grave. 43. 1.
Æstimatio nunquam crescit ex post facto præ-
teriti delicti. 446. 1.
Ætas legitima, quæ. 463. 2.
- *naturalis apud Romanos, quæ.* 463. 2.
- *præscripta ad nubendum.* 467. 2.
- *sacerdotum.* 105. 1.
Affinitas quid. 469. 1.
Affinitatis veneratione, quæ nuptiæ minus proce-
dant. 469. 1.
Αφίλιξ. 100. 2: 112. 2: 115. 1.
Αφίσις. 99. 2.
Αφίενται. 99. 2.
Αφροσιώσεων χάρις. 36. 1: 97. 2.
Agennius Urbicus. 128. 2.
Ager. 118. 1.
- *limitaneus.* 128. 1.
Aggressores nocturni occidi possunt. 234. 2.
Agnati qui. 468. 1: 475. 2.
Agnatorum jura capitis diminutione plerumque
perimuntur. 475. 2: 476. 1.
Agnatus qui est, omnino & cognatus est. 469. 1.
Agnomen. 68. 2.
Agoranomia. 104. 2.
Agricola Medicus. 43. 2.
de Agricolis. 249. 2.
Agrum militibus adsignatum apud Ulpianum
legi. 128. 1.
Alæ equitum. 111. 2.
Alarum occasione quod datum est competentibus
actionibus repeti potest. 217.
- *occasione quod perditum est repeti etiam post*
triginta annos potest. 218. 2.
Albornotiana bibliotheca Bononiæ. 39. 2: 65.
1: 103. 1.
Alæ lulum Episcopi prohibere possunt. 218. 2.
- *prohibita.* 179. 2.
de Alæ lusu & aleatoribus. 217.
Aleorum ludus Clericis & Episcopis prohibitus.
186. 2.
Alexander Imp. 109. 2: 127. 1.
- *Imp. quæ de hostibus capta fuerant, limita-*
neis ducibus & militibus donavit. 128. 1.
Alexandrinis militibus, illi, quos hodie aura-
tos dicimus vel aurarios, æquiparantur.
124. 2.
Algidus & Aventinus mons. 31. 1.
Alienare non dicis; qui dumtaxat omittit pos-
sessionem. 443. 1.
- *qui potest, poterit & consentire alienatio-*
ni. 437. 1.
- *res suas quibus non liceat.* 495. 1.
Alienatio & permutatio quibus conditionibus
facienda. 156. 2.
- *quorum consensu facienda.* 156. 2.
- *rei immobilis Ecclesiæ quomodo celebranda.*
316. 1.
- *rerum ad loca pia pertinentium quando li-*
cita. 156. 2.
- *rerum piis locis relictarum inhibita.* 171. 2.
Alienationis prohibitio quando cesset. 383. 2.
Alienationum dispositio circa res Ecclesiasticas
fiendarum. 157. 2.
Alieni arbitrii institutiones. 87. 1.
Alluvio quid. 484. 2.
Amita, & magna amita quid. 468. 2.
Amitini. 38. 1.
Amphora. 48. 2: 63. 2.
- *Attica.* 48. 1.
Amphorarium vinum. 48. 2.
Αμφορέα. 75. 1.
Anaphora. 75. 2.
Anastasi Imp. Constitutio Anthemio Præf. Præt.
241. 2.
- *Imp. Constitutionis Epitome.* 155. 2: 157. 2.
Anatocismus. 48. 1.
Ancilla conceptionis tempore manumissa, dein-
de ancilla facta, utrum liberum, an ser-
vum quod peperit. 462. 2.
- *con-*

- concubina, si manumissa, & legitima uxor
 euaserit, quid. 284. 2.
 -- manumissa occasione matrimonii, ipsius fi-
 lii manumissi tacito iure videntur. 324. 1.
Andr. Alciati Digesta. 12. 1: 17. 2: 26. 2:
 46. 2: 53. 1.
 -- Alciati egregia laus. 125. 2.
 -- Alciati peruetus liber. 259.
 -- Alciatus aduersus Budæum. 25. 1: 80. 2.
 -- Alciatus præceptor. 28: 29: 57. 1: 67.
 2: 73: 76. 1: 80. 1: 85. 1: 96. 2:
 119. 2.
Angaria. 105. 1.
Angelus Politianus. 4: 17. 2: 58. 2: 85. 1:
 87. 2: 99. 1: 100. 1: 104. 1: 106. 2:
 108. 2: 110. 2: 115. 2: 117. 1.
Animal vulneratum cuius sit. 483. 2: 484. 1.
Animalia, quæ feræ naturæ, quæ non. 484. 1.
 & 2.
Animas & linguas eruditos. 30. 2.
Anniculus. 77. 2.
Annona militaris dicitur, quæ etiam civilibus
ordinibus erogatur. 125. 2.
Annonæ militares in causas pias non possunt
transferri. 158. 2.
 -- militares solebant plerunque delegari per-
 cipiendæ. 125. 1.
 -- militaris erogatio. 178. 2.
de Annonæ militaris erogatione. 250. 2.
Annonarum adæratio erogatioque præfecto præ-
torio iuncta. 125. 1.
Annonas uniuersis officiis, atque sacri Palatii
ministeriis & sacris scriniis, cæterisque
cunctarum adminiculis dignitatum erogari
præcipit Leo. 125. 1.
de Annonis & Tributis. 240. 2.
Annus intra quem præstandum legatum, quan-
do incipiat. 265. 2. eo transacti hereditas
 amittitur. Ibid. quibus personis fiat locus.
 Ibid.
Αντανάλαισις. 88. 1.
Ante diem X. Kalendarum. 77. 2.
Anthimus, Petrus, Severus, & Zoora ab Epi-
scoporum numero expulsi. 305. 1. & pro-
 hibentur conversari. Ibid.
Antiquitatis in Digestis vestigia. 33. 1.
Antistitum nomina tabulis inscripta. 155.
Antoninæ Constitutionis verba ad Ælium Mar-
cianum rescripta. 467. 1.
Antonini Constitutio circa numerum gramma-
ticorum, vel rethorum, vel medicorum.
 481. 1.
 -- Impp. 109. 2.
 -- Principis Constitutio. 466. 2. altera. Ibid.
Antoninus & Severus non recte. 119. 2.
 -- & Verus fratres. 108. 2.
 -- Magnus. 109. 1. & 2.
Antonius Contius interpret. 259.
 -- Pernotus Pont. 6: 9. 2: 15. 1: 73: 95. 1.
Απελευθερος καὶ ἀπελευθερικὸς. 99. 1.
Apocristariis solum egrediendi licentia conces-
sa. 160. 2.
Apocristarius cuiuscumque Ecclesiæ ubicumque
degens pro Ecclesiastico negotio pati nequit
 Tom. II.
- aliquam actionem pro quocumque debito.
 368. 2.
Apollinaris errores. 149. 2.
Απορα. 89. 1.
Apostolorum canones. 60. 1.
Appellans si abfuerit postquam statuti dies in-
traverint, quid. 307. 2.
Appellatio intra quod tempus porrigenda. 284.
 2: 285. 1: 293. 1. ad quos, & in qua
 summa. 293. 1. & 2: 294. 1. & 2: 295.
 1. & 2.
 -- non porrigitur contra sententias Præfecto-
 rum Prætorii. 356. 1. sed dumtaxat certo
 tempore elapso retractatio conceditur. Ibid.
 quid, si quis gravatum esse putauerit. 356.
 1. & 2.
Appellatione introducta si compromissarii arbi-
tri eligantur, quid. 336. 1.
 -- porrecta, si postea lex nova promulgatur,
 an per iudices attendenda. 345. 2.
Appellationes a Sicilia venientes apud quem
ventilentur. 340. 2.
 -- porrectæ aduersus sententias cuiusvis iudi-
 cis in Sicilia constituti, apud quem exer-
 ceantur. 322. 2.
 -- quomodo inducantur. 314. 2.
 -- seu provocaciones quomodo porrigenda, &
 quando eis obsequatur. 284. 2: 285. 1.
in Appellationibus omnibus quid obtinendum.
 373. 2.
 -- quid, si ultima fatali die, vel solus appel-
 lans, vel utraque pars Iudici se præsen-
 ter. 356. 1.
Arabarchia. 107. 1.
Arborem alienam plantans in suo agro, quid.
 486. 1.
Archiepiscopus Primæ Justinianæ Ecclesiæ quos
Episcopos habeat subjectos. 378. 1. ab illis
 consecretur. Ibid. & quæ iura super eos ha-
 beat. Ibid.
Archimandritæ rectam de Jesu fidem prædica-
bant. 153. 2.
Αρχων. 96. 2: 107. 2.
Archon Atheniensis. 96. 2.
Arethusa & Arethusa. 57. 1.
Argyopratis quæ facultas. 381. 1. & 2.
Arma, quæ Romanis militibus erogabantur, eo-
rum stipendiis imputabantur. 125. 1.
 -- qui facere possit, qui prohibeatur. 328. 2.
 & sub qua pœna. 328. 2: 329. 1.
 -- tenera, vel gerere nemo privatus audeat.
 282. 2.
Armata militia. 114. 1.
Armenia quot. 297. 2. appellationes ibi si orian-
 tur. Ibid.
Armenica fiscalia quomodo solvenda. 241. 2.
Arri pro Arrii. 66. 2.
Arrogatus habens in potestate filium, unus erit
apud arrogantem loco filii, alter loco nepo-
tis. 471. 2. & ratio. Ibid.
Artis nostræ vocabula. 98. 2.
As. 43. 1.
Ascendentes liberos suos præteritos, vel exhære-
datos in suo testamento non faciant, quam-
 vis

- vis eis legitimam dereliquerint.* 345. 2:
 346. 1. *excepta iusta ingratitude causa*
in eodem testamento inscribenda. Ibid.
 -- *qui.* 468. 1: 475. 2.
 -- *quomodo succedant ab intestato.* 354. 1. & 2.
Ascetrix quid essent. 170.
Asiarchia. 107. 1.
Ατῶτος. 82. 2.
Asotus. 82. 2.
Assis partes. 43. 1.
Astynomicus. 104. 2.
Athletæ. 106. 2.
Auctio. 36. 2.
Auctor secundus. 62. 2.
Auctoritas. 62. 2.
Auctoritatem in legibus interpretandis majorem
qui habeant. 260.
Auctoritatis Flor. Pand. primum argumentum.
 7. 2. *alterum.* 8. 2. *tertium.* 51. 1. *quar-*
tum. 55. 1. *quintum.* 57. 2.
Aversi oneris actio. 63. 2.
Aversio. 10. 2: 62. 2.
Avertere. 63. 2.
Auferri quod potest ex casu, non videtur perse-
cte ad aliquem pertinere. 446. 2.
Augustus ex familia Julia. 67. 2.
 -- *non prius Tiberium adoptavit, quam is Ger-*
manicum adoptasset. 471. 2.
Aurarii, vel Aurati milites, quibus æquiparen-
tur. 124. 2.
Aurei idem in Digestis atque in constitutionibus
et institutionibus Justiniani. 44. 2.
 -- *nummi recentes.* 45. 1.
Aureorum anulorum jus. 118. 1.
 -- *genera duo.* 44. 1.
Aureus. 43. 2: 44. 1.
Αυτόφως. 88. 2.
Auxilia. 111. 2.
Azonis error. 120. 2.
- B** *Acchari.* 83. 1.
Baptisma fide recipientes quomodo pu-
niendi. 196. 2.
Barcinonenses. 72. 1.
Bartoli cum Baldo contentio. 7. 1: 15. 1: 90. 2.
Bases vasorum. 89. 1.
Bastagiorum militia. 126. 1.
Belle. 25. 2.
Beneficio si locum facit conditio personæ, ea de-
ficiente deficit beneficium. 425. 1.
Beneficium concessum viventi, defuncto dedif-
se videri non potest. 441. 2.
 -- *non datur invito.* 425. 2.
Bessario Cardinalis. 259.
Besses usuræ. 47. 2.
Binx sexrulæ. 43. 1.
Bithyniarchia. 106. 2.
Blasphemanti quæ poenæ. 323. 1.
Bona capitali crimine damnatorum cognatis
reddantur. 282. 1
 -- *fides non patitur, ut bis idem exigatur.*
 423. 1
 -- *fides quid.* 491. 1.
 -- *fides tantum præstat possidenti, quantum*
- veritas, quoties lex impedimento non est.*
 445. 2.
 -- *quæ publicantur.* 237. 2.
Bonorum possessionis nomen desideratur nonnun-
quam. 31. 1.
Βαλῆ. 97. 1.
Βαλευταί. 97. 1.
Budæus ab Alciato merito reprehensus. 80. 2.
 -- *Vide Gul. Budæum.*
 -- *summa eruditione linguarum, antiquitatis-*
que cognitione fuit. 80. 1.
Bulgarus Græca omnia loca Digestorum vertif-
se dicitur. 95. 1.
Burgundionenses. 72. 2.
- C** *Adus.* 48. 1.
Cæteroquin. 35. 1.
Cajæ. 67. 2: 68. 2.
Cajus Caligula. 114. 1.
 -- *Cassius.* 18. 2: 59. 1.
 -- *Jurisconsultus.* 17. 2: 18. 2.
Κακία. 97. 2.
Calculatores. 118. 2: 119. 1.
Calculi publici. 119. 1.
Caliga. 114. 1.
Caligata militia. 114. 1.
Caligati milites. 114. 1.
Camelus Judaicum vocabulum. 80. 1.
Canones Apostolorum. 60. 1.
 -- *patrum vim legum habere oportet.* 269. 2.
 -- *IV. SS. Conciliorum pro legibus habeantur.*
 378. 1.
Canonicarii qui. 242. 2.
Capere non videtur quod restituere tenetur.
 421. 2.
Caperlata possessio. 66. 1.
Capita conjungenda aut separanda. 52. 1. *non*
scribenda. 51. 1: 52. 1.
Capital. 72. 1.
Capitales inimicitia. 108. 1.
Capitis diminutio quid. 476. 1. *quotuplex.* Ibid.
 -- *maxima quæ.* 476. 1. *ipsius effectus.* Ibid.
 -- *media quæ.* 476. 1. *ipsius effectus.* Ibid.
 -- *minima quæ.* 476. 1. *ipsius effectus.* Ibid.
Capito. 59. 1.
Capitolii præceptores. 102. 1.
Cappadocarchia. 106. 2.
Captare. 86. 1.
Captatoria institutio. 86. 1.
Caracalla. 79. 2.
Carcerati visitentur ab Episcopis. 179. 2.
Carceres privati inhihentur. 233. 2.
 -- *privati prohibiti sunt.* 179. 2.
Carceribus inclusi quomodo judicandi. 232. 2.
 -- *ob eadem inclusi quomodo judicandi.* 232. 2.
Cartilius JC. 62. 1.
Carus non charus Flor. 70. 2.
Cassiani. 18. 2: 59. 1.
Castellani milites qui sint. 128. 2.
Castrare. 60. 2.
Castrati qui. 471. 1. *nequeunt adoptare.* 471. 2.
Castratus. 59. 2: 118. 2.
Casu facto. 123. 2.
Casui plerunque adscribi solet, quod a princi-
pis

- pis nutu dependet. 123. 1.
 Catonis locus. 34. 2.
 Cavere quisquam an alteri possit. 426. 2.
 Cavillationis natura. 424. 2.
 Causa quid. 515. 2.
 -- necessaria, & inexcusabilis imminens, ut
 Ecclesia mutua pecuniam accipiat. 274. 1.
 -- non deterior, sed melior fit in persequendo.
 430. 1.
 -- omittitur. 31. 1.
 -- principali non subsistente, nec ea plerum-
 que locum habent, quæ sequuntur. 440. 1:
 444. 2.
 Causæ, quæ cognitionem desiderant, per libel-
 lum expediri nequeunt. 425. 2.
 Causam in concilio adprobare, quid. 11. 2.
 Causaria missio. 111. 1.
 in Causis omnibus pro facto accipitur id, in quo
 quis alium perhorrescit, quominus fiat.
 418. 2.
 -- pœnalibus benignius interpretandum. 449. 1.
 Cautio ab actore præstanda, quæ, & quando.
 343. 2. quid si fideiussorem non habere
 dicat. Ibid. Vide etiam 336. 2.
 -- implendi contenta in testamento a qui-
 bus præstanda. 263. 2. & quo ordine.
 264. 1.
 Cautionem ab executore recipiat Præses. 253. 2.
 Cautionis plus est in rem, quam in personam.
 416. 2.
 Censitores. 70. 1.
 Censores. 70. 1.
 Census quid. 463. 2.
 Centenarii liberti. 42. 1: 45. 2.
 Centesima usura. 25. 1: 46. 2.
 Centiens & centies. 40. 2.
 Centies aureorum. 40. 2.
 Centuria. 49. 2.
 -- Primpili. 113. 2.
 Centurio. 64. 2.
 Ceramium. 48. 1.
 Ceratæ tabula. 101. 2.
 Cernerer verbum omittitur. 30. 2.
 Cervidius Scævola. 116. 2.
 Chalcedonensis synodus Eutychetem damnavit.
 154. 2.
 Χάρις ἀμειβομένη ἐν αἰσῶσι. 86. 2.
 Chartæ tres in Digestis præpostere scriptæ. 7. 2.
 -- vel membranæ an domino, sive inscribenti
 cedant. 486. 2.
 Chartularii pœna si quid alienare deprehenda-
 tur. 159. 2.
 -- rem immobilem Ecclesiæ nullo modo recipe-
 re possunt. 158. 2.
 Chartulariis quid accipere queant. 159. 2.
 Chartulariorum numerus in variis Provinciis.
 159. 2.
 Χρηματισμὸν. 67. 2.
 Christus consubstantialis Patri secundum divi-
 nitatem, & hominibus in humanitate.
 151. 2.
 Ciceronis leges falso XII. Tab. esse existiman-
 tur. 72. 1.
 -- locus. 36. 1: 67. 2: 68. 2: 69. 1: 74. 1: 77.
 2: 85. 1: 96. 2.
 Cilicia non Sicilia. 72. 1.
 Circumforaneus. 102. 1. & 2.
 Circumscrip̄ta in Flor. Pand. 62. 1: 69. 2: 93. 1.
 -- negatio. 10. 1: 11. 1.
 Civiles annonæ ad differentiam omnium mili-
 tarium dictæ. 125. 2.
 Civis Romani novi nomina. 69. 1.
 Civitate Romana quid consecuti peregrini.
 106. 2.
 Claudia Quintia. 68. 2.
 Claudius prænomen & nomen. 68. 1.
 -- Tryphoninus. 19. 1.
 Clausulæ = Satis tibi facio = Satis tibi erit =
 Erit tibi satis a me, & ab illo & illo =
 Erit tibi satis a me, vel ab illo vel illo =
 quas obligationes importent. 348. 2.
 Clericato suscepto in minori Ecclesia, ad mayo-
 rem non licet transire per patrocinium.
 266. 2.
 Clericatum contemnens cui subiiciatur condi-
 cioni. 271. 1.
 Clerici ad fructus offerendos & ad Angarias
 præstandas non cogantur. 161. 2.
 -- ad quem appellare debent. 183. 2.
 -- apud quem primum conveniendi. 327. 2.
 quomodo procedendum in causa criminali.
 328. 1.
 -- consecraturi si accusator extiterit, qui dicat
 illum consecratione indignum; quid. 365. 2.
 -- militare audentes cui subiiciantur pœnæ.
 174. 2.
 -- ne calumniis afficiantur prohibetur. 188. 2.
 -- orationi, & jejunii vacare tenentur. 186. 2.
 -- per se intersint divinis laudibus, atque Psal-
 modicæ. 164. 2.
 -- qui fieri valeant. 270. 2: 365. 1.
 -- rerum habeant plenum dominium ad simili-
 tudinem castrensium peculii, quamvis sub
 potestate fuerint. 367. 1. an filii & paren-
 tes eorum in legitima portione jus habe-
 ant. Ibid. sub Clericorum nomine qui ve-
 niant. Ibid.
 -- si ab Ecclesiis suis destiterint, alii subrogen-
 tur, & quid accipiant. 312. 1.
 -- supra statutum numerum quo transferantur.
 281. 1.
 -- ut suis serviant Ecclesiis, & competens Eccle-
 siasticum impleant ministerium, quis inqui-
 rere debeat. 366. 2.
 Clericis & Episcopis spectacula prohibentur.
 186. 2.
 Clerico cuiuscumque gradus quid esse, vel face-
 re prohibeatur. 363. 2: 364. 1.
 Clericorum accusationes cui faciendæ. 183. 2.
 -- numerus coercendus, & quo pacto. 271. 2.
 -- numerus Constantinopolitanæ civitatis defi-
 nitur. 266. 2.
 Clericos destinare, vel creare ulli liceat, nisi
 alantur. 266. 2.
 in Clericos ludentes, aut spectaculis adstantes
 pœnæ. 188. 2.
 Clericus cuiuscumque gradus, sive administra-
 tor loci religiosi ante, vel post consecratio-
 nem,

- nem, vel administrationem an valeat aliquid de propriis suis rebus offerre Ecclesie. 366. 2.
- magna Ecclesie Constantinop. emphanistica prester. 312. 1. ceteri non. Ibid. poena contra exigentes. Ibid.
  - qui consecrari prohibeatur. 365. 2.
  - quid prestare debeat consecratori, & ministris eius. 366. 1.
  - vel quis alius procedere volens contra Episcopum quem adire debeat. 368. 1. quid si contra Metropolitanum. Ibid.
- Cloacarum purgationes. 181. 2.
- Cluditur. 13. 1.
- Codex Hispaniensis Pallantina Ecclesie. 259.
- Circumventio unius alteri non prebet actionem. 421. 2.
- Justinianus qua de causa conscriptus. 457. 1.
  - Theodosianus. 23. 1. eius interpre. 45. 2.
  - probatas veterum sententias uno collectas continet. 457. 1.
- Codices quot. 457. 1.
- Cognati qui. 468. 1; 475. 2.
- Cognatio dividitur in duo. 468. 1; 475. 2.
- dividitur in tria. 468. 1; 475. 2.
  - dupliciter contrahitur. 468. 1.
  - nomen generale. 468. 1; 475. 1.
  - servilis impedimento est matrimonio. 469. 2.
  - transversalis. 468. 1; 475. 2.
- Cognitionum tres ordines. 353. 2; 354. 1.
- Cognomen. 67. 1; 68. 2.
- ante nomen nonnunquam. 69. 2.
  - familiae. 68. 2.
  - quid. 515. 1.
- Cognomina ex nominibus. 68. 1.
- Cohortales ad Ecclesiam confugientes. 242. 2.
- qui essent. 173.
- Cohortes decem. 113. 2. Pratoria. 114. 1.
- Collateralium intestata successio. 354. 2; 355. 1.
- Collatio auri cui remittatur. 248. 2.
- Collego. 115. 1.
- Columellae locus. 46. 1; 56. 2; 65. 2.
- Comana. 105. 2.
- Comanenses. 105. 2.
- Comes Galatie. 275. 2.
- Phrigie Pacatiane. 275. 2.
  - sacrarum largitionum unde dictus. 125. 2.
- Comitis officium. 247. 2.
- Commodum qui sentit, & incommodum sentire secundum naturam est. 413. 1.
- Commodus Imp. 104. 2; 109. 2.
- Commune Asiae. 102. 2.
- Siciliae, & Meliadum. 102. 2.
- Compensare. 43. 1.
- Concedendum singulis non est, quod per magistratum publice possit fieri. 439. 2.
- Concepti furti actio. 76. 1.
- Conceptio furti. 76. 2.
- Conceptum furtum. 76. 2.
- Concilia quatuor Ecumenica qua. 153. 2.
- Concubina domini sui quid obtinere post ejus mortem possit. 224. 2.
- quomodo succedat una cum filiis. 283. 2.
- Condemnare qui nequit, nequit absolvere. 418. 2.
- in Condemnatione personarum non totum extorquendum, sed ratio habenda ne egeant. 438. 2.
- Condiciones quando irritae, & pro non scriptae habeantur. 370. 2.
- Conditio aequalis tum ejus, qui possidet, tum ejus, cujus dolo factum sit, quominus possideat. 447. 2.
- eorum, qui litem contestati sunt, plerumque melior. 430. 1.
  - habetur pro impleta, si per eum, cujus interest non impleri, fiat, quominus impleatur. 436. 1.
  - iniqua alteri per alterum inferri non debet. 426. 2.
  - mea melior esse nequit Auctoris mei, a quo jus in me transit. 439. 2.
  - nostra melior nunquam deterior per servos fieri potest. 445. 1.
- Conductionum dies. 85. 1.
- Conferendi cum Flor. Pand. ratio. 4.
- Confirmator. 62. 2.
- Confugientes ad Ecclesiam nec arma deponere volentes expellantur. 200. 2.
- de Confugientibus ad Ecclesias. 196. 2.
- Congiarium. 48. 2.
- Congius. 48. 2.
- Conjugi ad secundas nuptias pervenienti quomodo ejus liberi succedant. 288. 2; 289. 1.
- Conjugi non renubenti si legatum relictum fuerit; quid. 290. 1.
- Conjuncta saepe in Flor. Pand. capita. 53. 2; 110. 1.
- Conjunctio temporis possessionum ad effectum usucapiendi admittitur ex rescripto Severi, & Antonini. 493. 1.
- Conjungenda capita. 20. 1.
- Conjux ad secundas nuptias migrans quam liberalitatem inter vivos, sive in ultima voluntate conferre valeat in novercam filiorum suorum, vel vitricum. 289. 1.
- alter si monasticum habitum acceperit, solvitur matrimonium, etiam nullo misso repudio. 371. 1. quid si solus vir, vel sola mulier, vel uterque fiat monachus. Ibid.
  - binus nequit anteferre aliquem de liberis suis. 265. 2. quid, si alienaverit. Ibid.
  - superstes quidquid lucratur ex dote, vel antenuptiali donatione, communibus liberis proprietatem conservet, habeat autem usumfructum sive renupserit, sive non. 338. 1. & id quando obrineat. Ibid. quid si matrimonium solvatur ex culpa alterutrius conjugis. Ibid. quid si bona gratia. Ibid.
- Consensui nil tam contrarium, quam vis, atque metus. 435. 1.
- Consensus an requiratur patris furiosi. 467. 2.
- parentum requiritur, ut filiusfamilias iustus inter se contrahant nuptias. 467. 2. & ratio. Ibid.
- Consilii non fraudulenti nulla obligatio. 421. 1.

- Consilium in Provinciis quomodo habebatur.* 465. 2.
 -- *mutari nequit in alterius injuriam.* 427. 1.
 -- *quid, & ubi fiebat.* 465. 1.
 -- *Romæ quomodo.* 465. 2.
Consistere, 98. 1.
Consobrini filius proprius sobrino non est, 38. 2: 39. 2.
Consobrinus, 38. 1.
Constantia debiti. 31. 2.
Constantiniana lex prohibens viles mulieres copulari maritis quibusdam dignitatibus decoratis, revocatur. 350. 1.
Constantinus Harmenopolus. 46. 1: 70. 2: 76. 1: 84. 1: 86. 2.
Constituta semel utiliter durant; licet sit casus, a quo initio capere non potuerunt. 429. 1.
Constitutio ex tertia Synodo Ephesina decerpta. 148. 2.
 -- *Imp. Justin. ad Cæsarienses advocatos ex suggestione Triboniani.* 495. 2.
 -- *Imper. quæ non extantium liberorum lucra introducit, quando obrineat.* 316. 1: 317. 1. & 2.
 -- *Marci Imper.* 493. 1.
 -- *tripartitur.* 460. 1.
 -- *Zenonis.* 493. 1.
Constitutiones generales ad omnes personas, & res extenduntur. 460. 2.
 -- *imperatorie in luculentam reductæ consonantiam.* 457. 1. *antea confusæ, & inter se pugnantes.* Ibid.
 -- *latinae suo loco inseruntur.* 260. *Omnes aut propria, aut aliena referunt, neque omnes pari auctoritate censentur.* Ibid.
 -- *novæ quando teneant.* 316. 1.
 -- *particulares quæ.* 460. 2. *neque ad exemplum trahuntur.* Ibid.
 -- *Principis tenent contra Senatum, & Plebem.* 460. 2. & *ratio.* Ibid.
Consularis. 114. 1.
Consules sportularum, & distributionum, aliarumque impensarum, quid. 340. 2. *Procesiones præscribuntur.* Ibid. *Eorum uxor vel mater quo honore decorandæ.* Ibid. *Argentum non aurum eis licet spargere.* Ibid.
Consulum appellandorum ratio. 119. 2.
Contentiones occasione inscriptionum, in tabulis exortæ. 155.
Contextum. 66. 1.
Contractibus quæ inseruntur ad dubium aliquod tollendum, jus commune non ledunt. 428. 1.
 in *Contractibus id sequendum quod actum est.* 418. 1. *quid si non appareat, quod actum est.* Ibid.
 -- *quibus doli præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.* 448. 1.
Contractus, nulla scriptura interveniente, quomodo probentur. 321. 1. *gesti non in civitatibus, sed in vico; quid.* Ibid.
 -- *per quos res immobiles Ecclesiarum alienari possunt.* 272. 1.
Contractus qui dolum malum duntaxat, qui dolum, & culpam recipiant. 416. 1.
Contrahens, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis alterius contrahentis. 414. 2.
Fallit in herede, qui non sponte cum legatarius contrahit. 414. 2: 415. 1.
Contrahentibus quod obstat, & eorum successoribus obstabit. 446. 2.
Contrectare quid. 491. 2.
Controversiæ Sabinianorum & Proculianorum. 59. 1.
Contubernales milites. 56. 1.
 -- *servorum.* 56. 1.
Contubernicum. 56. 1.
Conventio privatorum juri publico non derogat. 420. 2.
Conventione privatorum quicquam immutandum nec ex prætorio, nec ex solemnibus jure. 416. 2.
Conventus quid. 465. 1.
Conveteranus. 112. 1.
Cornelius Tacitus. 42. 2.
Coryphæus. 116. 2.
Κράτης &. 98. 1.
Creanonia. 74. 2.
Creditor pecuniæ mutuatae cum fidejussione, quomodo gerendus contra fidejussorem, & principalem debitorem. 267. 1. *idem in venditione, & in omnibus contractibus aliquam satisfactionem recipientibus.* 267. 1. & 2.
 -- *permittens rem vendere, pignus dimittit.* 435. 2.
 -- *qui suum recipit, nihil dolo facit.* 444. 2.
 -- *unius personæ nequit exercere sui crediti actionem contra diversas personas.* 309. 1. *Contravenienti quæ pœnæ.* Ibid.
Creditorum non audeant adducere filios debitorum jure pignoris, aut servitutis. 380. 2.
 -- *non fraudantur, cum quid non acquiritur a debitore.* 445. 2.
Creditoris appellatione qui significantur. 267. 2.
Crimen is non patitur, qui non prohibet, cum prohibere non potest. 433. 2.
de Crimine sacrilegii. 234. 2.
Cruces aut reliquiæ non collocentur, ubi spectacula sunt. 231. 2.
Cubus. 48. 1.
Culleus. 46. 1: 48. 1.
Culpa caret, qui scit, sed prohibere non potest. 421. 2.
 -- *est se immiscere rei, sibi non pertinenti.* 418. 2.
 -- *nulla est ejus, cui parere necesse sit.* 437. 2.
Cuppa. 48. 1.
Cur Imperium perseveret. 210. 2.
Curatores, & tutores omnes, præter testamentarios, fidejussorem præstare debent. 479. 2.
 -- *quibus & a quibus dantur.* 479. 1. *non dantur invitati.* Ibid.
Curatorum, & tutorum differentia. 479. 1.
Curia. 97. 1: 103. 1.
Curiales. 97. 1: 103. 2.
 -- *& Cohortales quid, ut Episcopi & sacerdotes eligi queant, præstare debent.* 173. 2.
 -- *qui*

- qui essent. 173.
**Curiali an, & in qua summa liceat heredem
 facere non curialem, etiam extraneum.**
 339. 1. an & in qua summa donare. 339.
 1. & 2.
**Curialis conditionis sine liberis decedenti quis
 succedat.** 303. 1. decedens cum liberis. Ibid.
 decedens intestatus. Ibid.
de Custodia reorum. 231. 2.
Cyathus. 48. 2.
- de Dammatorum bonis.** 236: 237. 2.
Dammum dat, qui iubet dare. 437. 2.
 - non facit, nisi qui id facit, quod facere
 nequit. 447. 2.
 - qui sentit ex propria culpa, non intelli-
 gitur damnum sentire. 450. 1.
Δανιστής fœnerator & creditor. 98. 1.
Data. 83. 2.
 - non videntur, quæ eo tempore quo dantur
 accipientis non fiunt. 437. 1.
Datu iri. 34. 2.
Davidis psalmus. 65. 2.
De. 66. 1.
**Deberi idem nobis potest ex pluribus causis, sed
 ex pluribus causis idem nequit esse nostrum.**
 435. 2.
**Debitor pecuniæ mutuatae pecuniam non habens
 quid & quo pacto præstare debeat.** 267. 2.
 - qui esse desinat. 424. 2.
**Debitorum ægrotantem, sive morientem neque
 ejus uxorem, vel liberos molestare licet.**
 313. 1. neque funus impedire. Ibid. tale
 perpetranti quæ pœnæ. 313. 1. & 2.
Debitorum Fiscii Clerici fieri possunt. 237. 2.
de Debitoribus Fiscii. 237. 2.
Debitu iri. 34. 1.
Deciens. 40. 2.
 - centena. 41. 1.
Decies. 40. 2: 41. 1.
Decretum quid. 460. 1. exemplum. Ibid.
Decuriones. 97. 1: 108. 1.
Decurionum curia. 103. 1.
Dediticia libertas. 23. 2.
**Defendere se non videtur qui se latitat, aut
 præsens se negat defendere, aut recusat
 suscipere actionem.** 422. 1.
Defensores. 107. 2.
Defensoris officium. 280. 1. & 2.
Defensu iri. 34. 1.
Defensum iri. 34. 1.
**Deferre non licet id, ex quo quispiam grave ma-
 lum sibi pertimescit.** 238. 2.
Definitio in jure civili periculosa. 450. 1.
 - non diffinitio. 70. 2.
Defunctoria. 36. 1: 97. 2: 100. 1: 117. 1.
**Defunctus ut ab omni contumelia vindicetur,
 quid.** 464. 2.
Delator Thesauri non suscipiendus. 238. 2.
Delatores calumniantes ad quid teneantur.
 240. 2.
de Delatoribus. 238. 2.
Delicia. 81. 2.
- ex Delicto proprio nemo suam conditionem me-
 liorem facere potest.** 445. 2.
**in Delicto æquali, semper oneratur petitor,
 sive actor, & melior habetur possessoris
 causa.** 448. 2.
Demonstratio, quid. 515. 2.
 Δημοσίον ἀπέχεσθαι. 90. 1.
Dena. 54. 1.
Denarius. 41. 2: 43. 1. & 2.
Denunciati sive delati ad quid teneantur. 239. 2.
Denunciatores quales esse debeant. 238. 2.
Denunciatus quid solvere debeat. 239. 2.
**Depositum sub certa conditione, ea impleta, re-
 stitui debet.** 330. 1. quid si restitutio non
 sequatur. 330. 1. & 2.
 - ut caute tradatur, quid. 320. 1.
Deprecatio. 65. 2.
pro Derelicto quid. 488. 1.
Descendentes qui. 468. 1: 475. 2.
**Descendentium ordo aliis anteponitur in succes-
 sione ab intestato.** 354. 1. & quomodo. Ibid.
Desertor. 64. 1.
Detentor rei alienæ cui pœnæ subiiciatur. 284. 2.
**Deteriorem agrum qui fecerit, ad quid cogi-
 tur.** 273. 1.
Detextum. 66. 1.
 Δεύτερον. 39. 2.
**Diaconissæ caveant cum masculis habitare, per
 quos inhonestæ vitæ suspicio possit emerge-
 re.** 369. 2. sub quibus pœnis. Ibid.
 - quid agerent. 170.
Diaconissarum requisita. 271. 1. quid eis veta-
 tur. Ibid. pœnæ adversus nubentes, vel cor-
 ruptas, & adversus earum corruptores.
 Ibid.
in Diaconissis idem valet, quod de Clericis.
 271. 1.
**Diaconus, vel Subdiaconus non aliter consecre-
 tur, nisi prius promiserit posse post conse-
 crationem sine legitima uxore caste vive-
 re.** 365. 2.
 - vel Subdiaconus nullas nuptias contrahere
 audeat, alioquin sacerdotio cadat. 269. 2:
 291. 2.
Diaplesista. 118. 2: 119. 1.
 Διαπολύσις. 99. 1.
Dicis causa. 97. 2.
 - gratia. 35. 2.
**Dies & Coss. aliquibus Constitutionibus addun-
 tur.** 23. 1.
Difficilis locus. 11. 2: 12. 1: 15. 1: 18. 2:
 34. 2: 117. 1.
Digesta, a quibus interpretata. 145. 2.
**in Digestis sive Pandectis per Tribonianum,
 aliosque compositis omnis veterum legisla-
 tio colligitur.** 457. 2.
**Digestorum introductiones in quatuor libros di-
 stribuuntur.** 457. 2. in quibus exponitur &
 quod antea obrinebat, & quod postea desuetu-
 dine obscuratum est. Ibid. ex quibus com-
 mentariis, & libris compositæ. Ibid. iisdem
 ab Imperatore plenissimum robur elargi-
 tur. Ibid.

- Digitus. 49. 1.
 Dignitate privatus non patitur capitis diminutionem. 476. 1.
 Dignitates quæ liberent a patria potestate. 325. 2.
 Dignitatum ordo, & prerogativa in sedendo. 314. 2. & judicando. 315. 1.
 Dilationes solutionis, quæ fisco debetur sine Imperatoris rescripto non concedendæ. 241. 2.
 Dimidia centesima. 47. 2.
 Dioclerianus. 98. 1.
 Dion. 67. 2.
 Diple. 19. 2.
 Discussores a quo mittendi. 246. 2.
 -- quibus pœnis subjecti. 246. 2.
 -- quid agere queant. 245. 2.
 -- quomodo instituendi. 245. 2.
 -- securitatem quomodo facere debent. 246. 2.
 de Discussoribus. 245. 2.
 Dispensator. 43. 1.
 Disputationes nimix. 29.
 Dissolvere quidem eo genere, quo colligatum est nil tam naturale. 418. 1.
 Distributio inter filios quomodo confirmanda a patre. 283. 1. & 2.
 Divi fratres. 108. 2.
 Divisio rerum. 482. 2.
 Divisionem quæ non patiuntur, solida debentur a singulis heredibus. 441. 2.
 Divisores unde dicti. 124. 1.
 Divus cum præponatur Imp. 109. 1.
 Documentis publicis nomen Imperatoris quomodo præponendum. 307. 1.
 Dogma. 103. 1.
 Dolium. 48. 1.
 Dolo facere non videtur, qui jure suo utitur. 422. 2.
 -- facit qui petit, quod redditurus est. 438. 2.
 -- nemo videtur petere, qui ignorat causam, cur non debeat petere. 440. 1.
 Domini pro domini. 66. 2.
 Dominium. 98. 2.
 -- legitimum quid. 463. 2.
 -- naturale quid. 463. 2.
 ad Dominium transferendum quando sufficiat nuda voluntas. 488. 1.
 Dominus pleno jure qui dicatur. 463. 2.
 Domitiani a Domitius. 67. 2.
 Domitius Ulpianus. 98. 1.
 de Domo sua nemo extrahi debet. 432. 2.
 Domum religiosam si quis in ultima voluntate fieri disposuerit quid. 378. 2.
 -- suam reficere quando unicuique liceat. 424. 1.
 Donandi cui jus est, & vendendi, & concedendi jus est. 436. 2.
 Donari videtur, quod, nullo jure cogente, conceditur. 428. 2.
 Donans locorum piorum Administratoribus, ipsi loco pio donare censetur. 163. 2.
 Donatarius. 98. 2.
 Donatio a muliere facta suis liberis quibus de causis revocari valeat. 290. 2.
 -- facta ab aliquo curiali conditioni obnoxio, quando valeat. 330. 1.
 -- facta Imperatori non indiget publico instrumento, quamvis excedat summam quingentorum aureorum. 309. 1.
 -- propter nuptias etiam supra quingentos solidos insinuatione non indiget. 355. 2.
 -- propter nuptias excedens quantitatem quingentorum solidorum ubi & apud quos insinuanda. 374. 1. quid si non insinuetur. Ibid.
 -- sive liberalitas non confertur in invitum. 449. 2.
 Donationes ante nuptias, vel propter nuptias, quæ. 493. 2: 494. 1.
 -- Ecclesiis factæ adimplendæ. 155. 2.
 -- inter vivos quæ. 493. 2. sunt irrevocabiles Ibid. & quomodo perficiantur. Ibid. quæ insinuatione indigeant. Ibid. quo pacto revocari possint. Ibid.
 -- mortis causa quæ. 493. 1. legatis adæquantur. 493. 1. & 2.
 -- propter nuptias paræ quantitatis sint doti. 337. 1. & pari modo stipulationes componantur. Ibid.
 Donationis propter nuptias quæ quantitas. 221. 2.
 Dorotheus alter ex compositoribus institutionum. 457. 1. & 2.
 Dos censetur a marito accepta, si per eum sterit, quominus eam susceperit. 335. 2.
 -- filia reversa ad patrem, ea renubente, in minori quantitate præstanda prohibetur. 337. 1. & 2. excepto casu fortuitæ diminutionis. Ibid.
 -- non facile restituitur constante matrimonio. 291. 1.
 pro Dote in ambiguis respondendum. 429. 1.
 Dotem conferre exigit pater a filia, si ipsa velit suam hereditatem suscipere. Excipit filia inopiam mariti; an ea cedat ipsius damno, & quid juris. 337. 2.
 -- vel donationem propter nuptias qui conferre cogantur. 283. 2.
 -- vel propter nuptias donationem quando liceat augere, vel deminuerè, constante adhuc matrimonio. 290. 1.
 Dotis hypothecaria prælatio. 337. 1. casus in quo mutuans doti præferatur. Ibid.
 Drachma. 43. 2.
 Duæ centesima. 47. 2.
 in Dubiis semper benigniora præferenda sunt. 423. 1.
 Duella. 43. 1.
 Duodecim Tabularum non sunt, quæ a Cicetone in libris de Legibus leges finguntur. 72. 1.
 Dupondium. 43. 1.
 Duumviri magistratus municipales. 64. 1: 107. 1. & 2.
Exi dè. 30. 2.
 Ecclesia Africana. 301. 2. ejusdem privilegia. 302. 1. & 2.
 -- Constantinopolitana caterarum caput, & quarum. 158.
 -- cum

- cum Ecclesia quando res immobiles permu-
 tare valeat. 311. 2.
 -- Hierosolymitana quid, & quomodo aliena-
 re possit. 360. 2.
 -- Hierosolymitanæ civitatis quæ, & quo pa-
 cto alienare prohibetur. 304. 2.
 -- non perturbanda. 202. 2.
 -- si non habeat, unde solvere publicum debi-
 tum, quid. 306. 2. si creditor sit priva-
 tus. Ibid.
**ab Ecclesia neminem absque Episcopi iudicio
 expellere licet.** 201. 2.
**Ecclesiæ Constantinopolitanæ numerus Decano-
 rum & Ergasteriorum.** 157.
 -- Constantinopolitanæ reditus pro funeribus
 faciendis. 157. 2.
 -- quid alienare & obligare non liceat. 271. 2.
 -- rem accipientes qua pœna plectantur. 158. 2.
 -- reverentia quomodo a profugis servanda.
 199. 2.
 -- sive pia loca in provinciis posita, an, & quo-
 modo alienare possint. 358. 2: 359. 1.
 & 2.
 -- venerari debent. 197. 2.
**Ecclesiam ædificans, aut Clericis annonas præ-
 stans ex sua substantia, an ibi Clericos fa-
 cere queat, quos vult.** 312. 2.
ad Ecclesias confugientes arma deponant. 196. 2.
 -- confugientes relinquuntur immunes, nec ex-
 pellantur. 198. 2.
**Ecclesiastica ministeria si quis audeat facere in
 domo vel fundo sine Clericis locorum Epif-
 copo subjectis, quid.** 378. 2.
 -- persona ludere, vel socia ludentium fieri,
 vel spectator, vel in quocumque, spectan-
 di causa venire prohibetur. 364. 2. & quæ
 pœnæ contravenientibus. Ibid.
**Ecclesiasticæ personæ sine injuria, & cum omni
 honore admonitio, vel executio fiat.** 368. 2.
 -- rei immobilis conductio quandiu durare que-
 at. 158. 2.
 -- res cui in Emphyteusim tradenda. 158. 2.
Ecclesiastici locus. 79. 2.
**Ecclesiasticis personis interdicitur mulierem ha-
 bere in sua domo.** 369. 1. quæ excipiantur.
 Ibid.
**Ecclesiastico cuicumque non licet recedere a suo
 gradu, & inter laicos connumerari.** 366. 1.
 suo quibus pœnis. Ibid.
 -- negotio Episcopus secundum sacros Canones
 finem imponat. 368. 1.
Ecclesiis iniurias facere vetitum est. 197. 2.
 -- Odessi, & Tomeos qua de causa alienatio
 permittitur. 360. 1.
Edicti. 107. 2.
Edictum quid. 460. 1. exemplum. Ibid.
 -- perpetuum. 8. 2: 9. 1: 18. 1: 24. 2. pro-
 vinciale. Ibid. translativum. 97. 2. urba-
 num, sive urbicum. 18. 1.
Editio muneris. 105. 1. certamini, ludorum.
 Ibid.
Ejecta navis. 89. 2.
 -- ob maris tempestatem ad levandam navim
 manet in dominio eicientium. 488. 1. &

ratio. Ibid.

- Elæonia.** 105. 1.
Ελαώνου. 105. 2.
Elegantia veteris in Digestis vestigia. 33. 1.
**Elegantiam in Jureconsulto non esse reprehen-
 dendam.** 28.
Elices. 89. 2.
**Emancipari potest filius, retento nepote; vel
 contra.** 473. 2.
Emancipatio, quid. 473. 1. olim quomodo fie-
 bat. Ibid. nunc quomodo fiat. Ibid.
Emansor. 64. 1.
Emerita stipendia. 111. 1.
Emeriti milites. 111. 1.
**Emphyteuseos contractu in Ecclesiastica re in
 perpetuum stipulato, quid.** 274. 2. Tabel-
 lionibus, quæ pœnæ. Ibid.
 + contractus ab Ecclesia quomodo celebrandi.
 358. 1. an œconomi, sive administrato-
 res ad sui favorem eos facere possint. 358.
 1: 360. 1. Vide etiam 272. 2: 273. 1.
 -- contractus sub certa forma constituendus.
 272. 2. & solemnitate. 273. 1.
 -- perpetuos contractus inter Ecclesias facere
 licet. 311. 2. dummodo non extendantur
 ad privatam personam. Ibid. excipitur ma-
 gna Constantinop. Ecclesia. Ibid.
Emphyteusis. 98. 2.
Emphyteutarum lex. 185. 2.
**Emphyteutarius, vel conductor rei Ecclesiæ
 quibus de causis expelli possit.** 360. 1.
Εμφοδέτωμος. 98. 2.
**Emptoris plerumque eadem causa esse debet
 circa petendum, ac defendendum.** 449. 2.
Ens pro Es. 40. 2.
Επαρχία. 106. 2.
Επαρχιακός ἄνθρωπος. 96. 2.
Ephesina Synodus prima Nestorium damnavit.
 154. 2.
Επιβατηγός. 88. 1.
Επιβάτης. 88. 1.
Επιγραμματικ. 89. 2.
de Episcopali audientia. 177. 2.
**Episcopi absque licentia propriam Ecclesiam
 relinquentes, qua pœna plectendi.** 165. 2.
 -- ad fructus offerendos, & ad Angarias præ-
 standas non cogantur. 161. 2.
 -- adimplere curent testatorum voluntatem, si
 heredes intra statutum tempus non adim-
 plexerint. 169. 2.
 -- attendant, an exequutores instituti adimple-
 ant, quæ debent. 169. 2.
 -- compescant nuncios ultra debitum sibi exi-
 gentes. 254. 2.
 -- consecrato quomodo procedere debeat. 269.
 2: 270. 1.
 -- curent, aut œconomi urbis, ut donationes pro
 Nosocomiis ædificandis impleantur. 155. 2.
 -- & Archimandritæ quid curare debeant.
 269. 1.
 -- & Clerici consecrationis causa in quocum-
 que loca pervenientes nullam molestiam
 patiantur. 368. 2.
 -- inquirent in Clericos negligentes. 164. 2.
 -- or-

- ordinandi neque filios, neque nepotes habere debent. 162. 2.
- qui eligendi & quomodo. 361. 2. ipsorum ætas. 362. 1. quid si fuerint laici. Ibid. & quibus eligendi; quid facere teneantur. 361. 2: 362. 1. quid si fuerint accusati. 362. 1. & 2. quid si consecrentur sub præstatione auri, vel alterius rei. Ibid. an valeant ante consecrationem res suas Ecclesiæ offerre. Ibid. postquam fuerint consecrati quid, quo titulo, & quibus præstare debeant. 362. 2: 363. 1. consecratio Episcopum liberat tam servili, quam adscripticia condicione. 363. 1. quid si fuerint Taxætoræ vel Curiales. 363. 1. & 2.
- quomodo creandi, & quibus conditionibus præditi. 172. 2.
- vetantur relinquere Ecclesiam propriam & Constantinopolim ascendere sine licentia. 165. 2.
- vigilare debent super Monachorum conversatione. 166. 2.
- vigilant an Magistratus, iuste homines carceribus manciparent. 179. 2.
- Episcopis an liceat suas Ecclesias relinquere. 364. 1. & 2.
- committitur cura ut testamenta decedentium impleantur. 168. 2.
- negligentibus aut adimplere, aut adimpleri facere voluntatem testatoris, Archiepiscopi vel Metropolitanani, vel Cives id curent. 170. 2.
- non decet bona Ecclesiæ in suum lucrum aut cognatorum expendere. 162. 2.
- prohibitum testari & donare, quod post Episcopatum sunt consequuti. 162. 2.
- testari possunt ex jure civili, quæ a fratribus vel parentibus post Episcopatum obtinuerunt. 162. 2.
- de Episcopis eligendis. & Sacerdotibus. 173. 2.
- & Clericis. 160. 2.
- Episcopo Carthaginensi, & aliis Metropolitanis jura ac privilegia præstita maneant. 378. 1. item libertates datæ religiosi locis. Ibid.
- non licet aliquem cedere manibus suis. 365. 1.
- per multum tempus ab Ecclesia deficiente, & Economist quid facere debeat. 316. 2.
- vel Clericis sancta ministeria celebrantibus injuriam faciens, quibus pœnis subiciatur. 369. 2.
- Episcoporum accusationes cui faciendæ. 183. 2.
- electio, & ordinatio quomodo faciendæ. 161. 2.
- inter Episcopos ejusdem Concilii si dubitatio emerferit de Ecclesiastico jure, vel de aliis negotiis, cui res dirimenda spectet. 368. 1.
- Episcopus, aut Presbyter, causa non probata, neminem excommunicet. 365. 1. quid, si excommunicaverit. Ibid.
- carceres perscrutetur in qualibet Hebdomada. 231. 2.
- cogi nequit ad iudicium venire dicendi testimonii causa. 364. 1. sed iudex ad eum mittat ministros suos. Ibid. pro quavis causa apud quemvis iudicem non producat, vel exhibeatur. Ibid. nisi præcesserit iussio imperialis. Ibid.
- esse debet omnium fidelium spiritualis pater. 162. 2.
- invitus non cogitur subjectum sibi Clericum de suo Clero dimittere. 365. 1.
- mulierem non habeat, nec cum ea habitet. 369. 1. sub quibus pœnis. Ibid.
- per quos litigare debeat. 270. 2.
- pro rebus suæ Ecclesiæ executionem vel molestiam non patiat. 369. 1.
- quæ habet ante Episcopatum, ad quos vult, ultima voluntate transmittere potest. 379. 2. item post Episcopatum quidquid iure cognationis usque ad quartum gradum ad eum pervenerit. Ibid. de cæteris autem rebus quid. Ibid.
- quid, si expulsus audeat ingredi civitatem, vel exire de loco, in quo degere debet. 365. 1.
- quo pacto, & quando sese immiscere valeat in causa tum civili, tum criminali. 329. 1. & 2: 330. 1.
- quo pacto in Constantinop. civitatem venire possit. 270. 2. & quid agere. Ibid.
- si fuerit accusatus, quid. 368. 1.
- vel Clericus provincialis si in civitate inveniatur ubi contra eos movenda esset actio. 368. 2.
- vel Clericus si decesserit sine testamento, & sine cognatione, quid. 379. 2.
- vel Patriarcha, vel Metropolitanus subjectos sibi Episcopos semel, aut bis quotannis apud se convocare debet. 364. 2. & quid facere. Ibid.
- ultra annum non degat extra suam Ecclesiam. 270. 1. contravenientibus quæ pœnæ. Ibid. & a quibus inferendæ. Ibid.
- Epistathmia. 105. 1.
- Epistola quid. 460. 1. exemplum. Ibid.
- Epistula ad Laliium de milit. 112. 2: 114. 2: 121.
- Epitome Constit. IX. 195. 2.
- Constit. X. 196. 2.
- Constit. XX. 194. 2.
- Constit. XXIV. & XXV. 158. 2.
- Constit. XIII. & XIV. Justiniani vel Justiniani Imp. 192. 2.
- Constit. XVIII. Justiniani. 193. 2.
- Constit. Justiniani Imp. 185. 2.
- Constit. XV. & XVI. Justiniani vel Justiniani. 193. 2.
- Constit. Leonis. 178. 2.
- Constit. Leonis, & Anthemii Impp. 160. 2.
- Constit. Leonis vel Anastasii. 161. 2.
- Constit. III. Theodosii, & Valentiniani Impp. 196. 2.
- Constit. VII. & VIII. Theodosii, & Valentiniani Impp. 202. 2.
- Επιτύμιον. 68. 2.
- Epulum. 74. 2.
- Equitum Romanorum dignitas minor quam Senatorum. 465. 2.

- E re.* 56. 2.
Errantes non videntur consentire. 435. 2.
Erro. 64. 1.
Errore datum repetitur, consulto, donatum cen-
setur. 422. 1.
Ethrusca lingua. 50.
quod Evincitur, in bonis non est. 441. 2.
Eunuchorum quot species. 471. 1.
Eunuchus. 59. 2.
Eutycheris errores. 149. 2: 150. 2.
-- G Apollinaris errores damnati. 151. 2.
de Exactionibus tributorum. 242. 2.
Exactores quomodo mittendi ad tributa exigen-
da. 242. 2.
Exarchi in Clericos negligentes inquirant G
puniant. 164. 2.
Exarchiaris. 58. 2.
Exceptio doli non solet nocere his, quibus vo-
luntas testatoris non refragatur. 415. 1.
-- non numeratae dotis, cui, G intra quod tem-
pus competat. 338. 2: 339. 1.
per Exceptionem qui a petitione removeretur, non
videtur cepisse. 414. 1.
Excomitibus. 58. 2.
Exconsule. 58. 2.
Excubiculariis. 58. 2.
Excurrere. 88. 2.
Excusatio vani timoris justa non est. 441. 2.
de Excusationibus munerum. 247.
Excusationum libri Modestini. 95. 1.
Executor cautionem praebeat sufficientem. 252. 2.
-- si vexet. 215. 2.
de Executoribus, G exactoribus. 252. 2.
de Exheredatione liberorum. 501. 2. *expresse*
facienda. Ibid.
Εξερσάσθην. 89. 2.
Exilium salva civitate. 61. 1.
in Exilium missi ibi non includantur custodia,
236.
Ex iure Quiritium dominus. 66. 2.
Expensa. 43. 1: 83. 2.
Expilatores. 89. 2.
Exprefectis. 58. 2.
Exprefpositis. 58. 2.
Exprefsidibus. 58. 2.
Expressa nocent, non expressa non nocent. 442. 1.
Expromissor rei alienae idoneus non videtur,
nisi cum satisfat. 434. 1.
Exprotectoribus. 58. 2.
Exproximis. 58. 2.
Expunctum Flor. 108. 2: 114. 2.
Ex quaestore. 58. 2.
Ex Sabino G ad Sabinum. 20. 2.
Extra rem. 10. 1.
Ex vicini. 31. 1.
- F** *Acere mandaverit.* 32. 1.
-- qui potest, ut possit conditioni parere
jam posse videtur. 439. 1.
Facienda aestimatione. 32. 1.
Factum iri injuriam. 35. 1.
-- itur injuria. 35. 1.
-- iudicis ad officium non pertinens, ratum
non est. 438. 1.
- non tollitur neque pactis, neque stipulatio-*
nibus. 417. 2.
-- proprium sibi, non adversario nocere debet.
448. 2.
-- vi quando videatur. 426. 1. *clam. Ibid.*
Falcidae legis beneficium quando obtineatur.
265. 1.
-- legis emolumentum. 264. 2.
-- nomine quid filiis curialibus. 282. 2.
Familia nominis. 69. 1.
Famulo, vel ancilla manumissa, quid. 323. 2.
Fæminarum nomina. 67. 2: 68. 2: 69. 1.
de Feriis. 217. 2.
Feuda an militiae fuerint. 127. 2.
Feudorum consuetudo unde originem sumpserit.
128. 1.
Φεύων. 31. 2.
de Fide. 237. 2.
-- instrumentorum. 220. 2.
Fidei professio Justiniani. 149. 2.
Fideicommissa, G substitutiones quomodo relin-
quenda. 175. 2.
-- relicta viris vel mulieribus postea monasti-
cam vitam amplectentes, valeant. 175. 2.
Fideicommissarii. 224.
Fideicommissio renuntiare quando videatur.
383. 2.
Fideiussiones. 182. 2.
Fiduciaria hereditas. 62. 1.
Fieri inops periclitetur. 32. 1.
Figura litter. Pand. Flor. 4.
Filii, 99. 2.
-- intestati decedentis portio ad quos veniat.
266. 1.
-- naturales, non autem ex damnata copula,
patri succedunt tam ab intestato, quam ex
testamento. 322. 2.
-- naturales quomodo efficiantur legitimi. 321.
2: 322. 1: 330. ad 333. per adoptionem
prohibetur ex D. Justinii Constitutione. 330.
ad 333.
-- naturales sive ingenui, sive servi quibus
modis fiunt legitimi, G per quas vias na-
turalibus succedant parentibus. 330. ad
333.
-- orthodoxi parentum hereticorum quid juris
habeant in eorum bona. 192. 2.
-- parentum diversae religionis existentium.
192. 2.
-- primi matrimonii, mortuo patre, utrum ma-
ternam dotem prius recipere debeant, an
potius secunda uxor in sua dote habeat va-
lidiora iura. 335. 2.
-- procreati a muliere libera sunt legitimi.
279. 2.
-- utriusque matrimonii omnes similiter vocan-
tur ad paternam successionem, sive pater
nuptias contraxerit cum dotalibus instru-
mentis, vel sine. 349. 2.
-- utriusque matrimonii, sive mater dotata,
sive indotata fuerit, pariter ad heredita-
tem vocantur. 283. 1.
- de Filiis officialium G militum, qui in bello*
moriuntur. 252. 2.

- Filius bona acquirens quid sibi, & quid patri acquirat.* 290. 2.
 -- & *filiusfamilias.* 99. 1.
 -- *exheredatus neque ex testamento, neque ab intestato aliquid lucrari potest.* 264. 1.
 -- *gravatus restituere quid detrabere valeat.* 304. 1. *quid si extraneus.* Ibid.
 -- *natus extra patriam potestatem, quomodo ei postea subfit.* 470. 1.
Filiusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipisci possessionem rei particularis videtur. 431. 1.
 -- *sine paterno consensu nequit uxorem repudiare.* 287. 1. *alioquin pater acceptam dotem non cogitur reddere.* Ibid.
Fiscalia tributa quando solvenda. 241. 2.
Fisco obnoxia Primpili bona. 114. 1.
 -- *quod obligatur interdum & vindicare, & alienare, & servitutem in praedio imponere possumus.* 450. 2.
Fiscus quando possessionem rerum denunciatarum acquirat. 239. 2.
Faeminae ab omnibus officiis civilibus vel publicis remouentur. 411. 2.
Formula institutionis captatoria. 86. 2.
Fratres dicti patruales, non consobrini. 38. 1.
 -- *germani in successione intestata fratris anteponuntur consanguineis, & uterinis.* 328. 1.
Fraudare consilium receperit. 32. 1.
 -- *nemo videtur eos, qui sciunt, & consentiunt.* 447. 1.
Fraude intercedente, non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuit, considerandum est. 427. 2.
Fraudis interpretatio in iure civili non ex eventu dumtaxat, sed ex consilio quoque desideratur. 428. 1: 464. 2: 465. 1.
Fructus non percepti, siue nedum e terra sublatis an fundi proprietario, an heredibus usufructuarii acquirantur. 486. 2.
 -- *percepti ex alieno agro an restitui debeant.* 486. 2.
Φρύγιον. 65. 2.
Fruentum Romanis militibus erogatum, eorum stipendiis imputabatur. 125. 1.
Fugiens pro reo. 31. 2.
Fugitivus. 64. 1.
Funerum expensae. 312. 2: 313. 1.
Fur atrocior. 89. 2: 90. 1.
 -- *improbior.* 90. 1.
Fures qui. 381. 1. *membro non abscindere.* Ibid.
Furiosi, vel ejus, cuius bonis interdictum sit, nulla voluntas. 419. 1.
Furiosus nullum negotium contrahere potest. 412. 1.
 -- *pro absente habetur.* 443. 2.
Furtivum quid. 491. 2.
Furtorum genera. 76. 1.
 -- *pæna.* 76. 1.
Furtum. 75. 1.
 -- *in immobilibus non committitur, rejecta quorundam Jurisprudentium sententia.* 492. 1.
 -- *natura turpe.* 76. 1.
 -- *sine malo animo, & sine affectu furandi nunquam committitur.* 492. 1.
G *Ajus.* 57. 1.
Galli Aquilæ responsorum liber male Aquilio attributus. 17. 2.
Gellii locus. 17. 2: 20. 1: 76. 2: 77. 1. & 2.
Generi per speciem in iure derogatur. 428. 1.
Geno pro gigno. 35. 1.
Gladii potestatem sibi datam, ad alium transferre nemo potest. 425. 2.
Gnaeus. 57. 1.
Græca constitutio de veteri iure enucleando. 30. 2: 58. 1. *eius pars efficta.* 58. 1.
 -- *dicendi genera in Digestis.* 30. 1: 37. 2: 41. 1: 78. 2.
 -- *omnia in Digestis ex Flor. Pand.* 8. 2.
 -- *verba usurpata a nostris.* 98. 2.
 -- *verba vulgo mendosa.* 87. 2.
Græcæ Constitutiones Codicis desiderantur. 30. 2.
 -- *linguæ cognitione multa juris civilis loca melius intelligi.* 33. 1.
Græce difficulter ius civile tractari. 98. 2.
Græci juris interpretes. 67. 1: 75. 1.
 -- *latinis verbis utuntur saepe.* 98. 2.
 -- *libri excusationum Modestini.* 95. 1: 98. 2.
Græcis litteris ordo notatus quod animadversum non est. 55. 1. & 2.
Græcos librarios Flor. Pand. scripsisse & emendasse. 8. 2: 9. 1.
Γράμμα. 43. 2.
Gratia omittitur. 31. 1.
Gratiani error. 24. 2.
Gregarii milites. 114. 1.
Gregorius Haloander primus quasi postliminio librum novellarum restituendum curavit. 259.
Gremia, & gremiales arbores. 65. 2.
Gul. Budaus. 28: 30. 1: 31. 2: 40. 2: 41. 2: 80. 1: 109. 1: 128. 1.
Gymnastarcha. 104. 2.
Gymnastarchus. 104. 2.
Gymnasium. 104. 2.
Gypsum quid. 235.
H *Abere non desinit, qui nunquam habuit.* 451. 1.
Habitatio quid. 489. 1.
Hadrianus Cardinalis. 83. 2.
Hæretici ab intestatis successioneibus excluduntur. 355. 2.
 -- *baptismata inter se facientes puniantur.* 194. 2.
 -- *omnes quolibet iure in catholicos privati.* 191. 2.
 -- *prohibentur collegia facere, aut administrationem aliquam habere.* 192. 2.
 -- *sepeliendi quomodo.* 191. 2.
Hæreticis aliis, etiam soli orthodoxi succedant. 193. 2.
de Hæreticis, & Manichæis. 190. 2.
Hæreticorum parentum filii orthodoxi sunt hæredes. 194. 2.
 X x x 2
 Here-

- Hereticus non militet vel curas publicas gerat.*
 342. 1. *hereticis mulieribus privilegia dotis denegantur.* Ibid. *nisi poenitentiam egerint, & in ea perseveraverint.* Ibid.
 -- *si licet contra hereticum, quid.* 306. 1. *si orthodoxus contra hereticum.* Ibid.
- Haloander.* 13. 1: 22. 1: 38. 2: 78. 2: 85. 1.
 -- *Bolognini libris est usus, non Politiani.* 37. 1: 51. 2: 87. 2: 102. 2.
- Hastati.* 113. 2.
- Heliogabalus.* 109. 2.
- Hemina.* 48. 2.
- Henricus Agylæus interpres.* 259.
 -- *Scringerus.* 259.
- pro Herede se gerere quis videatur.* 510. 2.
- Heredes ab Episcopo moniti, ut testatoris voluntatem adimpleant, quam poenam subeant, si negligent.* 170. 2.
 -- *duo pro solido nequeunt esse unius personæ.* 446. 2.
 -- *extranei, qui.* 509. 2: 510. 1.
 -- *in tria dividuntur.* 509. 1.
 -- *necessarii, & voluntarii, qui.* 263. 1.
 -- *necessarii, qui.* 509. 1, & 2.
 -- *necessarii voluntatem defuncti implendo quid habeant.* 263. 1. *reluctando quid amittant.* 363. 1. & 2. *& pars amissa quibus perveniat.* Ibid.
 -- *non minus intelliguntur, qui per longissimam successionem defuncto heredes constitunt, quam qui principaliter heredes existunt.* 442. 1.
 -- *per publicas personas admoniti si iussa testatoris implere distulerint, quid.* 379. 1.
 -- *qui & quot institui valeant.* 503. 1. & 2: 504. 1.
 -- *si distulerint solvere legatum prium ultra legitimum terminum, quid.* 379. 1.
 -- *sui necessarii, qui.* 509. 2.
 -- *ut succedant oportet testamenti factionem habeant tempore additionis.* 510. 1.
- inter Heredes integro asse non consumpto, reliquum ad quem pertinebit.* 504. 2.
 -- *pure & sub conditione institui possunt.* 504. 2. *conditiones, quæ, & quomodo attendenda.* Ibid.
- Heredi suo nemo plus commodi relinquit, quam ipse habuit.* 443. 1.
- Heredis loco habetur, qui in universum jus succedit.* 444. 2.
- Hereditarium cognomen.* 68. 2.
- Hereditas quid.* 488. 2.
 -- *definitur.* 424. 1.
 -- *quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.* 446. 1.
 -- *quo pervenit, ibi erit tutela.* 426. 1.
 -- *quomodo dividatur.* 504. 1.
- Hereditate non adita, omnis vis testamenti interpretanda.* 440. 1.
 -- *repudiata quibus locis fiat.* 265. 1.
 -- *vel legato relicto in nomine Domini Jesu Christi, qui illud capiat.* 378. 2. *in nomine Sancti Martyris.* Ibid.
 -- *vel legato relicto pro redemptione captivo-*
- rum, vel pro alimoniis pauperum, quid.* 379. 1.
- Heredum differentia.* 510. 1. & 2.
 -- *jura perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes extitissent.* 442. 1.
- Heremodicium.* 98. 2.
- Herennius Modestinus.* 95. 1.
- Heres eandem potestatem, & jus habet, quod habuit defunctus.* 423. 2.
 -- *esse non vult, qui ad alium transferre voluit hereditatem.* 412. 2.
 -- *extraneus quando nullum emolumentum sentiat.* 264. 1. *& ad quos veniat.* Ibid.
 -- *gravatus post mortem restituere quod supererit, quid cogatur restituere.* 341. 2.
 -- *in legatis persolvendis equitatis rationem conservet.* 265. 1. *& ratio.* Ibid.
 -- *institutus sine parte quantum capiat.* 504. 1.
 -- *quando teneatur de proprio testatoris substantia non sufficiente.* 265. 1.
 -- *scriptus etiam sine libertate liber fit.* 464. 2.
 -- *si dixerit a testatore derelictam substantiam ad impensas pias non sufficere, quid.* 379. 1.
 -- *sicuti poena non teneretur ex delicto defuncti, ita nec lucrum facit.* 418. 2.
- Hervagianus liber emendandus.* 15. 1: 99. 1: 100. 1: 101. 1: 104. 1: 106. 2: 107. 1: 110. 2: 112. 1: 115. 2: 117. 2.
- Hetruriae laus.* 50.
- Hiberno.* 31. 2.
- Hieroniarum præmia.* 127. 1.
- Hispania jus Latii a Vespasiano accepit.* 72. 2.
- Hoc amplius.* 74. 1.
- Homeri locus.* 79. 2.
 -- *rapsodia.* 74. 2.
- Homines ab initio omnes natura liberi procreati.* 459. 1.
 -- *privati, quibus subjecti.* 275. 2.
 -- *quidam alieni, quidam sui juris.* 466. 2.
- Honesti missio.* 111. 1.
- Honestum non omne, quod licet.* 446. 2.
- Honoraria clientelarum.* 126. 1.
- Honos debetur antiquitati, & senectuti.* 260.
 -- *non minor eis, qui morum sanctitate & vitæ innocentia excellunt.* Ibid. *debetur regibus, pontificibus, magistratibus, &c.* Ibid. *parentibus ac præceptoribus, &c.* Ibid.
- Horæ apud veteres.* 84. 1.
- Horatii locus.* 33. 2: 41. 1: 65. 1.
- Hortensius populum cum senatu in amicitiam reduxit.* 459. 2. *suasitque, ut iuribus utrinque constitutis ambo parerent.* Ibid.
- Hortulani hortos conducentes, quid.* 315. 2.
- Hostium potius.* 80. 2.
- Ἰπποκράτης ἐπιπέδιον.* 105. 2.
- Hypomnemata.* 117. 2.
- Hypomnematographi.* 117. 2.
- Hypotheca.* 98. 2.
- J***Avolenus ex Cassio.* 18. 2.
- Ἰεροσόλυμ.* 106. 2.
- Jesu Christi Passio, mors, miracula.* 150. 2.
- Jesum esse unum ex SS. Trinitate negantes, sunt Nestoriani.* 153. 2.

- Jesus Christus Patri secundum divinitatem, hominibus secundum humanitatem consubstantialis.* 153. 2.
 -- *passibilis carne, impassibilis divinitate.* 153. 2.
 -- *vere perfectus Deus, & homo perfectus.* 153. 2.
Ignominiosa missio. 111. 1.
Ignorantiam qui rite allegare valeant. 419. 2.
Ilicitani. 72. 1.
Impendere. 43. 1.
Impensæ publicæ pro civitate faciendæ ab Episcopis inspiciantur. 180. 2.
Imperator. 111. 1.
 -- *accedens ad templum arma deponebat.* 199. 2.
 -- *noster cum patre.* 103. 2 : 109. 1.
Imperatoria majestatis quid sit proprium. 457. 1. *quid Romanorum principis.* Ibid.
Imperatorum statuas tangentes immunes erant. 197. 2.
Imperitia culpæ adnumeratur. 445. 1.
Imponere. 72. 1.
Impossibilia dari, vel non extantia in rerum natura, pro non adjectis habentur. 445. 2.
ad Impossibilia nemo tenetur. 440. 2.
Impostores. 72. 1.
Impostura. 72. 1.
Improbis intestabilisque qui dicatur. 498. 1. & 2.
 -- *non videtur, qui ignorat quantum solvere debeat.* 432. 1.
Impuberes militare non posse. 112. 1.
Impuberibus, vel adolescentibus nullum præjudicium ab annali spatio. 265. 2. *duplici via muniti sunt.* Ibid.
In bonis. 66. 2.
 -- *hodiernum.* 31. 2.
 -- *licium.* 76. 2.
 -- *Ursi Julii.* 31. 1.
Incola. 118. 1.
Index Jurisconsultorum mendosus. 16. 1 : 17. 1 : 18. 1.
 -- *librum, ex quibus Constitutiones Græcæ sumptæ sunt.* 146.
 -- *titulorum mendosus.* 51. 2.
Infantiæ proximus. 71. 2.
Infinitorum usus. 32. 1.
Ingenui manumissi exemplum. 462. 2.
Ingenuitas, quid. 463. 1.
Ingenuus, qui. 461. 1. & 2.
 -- *errore manumissus nullum sustinebit circa ingenuitatem nocumentum.* 462. 2.
 -- *qui ex libera matre, & adscriptio patre natus est.* 311. 1. & 2.
Ingratitudinis iustæ causæ, quæ. 346. 1. & 2 : 347. 1. & 2.
Inimicitia capitales. 108. 1.
Inscriptiones singulorum capitum. 8. 2 : 9. 1 : 16. 1.
Institutio ab initio inutilis, tractu temporis convalescere nequit. 451. 2.
Institutiones Cæii. 19. 1.
 -- *Justiniani cur collectæ.* 208. 2.
- Instructio.* 38. 1.
Instructum. 37. 1.
Instructus. 38. 1.
Instrumenta in quo judicio exhibenda. 221. 2.
 -- *quomodo producenda.* 220. 2.
 -- *quoties exhibenda, si petantur.* 221. 2.
Instrumentum. 37. 1.
 -- *aliquid si mentionem fecerit alterius instrumenti, quid.* 356. 1.
 -- *quis occultans petitus ad damnum inde sequutum tenetur.* 221. 2.
 -- *ut sine tabellione componatur, quid.* 320. 1. *ipsius litteræ, an, & quomodo fides præbenda.* Ibid. *a tabellione compositum subscriptione testium indiget.* 320. 1. & 2. *ipsius falsitas quomodo deprehendatur.* Ibid. *ad ipsius veritatem comprobendam quid requiratur.* Ibid. *quid, si testes, & tabellio vel mortui sunt, vel absentes.* 320. 1. & 2 : 321. 1. *quid, ut ab imperito litterarum rite componatur.* Ibid.
Insula in mari fit præoccupantis. 484. 2.
 -- *nascens in flumine, quid.* 484. 2 : 485. 1.
Intentio ambigua ita accipienda, ut res salva maneat actori. 438. 2.
Interdicti nomen desideratur. 31. 1.
Interpretatio in obscuris ex naturali affectio sumenda. 437. 2.
 -- *sive intelligentia ea sumenda, quæ præbet benignius responsum.* 437. 2.
Interpretationem benigniorem sequi in re dubia iustius, ac tutius est. 441. 2.
Interpretes juris civilis quare de militia nihil tractarint. 122. 2.
 -- *pravi redarguuntur.* 152. 2.
Interpunctionum errores. 25. 1 : 110. 1.
Intestati decedentis (fratribus germanis, & nepote ex fratre item germano, nec non aliquo ascendentes relictis) simul omnes ad hereditatem vocantur. 374. 1.
Intestatum pro parte, & pro parte intestatum decedere jus non patitur. 412. 2.
Inventarii beneficium, quid, & a quo introductum. 510. 2.
Inventarium. 75. 1.
 -- *quomodo faciendum.* 264. 2. *quando & qui testes adhibeantur.* Ibid. *quando & a quibus Sacramentum præstandum.* Ibid.
Inverecundum. 15. 1.
Inuito aliquo qui alienare potest, multo magis ignorante, & absente. 416. 2.
Inuitus nemo cogitur defendere. 449. 1.
in Iracundiæ calore quidquid fit, vel dicitur ratum non est, nisi perseverantia iudicium animi appareat. 421. 1.
Irenæus Nestorianus proscribitur. 148. 2.
Jo. Campensis. 79. 2.
 -- *Græcus Jureconsultus.* 47. 1.
 -- *Metellus.* 4 : 58. 1 : 77. 1.
 -- *Theutonicus.* 43. 2.
Isidorus. 38. 1 : 103. 1.
Iterum. 59. 2.
 -- *consul.* 59. 2.
Judæi, & Samaritani. 306. 1.

- in festis ipsorum munera corporalia non subeunt. 195. 2.
- de Judeis, & Cœlicolis. 195. 2.
- Judaica superstitio. 119. 2.
- verba. 79. 2.
- Judaicum dicendi genus. 78. 2.
- Judex adhuc in magistratu positus si provinciam dereliquerit sine iussione, quid. 336. 2. absoluto magistratu quantum manere debeat. Ibid.
- civilis, siue militaris an & quando provinciam sibi commissam circumlustrare valeat. 380. 1.
- curam habeat Juris stricti. 215. 2.
- de civitate in aliam civitatem, vel de provincia in aliam provinciam transiens non audeat vexare provinciales, sed ex constitutis publicis salariis sumptus faciat. 376. 2.
- evocatus ad alium magistratum, quid facere debeat. 376. 2.
- lite cognita, sententiam definitivam ex suo arbitrio consentaneam legibus promat. 373. 1.
- nequit permittere executoribus litis excessivam sportularum exactionem. 372. 2.
- provincia colludens cum Diasofta, ut militibus nullus apparatus impensarum fieret, quid. 378. 1.
- Judices appellationes suscipiant, & interim nulla rerum transmutatio fiat. 380. 1.
- delinquentes querant, & non alios pro eis detineant. 380. 1.
- eliguntur. 326. 1. ubi, & quo tempore sedere debeant. Ibid. usque ad quam summam lites audiant. 326. 1. & 2. quando denegare valeant provocationem. Ibid. aliquo deficiente, alius constituatur in locum ejus. Ibid. quando, & quantum accipere possint. 326. 1. & 2: 327. 1. quomodo expensæ taxare debeant. Ibid. compromissarii vel arbitri cum sacramento recepti, quid. 327. 1. & 2. aliquod dubium habentes ad summam majestatem referant. Ibid.
- provinciarum postquam magistratum deposuerint, quid facere, & quantum expectare debeant. 376. 2.
- si testari, aut uxorem ducere, aut humari, aut donationem ante nuptias insinuare, aut inventarium fieri prohibent, quid. 380. 1.
- siue arbitri secundum generales leges causas dirimant. 344. 2. nec timeant pragmaticam sanctionem, vel regium rescriptum. Ibid.
- tam civiles, quam militares in maleficiis in provincia commissis per se cognoscant. 376. 2.
- Judici an liceat utrasque manus, aut utrosque pedes reo abscindere. 380. 2.
- Judicia pœnalia semel accepta in heredes transmitti possunt. 437. 1.
- Judicibus competentes divinæ iussiones a referendariis insinuandæ. 373. 1.
- de Judiciis. 215. 2.
- in Judiciis pœnalibus regulariter etati, & imprudentiæ succurritur. 433. 2.
- Judicis jussu aliquid faciens, non videtur dolo malo facere. 437. 1.
- Judicium quando collatum arbitrio boni viri. 415. 2.
- vel negotium finitum, quid. 344. 2.
- Jugerum. 49. 2.
- Julie Kalendæ. 85. 1.
- Leges. 68. 1.
- Juliani a Julii. 67. 2.
- vetustas, & auctoritas maximi apud omnes ponderis. 261. & ratio. Ibid.
- Julianus ab Alciato Consularis vir, & Patricius appellatus. 258. eisdem titulis ornatus a Prisciano. Ibid. non eundem Julianum fuisse existimat Ant. Augustinus. Ibid. & ratio. Ibid.
- Antecess. Constantinop. juris Præceptor. 258.
- græcæ, & latinæ linguæ peritus. 258.
- magis limatus, & plenior. 260. quamvis quædam adhuc mutila sunt. Ibid.
- Julius Frontinus. 128. 2.
- occasionem dedit Antoninæ Constitutioni. 466. 2.
- Sabinus sævus admodum in servos. 466. 2.
- Ivonis Carnotensis verborum collatio. 260.
- Jura de Romanis posita, eadem & in Armeniis teneant. 384. 2.
- Juramentum præstandum a litigantibus, quid. 372. 1. & 2.
- Jure naturali communia omnium hominum quæ sint. 482. 2.
- quæ contrahuntur, contrario pereunt. 432. 1.
- de Jure Fisci. 237. 2.
- Juris constituendi præcipua potestas cui. 461. 1.
- præcepta. 458. 1.
- Jurisconsulti munia. 3.
- Jurisconsultorum factiones. 59. 1. tempora. 103. 2: 109. 1.
- in scribendo consuetudo. 19. 1.
- Jurisprudencia definitur. 458. 1.
- Jus a populo latum dicitur lex. 459. 1.
- civile absque addito Romanum significat. 459. 1.
- civile, quid. 458. 2. locale, & utile appellatur. Ibid. exempla. Ibid.
- commune gentium quid. 459. 1.
- commune qui sequitur, non decipitur. 435. 1.
- gentium quid. 76. 1: 458. 2. exempla. 458. 2.
- gentium tria hominum genera constituit. 462. 2.
- honorarium quod. 461. 1.
- naturale quid. 458. 1. ipsius exemplum. Ibid.
- nemo ad alium potest transferre majus, quam ipse habeat. 422. 2.
- non scriptum quid. 461. 2.
- privatum quid. 458. 1. & est tripartitum. Ibid.
- publicum quid. 458. 1.

- *Quiritum quid.* 66. 2: 459. 1.
- *Romana civitatis pecunia quari solitum.* 124. 1.
- *Scriptum quid.* 459. 1.
- Jussiones divina subscriptionem habeant Quæstoris.* 345. 1. & ratio. Ibid. *scriptio quid continere debeat.* Ibid.
- Justa causa manumissionis semel in consilio approbata nunquam retractatur.* 465. 2.
- *causa manumittendi, quæ.* 465. 2.
- *causa occidendi servum.* 466. 2.
- *libertas.* 67. 1.
- Justini minoris, & Tiberii Constantini Novellæ Constitutiones.* 261.
- Justiniani Constitutio ad Epiphanium Patriarcham Constantinopolitanum.* 151. 2: 165. 2: 186. 2.
- *Constitutio Constantinopolitanis Civibus.* 150. 2.
- *Constitutiones omnes Græcæ non sunt.* 30. 2.
- *cura circa res, & ministeria Ecclesiarum.* 165. 2.
- *Imp. Constitutio ad Senatum, & Populum.* 202. 2.
- *Imp. Constitutio Juliano Præf. Præt.* 159. 2: 167. 2: 172. 2: 179. 2.
- *Imp. Constitutionis XX. Epitome.* 158. 2.
- *Imp. Demonstheni Præf. Præt.* 179. 2.
- *Imp. Joanni Præf. Præt. Constitutio.* 172. 2: 176. 2: 183. 2.
- *Imp. Menæ Præf. Præt. Constitutio.* 166. 2: 178. 2.
- *tempore nummorum genera.* 42. 1.
- Justinianus a Justino.* 68. 1.
- *Atarbio Præf. Præt. Constitutio.* 161. 2.
- *damnat, quos quatuor Œcumenicæ Synodi damnaverunt.* 155. 2.
- *Imp. ejusque Constitutio.* 149. 2.
- *Imp. utilia eligit, Codices in græcam linguam transtulit.* 145. 2.
- *XXXIX. amplius annos regnavit.* 60. 1.
- Justitia definitur.* 458. 2.
- K** *Alendæ Julia.* 85. 1.
- *Quintiles.* 85. 1.
- Kalendis Januariis natum testamentum ipso natali die, anno XIV. facere posse.* 84. 1.
- *Quintilibus inquilini migrare soliti.* 85. 1.
- Kyrestica regio.* 275. 2.
- L** *Abeo.* 59. 1.
- Lælius Taurellus.* 5: 6: 7. 2: 35. 2: 50: 62. 2: 63. 1. & 2: 85. 1: 106. 2: 112. 1. & 2.
- Laicis non liceat latinas facere sine Episcopo.* 369. 2.
- Laiicus sive ipse viduus, sive jungatur cum vidua, nec subdiaconus, nec diaconus, nec presbyter fieri potest.* 291. 2. *quid si clandestinis artibus ad consecrationem inrepsit.* Ibid.
- Lampridius.* 128. 1.
- Lanx.* 76. 2.
- Lascivia feriarum, visceratio.* 74. 1.
- Latitare.* 71. 1.

- Latus clavus.* 85. 2.
- Laurentiana bibliotheca Florentia.* 75. 1.
- Lector ad alium Ecclesiæ gradum non procedat, vel a majori reiiciatur, si secundas contraxerit nuptias, vel primas quidem, sed uxorem duxerit viduam, vel disjunctam a marito, vel sacris canonibus reprobata.* 365. 2.
- *secundas contrahens nuptias ad majorem gradum ordinis Ecclesiastici prohibetur ascendere.* 291. 2.
- Lectorum genera duo.* 257.
- ad Lectorum utilitatem quæ adiecta sint.* 261.
- Legalium librorum partitiones.* 204. 2.
- Legans si erraverit circa nomen legatarii, vel nomen appellativum, an valeat legatum.* 515. 2.
- Legari possunt etiam res alienæ.* 511. 2: 512. 1.
- *quibus possit.* 514. 2: 515. 1.
- Legata ad incertas personas num fieri possint, & quomodo.* 225.
- *corpori alicui personarum relicta valent.* 225. 2.
- *Ecclesiæ relinqui possunt.* 225. 2.
- *fideicommissi exequantur.* 511. 2.
- *piis locis relicta sub aliqua obscuritate quomodo intelligenda.* 159: 160. 2.
- *quæ irrita.* 511. 2.
- *quando ad heredem nostrum transeant.* 414. 2.
- Legatarii.* 224.
- Legatario non dantur acquisitam post mortem testatoris, nisi ex rebus peculiaribus accesserint.* 514. 1.
- Legatarius plus juris non habet heredis, aut testatoris, si viveret.* 436. 1.
- in Legato inalienabiliter relicto Falcidia locum omnino non habeat.* 357. 1.
- Legatorum genera hodie cuncta unius naturæ.* 511. 1.
- de Legatorum ademptione.* 517. 1. & 2.
- Legatum a viro uxori, seu vicissim relictum, dummodo non renubat, quomodo præstandum.* 291. 2: 292. 1. *idem si legatum relinquatur ab extraneo.* Ibid.
- *an conferri valeat incertæ personæ.* 515. 1.
- *annale si religioso loco relictum fuerit, quid.* 379. 1.
- *conjunctim relictum, quid.* 512. 1.
- *debiti valet.* 512. 2.
- *definitur.* 511. 1.
- *dotis valet.* 513. 1. *quid si dos non intercesserit.* Ibid.
- *gregis, quid.* 513. 2.
- *non perimit falsa demonstratio.* 515. 2. *neque ficta causa legato addita.* Ibid.
- *servi cum peculio, quid.* 513. 1. & 2.
- *sine nomine, quid.* 516. 2. *inutile.* Ibid. & ratio. 517. 1.
- Legatus provincialis.* 96. 2.
- de Lege Falcidia.* 517. 2: 518. 1. & 2.
- Leges a veteribus conscriptas de hereditatibus ab intestato cessare placet.* 353. 1.
- *ab Justiniano collectæ servari præcipiuntur.* 211. 2.

- appellatur omnes juris libri. 98. 2.
- concedere sola Imperialis majestas potest. 212. 2.
- Justiniani quando vim & robur legis habuerint. 213. 2.
- variæ in titulis & similes in substantia cur admittæ. 209. 2.
- unde, & quomodo collectæ a Triboniano. 204. 2.
- ut publicentur præcipitur. 213. 2.
- Legibus commentaria apponere veritum est. 212. 2.
- in Legibus aliquid contrarium non invenitur. 209. 2.
- colligendis quantum temporis insumptum. 209. 2.
- quod deest Imperator supplet. 210. 2.
- Legio. 111. 2: 113. 2.
- Legionarii. 111. 2: 112. 1.
- Legislatio Romanorum circa quot versetur. 461. 1. circa personas quando. Ibid. circa res quando. Ibid. circa actiones quando. Ibid.
- Legislator quartus apud Romanos. 460. 1.
- quintus apud Romanos. 460. 2.
- sextus. 461. 1.
- Legislatores apud Romanos, quot. 459. 1.
- Legitima legitimis conjunguntur. 463. 2.
- Legitimæ usuræ. 47. 2.
- Legum auctores, ex quibus Justinianus suas desumpsit, qui. 211. 2.
- collectio ab Justiniano facta quod melius erat in antiquis libris continet. 210. 2.
- diversæ appellationes unde. 459. 2.
- emendationes & mutationes a Justiniano factæ. 208. 2.
- materia. 204: 205.
- nomina. 67. 2.
- Λεῖψυα. 88. 2.
- Lenones quibus pœnis afficiantur. 249. 2.
- Lenonum vetatio. 280. 1. quæ pœnæ adversus eos. Ibid.
- Leo, & Anthemius Imp. 160. 2.
- sapiens Imperator leges in unum colligit. 145. 2.
- Leonis, aut Zenonis Constitutionis Epirome. 155. 2.
- Constitutio de annonæ. 125. 1.
- Imp. ad Populum Constitutio. 177. 2.
- Novellæ non omnes publice receptæ. 145. 2.
- Lex a plebe lata plebiscitum vocabatur. 459. 1.
- Ælia Sentia. 23. 2.
- Ælia Sentia moderatur. 466. 1. & majori XVII. annis libertas manumittendi conceditur. Ibid.
- Attilia quæ. 477. 2. quando, & ubi locum habebat. Ibid.
- contraria apud Athenienses. 458. 2.
- XII. Tabul. agnatos tutores dat. 475. 1.
- XII. Tabul. & Attilia furtivarum rerum usucapionem inhibuit. 491. 2.
- XII. Tabul. patronos, & eorum liberos vocat ad tutelam libertorum. 476. 2. unde legitima tutela. Ibid. verba legis. Ibid.
- XII. Tabul. usucapionem, sive temporariam possessionem introduxit. 491. 1. qua de causa. Ibid. & definiuit tempus unius anni in mobilibus; biennii autem in immobilibus. Ibid.
- & si duorum mensium faciat mentionem, audiendus tamen erit qui sexagesimo & primo die venerit. 452. 2.
- Fusia Caninia prohibens in universum manumissionem ex testamento tolligitur. 466. 1.
- in pretio apud Lacedæmonios. 458. 2.
- Julia, & Plautia vi possessorum. 491. 2.
- Julia, & Titia ubi vigeant. 477. 2.
- Julia prohibet alienationem fundi dotalis. 494. 2. muliere non consentiente. Ibid. hypothecam vero etiam ea volente. Ibid. & ratio. Ibid. Imp. Justin. Constitutio. Ibid.
- Papia. 68. 1.
- quod res immobiles ad imperialem domum ab Ecclesia perventa in alias non transeant, evacuatur. 357. 1.
- quomodo ferebatur a populo. 459. 1.
- Regia. 128. 2.
- vicesima hereditatum. 16. 2.
- de Libellis famosis. 235. 2.
- Liber quisque nœvis non caret. 261.
- Liberatio a potestate ob mortem patris apud hostes quo tempore computanda. 472. 2: 473. 1.
- Liberi. 99. 2.
- nostri in potestate quomodo nobis acquirant. 496. 1. servi nostri, vel etiam alieni quomodo. 496. 1. & 2.
- Liberorum divisio. 462. 1.
- Liberta patrono suo copulata nequit eo invito ad secundum matrimonium migrare. 290. 2.
- Libertam cum dotali instrumento in uxorem ducere cui liceat. 324. 1.
- Libertas quid. 462. 1.
- cui ætati concedi possit. 226.
- inæstimabilis est. 433. 1.
- omnibus rebus favorabilior est. 443. 1.
- ex Libertate conventi, in id, quod facere possint, condemnandi. 417. 1.
- Libertatem non inducit mors domini, sed mutationem domini. 472. 1.
- Libertatis dubia interpretatio, pro libertate respondendum. 415. 1.
- & necessitudinis infinita æstimatio est. 439. 2.
- Liberti & ipsorum filii tributum jus nunquam habuerunt. 124. 2.
- Libertini dedititii qui. 463. 1. eos introduxit Ælius Sentius. Ibid.
- minorem assequentes libertatem efficiebantur latini Juniani ex lege Junii Norbani. 463. 1.
- sunt omnes cives Romani ablata differentia circa ætatem manumissi, vel dominium manumissoris, vel modum manumissionis. 463. 1.
- Libertinorum dedititorum, & latinorum conditio ablata. 463. 2.
- tripartita divisio. 463. 1.
- Libertinus qui. 99. 1: 462. 2.
- Libertorum bona. 223.

- nomina. 69. 1.
 -- patroni quid consequi ex eorum substantia possint. 223.
 de Libertorum bonis quomodo disponendum. 224. 2.
 Libertum acquirendo locupletior quis non fit. 444. 1.
 Libertus. 99. 1: 118. 1.
 -- ingratus patrono libertatem amittit. 323. 2. causa ingratitude qua. Ibid.
 -- quamvis similis factus ingenuo, reverentiam praebeat patrono. 323. 2. nisi is renuntiaverit patronatus prerogativa. Ibid.
 Libitinarius. 88. 2.
 Libra. 43. 1.
 -- auri, argenti, æris. 43. 2.
 Librarii. 118. 2: 119. 1.
 -- Lugdunenses. 259.
 Libri adversus Christianorum religionem scripti igni damnantur. 147. 2.
 -- cum siglis inutiles. 212. 2.
 Librorum genera. 19. 1.
 Licere debet minus, cui plus licet. 415. 2.
 Licium. 76. 2.
 Limitanei agri ad milites pertinebant. 128. 1.
 -- milites. 128. 1.
 Limitaneis ducibus & militibus, quæ ab hostibus capta fuerant, donavit Alexander Imperator. 128. 1.
 Linea pro M aut N in fine versiculi tantum. 34. 2.
 Lis, vel causa, utraque parte presente, in eo loco dirimatur, in quo aliquid admissum est. 317. 1. & 2.
 Litem inferens ante tempus. 216.
 Lites quomodo dirimentur olim. 210. 2.
 Litigatores iuramento de calumnia aliud addant. 308. 2.
 Litigium, absente aliqua parte, quanto maneat in suspensio. 317. 2.
 Litis contestatio apud quos fiat. 313. 2.
 -- contestatio intra quod tempus facienda. 310. 1. & 2.
 Littorum usus publicus, sicut & maris. 483. 1. item proprietates. Ibid.
 Littus quid. 482. 2.
 Livius. 112. 2: 113. 2.
 Loca immunitatem habentia. 198. 2.
 -- pia id omne repetere possunt, quod aliquo pacto alienatum est. 177. 2.
 -- publica civitatis prohibentur ab aliquo usurpari. 181. 2.
 Locis piis, quæ relicta sunt a defuncto, tradenda. 226. 2.
 Locorum piorum administrationem exercentes testari non possunt nisi ea, quæ ante susceptam administrationem obtinuerunt. 163. 2.
 -- piorum administratores testari possunt, quæ post ipsam administrationem a parentibus consequuti sunt. 163. 2.
 -- piorum res nullo modo alienandæ. 176. 2.
 Locuples non habetur, qui rem alienam defendit. 437. 1.
 Tom. II.
- Locupletior nemo fieri nequit cum alterius detrimento & injuria. 450. 2.
 Λογεία. 119. 1.
 Logistæ. 119. 1.
 Logographi. 119. 1.
 Λόγος. 106. 1.
 Lucri causa quotiens vertitur, is præferendus, cujus in lucrum causa tempore præcedit. 431. 2.
 Lucrum capiens ex aliqua persona, ejus factum præstare debet. 447. 2.
 Ludorum varia genera explicantur. 218. 2.
 Ludovici Bolognini erratum. 58. 2: 88. 1.
 -- Bolognini nomen ab Haloandro & Alciato occultatum. 57. 2.
 Ludovicus Bologninus Modestini græca capita non descripsit ex Politiani libro. 102. 2.
 -- Bologninus Novellarum Justiniani librum, quem Haloander postea edidit, ex Marciana Bibliotheca Florentiæ describendum curavit. 45. 1.
 -- Bologninus Politiani libros descripsit, non Florentinos. 37. 1: 52. 2: 58. 2: 85. 1: 87. 2.
 Lusoria. 97. 2.
 de Lustralis auri collatione. 248. 2.
 Luxa membra. 81. 1.
 Luxoria pro luxuria. 81. 2.
 Luxuria, vel luxuries. 81. 1.
 Luxuriosus. 81. 1.
 Luxus. 81. 1.
 Lychnus. 89. 1.
 Lycia. 107. 1.
 Lyciarchia. 107. 1.
- M** Acrobii locus. 17. 2: 68. 1.
 Magistratibus interdicta instrumenta admittentibus quid. 272. 1.
 -- interdictum discussores mittere. 246. 2.
 -- pœnæ præscriptæ, si discussores mittant. 246. 2.
 Magistratum gesturus quod sacramentum dare teneatur. 276. 1.
 Magistratus. 96. 2: 107. 1. & 2.
 -- breviter causas terminet. 215. 2.
 -- Comitibus Orientis, & Præsidis Antiochiæ. 275. 2.
 -- Constantinop. civitatis, audita causa, eam non derelinquat. 313. 2. nec Consilarii definitivam sententiam proferant. Ibid.
 -- Constantinopolitanus, si rem Ecclesiæ immobilem ceperit, restituet. 158. 2.
 -- imperio non parens, dolo cavere nequit. 442. 2.
 -- Municipalis. 107. 2.
 -- omnes sine pecunia creentur. 275. 1.
 -- Paphlagoniæ potestas. 296. 2. Cappadociæ. Ibid.
 -- Pop. Rom. qui, & quomodo legem ferebant. 460. 2.
 Magnus Antoninus. 103. 2: 109. 1.
 Major ann. XIV. non impeditur in ultima voluntate servos suos manumittere. 356. 1.
 Y y y Ma-

- Majorani Novella mendosa.* 45. 1.
de Maleficis. 234. 2.
Molista. 97. 2.
Mancipia Christiana Judæis, Paganis, & Samaritanis prohibita. 195. 2.
Mandare creditur, qui non prohibet pro se intervenire. 423. 2.
Mandatarius. 98. 2.
Manichæi capite damnati. 191. 2.
 -- *omni jure privati.* 191. 2.
Manichæorum filii orthodoxi in quam hereditatem parentum succedant. 193. 2.
Manichæos qui non manifestant, quam pœnam incurrant. 193. 2.
Manumissio quid. 462. 2.
 -- *inter amicos.* 464. 1.
 -- *per epistolam.* 464. 1.
 -- *per mensam.* 464. 1.
 -- *quibus modis procedat.* 463. 1.
Manumissionis legitimus modus quotuplex. 463. 2.
 -- *naturales modi quot.* 464. 1.
Manumissus quando dedititius. 464. 1.
 -- *quando latinus Junianus.* 464. 1.
 -- *quando omnino civis Romanus fiebat.* 464. 1.
Manumittens in fraudem creditorum nihil facit. 464. 1.
 -- *matrimonii causa an, & intra quod tempus debeat manumissam in uxorem ducere.* 465. 2.
 -- *procuratoris habendi gratia quam ætatem habere debeat.* 465. 2.
Manumittentis obscura voluntas pro libertate interpretanda. 440. 1.
Manumittere in fraudem creditorum quis videatur. 464. 2.
 -- *prohibentur minores XX. annis ex lege Ælia Sentia.* 465. 1. & ratio. Ibid. nisi manumissio iusta de causa apud magistratum in consilio fuerit approbata. Ibid.
 -- *prohibetur concurrenti consilio fraudandi, & eventu.* 464. 2. exempla. 464. 2: 465. 1.
Marcellini a Marcellis. 67. 2.
Marcus Antoninus Philosophus. 109. 2.
 -- & *Verus; non Severus.* 108. 2.
 -- *Imperator quid rescripsit.* 480. 2.
Maria semper Virgo, & vera Dei Mater. 151. 2.
 -- *Virgo Θεοτόκον dicenda.* 154. 2.
Marianus Socinus præceptor. 29: 87. 1.
Maritus an, & quando alienare possit rem immobilem mulieris. 314. 1.
 -- *quas habeat iustas causas repudii.* 350. 2. *quas uxor.* 351. 1. & 2.
 -- *si uxorem flagellis, vel lignis castigaverit sine aliqua sufficienti causa repudii, quid ei præstare teneatur ex propria substantia.* 353. 1. *quando sine ullo periculo suis manibus occidere possit adulterum.* Ibid. & *quando judici tradere.* Ibid. *quid, si invenerit uxorem in sancto loco cum suspecto homine colloquium habentem.* 353. 1. & 2.
Martialis locus. 23. 1: 82. 2: 85. 1.
Massurius Sabinus. 19. 1: 20. 1: 59. 1.
Mater, & Materfamilias. 99. 1.
 -- *si defuncto marito filiorum suorum tutelam gubernare maluerit, quid.* 336. 1.
Matertera, & magna matertera, quid. 468. 2.
Matre herede instituta a filio, quid assequatur. 292. 1. *quid, si filius intestatus decedat.* 292. 1. & 2.
Matrimonia bona gratia disrumpunt iustæ causæ. 285. 2. *quæ sint.* Ibid. *quid separati conjuges lucrentur.* Ibid.
 -- *illicita contrahentibus, quid.* 279. 1. & 2.
 -- *sine dotalibus instrumentis qui contrahere possint, vel prohibeantur.* 349. 2. *filiis ex eis an legitimi.* Ibid.
in Matrimoniis, sive conjunctionibus non solum quid liceat considerandum, sed & quid honestum sit. 442. 2.
Matrimonio soluto, dissidium ejus liberis non noceat. 350. 1. *apud quem autem maneat, & quibus sumptibus alantur.* Ibid.
Matrimonium quando sine pœna solvatur. 352. 1. & 2.
 -- *solvere mutuo consensu quando liceat.* 351. 2. *liberi quid lucrentur.* Ibid.
contra Matrimonium duplex contrahentes capitale constitutum est supplicium. 469. 1.
Matthæi locus. 84. 2.
Medicus. 102. 2.
Mediocritas. 109. 2.
Mensura vasorum. 48. 1.
 -- *pedalis.* 48. 1.
Mercato mihi fundum. 32. 1.
Merere. 64. 2: III. 1.
in Meretriciam vitam prostrare aliquem nemo audeat. 177. 2.
Metatores qui. 182.
Metreta. 48. 1.
 ὁ Μετρητής. 48. 2.
 ὁ Μετρητής. 109. 2.
Metropolis. 103. 1.
Metuiri. 35. 1.
Michaelis Pelli synopsis legum. 75. 1.
Migrare. 86. 1.
Migratio. 85. 1.
Miles esse impubes non potest. 112. 1.
 -- *hospitium sibi non vindicet, ubi tanquam paterfamilias habitare solet.* 378. 1.
 -- *qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus, quatenus cogitur solvere.* 121.
 -- *quomodo species a Collatore accipiat.* 252. 2.
Militarium. 49. 2: 78. 1.
Miliens & milies. 40. 2: 41. 1.
Militare qui possint, & quomodo. 250. 2.
Militares annonæ & civilibus ordinibus erogantur. 125. 2.
Milites ad ea loca, ubi perventuri sunt, a ducibus exercitus, vel delegatoribus semper promeatores mittantur, ut sumptus eis præstetur. 377. 2: 378. 1.
 -- *Christiani sint.* 178. 2.

- pro suis annonis quid accipere debeant. 377. 2.
 -- quomodo accipiunt annonas suas. 251. 2.
 -- quomodo annonam accipiant. 251. 2.
 -- siue duces quid, si re cauta non fecerint de impensis sibi erogatis. 377. 2.
- Militia aduocationis.* 126. 1.
 -- ex casu quæ. 123. 1.
 -- litterata quæ sit. 124. 2.
 -- quid sit. 125. 2.
 -- urbana. 124. 2.
- Militia ad quandam causaria missionis speciem spectare videntur.* 124. 2.
 -- an alienari & pignori subiici potuerint. 126. 2.
 -- armata & inermes. 112. 2: 114. 1.
 -- frequens in iure mentio. 121.
 -- manifestæ, quæ vendi, aut pignori opponi possunt. 123. 2.
 -- nullum aliunde reditum, quam principum liberalitate habuerunt. 125. 1.
 -- quæ apud Jurisconsultos & legari, & emi leguntur, an ad palatinas referri possint. 124. 1.
- qui Militiam vel aduocationem expleverunt, quæ obtineant. 247. 2.
- Militiarum mos vetustus.* 122. 2.
- Militibus possunt Collatores vendere.* 251. 2.
 -- si Collatores sumptus erogauerint, quid. 377. 2.
- Militus omnibus principum liberalitate ordinarii reditus fuerunt.* 126. 1.
- Militum magistri, neque milites occasione transitus a civitatibus, vel provinciis nulla ratione quid exigere audeant.* 377. 2.
 -- transitus expeditionis causa. 377. 1. quomodo, & a quibus eorum sumptibus providendum. 377. 1. & 2.
- Mimi qui sint.* 177.
- Mina Judaica.* 43. 2.
- Minicius.* 20. 1. & 2.
- Ministri Ecclesiæ, aut piorum locorum nil pro sua ordinatione, vel institutione tribuant.* 164. 2.
- Ministris Ecclesiæ contra sacros Canones nubentes quæ pœnæ inflictæ.* 168. 2.
- Ministorum Ecclesiæ, & locorum piorum ex pecunia institutorum pœnæ.* 164. 2.
 -- Ecclesiæ filii ex prohibito conjugio procreati quomodo existimandi. 168. 2.
- Minor.* 97. 1.
 -- XXV. annorum, maior autem XVIII. legitime obligatur pro redimento patre a captiuitate. 347. 1. & pater redemptus quamlibet obligationem ratam habere debet. Ibid.
 -- XXXV. annorum quomodo, & quando restitutionem in integrum implorare valeat. 356. 2.
- Minus in majori inest.* 434. 2.
- Missionum genera.* III. 1.
- Moderator Helenoponti.* 296. 1. nemini concedat imponere titulos rusticis prædiis, vel ædibus alienis. 296. 1. & 2.
- Modestinus.* 95. 1: 98. 1.
- Modiatio.* 49. 1.
- Modius.* 48. 2: 49. 1.
- Monachi militantes quam pœnam subeant.* 174. 2.
 -- non exeant de monasteriis sine licentia. 160. 2.
 -- Primi, seu Prioris creatio quomodo facienda. 269. 1.
 -- quandonam alio transferendi. 166. 2.
 -- soli in suis monasteriis degere iubentur. 166. 2.
 -- vel Monachæ in civitatibus non ambulent. 371. 2.
 -- vel Sanctimonialia ad quem Judicem accusandi, vel trahendi. 324. 2.
- Monachis egredientibus de Religione differere, aut consubrationibus præesse vetitum.* 160. 2.
 -- militare non liceat. 174. 2.
 -- prohibita cum Sanctimonialibus conversatio. 166. 2.
- in Monachis vari fuere Presbyteri.* 152.
- Monachorum vitæ genus.* 370. 1. idem obseruandum in monasteriis mulierum. 370. 1. & 2.
- Monachos, & Monachas non permittitur unum monasterium habere.* 370. 2.
- Monachus factus Clericus solitaria vitæ canones non transgrediatur.* 365. 2. & non audeat uxorem ducere. 365. 2: 366. 1.
 -- post acceptum Clericatum, nequit uxorem ducere, vel concubinam habere. 269. 1. sub qua pœna. Ibid.
 -- quid, si Laicus factus fuerit. 371. 2. quid, si rursus monasterio addictus, iterum eum relinquat. Ibid.
 -- quomodo recipiendus. 370. 1.
 -- ut quis fiat, quid requiratur. 267. 2. quid, si fuerit servus. 268. 1.
- Monachi siue plures, siue pauci in communi loco vivant.* 268. 2. quid, si una domus non sufficiat. Ibid.
- Monasteria sub Episcopis censentur esse.* 161. 2.
- a Monasteriis discedentes bona mobilia, quæ ipsi attulerunt, non recipiant.* 161. 2.
- a Monasterio recedens, omnia bona introducta, siue non, relinquit monasterio, quia res sunt ejus domini.* 268. 2.
- c Monasterio egressus, & miles vel laicus simpliciter factus, quid subire debeat.* 269. 1.
- in Monasterio consecratus in aliud transiens, substantiam a priore monasterio vindicat.* 269. 1.
- Monasteriorum duorum nullus Præfectus curam geret.* 161. 2.
 -- Præfecti, aut Præfectæ quinam eligendi. 172. 2.
 -- primates prohibeant, ne Monachum in alio monasterio recipi. 269. 1.
- Monasterium alienare non licet, ut in profanum statum transeat.* 360. 1.
 -- ingresso viro, vel muliere, quid liberi consequi debeant. 268. 2.
 -- relinquens, & ad aliud transiens res suas cui debeat. 371. 2.

- ad *Monasterium edificandum quid requiratur.* 267. 2.
- Monastico habitu uti, vel quocumque modo imitari non licet scenicis, & prostitutis personis.* 372. 1. sub quibus pœnis. Ibid.
- Moniales quando transferendæ.* 166. 2.
- Monialibus quomodo sacra ministeria præstanda.* 166. 2.
- Μοναχικῶς.* 89. 2.
- Montanistæ quibus subiiciantur pœnis.* 194. 2.
- Mora ibi fieri non intelligitur, ubi nulla petitio est.* 430. 1.
- *sua unicuique nocet, quod & in duobus reis promittendi observatur.* 438. 2.
- Mulier an, & quando suam dotem augere valeat.* 337. 1.
- *an pro aliquo debito mittatur in carcerem.* 380. 2. *quid in causa criminali.* Ibid. *Sanctimonialis quid.* Ibid.
- *inops quid capiat a defuncto marito.* 311. 1. *quid dives.* Ibid.
- *invita non compellatur jungi mimis.* 177. 2.
- *liberorum suorum tutelam administrans, quid si interim ad secundas migrare voluerit nuptias.* 291. 1.
- *mortuo viro, quid, & quando ex donatione ante nuptias consequatur.* 266. 2.
- *nequit adoptare.* 471. 2. *nisi ex Principis indulgentiam ad solatium amissorum filiorum.* Ibid.
- *pro mariti debito obligata, an, & quando teneatur.* 380. 2.
- *pro uxore.* 30. 2.
- *renubens non utitur privilegiis, vel dignitatibus prioris mariti.* 290. 2.
- *scenica si velit ab ea arte liberari, quid agere debet.* 222. 2.
- *si a marito defraudata ad secundas non pervenerit nuptias, quid.* 374. 1.
- *sive ancilla, sive libera in scenam invita trahi non possit.* 185. 2.
- Muliere ad secundas evoluta nuptias, ipsius res quomodo administrantur.* 266. 1.
- *aut viro ad solitariam vitam transeunti ipsius substantia quomodo distribuatur, & ad quos perveniat.* 371. 1.
- a** *Muliere iusjurandum exigens, quod nunquam meretrix esse desinet, quibus pœnis coercetur.* 308. 2.
- Mulierem religiosam si quis rapuerit, vel sollicitaverit, vel corruperit, quid.* 371. 2.
- in** *Mulierem renubentem intra annale spatium quæ pœnæ.* 287. 2. *quid, si post annale spatium.* 288. 1. & 2.
- Mulieribus a scenica vita separatis nubere possunt sine alia licentia honestis viris.* 186. 2.
- *tunc succurrendum, cum defendantur, non ut facilius calumnientur.* 434. 1.
- de** *Mulieribus, quæ se propriis servis junxerunt.* 233. 2.
- *raptis, quæ raptoribus nubunt.* 382. 1. & 2.
- a** *Muneribus qui excusentur.* 247. 2.
- Municeps.* 107. 2.
- Municipia.* 107. 2.
- Mutuans rustico, ejus terram in pignus non decipiat.* 298. 1. *quomodo solutionem consequatur.* Ibid. *lex ostenditur.* 298. 1: 299. 1.
- Mutus intellectum habens potest videri respondere ubi non voce, sed præsentia opus est.* 443. 2.
- Mutuum quid.* 495. 1.
- Myriades.* 41. 1.
- Mysia Ecclesia an, & quando alienare possit rem immobilem sibi relictam.* 316. 1.
- N** *Artes eunuchus.* 60. 1.
- Natura rerum quæ prohibentur, nulla lege confirmantur.* 441. 1.
- Naturali jure debetur, quod jure gentium dare oportet.* 428. 2.
- Naturalis acquisitio.* 484. 2.
- Naves variæ capacitatis.* 48. 2.
- de Naviculariis.* 248. 2.
- Ναυπηγικῶς.* 88. 1.
- de Nautico fœnore.* 241. 1.
- *fœnore constitutio tollitur.* 342. 1.
- Nebriensis error.* 31. 1: 89. 1.
- Nec manifestum furtum.* 76. 1.
- *pro ne quidem.* 33. 1.
- Necessitate impellente quæ sunt recepta, non debent in argumentum trahi.* 436. 2.
- *impellente, quod minimum habeat iniquitatis eligendum.* 449. 2.
- Νεκροδότης.* 88. 2.
- Negans se debere, non prohibetur alio defensore uti, nisi lex impedit.* 419. 2.
- Negantia duo verba aut plura negare quandoque.* 32. 2.
- Negationum errores.* 9. 1: 90. 1.
- Negotiatores.* 244. 2.
- Neocesarea.* 105. 2.
- Nepotes, seu nepres ex filio, seu filia, quomodo succedant ab intestato in hereditate avi, seu avie.* 283. 1.
- Neratius Priscus.* 19. 2: 20. 1.
- Nestoriani damnantur.* 148. 2.
- *libri comburendi.* 190. 2.
- Nestorii errores.* 150. 2.
- Nestorius damnatur.* 148. 2.
- Nicana fides defenditur.* 148. 2.
- contra Nicenam fidem dicere aut docere prohibetur.* 148. 2.
- Nicolaus Boerius.* 259.
- Nomen.* 67. 1.
- *ex cognomine.* 68. 2.
- *familiæ in ius.* 67. 2.
- *proprium.* 68. 1: 69. 1: 515. 1.
- Nomenclator.* 119. 1.
- Nomina græcorum & barbarorum.* 68. 1.
- Nominatim.* 67. 2.
- Nomine alieno nemo agere potest.* 443. 2.
- Nominibus permultis cum Judæis communibus ante captas Hierosolymas usi sunt Romani.* 80. 1.
- Nominis aut familiæ appellatione libertos venire.* 69. 1.
- Non nolle.* 13. 1.
- *pro non tantum.* 32. 1.
- *quæ-*

- qualibet. 31. 2.
 -- velle & nolle nil differunt. 13. 1.
 Nonius Marcellus. 38. 1.
 Norici libri Etrusci ab Alciato appellantur.
 57. 2: 90. 1.
 Nostrum quod est, sine facto nostro ad alium
 transferri nequit. 413. 2.
 Nota Ant. Augustini de legibus. 214.
 -- Flor. Pand. 9. 1: 11. 2: 51. 1.
 -- pronominum. 68. 1.
 Notarius. 119. 1.
 Novellae Constitutiones conditae. 145. 2.
 -- per Tribonianum editae. 145. 2.
 Novellarum liber Florentinus Marcianae biblio-
 thecae. 45. 1.
 -- Venetus. 45. 1.
 Noverca qua. 469. 2.
 Nuga vocabulum Latini a Judaeis acceperunt.
 80. 1.
 Nullius qua sint. 483. 1.
 Nullus adoptet alium in fratrem. 231. 2.
 Numeri capitum. 8. 1.
 Nummus. 42. 1.
 Nuntiatores lexitiae publicae vel Consulium, vel
 Constitutionum nil accipiant. 253. 2.
 Nuptiae quid. 467. 1.
 -- an permittantur inter manumissum, & so-
 rorem. 469. 2.
 -- civium Romanorum. 56. 1.
 -- ex quibus filii oriuntur legitimi, quomodo
 contrahendae juxta diversum personarum
 gradum. 322. 1. & 2.
 -- impediuntur in infinitum inter ascendentes,
 & descendentes. 468. 1.
 -- cum amita, & magna amita. 468. 2.
 -- cum matertera, & magna matertera.
 468. 2.
 -- cum nepti illius personae, cujus filiam prohi-
 beretur ducere in uxorem. 468. 2.
 -- cum noverca. 469. 1.
 -- cum socru. 469. 1.
 -- inter fratrem, & sororem adoptivam, quan-
 diu permanet adoptio. 468. 2.
 -- inter fratrem, & sororem, sive germanos,
 sive uterinos. 468. 2.
 -- inter liberos fratrum, vel sororum. 468. 2.
 -- inter liberum, & ancillam, vel servum,
 & liberam contrahi non possunt. 286. 1:
 465. 2. quid si per errorem contrahantur.
 286. 1. quid si calliditate, vel conniventia
 domini servus, vel ancilla contraxerit cum
 libera persona. Ibid.
 -- qua impediuntur honestatis gratia. 469. 2.
 Nuptias non concubitus, sed consensus facit.
 417. 2.
 -- prohibitas contrahentibus qua poena. 469. 2.
 de Nuptiis. 222. 2.
 Nutricia. 88. 2.
 Obelus. 54. 2.
 Oblati furri actio. 76. 1.
 Obligari nemo dicitur, quia recepturus est ab
 alio, quod praestiterit. 438. 1.
 Obligatio quid. 488. 2.
 -- contrahitur quibus modis liberamur. 448. 1.
 -- non cadit in personam servilem. 415. 2.
 -- quaevis non valet efficere, ut quod nullius
 esse potest, alicujus fiat. 440. 2.
 Obligationi cum additur solvendi tempus, nisi
 eo praeterito peri nequit. 441. 1.
 in Obligationibus, in quibus dies non ponitur,
 praesenti die debetur. 414. 1.
 Obligatus duabus actionibus, quarum altera mi-
 norem summam contineat, sed cum infamia,
 solvendo absque ulla expressione, hanc ex-
 tinguere videtur. 433. 1. quid si utraque
 actio famosa sit. Ibid.
 Obolus. 43. 2: 44. 2: 45. 2.
 -- Judaicus. 43. 2.
 in Obscuris melius favere repetitioni, quam in-
 debito lucro. 419. 1.
 -- quod minimum est, semper sequendum.
 413. 1.
 -- verisimilius inspiciendum, vel quod plerum-
 que fieri solet. 434. 2.
 Obsoletum in Flor. Pand. 8. 1: 52. 2: 58. 1:
 106. 2: 110. 2.
 Obtinere spes. 32. 1.
 Octava partis usura. 45. 2.
 Octavianus ex Octavio. 67. 2.
 Oeconomus post mortem Episcopi omnia requirere
 debent, qua ab Episcopo relicta, & ad Ec-
 clesiam pertinent. 162. 2.
 -- quando rationes reddere debeant. 159. 2.
 -- rationem reddent sumptuum factorum ab
 Emphyteutis, & Conductoribus. 159. 2.
 Oeconomorum heredes restituere debent, qua Oe-
 conomus debebat. 163. 2.
 Oeconomus in Emphyteusim res Ecclesiae tribuens
 hominibus non idoneis ad quid teneatur.
 158. 2.
 Officia Romanae aulae an manifesta militia di-
 cantur. 122. 2.
 Omen. 92. 1.
 Ominosa. 92. 1.
 de Operibus publicis. 231. 2.
 Opinio quid. 461. 2.
 Optio quid. 514. 2. quando datur in legatis.
 Ibid.
 Oratio D. Marci. 109. 2.
 -- D. Severi. 109. 2.
 in Orationibus ambiguis maxime sententia spe-
 ctanda est ejus, qui eas protulisset. 431. 2.
 Orator. 102. 1.
 Oratorium aedificans an valeat Clericos nomina-
 re inibi consecrandos. 366. 2.
 -- habens in sua animo, quando in eo facere po-
 test sacram missam. 312. 2.
 -- vel Ecclesiam aedificare cupiens, quid face-
 re debeat. 316. 1. & 2.
 ad Oratorium aedificandum quid requiratur. 378.
 2. semel inchoatum impleri debet. Ibid.
 Ordo decurionum. 103. 2: 108. 1.
 -- libri aliquot locis mutatur. 260. & ratio.
 Ibid.
 -- Novellarum iniquus. 45. 1.
 -- singulorum capitum Digestorum. 8. 1:
 55. 2.

- *trium constitutionum Digestorum.* 30. 2: 55. 2.
Orgya. 49. 2.
Oriundus. 96. 1.
Opos. 70. 2.
Onix. χάριν. 36. 1: 97. 2.
Ostensionales milites quare dicti. 124. 2.
- P***æne est.* 70. 2.
Παλις ραπώται. 110. 2.
Pagani docere prohibentur. 196. 2.
Paganis donationes factæ nullæ sunt. 195. 2.
 -- *Judæis, & Hæreticis non liceat quovis titulo habere possessiones, in quibus orthodoxæ religionis ministeria celebrantur.* 379. 2.
de Paganis sacrificiis, & templis. 195. 2.
in Paganorum errore post baptismum perseverantes morte plectuntur. 196. 2.
Paganus. 110. 2.
Παυδες. 99. 2: 118. 1.
Παυδιον. 114. 2.
Palatina officia nonnumquam militiæ appellantur. 122. 1.
Palatini nullum cum principalibus commercium habere debent. 125. 1.
Palatinorum officiorum militiæ. 114. 1.
 -- *schola quid in denunciatis possit.* 239. 2.
Πάλιν. 59. 2.
Palmus. 42. 1: 49. 1.
Pandectæ Flor. paribus litteris scriptæ. 66. 2.
Pandectarum omnes libri ex Florentinis descripti. 7. 1: 51. 1.
Papia lex. 68. 1.
Papa Rom. prior omnium Episcoporum, & Patriarcharum; post eum Constantinop. Civitatis Archiepiscopus. 378. 1.
 -- *veteris Romæ omnium Antistitum caput.* 152.
ex Papiniani domo plurimi juris auctores. 261.
Parents quicumque scripto herede filio in legitima, reliquam substantiam relinquere potest nepotibus, vel neptibus sub conditione, quod eorum pater in ea nec usufructum, nec ullam omnino habeat communionem. 349. 1. *idem obtinet, si extraneus reliquerit filiofamilias sub eadem conditione.* Ibid. *quid si minori relictum fuerit.* Ibid.
Parentes præterire liberis non licet sine justa causa. 347. 2. *justæ causæ, quæ.* 347. 2: 348. 1.
Parentibus non licet liberos, vel liberis parentes ab hereditate repellere Monachos factos. 371. 2. *nec liberos de monasteriis abstrahere.* Ibid.
si Parentum unus hæreticus, alter orthodoxus, eorum filii esse debent orthodoxi. 194. 2.
Paria facere. 83. 1.
Pariare. 83. 1.
Pariatio. 83. 2.
Pariator. 83. 1.
Pars continetur in toto. 434. 2.
Parthicum bellum quando finitum fuerit ab Justiniano. 213. 2.
- Participiorum usus.* 32. 1.
Partus ancillæ non sunt in fructu. 487. 1. & ratio. Ibid.
 -- *pecudum in dominio sunt usufructuarii.* 487. 1.
Parum est. 70. 2.
Passus. 49. 1.
Pater & paterfamilias. 99. 1.
 -- *in publico instrumento, vel testamento filium nominando, utrum naturalem, an legitimum intellexisse videatur.* 349. 1.
Pati maritum tollentem. 32. 1.
Patres civitatum quid facere debeant. 247. 2.
Patri plures habenti filios, eorum alteri quantum liceat donare. 336. 1.
Patria potestas quot modis solvatur. 472. 1. *morte.* Ibid. *deportatione.* Ibid. *non autem relegatione.* Ibid. *non senatoria, vel consulari dignitate.* 472. 2. *utique patritiatu ex Justiniani Constitutione.* Ibid.
 -- *solvitur emancipatione.* 473. 1.
Patrimonii Parentis computatio quo tempore facienda. 289. 2.
Patris, vel domini imperio obsequendo, non creditur velle. 412. 1.
de Patronis eorumque jure. 223.
Patruelis frater & soror. 38. 1.
Pauli Apostoli locus. 80. 2.
 -- *Castrensis error.* 56. 2.
 -- *Jurisconsulii sententiæ.* 24. 1. & 2: 38. 1: 40. 1: 71. 1: 76. 2: 81. 2: 109. 2.
Paulus Parisius Præceptor. 29.
Peculium castrense a paganico in multis differt. 500. 2: 501. 1.
Pecuniam, sive rem dantibus, vel accipientibus ratione Episcopatus quæ pœna. 269. 2: 270. 1.
de Pedaneis iudicibus. 216.
Pedaneus iudex. 24. 1: 115. 1.
Πεντάδια. 7. 2.
Per. 112. 1.
Per principis. 31. 1.
Per textum. 66. 1.
Perfunctorie. 36. 1.
Perfusorie. 97. 2.
Περιοδευταί. 102. 2.
Per militare. 112. 1.
Permutatio temporaria jus provinciæ non innovat. 443. 2.
Personarum distinctio, unde aliæ per procuratores, aliæ per semetipsas judicia peragant. 318. 2.
 -- *divisio.* 462. 1.
Pes. 49. 1.
Pes quadratus. 48. 2.
Peti nequit ante id tempus, quo per verum naturam solvi potest. 440. 2.
Petitoris durior causa in eo, quod vel is qui petit, vel is, a quo petitur, lucrifactorus est. 418. 1.
Philosophus. 103. 2.
Phœnicarchia. 107. 1.
Phylarcus, quid. 340. 1.
Pignus, depositum, præcarium, emptio, locatio rei

- rei suæ consistere non potest. 420. 2.
 Pisis Flor. Pand. fuerunt. 3: 7. 1.
 Pius Hadriani. 104. 1.
 Plauti locus. 80. 1. & 2.
 Plautius. 19. 2.
 Plebs definitur. 459. 1.
 -- a populo quomodo differat. 459. 2.
 Plena pubertas. 112. 1.
 Pleno jure dominus. 66. 2.
 Plinius. 42. 1: 46. 2: 48. 1.
 de Plus petitionibus. 216. 2.
 Plutarchi locus. 77. 2.
 Pœna pecuniaria quomodo solvenda. 232. 2.
 Pœnæ adversus conjuges matrimonium sine causa solventes adæquantur. 374. 2.
 -- in Præsides & Magistratus sancitæ, qui non invigilant super Clericorum honestate. 189. 2.
 -- nomine, quod exigitur, nemo cogitur restituere. 420. 2.
 Pœnam petere ei permittitur, qui in ipsam non incidit. 448. 2.
 de Pœnis. 235. 2.
 Poeta simpliciter cum dicitur, Homerus apud Græcos, & Virgilius apud Romanos denotatur. 459. 1.
 Politiani libros Haloander non vidit. 57. 2: 58. 2.
 -- verba in contextum venere. 58. 2.
 Politor. 80. 1.
 Pondo. 43. 1.
 Populus definitur. 459. 1.
 -- Romanus quo jure usus est. 459. 1.
 Porphyrius damnatur. 148. 2.
 Portius. 40. 2: 46. 2.
 Possessio non nisi animo, & corpore acquiri potest. 448. 1. & ideo amittitur contrariis actis. Ibid.
 de Possessione dejecit, qui vel iussit, vel mandavit, vel ratum habuit. 448. 1.
 Possessionem bona fide inceptam, pessima successoris fides non delet. 492. 2. & e contrario cum male cœperit possidere defunctus, bonæ fidei possessio non prodest heredi. 492. 2: 493. 1.
 Possessiones perrinentes ad religiosas domos an descriptionem agnoscant. 378. 1.
 Possessor bonæ fidei dicitur, qui auctore Judice comparavit. 446. 1.
 -- in pari causa prior haberi debet. 444. 2.
 -- malæ fidei si rem alienaverit sciente, & non contradicente domino, quid. 356. 2. ignorante domino, quid. Ibid.
 Possidentis melior causa, cum de lucro duorum queratur. 444. 1.
 Possidere qui dolo deserit, condemnatur. 445. 1.
 Post decimum diem Kalendarum. 77. 2.
 Posthumi qui, & an heredes institui possint. 225.
 Postliminium quid. 472. 2. & unde dictum. 473. 1.
 Potens compensare. 32. 1.
 Potestas quid. 466. 2.
 -- in liberos est juris civilis. 467. 1.
 -- in quos habeatur. 466. 2.
 -- in servos juris gentium. 467. 1.
 -- non solum in usu apud Romanos, sed & apud alias gentes. 466. 2.
 -- vitæ & necis olim in servos. 466. 2.
 Potestati avi materni non subiiciuntur nati ex filia. 467. 2.
 Potestatis jus in liberos solum Romanorum proprium est. 467. 1.
 Potius hostium. 80. 2.
 Prædia stipendiaria & tributaria quæ. 487. 2.
 -- urbana quæ. 489. 1.
 de Prædiis Curialium. 247.
 Prædo non est, qui pretium numeravit. 444. 1.
 Præfecti Prætorium quatuor. 318. 2.
 -- quid exigere nequeant. 241. 2.
 Præfectio, electio in monasteriis fiat, & ab Episcopo comprobetur. 172. 2.
 Præfectoria dignitas duplex. 318. 2.
 Præfectorum formæ. 261.
 Prægnas pro prægnans. 66. 1.
 Prænomen, quid. 67. 1: 68. 1: 515. 1.
 Prænomena horum temporum. 68. 1.
 Præpostere capita scripta. 21. 1: 51. 1: 52. 1.
 -- res chartæ Digestorum scriptæ. 8. 1.
 Præposterus litterarum ordo in Flor. Pand. 74. 2.
 Præscriptio. 99. 1: 117. 1.
 -- dumtaxat XL. annorum religiosis domibus opponatur. 378. 2. etiam in legatis, & hereditatibus. Ibid.
 -- inter absentes, vel præsentis quæ. 356. 1. quid si aliquis modo præsens, modo absens fuerit. 356. 1: 357. 1.
 -- XXX. annorum contra Ecclesias ad XL. extenditur. 342. 1. centrum autem annorum ad XL. moderatur. 342. 1. & 2: 343. 1. & ratio. 343. 1. Vide etiam 276. 2: 277. 1.
 Præscriptione centum annorum Ecclesia Romana in suis actionibus remouetur. 276. 2: 277. 1.
 Præses Arabiæ moderatoris nomine decoratur. 340. 1. ipsius privilegia, officium, & emolumentum. Ibid.
 -- duorum Pontorum. 296. 1.
 -- Phrygiæ Pacatiana. 275. 2.
 -- provinciæ, postquam deserit esse Præses, quid facere teneatur. 276. 1.
 Præsides Civitatum mittere non possunt discussores ad executionem publicarum rationum. 180. 2.
 -- muneribus corrupti quas pœnas incurrant. 253. 2.
 -- provinciarum quales esse oportet. 281. 1.
 Præsidi provinciarum omnes subiiciuntur tam in civilibus, quam in criminalibus causis. 317. 1. nullo suffragante privilegio. Ibid. tam in maximis, quam in minimis causis. Ibid.
 Præstare culpam. 62. 1.
 Præstatu iri. 35. 1.
 Præstatum iri. 35. 1.
 Præstitum iri. 35. 1.

- Prætexta.* 71. 1.
Prætextari magistratus. 71. 2.
Prætextatus. 68. 2: 71. 1: 112. 1.
Prætor cum actionem concedit adversus heredem, quatenus ad eum pervenit, sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti. 444. 1.
 -- desideratur, ubicumque cognitio est. 433. 1.
 -- in omni causa habet bonorum possessorem loco heredis. 435. 2.
 -- peregrinus, qui. 461. 1.
 -- urbanus, qui. 461. 1.
Prætor vetante qui fecit, adversus edictum fecisse dicitur. 437. 2.
Prætorie cohortes. 114. 1.
Prætorius. 114. 1.
Presbyter, vel Diaconus qui fieri prohibeatur. 270. 2.
 -- vel Diaconus, vel Subdiaconus uxorem ducens, repellatur de clero, & curiæ tradatur. 365. 2.
Presbyteri, Diacono, Subdiacono, Lectori, & Diaconissæ consecrandis ætas præscripta. 365. 1. & 2.
 -- Diacono, Subdiacono, quando tutelam, vel curam suscipere, concedatur. 363. 2.
 -- & Diaconi falsum testimonium dicentes in causa pecuniaria quibus pœnis subiiciantur. 367. 1. in causis criminalibus, quid. Ibid. cæteri Ecclesiastici, quid. Ibid.
Primicerius. 113. 2.
Primipilaris, vel primipilarius. 113. 2: 114. 1.
Primipilaris. 127. 1.
Primipilus. 113. 2.
Princeps definitur. 460. 1. ab eo latum dicitur Constitutio. Ibid.
 -- etiam invito subditos beneficio afficit. 467. 1.
 -- si velit dirimere causam, ipse sententiam dicat, iudicibus non imperet. 344. 2.
Principes. 113. 2.
Principi permutationem facere rerum immobilium cum sacrosanctis locis permissum est. 274. 1.
Principia. 113. 2.
Privigna quæ. 469. 1.
Privilegia Archiepiscopi primæ Justinianæ. 278. 1.
 -- Ecclesiæ Constantinopolitanæ servanda. 155. 2.
 -- quæ ad heredem transmittantur, quæ non. 442. 1.
Probationis tempus malitiosis litigatoribus statuitur. 345. 2.
Proci epistola comprobata. 154. 2.
Proconsul in Casarea Palestina quomodo decoretur. 340. 1. ipsius privilegia, officium & emolumentum. 340. 1. & 2.
Proconsulis appellatione Prætorem non venire. 17. 2.
 -- Cappadociæ officium. 297. 1. & 2.
Proculiani. 59. 1.
de Procuratore absente domino. 317. 2.
de Procuratoribus. 214: 215. 2.
 quod Prodest omnibus, ipsius partes ad universos pertinent. 447. 1.
Profugi in Ecclesia dormire, & comedere prohibentur. 199. 2.
Prohibitum iri. 35. 1.
Prolata res. 66. 1.
Prope est. 70. 2.
Propior, vel propius sobrino. 38. 1. & 2.
Prorogare. 83. 2.
Provincialis. 96. 1.
Provocans ad iudicium absque dolo malo, non videtur moram facere. 424. 1.
Proximus infantiæ. 71. 2. prætextati ætatem. 71. 1. & 2.
Prudentes qui. 461. 1.
Psephisma. 103. 1: 119. 1.
 Ψϕ⊙. 119. 1.
Pseudomenus. 89. 1.
Pubertas, quid. 60. 1: 112. 1: 478. 2.
 -- traditor XVIII. annorum. 60. 1.
Publicis corporibus quomodo quis ascribendus. 248. 2.
Pueri calculatores, histriones, librarii, & nomenclatores. 119. 1.
 -- eorum, qui non sunt baptizati, statim baptizentur, & adulti erudiantur. 196. 2.
Pueritia. 112. 2.
Puerorum nomina. 68. 1.
Puncta duo in fine sententiæ aut capitum in vetustissimis libris. 8. 1: 26. 1.
 -- & spatia in Flor. Pand. rara. 10. 2: 17. 1: 20. 1: 23. 2: 26. 2: 100. 1.
 -- vulgo male constituta. 10. 1. & 2: 13. 2: 25. 1.
Pupillorum tutela. 184. 2.
Pupillus, nisi apposita tutoris auctoritate, nec velle, nec nolle creditur. 441. 1.
 -- omnia, tutore auctore, agere potest. 412. 1.
 -- pari posse non intelligitur. 434. 1.
 -- proximus pubertati capax censetur furandi & injuriam faciendi. 434. 2.
Pyrrhus. 44. 1: 45. 1.
QUA. 33. 2.
Quadragesimus. 40. 2.
Quadrantal. 48. 1.
Quæstori, & Præfecto Prætorii (tanquam maiestatis erimen) quid veretur. 373. 1. & 2.
Quæstoris adjuutores quot, & qui substituendi. 299. 1. & 2: 300. 1. & 2.
Quam, pro magis quam. 78. 2.
Quandoque, pro quancumque. 64. 2.
Quantos, pro quot. 30. 2.
Quarta centesimæ. 47. 2.
Quartarius. 48. 2.
Quaternæ centesimæ. 47. 2.
Quinarius. 41. 2: 42. 1.
Quincunces usuræ. 47. 1. & 2.
Quini solidi. 44. 1.
Quinquagesimus. 40. 2.
Quinta Claudia. 68. 2.
Quinterniones Flor. Pand. 7. 2.
Quintiles Kalendæ. 85. 1.

Quintus Cervidius Scaevola. 116. 2.

-- Mucius. 20. 2.

Quo. 61. 2.

Quotiens. 40. 2.

Raro contingentia, non temere, in agendis negotiis computantur. 424. 2.

Ratio naturalis, aut dubitatio juris quoties moratur aequitatem desiderii, iustis decretis res temperanda est. 429. 2.

-- pro sermone. 106. 1.

Ratum haberi. 9. 2.

quod Receptum est contra rationem juris, non est producendum ad consequentias. 446. 2.

Recuperatores qui. 465. 1.

-- peregrini qui. 465. 2.

Reddendis nummis. 32. 1.

Redditu iri. 34. 1.

Redituum publicorum administrator Episcopo compellatur rationem reddere. 180. 2.

Referendariorum numerus. 277. 2.

ex Regula jus non sumitur, sed ex jure quod est regula fit. 411. 1.

Rei donatae Ecclesiae gravamen, seu detrimentum cui cedat. 360. 2.

-- favorabiliores quam actores. 444. 1.

-- promittendi quando in solidum & quando unusquisque pro sua portione sit obligatus. 338. 1. & 2.

Reicere. 36. 1.

Reipublicae expedit, ne quis male sua utatur re. 467. 1.

Relatio ad mentem non ad verba. 11. 1.

Relegatus. 61. 1.

Relevationes muneris corporalis, aut diminutiones ab Imperatore fiant. 241. 2.

Religio extendenda. 196. 2.

Religiosa quae. 483. 1.

Reliquari. 83. 2.

Reliquatores. 83. 2.

Rem amittere non videntur, quibus propria non fuit. 428. 2.

Reo praesenti quando liceat, absente actore, intrare apud iudicem, suam praesentiam docere, & actoris absentiam, & absolutionem reportare ab observatione iudicii. 309. 2.

Repertorium. 75. 1.

Repetita in jure civili. 20. 2. a diversis. 21. 2. sub eodem titulo. 21. 2: 22. 1. & 2.

Repetitae Constitutiones. 23. 1.

Repudia non fiant a liberis sine parentum licentia, si liberi sint XXV. annis minores. 222. 2.

Repudiare nemo potest id, quod si velit, habere nequit. 439. 1.

de Repudiis. 222. 2.

contra Repudium missum ab alterutro conjuge sine justa causa poenae. 352. 2: 353. 1.

Res civiles & publicae sine diminutione conservandae. 254. 2.

-- corporales quae. 488. 2.

-- immobilis Ecclesiae utendi, fruendi causa, quomodo accipienda. 273. 2. eam comparanti

Tom. II.

quae poenae. Ibid. dono accipienti. 274. 1. permutanti. Ibid. pignoris nomine accipienti. Ibid.

-- in Africa intra quod tempus, & a quibus vindicandae. 301. 1. & 2.

-- incorporales quae. 488. 2.

-- iudicata pro veritate accipitur. 450. 2.

-- litigiosae quae. 343. 1. dividi possunt inter coheredes. Ibid. si legatae fuerint, quid. 343. 1. & 2. hypotheca generalis, vel specialis non facit rem litigiosam. Ibid.

-- mobiles hodie ex Justin. Constitutione per triennium ubique usucapiuntur. 491. 1. immobiles autem decennio inter praesentes, & vicennio inter absentes. Ibid.

-- nondum a Felco acceptae usucapi valent ex rescripto Imperatorum, Pii, Severi, & Antonini. 492. 2.

-- quae usu consumuntur. 490. 1.

-- usucapienda qualis esse debeat. 492. 2.

Responsum dividitur. 461. 1.

Restitui. 34. 2.

Reus quando eximatur a provinciali iudicio. 318. 1.

-- quod spatium habeat ad recusandum iudicem, & alium petendum. 310. 1.

-- ut respondeat actori libellum accusationis mittenti, quae cautio per actorem praestanda. 336. 2.

Rhapsodia. 74. 2.

Rhetores. 102. 1.

Riparum proprietates est praediorum adherentium. 483. 1.

-- usus jure gentium, sicut & ipsius fluvii publicus. 482. 2.

Romani unde Quirites appellantur. 459. 1.

Rorarii. 113. 2.

Sabbius Protospatarius Leonem in colligendo leges iuvat. 145. 2.

Sabiniani. 59. 1.

Sabinus. 20. 1: 63. 2.

Saccus Judaicum nomen. 80. 1.

Sacer factus nullo modo desinit sacer esse, inquit Papinianus. 483. 1.

Sacerdotes non Christiani. 105. 1.

in Sacerdotes alienantes quae poenae. 272. 1.

Sacerdotii munus. 104. 2: 106. 2.

Sacra quae. 483. 1. alienare prohibentur. Ibid. excepta causa redemptionis captivorum. Ibid.

de Sacrosanctis Ecclesiis. 155. 2.

Sallustii locus. 75. 2.

Salvius Julianus Cassianus fuit. 59. 1.

Samaritae an contrahere, & ab intestato inter se succedere valeant. 377. 1. quid juris inter Samaritas, & Christianos. Ibid.

Sancta quae. 483. 2.

in Sanctimonialibus idem procedit quod in Monachis, & Clericis. 269. 1.

Sanguinis iura nullo civili jure dirimi possunt. 412. 2.

Satisfactio. 32. 1.

Scaevola. 116. 2.

Z z z

Scien-

- Scientia vera, & certa in iis requiritur, quæ animi destinatione agenda sunt.* 427. 1.
- Scipiones unde dicti.* 68. 2.
- Scotus de militiis & officiis.* 111. 2.
- Scribæ.* 101. 2.
- Scribere impeditus, aut imperitus.* 32. 1.
- Scriptulum.* 43. 2: 44. 2.
- Scripturæ non vitiantur ob verborum abundantiam.* 431. 1.
- Scripturam neganti, & excipienti pecuniam non numeratam quæ pœnæ.* 284. 1.
- Scripturarum, seu litterarum comparatio quomodo faciendâ.* 308. 1.
- Scrupulus.* 43. 2: 44. 2.
- Secretum alienæ voluntatis.* 87. 1.
- de Secundis nuptiis.* 222. 2.
- Sed, pro sed &.* 32. 1.
- Sedularia.* 16. 2.
- Semisses usuræ.* 46. 1: 47. 2.
- Semodius.* 48. 2.
- Semuncia, non semiuncia.* 43. 1.
- Senatores.* 97. 1.
- Senatorum ordines.* 118. 2.
- Senatus definitur.* 459. 2. *lex ab eo lata SC.*
Ibid.
- Senatusconsultum Tertullianum, & Orphitium.* 18. 2.
- Sententia quid.* 461. 1.
-- *definitiva a quibus proferatur.* 313. 2.
-- *deportationis ea sola aufert, quæ ad Fiscum perveniunt.* 431. 2.
- Seria.* 48. 1.
- Sermo, pro ratione.* 106. 1.
-- *si duas sententias exprimat, quæ potius excipiendâ.* 425. 1.
- Servator loci qui, & quomodo constituendus.* 376. 1. & 2.
- Servatores loci constituere qui facultatem habeant.* 379. 2.
- Servi a militia prohibentur.* 127. 2.
-- *adoptio an valeat.* 471. 2.
-- *de iure civili pro nullis habentur, de iure naturali omnes homines æquales.* 417. 2: 459. 1.
-- *liberat a servitute.* 471. 2.
-- *nobis quomodo nascuntur.* 462. 1.
-- *quomodo fiunt.* 462. 1. *exemplum.* Ibid.
-- *unde appellati.* 462. 1.
- Servilianus a Servilio.* 68. 1.
- Servis an, & quando ignoscatur.* 449. 2.
- Servitus quid.* 462. 1.
-- *actus, quid.* 489. 1.
-- *agri, quid.* 489. 1.
-- *aquæductus, quid.* 489. 1.
-- *domus, quid.* 489. 1.
-- *individua nullam recipiens differentiam.* 462. 1.
-- *itineris, quid.* 489. 1.
-- *morti fere comparatur.* 451. 2.
-- *viæ, quid.* 489. 1.
- Servitutes urbanorum prædiorum quæ.* 489. 1.
rusticorum quæ. 489. 2.
- Servo, quod agit in servitute, libero facto proficere nequit.* 447. 1.
- Servorum filii ad libertatem venientes quod jus acquirant.* 224.
-- *filii naturales.* 56. 1.
-- *nomina.* 67. 1. & 2: 69. 1.
- Servum occidere hodie nulli licet sine causa legibus cognita.* 466. 2. *neque contra ipsum supra modum sævire.* Ibid.
- Servus adscripticius quo pacto Clericus fieri possit.* 366. 2.
-- *intervenire nequit in iis officiis, quæ fieri per liberâs personas leges desiderant.* 439. 1.
-- *manumissus an patiatur capitis diminutionem.* 476. 1.
-- *publicus.* 119. 1.
-- *reipublicæ causa abesse nequit.* 451. 2.
-- *sciente, & non contradicente domino in clerico sortitus, liber fit, & ingenuus.* 366. 2. *quid, si ignorante domino.* Ibid. *quid, si sciente, vel ignorante domino Ecclesiasticum ministerium reliquerit.* Ibid.
-- *si ve ancilla quando liberi evadant.* 286. 1.
- Sescuncia, non sescunx.* 43. 1.
- Sestertii æstimationis mutatio.* 42. 1.
- Sestertium.* 42. 1: 44. 1.
- Sestertius.* 41. 2: 43. 1.
- Severi libri igni tradendi.* 305. 1.
- Severus.* 57. 1: 108. 2: 109. 2.
-- *& Antoninus non fratres, sed pater & filius.* 103. 2: 108. 2.
- Sexta hora.* 84. 1.
- Sextantarii asses.* 42. 1.
- Sextantes usuræ.* 47. 2.
- Sextarius.* 48. 2.
- Sextula.* 43. 1: 44. 2.
- Sextus Pompejus.* 38. 2: 40. 1.
- de Sicariis.* 234. 2.
- Sicilicus.* 43. 1.
- Siclus.* 43. 2.
- Sigla quid sit.* 119. 1: 212.
- Silentiariorum militia inter eas, quæ ex casu vocantur, connumeratur.* 123. 2.
- Siliqua.* 43. 2.
- Si autem, pro si minus.* 30. 2.
- Singulorum quæ sint.* 483. 2.
- Σιτώνου.* 105. 2.
- Sitonia.* 98. 2: 105. 2.
- Sitoniæ munus.* 243. 2.
-- *munus cui dandum.* 244: 245. 2.
- Sobrinus natus.* 38. 2.
- Sobrinus.* 38. 1. & 2.
- Socinus emendandus.* 45. 2.
- Socius socii mei, meus socius non est.* 421. 1.
- Solaria quomodo faciendâ.* 228. 2.
- ex Solemnibus nihil facile mutandum, tamen ubi æquitas evidens postulat, subveniendum est.* 440. 2.
- Solidorum veterum cum nostris aureis comparatio.* 45. 1.
- Solidus.* 43. 2.
- Solvendo alterius jussu idem est, quasi ipsi solutum esset.* 440. 1.
-- *videtur qui defenditur.* 431. 1.
- non Solvendo qui.* 464. 1.
-- *unum instituere potest heredem cum libertate,*

- rate, & dicitur heres necessarius. 464. 1. & 2.
- Solum post negationem desideratur. 32. 1.
- Solutio matrimonio ex causa viri, siue mulieris, si velit mulier postea nubere, quantum expectare debeat. 286. 2. & ratio. Ibid.
- Solutum supra debitum, quando totum esse in debitum intelligatur. 428. 2.
- Sophisma. 102. 2.
- Sophista. 102. 2.
- Σοφιστεία. 106. 1.
- Sorites. 89. 1.
- Spado. 59. 2: 118. 1.
- Spadones qui. 471. 1. adoptare possunt tam filium familias, quam sui juris; at non habebunt adoptatum in potestate. 471. 2.
- Specialia semper generalibus insunt. 447. 1.
- Speciem faciens ex aliena materia an sibi acquiratur, vel domino materia. 485. 1. & 2. Sabinianorum, & Proculianorum opiniones. Ibid. tertia Imp. Justin. opinio prævalet. Ibid.
- Specierum coemptiones. 243. 2.
- de Spectaculis, & scenicis, & lenonibus. 249. 2.
- de Sponsalibus & Arris sponsaliciis, & proxeneticis. 221. 2.
- Sponso, vel sponsa ante celebratas nuptias monasterium ingredienti, quid. 371. 1.
- Sponte sua. 89. 1.
- Σπῶνδον. 30. 1.
- Sportulæ quid, & cujus quantitatis sint, quæ ab accusatis solvendæ. 183. 2.
- Sportularum nomine quæcumque Ecclesiastica persona pro quacumque causa quid præstare debeat. 369. 1.
- summam ampliolem obtinentes. 215.
- Sportulas exigens contra statuta duplum restituat. 369. 1.
- de Sportulis. 215. 2.
- Stadium. 49. 2.
- Stater. 43. 2.
- Statuiri. 35. 1.
- Stipendia, emolumenta, & annonæ promiscue accipiuntur. 125. 1.
- Stipulata uxore. 32. 1.
- in Stipulationibus spectatur tempus, quo contrahitur. 447. 1.
- Stipulationis verbis erratis nil nocet, quominus & reus & fidejussor teneatur. 431. 1.
- Στρατηγός. 107. 2: 119. 2.
- Studiosum. 30. 1.
- de Suariis, & vini susceptoribus. 249. 2.
- Subroganda tutela. 32. 1.
- Subsidiaria qui conveniantur. 108. 1.
- Substitutio pupillaris. 505. 2: 506. 1. & 2: 507. 1. ad ipsius exemplum Constitutio Imp. promulgata est. 506. 1.
- vulgaris. 505. 1. & 2.
- Succedens in jus, dominiumve alterius, jure ejus uti debet. 439. 2.
- Succedenti in alicujus locum non nocet, quod illi non nocuit. 449. 1.
- Successio inter hæreticos, vel orthodoxos quomodo reguletur. 347. 1. & 2.
- quotiens alicui defertur duplici jure, novo repudiato, supererit vetus. 430. 2.
- Συγκάθερος. 115. 1.
- Συγκλητικός. 97. 1.
- Σύγκλητος. 97. 1.
- Sulci aquarii. 89. 2.
- Συμβεταρῶς. 112. 1.
- de Summa Trinitate. 147. 2.
- Superstes ex morte conjugis, quid lucretur, quid filii. 287. 1.
- Surdus respondere potest. 443. 2.
- Σύστασις. 31. 2: 98. 1.
- Symbolum Nicenum a Concilio Constantinopolitano illustratum. 154. 2.
- Synodorum nomina tabulis inscripta. 154: 155.
- Synopsis. 75. 1.
- Syriarchia. 107. 1.
- T**abella. 101. 2.
- Tabellarius. 101. 2.
- Tabellio. 101. 2: 119. 1.
- Tabelliones. 305. 2. in qua charta scribere debeant instrumenta. 306. 1.
- in Tabelliones, interdicta instrumenta conscribentes, quæ pœnæ. 272. 1.
- Taberna. 56. 1.
- Tabula. 101. 2.
- Tabulam alienam pingens, cujus sit imago. 486. 2.
- Tabularii. 119. 1.
- Tacere non est utique fateri, nec etiam negare. 446. 2.
- Tantos, pro tot. 30. 2.
- Tantum post negationem desideratur. 32. 1.
- Ταπεινός. 110. 1.
- Τέκνον. 99. 2: 118. 1.
- Tempus desideratur. 31. 2.
- scriptionis Flor. Pand. 7. 1: 9. 1.
- Territorium unde dictum. 128. 2.
- Tertia centesimæ pars. 47. 2.
- Tertium nomen. 68. 2.
- Tesseræ frumentariæ. 125. 2.
- Testamenta hodie ex triplici jure constituuntur. 498. 1.
- quibus modis confirmantur. 507. 1. & 2: 508. 1.
- quomodo rumpantur. 507. 1. & 2: 508. 1.
- de Testamentis. 224.
- in Testamentis qui nominandi, vel exheredandi. 501. 2: 502. 1. & 2.
- qui testes adhibendi. 498. 1. & qui reprobandi. 498. 1. & 2: 499. 1.
- voluntates testantium plenius interpretantur. 413. 2.
- de Testamento inofficioso. 508. 1. & 2. quærelam qui movere valeant. Ibid. hæc actio ultimum subsidium est. Ibid. & quando ei sit locus. 508. 2: 509. 1. & quando non. Ibid.
- ex Testamento quæ proficiuntur statim eorum capiunt, perinde ac si initium quoque sine vitio ceperint. 450. 2.
- in Testamento quæ scripta sunt, si non intelligantur, habentur uti non scripta. 426. 1.

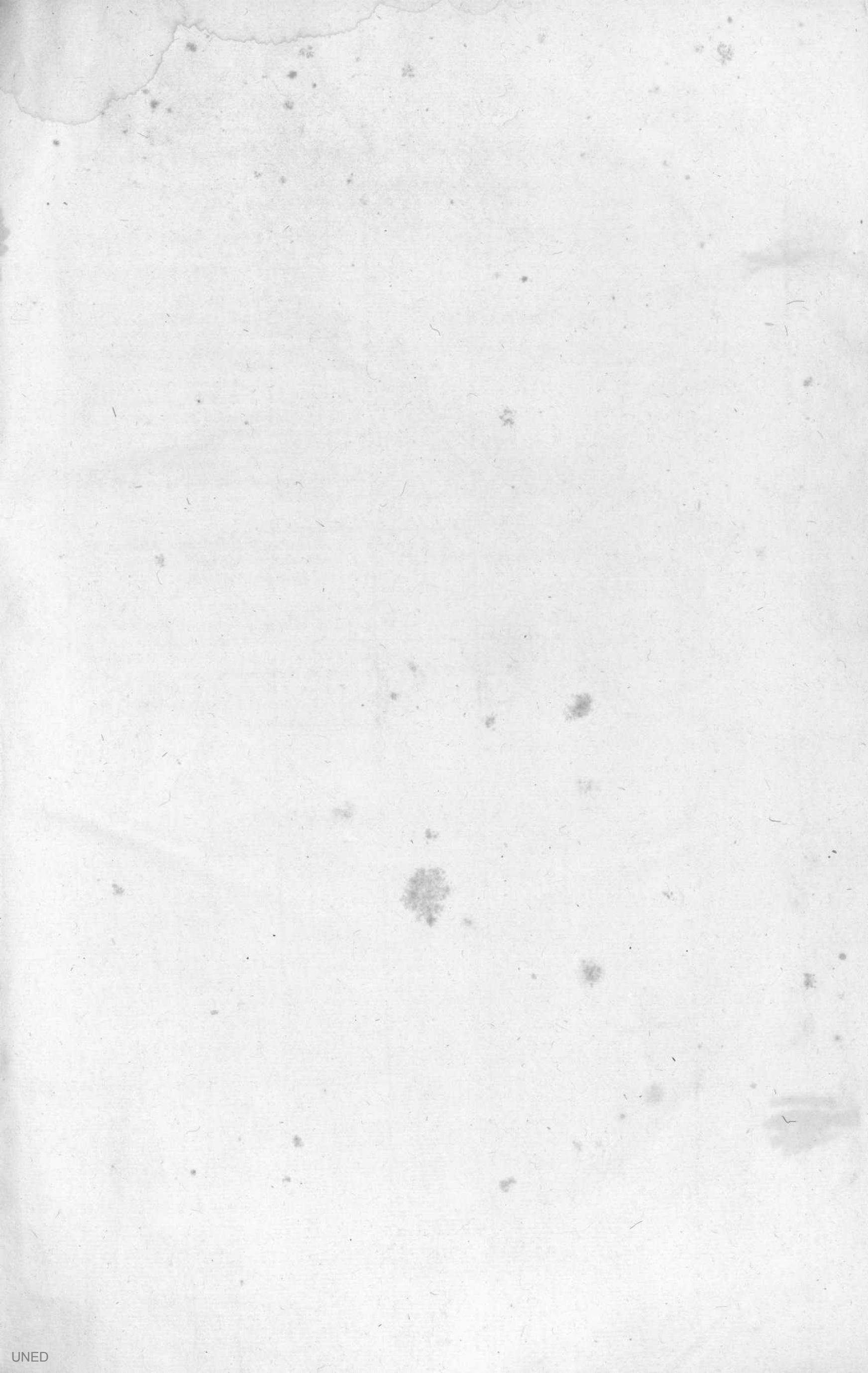

- tempore adjecto, pro herede adjectum cense-
 tur. 414. 2.
 -- ubi inveniuntur inter se pugnancia, neutrum
 ratum est. 441. 1.
Testamentorum aliam formam introduxit Præ-
 toris edictum. 498. 1.
 -- olim duo genera. 497. 2. & quæ. Ibid. ter-
 tium accessit, & quod. 497. 2: 498. 1.
Testamentum an valeat defuncto testatore extra
 expeditionem. 500. 1.
 -- inter liberos quomodo componendum. 341. 1.
 favore extranei, vel uxoris. Ibid. posterius
 in scriptis, vel sine compositum validum
 est. Ibid. validum quoque est inter liberos,
 si ipsi vel solus parens subscribat. 341.
 1. & 2.
 -- militare. 499. 1. Trajani rescriptum. 499.
 1: 500. 1.
 -- præferens justam exheredationem omnino
 valet. 347. 2. ea deficiente non valet quo
 ad heredis institutionem, firmo in reliquis
 manente. Ibid.
 -- quandiu valere potest, tandiu non admitti-
 tur legitimus heres. 430. 1.
 -- qui rumpant. 501. 2: 502. 1: 503. 1.
 -- valet etiam si nomen heredis non scriba-
 tur propria testatoris manu, vel testium.
 357. 1.
 -- ubi adhibitus sit testis servus, qui liber pu-
 tabatur, an valeat. 498. 2.
 -- unde appellatum. 497. 2.
Testari qui prohibeantur. 500. 2: 501. 1.
Testator si suæ voluntatis exequutores instituit,
 ipsi exequantur. 169. 2.
Testatoris heredes se non possint immiscere in
 rerum administrationem postquam eam E-
 piscopi susceperunt. 169. 2.
 -- ignorantia circa heredem institutionem non
 vitiat. 505. 1.
 -- substantia in certa quantitate ab eo jurata
 nequit impugnari a quocumque herede. 307.
 1. an a creditoribus. 307. 1. & 2.
Testes damnatum non patientur. 219. 2.
 -- quot sint necessarii in probationibus. 219. 2.
 -- recipiendi quales esse debeant. 333. 1. & 2.
 quid deponere debeant ad probandam pecu-
 niæ solutionem. 334. 1. in eadem causa
 quoties produci possint. 334. 1. & 2. quid
 si eorum productioni renuntiatum fuerit.
 Ibid. absentes quomodo producantur. Ibid.
 servi nullius momenti. 334. 2: 335. 1. quid
 si libertini. Ibid. quid si inimici partis. Ibid.
 inviti quo casu admittantur. Ibid. eorum
 productio quomodo valeat. Ibid.
de Testibus. 219. 2.
Testimonium dicere cogitur etiam invitus. 220. 2.
 -- quomodo faciendum. 219. 2.
Theodosiani Codicis interpres. 45. 2.
Theodosius, & **Valentinianus Antiocho Præs.**
 Præs. & Cos. 196. 2.
 -- & **Valentinianus Impp.** 147. 2.
 -- & **Valentinianus Impp. Leontio Præs. urbis.**
 190. 2.
Theophilus. 40. 2.
 -- alter ex compositoribus institutionum. 457.
 1. & 2.
Θεωπίος. 35. 2.
Thesaurum inveniens in proprio agro, quid. 487.
 1. in sacro vel religioso loco, quid. Ibid.
 in alieno agro, quid. Ibid. in loco civitatis,
 vel fiscalis, quid. Ibid.
Thesaurus. 40. 2.
Thlibæ qui. 60. 1. & 2: 471. 1. nequeunt ado-
 ptare. 471. 2.
Thymele quid sit. 177.
Titianus a Titio. 68. 1.
Tituli non scribendi. 51. 1.
 -- præpostere scripti. 51. 1.
Titus Antoninus Pius. 109. 2.
Toga prætexta. 71. 1. pura, seu virilis. 112. 1.
Tomensium urbis Episcopus aliarum civitatum
 curam gerit. 161. 2.
Toriens. 40. 2.
Traditio quid. 487. 1.
 per Traditionem ut dominium transferatur,
 quid oportet. 487. 1.
Tradituri. 34. 2.
Translatitiæ. 97. 2.
Transversales qui. 468. 1: 475. 2.
Trecenties decem millia. 41. 1.
Tremissis. 43. 2.
Triarii. 113. 2.
Triboniani erratum. 22. 1. & 2: 55. 2: 112. 1.
 -- socii in Legibus colligendis. 207. 2.
Triboniano colligendi leges præceptum imposi-
 tum fuit. 203. 2.
Tribonianus avaritia correptus pecunia corrup-
 pitur ut obscure pro iudiciis scribat. 145. 2.
 -- magister, & exquæstor palatii alter ex com-
 positoribus institutionum. 457. 1. & 2.
Tribulibus pecuniam dividi consuevisse notum
 est. 104. 1.
Tribuni ærarii. 125. 2.
Tributa an, & ex quo tempore agnoscat coactus
 suscipere desertum agrum. 375. 1.
 -- exigentes iustis ponderibus, & mensuris uti
 debent. 375. 2.
 -- exigentes qui destinantur. 375. 1. & cui pe-
 riculo exigantur. 375. 1. & 2.
 -- si solvendo non est dominus possessionis, vel
 illius non appareat dominus, quid. 375.
 1. & 2.
 pro **Tributis terrarum,** quas non possidet, nemo
 conveniatur. 375. 2.
Tributorum causa si quis in provinciam destina-
 tus fuerit, quid. 380. 1.
 -- collatores qui, & ad quæ teneantur. 375. 1.
 -- debitor debitorem habens, an hic pulsandus.
 375. 2.
 -- delegationes quo tempore, & quomodo fa-
 ciendæ. 374. 2.
 -- exactores quid facere debeant. 375. 1.
 -- exactori, vel censuali &c. quid liceat, nec
 ne. 375. 2: 376. 1.
 -- publica exactio cui commissa est, privati exa-
 ctoris non capiat auctoritatem. 375. 2.
Trientes usuræ. 47. 1.
Trinitatis consubstantialitas. 150. 2.

- Trophima.* 88. 2.
Trulla. 48. 1.
Τρυφή. 82. 2.
ἡ Τυχῆσα. 31. 2.
Tutela definitur. 474. 1.
 -- legitima ad proximiores in gradu spectat. 476. 2. si multi ejusdem gradus, omnes simul vocantur. Ibid.
 -- quando solvatur. 478. 2.
Tutela & curationes quomodo faciendæ. 184. 2.
 -- institutio coram Episcopo faciendæ. 185. 2.
 -- onus qui suscipere debeant. 355. 1. & 2.
Tutelarum instituendarum pretium. 184. 2.
Tutor *Attilianus*, vel *Julius Titianus* qui, & quando locum habebat. 477. 2.
 -- cui dari possit. 426. 1: 474. 1. & 2: 475. 1.
 -- filii emancipati impuberis quis erit. 476. 2: 477. 1.
Tutores dant testamento patres habentibus in potestate. 474. 1.
 -- dantur filiis naturalibus. 474. 1. an posthumis. Ibid.
 -- dantur filio emancipato confirmante *Prætor*. 474. 1.
 -- fiduciarii qui. 477. 1.
 -- qui dantur. 474. 2: 475. 1.
 -- qui, & unde appellati. 474. 1.
 -- suspecti qui. 482. 1. remouentur. 481. 2: 482. 1. & a quibus accusari valeant. Ibid.
 -- testamentarii quando satisfident. 479. 2: 480. 1.
Tutori, vel *curatori* quid non liceat. 319. 1. quid si ei hereditas pupilli devolvatur. Ibid. quando legitime excusari valeant. Ibid. non compelluntur pecuniam impuberis mutuum dare. 319. 1. & 2. & vario. Ibid. quid si sponte eam dederint. Ibid. superfluum pupilli pecuniam quando deponere, vel ex ea aliquid comparare debeant. Ibid. negligentia periculum ad eos pertinet. Ibid. initio administrationis sacramentum præsent omnia gesturos, quæ pupillo commoda esse putaverint. 320. 1.
Tutoribus absentibus præscribitur tempus. 481. 2. -- testamentariis non existentibus qui sint oportet. 475. 2.
Tutoris auctoritas. 478. 1. quando non requiratur. Ibid. & quomodo interponenda. Ibid. -- dolum siue solvendo sit, siue non, nocere non debet pupillo. 442. 2.
Tutorum, vel *curatorum* excusationes. 480. 1. & 2: 481. 1.
Tyrones. 112. 1.
Varia lectiones *Haloandri.* 13. 2.
Varronis locus. 68. 2.
Vasa. 48. 1.
 -- sacra an & quando distrabere possint. 360. 2: 361. 1.
Ubique, pro *ubicumque.* 65. 1.
Vegetius. 111. 2: 112. 2: 113. 2.
Velle ipsum mulieris. 32. 1.
 -- pro *belle.* 25. 2.
Venaliarius. 15. 1.
Venationes. 74. 1. & 2.
Vendere non est idem, ac consentire vendenti. 436. 1.
Venditio non est imaginaria, pretio accedente. 414. 1.
 in *Venditione* contrahenda ambiguum pactum contra venditorem interpretandum. 438. 1.
Venire, non venire. 70. 2.
Verba captari. 86. 1.
 -- olim assignata unicuique generi legati. 511. 1.
 -- ubi conjuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum. 434. 1.
Verborum alia directa, alia præcaria. 474. 2.
 -- diversitas, per quæ heres instituitur, legatum, tutor, libertas, & fideicommissum relinquuntur. 474. 2.
 -- interpretatio non reprehendenda. 28.
Verbum restituas in lege inventum, quamvis non specialiter de fructibus additum sit, tamen etiam fructus restituendi sunt. 438. 2.
Verus. 57. 1: 109. 2.
 -- & *Antoninus Imp.* non recte. 109. 1.
Vestes quæ Romanis militibus erogabantur, eorum stipendiis imputari compertum. 125. 1.
Vestimentum. 66. 1.
Vestis. 66. 1.
Veteranus. 110. 1.
 de *Vetere* jure enucleando. 202. 2.
Vexillatio. 111. 2.
Vi quidquid fit, incidit in crimen aut publice, aut private vis. 447. 2.
Via latitudo. 49. 2.
Vicanorum patrocinium. 249. 2.
Vicensimus. 40. 2.
Victoriatu. 41. 2: 42. 2.
Victorius. 31. 1: 34. 2: 35. 1: 46. 1: 65. 1.
Vidua intra annum stuprata si conceperit, & peperit, quibus pœnis subiiciatur. 304. 2.
Vigiles. 111. 2.
Viglius. 46. 1: 67. 2.
Vim facere non videtur, qui jure suo utitur, & ordinaria actione experitur. 449. 1.
Vindico, non vendico. 70. 2.
Vindicta quid. 463. 2.
Vis. 101. 1.
Visceratio. 74. 1. & 2.
Visio. 35. 2.
Vitellius Sabinus. 19. 2.
Vitiosum ab initio, nequit tractu temporis convalescere. 417. 1.
Vitium. 97. 2.
Vitruvius. 41. 2.
Vix. 70. 2.
Ulpianus. 79. 2: 98. 1.
 -- non *Vulpianus.* 57. 1.
Uncia. 43. 1.
 -- auri. 44. 2.
 -- pedis. 49. 1.
Uncia, aut unciaria usura. 47. 1.
 -- partes. 43. 1.
Universitatis quæ sint. 483. 1.

- ad Universos refertur, quod publice fit per maiorem partem. 436. 1.
- Vocationis ordo a quibus incipere, & in quem desinere debeat. 264. 2.
- Volumina Flor. Pand. 58. 1.
- Nestoriana legentes morte plectuntur. 147. 2.
- Voluntas testatoris omnimodo implenda, & a quibus. 263. 2.
- Volusius Macianus de asse. 42. 2.
- Urbem, aut territorii partem ab Episcopo auferre nemo potest, & quæ pro eo pœna. 160. 2.
- Urbs qualibet suum Episcopum habere debet. 160. 2.
- Urna. 48. 2.
- Urnalia vasa. 48. 2.
- Ursejos Ferox. 20. 1.
- Ufio. 35. 1.
- Usucapere nequit qui in servitute est. 443. 1.
- Usucapionem non parit error falsæ causæ. 492. 2.
- Usucapioni quæ non subiiciantur. 491. 2: 492. 2.
- Usufructu totius substantiæ relicto uxori, proprietate liberis, quid. 283. 1.
- Usum ædium habens an hospitem recipere possit. 490. 2. an aliis locare. Ibid.
- Usuræ in singulos dies promittebantur. 25. 1.
- pupillares. 47. 1.
- sextantes, septunces, dodrantes, dextantes, deunces nusquam. 47. 2.
- Usurarum solutiones quomodo computentur. 361. 1. exemplum datur. 361. 1. & 2.
- Usus quid. 489. 1.
- eisdem constituitur modis, & eisdem extinguitur, quibus & usufructus. 490. 2.
- pecudum. 490. 2.
- servi. 490. 2.
- Usufructus a proprietate pluribus modis distinguitur. 489. 2.
- in quibus rebus constituatur. 490. 1.
- quomodo finiat. 490. 1.
- Utiles impensæ. 12. 2.
- Vulgaris forma vel formula, quæstio, exceptio, cautio. 26. 1.
- Uxor brevi reversa, nec divertisse videtur. 421. 1.
- sine scriptis ducta, & sine causa repudiata, quid a marito lucretur. 349. 2. quid si ultra tres liberos habeat. Ibid.
- Uxorem prægnantem relinquens, non videtur sine liberis decessisse. 441. 1.
- Uxores militum in expeditionibus degentium quid facere debeant & quantum expectare post habitam notitiam mortis mariti, ut ad alias nuptias transeant. 352. 1.
- Uxori indotata repudium mittere non licet. 286. 2. quid si repudium mittatur. Ibid.
- renubenti relictus usufructus, quando pereat. 290. 1.
- X**enelasia quid. 458. 2.
- Xenodochia, & Nosochomia perficiantur facta donationis promissione. 155. 2.
- Xenophontis locus pro xerolopho. 77. 1.
- Z**asius. 57. 1.
- quæ hodie barbaro nomine Feuda dicuntur, militias fuisse credidit. 122.
- Zenoniana Constitutio. 123. 1. & 2: 315. 1. fraus adversus illam inventa removetur. 315. 1. & sub qua pœna. 315. 1. & 2.
- Zenonis Imp. Constitutio Adamantio Præf. urbis de Ædificiis. 226. 2.

FINIS SECUNDI VOLUMINIS.

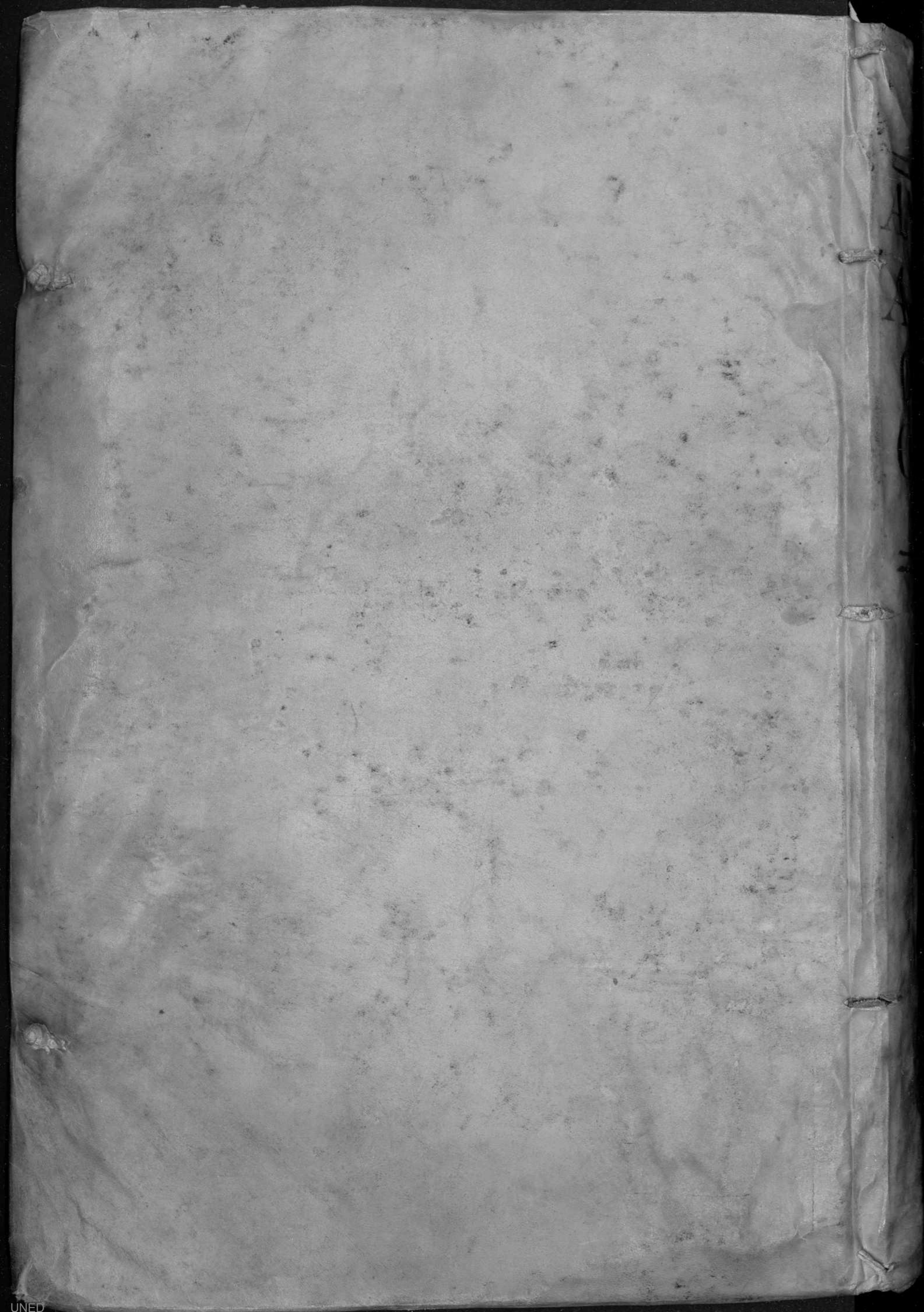

ANTONII

Augustini

Opera

Omnia

. 2 .

F. A.

061